

3

4

1982

létünk

**társadalom
tudomány
kultúra**

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XII. évfolyam, 3—4. szám, 1982. május—augusztus

*„Nem az emberek tudata az, amely létüket,
hanem megfordítva, társadalmi létük az,
amely tudatukat meghatározza.”*

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatahoz
Előszó, 1859.

Forum Könyvkiadó, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Arokszállási Borza Gyöngyi szerkesztő
Ing. Bacsi Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Féjős I. István
Gabrić-Molnár Irén magiszter
Dr. Györe Kornél főszerkesztő-helyettes
Illés Lajos műszaki szerkesztő
Dr. Markovics József
Borislav Martin magiszter
Dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Dr. Szórád György
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Dr. Božidar Kovaček
Borislav Martin magiszter
Dr. Mirnics József
Vladimir Popin
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István, a tanács elnöke
Dr. Vajda József
Zrilić Iлона

Szerkesztőségi titkár

Terényi Zsófia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum nyomdájában, Újvidéken

A szám kéziratának leadási ideje 1982. május 31.
Megjelent 1982. augusztus 30.

YU ISSN 0350-4158

TARTALOM

Tito születésének 90. évfordulója

Vladimir Bakarić

Tito élete és műve 461

Tito történelmi műve — a szocialista forradalom tartós alapja és útmutatója 494

Kongresszusi témák

Nikola Balog

Alkotmányosság és törvényesség a stabilizáció funkciójában 512

Kicsi Ernő

A falu szocialista öngazgatású átlényegítésének néhány kérdése a VKSZ XVI. és XVII. választási értekezlete közötti időszakban 540

Mészáros Zakariás

A pártfejlesztés kérdése jóval több a tagfelvételnél 545

Gabrić Molnár Irén

A szakszervezet szerepe az öngazgatás politikai rendszerében 555

Tóth Lajos

Az oktatás szocialista öngazgatású átalakulásának útjai és akadályai 569

Tanulmányok, cikkek

Szilágyi Gábor

Vajdasági képzőművészeti találkozók — Országos Képzőművészeti Találkozók Szabadkán (1962—1982) 582

Lazar Rakić

Dr. Kemény G. Gábor (1915—1981) 597

Kemény G. Gábor

Déli Csillag alatt — Csuka Zoltán az irodalomszervező 599

David J. Roy

Az orvosi biológia etikai kérdései 618

Visszhang

Szabadkai Rádió

szerkesztőségei

Szöllősy Vágó László

A tanulmányírás kultúrája 630

Mindennapjaink kultúrájáról 632

Nemzetközi szemle

Drago Košmrlj

Enver Hoxha szélmalomharca Jugoszlávia ellen 635

Ónody György

Az iszlám reneszánsza 645

Szimpozion

Tomislav Bandin

Közgazdászok tanácskozása Kumrovecben 654

Tóth Lajos

A pedagógusok V. kongresszusa 659

Könyvszemle

Rehák László

A község fejlődési távlata (Najdan Pašić: Istorijski put komune) 663

Vajda Gábor

Európa-központúság és pluralizmus 666
(Sveta Lukić: Kultura među narodima)

<i>Gazafi László</i>	Rendszerelmélet (Niklas Luhmann: Teorija sistema)	668
<i>Balj Branko</i>	Világga terebélyesedő eszme (Henri Lefebvre: Misao postala svijetom)	671
<i>Gabrić Molnár Irén</i>	Nicos Poulantzas: Állam, hatalom, szocializmus	678
<i>Beszédes Valéria</i>	Egy falu néphitének gyűjteménye (Kovács Endre: Doroszló hiedelemvilága)	681

A fotókat Tari István készítette.

Vladimir Bakarić
TITO ÉLETE ÉS MŰVE*

BROZ Josip Tito, forradalmár és államférfi (Kumrovec 1892. V. 7. — Ljubljana 1980. V. 4.) Horvát Zagorjéban született népes szegény-paraszt-családban, apja Franjo, horvát, anyja Marija Javoršek, szlovén nemzetiségű, az ő szüleinél töltött néhány évet gyermekkorra elején. A parasztság nyomorúságos életéről szerzett akkori tapasztalatai mélyen a tudatába vésődnek. A kumroveci elemi iskola elvégzése után 1907 őszén B. kezdi tanulni a lakatosmesterséget Šašek és Karas műhelyében Sisakon, s ugyanott tanonciskolába is jár.

Szakképzett munkássá válva 1910 szeptemberében Zágrábba megy, Isidor Haramina lakatosműhelyében munkát vállal, és októberben belép a Fémmunkások Szövetségébe, valamint Horvátország és Szlavónia Szociáldemokrata Pártjába. Kezdeti eszmei-politikai állásfoglalásai ennek a pártnak az elvei szerint alakulnak ki: sztrájkokban és a magyar egyeduralom elleni nemzeti jellegű tüntetéseken vesz részt. Hamarosan munka nélkül marad, és 1911 telétől kezdve az Osztrák—Magyar Monarchiában és Németországban tartózkodik, és az ismert fémipari központokban vállalva munkát ismerkedik a szociáldemokrata pártok általános eszméivel és tevékenységével. 1913 őszétől kezdve Bécsben teljesít katonai szolgálatot, később Zágrábban a 25. domobrán ezredben, s ott elvégzi az altiszti iskolát. A háború kitörése idején szakaszvezetői rangban van. 1914 augusztusában az osztrák—magyar haderő szerbiai frontszakaszára vezénylik. Az orosz frontra 1915-ben helyezték át: előbb Galíciába, utána a

* Az első egzakt felmérést és értékelést Josip Broz Tito életútjáról és munkásságáról dr. Vladimir Bakarić írta meg a Jugoszláv Lexikográfiai Intézet kérésére. Születésétől a haláláig végigkísérve Tito elvtárs életpályáját nemcsak életrajzi-történelmi adatok felsorolására szorítkozik a szerző, hanem magyarázatot fűz hozzájuk, értékelést ad minden egyes cselekedetéről.

A Lexikográfiai Intézet jóvoltából a Dolgozók szerkesztősége megkapta a jogot, hogy elsőnek közölje dr. Vladimir Bakarić e rendkívül jelentős tanulmányát, amely majd 1982-ben jelenik meg a jugoszláv enciklopédia sajtó alatt levő II. kötetében.

A Léüünk ezúttal teljes egészében közli Bakarić elvtársnak a Dolgozók hasábjain 1981. dec. 30. és 1982. febr. 25-e között folytatásban megjelent írását.

Kárpátokba, ott megsebesül, és az egész századdal együtt fogságba esik. Tizenhárom hónapon át betegeskedik Szvjazszkban. 1916 tavaszán hadifogolytáborba kísérik, a Szura folyón fekvő Alatir városba, utána Ardatovba, ősszel pedig a kunguri (Permi Kormányzóság) fogolytáborba, ahol személyes erényei és szervezőképessége folytán az Osztrák—Magyar Monarchiából való hadifoglyok előjárójukká választották. Fordító volt a vasútnál, és hozzájutott a bolsevik anyagokhoz. Védte a hadifoglyok jogait, és emiatt összeütközésbe került a hatósági szervekkel; megkorbácsolták, és börtönbe vetették. A felfegyverzett munkások szabadították ki 1917-ben a februári forradalom első napjaiban. Az új burzsoá hatóságok nemsokára ismét letartóztatják a hadifoglyok tüntetésének szervezése miatt. Amikor Perm mellett pályamunkásként dolgozik, elvtársainak segítségével Pétervárra szökik, nehogy letartóztassák a bolsevikokkal való kapcsolatai miatt. A Putyilov Művekben, a legnagyobb és legkorszerűbb orosz gyárakban, a forradalmi munkásság gócéban szeretett volna munkát találni. A bolsevikok szervezte (kormányellenes júliusi nagy tüntetések idején érkezett Pétervárra, részt vett a tüntetésekből, s amikor vérbe fojtották őket, megpróbált hazaszökni, de Finnországban elfogták. Három hétig raboskodott a Péter-Pál-erődben, azután pedig egy nagy rabszállítmánnyal heteken át utazva ismét a kunguri fogolytáborba kísérték. Sikertült megszöknie Omszk irányába, s útközben értesül az októberi forradalom győzelméről. Omszkban jelentkezik a Vörös Gárda hadifoglyokból alakított önkéntes osztagába. 1918 tavaszán kérelmezi a felvételét az Orosz Kommunista (bolsevik) Pártba. Ám a fehérterror elől menekülve, betegségtől kínzottan, egyre messzebbre vonul vissza a sztyeppébe, a kirgizek közé, s az ottani malomban gépészként dolgozik. Amikor a bolsevikok 1919-ben felszabadították Omszkot, B. visszatér a városba, és 1920 tavaszán belép az OK(b)P jugoszláv szekciójába. Az októberi forradalomban átélt személyes élményei alapján felismerve a régi társadalmi viszonyok megdöntésének elkerülhetetlen szükségességét, tér vissza B. az Oroszországban alapított családjával együtt 1920. október végén Jugoszláviába.

Itthon bonyolult helyzet fogadta: a spontán parasztzendülések épphogy lelankadtak, a munkásság osztályszervezetekbe tömörült, és a JKP felfejlődött. 1920. november elején B. egy lakatosműhelyben munkába állt, felújította tagságát a Fémmunkások Szakszervezetében, és belépett a JKP-be. A decemberi képviselőházi választások során erélyes kommunista agitátorként tűnt ki. A JKP választási sikere után uralkodó rendszer az Obznanával törvényen kívül helyezte a JKP-t és a forradalmi mozgalmat. B. részt vett az 1920. XII. 31-i általános tiltakozó sztrájkban. Emiatt az elsők között volt, akiket az Obznana után elbocsátottak. 1921 vége felé a Bjelovar—Križevac megyei Veliko Trojstvo nagyközségben vállalt malomgépészi állást. Horvátországnak ezen a vidékén haladó volt a mezőgazdaság és a kisipar, erősek voltak a fejlett nemzeti öntudat révén megnyilvánuló nagyarányú politikai hagyományok, amelyeknek a kibontakozására nagy hatással volt Horvátország és Szlavónia Szociál-

demokrata Pártja, nemkülönben a JKP, viszont az októberi forradalom főleg akkor keltett nagy visszhangot, amikor a parasztok visszatértek az orosz hadifogságból. Ezen a vidéken a parasztzrendüléseket, kezdve a zöldkádér 1917. évi zavargásaitól, egészen 1920-ig tartották. Mindez megszilárdította Brozt abban a meggyőződésében, hogy Jugoszláviában is felettből szükség van a munkás-paraszt szövetségre, s ezt már 1922 előtt is szorgalmazta, még mielőtt a párt hivatalos politikája is erre irányult volna.

A párt akkoriban az illegális munkára összpontosította erejét, igyekezett felújítani a szervezetek és a vezetőségek között megszakadt kapcsolatot. A tagság csak a JFMP választás előtti tevékenysége során gyülekezik ismét, és B. is akkor kapcsolódik be a pártmunkába. 1924 elején a Bjelovar—Križevac megye körzeti pártbizottságának tagjaként működik. A Jugoszláv Független Munkáspárt (JFMP) betiltása után, 1924 második felében, Broz javaslatára a bjelovari pártszervezet kommunistái a HRPP-nek, mint az ország legjelentékenyebb ellenzéki erejének a gyűléseit használják ki a kommunista eszmék népszerűsítésére. Ez igen eredményesnek bizonyult főleg Radić letartóztatása és a Horvát Republikánus Parasztpártnak az államvédelmi törvény hatásköre alá vonása idején. Noha a rendőrség nem ismerte Broz tevékenységének méreteit, felügyelt rá, őrizetbe vette, állásából is elbocsátották. 1925 szeptemberében a falun végzett forradalmi munka tapasztalataival gazdagodva távozik Bjelovar vidékéről. A Független Szakszervezet zágrábi vezetősége Kraljevicára, ebbe a fontos munkásközpontba küldi, hogy éllessze fel és szervezze meg a szakszervezeteket. A hajógyárban lakatos, párttitkár és szakszervezeti titkár, hamarosan pedig tagja lett a Horvát Tengermellék Körzeti Pártbizottságának is. Amikor munkásbizalminak választották, sikerrel szervezett sztrájkot a bérlevonások miatt, és erről tudósította az Organizovani radnici (Szervezett Munkás) olvasóit, ezzel is bizonyítva tehetségét a problémák fontos felmérésére.

A hajógyárból jogtalanul elbocsátották nyomban azután, hogy a munkások nevében aláírta a gyár igazgatóságával kötött szerződést. Visszatér Zágrádba, később pedig Belgrádba megy a JKP jobboldali frakciójához tartozó szakszervezeti vezetők meghívására, akik igyekeztek Brozt, mint már ismert aktivista munkást elválasztani a baloldaliaktól, akik a horvátországi pártszervezetben túlsúlyban voltak. Szakszervezeti iskolába járt, közben munkát keresett és 1926 végén szerszámlakatosként helyezkedett el Smederevska Palankán a Jasenica A. D. Vagonygyárban; szakszervezeti és pártmunkája miatt elbocsátották 1927 márciusában. Áprilisban Zágrábban beválasztják a fémmunkások szakszervezeti csoportjának vezetőségébe, és kooptálják a JKP Zágrábi Helyi Bizottságába, az ország legerősebb pártszervezetének vezetőségébe. Hammal lakatosnál helyezkedett el, és hozzájárult a munkások beszervezéséhez, de emiatt ismét felmondást kapott. Május végén, a horvátországi tartományi szakszervezeti vezetőség döntése alapján B. átveszi a Fémipari és Kisipari Munkások Szövetségének, később pedig egyúttal a Bőrfeldol-

gozó Munkások Szövetségének területi titkári állását is. Attól kezdve hivatásos politikai munkás a forradalmi munkásmozgalomban. Még néhány szakszervezeti megbízatást kapott, 1927 júliusában pedig a JKP Zágrábi Helyi Bizottsága szervezőtitkárnak választja. Ugyanebben a hónapban Kraljevicán végzett munkája miatt letartóztatják, és az ogulini fogházba kísérik. Éhségsztrájkot folytat, majd a bírósági tárgyalás és fellebbezése után a felsőbb bíróság ítéletéig kiengedték. Alkkoriban, a nagy gazdasági és társadalmi válság idején B. fokozott párt- és szakszervezeti munkát fejt ki Zágrábban, ahol legszámottevőbb a munkásosztály, és legerősebb a polgári ellenzék.

Broznak a kizsákmányoltak életét illető közvetlen tapasztalatai, a munkásosztály forradalmi erejébe vetett hite, nemkülönben a szervezői tehetsége és az a képessége, hogy egyszerűen tudta magát kifejezni, és fel tudta ismerni a dolgok lényegét, egyre értékesebb a mozgalom számára. A JKP-ben a húszas években felcsapó eszmei perlekedések a lényeges stratégiai kérdésekben (a nemzetiségi, szakszervezeti és parasztkérdésben) a baloldali és a jobboldali vezetők önmagukkal foglalkozva frakciókat teremtenek és az egymás közötti összeütközések a mozgalom felbomlásával fenyegetnek. B. meggyőződése szerint a forradalmi tevékenység érdekében mindenekelőtt egységet kell teremteni a pártban, utána a pártot be kell építeni a munkásosztályba úgy, hogy valóban az élosapata legyen, nem pedig a reprezentánsa. Minthogy a sajátos fejlődés folytán Jugoszláviában a munkásosztály megannyi szállal fűződött a parasztsághoz, de a többi dolgozó réteghez is, a pártnak mint a jugoszláv társadalom vezetőjének a szerepére nemcsak általános, hanem reális kilátásai is voltak.

Összefogva a párton belüli törekvéseket az úgynevezett zágrábi csoporthoz tartozó aktivista munkások új, pozitív törekvéseivel, B. a zágrábi pártszervezet VIII. helyi értekezletére készülve akiót indított a frakciózás ellen. Az akciónak messzeható jelentősége volt a munkásosztály egységes forradalmi pártjáért vívott harcban. Az 1928. II. 25-én és 26-án megtartott értekezleten a küldötteken kívül részt vettek mindkét frakció legnevezetesebb vezetői. A baloldaliak igyekeztek megtartani uralkodó helyzetüket Zágrábban. B. külön beszámolót tartott a helyi pártbizottság kisebbségi csoportja nevében, de a pártszervezetek többségének támogatásával. Azt állította, hogy a párt hatásának kerékkötője nem a kormányzat megtorló intézkedése, hanem a vezetőségen belüli torzalkodás okozta tulajdon gyengesége, minek folytán a párt elkülönült a munkásosztálytól, egyszerűs mind az egész társadalomtól is. Figyelmeztetett, hogy a frakciós harcot „csak a tömegekben végzett gyakorlati ténykedéssel, a pártok és az ipari munkások tömegeinek összefogásával és a párttagok eszmei színvonalának fejlesztésével” lehet kiküszöbölni. A munkásosztály önnön osztálytudata fejlesztésével szabadul majd meg a kispolgári és középrétegek eszmei hatása alól. Ezzel a programmal választották meg Brozt a helyi pártbizottság politikai titkárává, s ezt a politikát támogatta 1928 áprilisában a Komintern Végrehajtó Bizott-

sága is a JKP tagjaihoz intézett Nyílt levelében, a frakciók elleni harcra szólítva fel őket.

A zágrábi Pártszervezet titkári vizsgájában B. kifejezésre juttatta cselekvőképességét és a munkásosztály iránti bizalmát. Az ő érdeme, hogy ez a szervezet hosszú idő után kezdett példásan reagálni a politikai eseményekre. Ez főleg az SZHSZ Királyság Képviselőházában 1928. VI. 20-án a Horvát Parasztpárt vezetői ellen végrehajtott merénylet alkalmával nyilvánult meg. A Zágrábban akkor kirobbant spontán felháborodást a kommunisták olyan rezsimellenes tömegtüntetésekké változtatták át, amilyenekre a JKP betiltása óta nem volt példa. Miután B. a mozgalom vezéralakjává nőtte ki magát, 1928 júniusában a JKP KB Helyettesi Irodájának tagjává jelölték, később pedig a JKP Horvátországi és Szlavóniai Tartományi Titkárságának titkárává is. A júniusi tüntetések óta B. az illegálisból irányította az akciókat, de augusztus 4-én a rendőrség csapdájába esik.

Novemberben a Zágrábi Táblabíróság elé állítják. A lakásán talált kézigránatokról kézigránát-pernek nevezett bírósági eljárás B. magatartása által válik ismeretessé. Azzal a kijelentésével, amellyel a JKP tagjának vallja magát, de nem ismeri el a burzsoá bíróságot, hanem csak a párt bíróságát, erőteljes erkölcsi hatást tett: felbátorította a kommunistákat, meghökkentette ellenfeleit, a bíróságot pedig szigorúbb ítéletre készítette. Öt évi raboskodását Lepoglavában és Mariborban a társadalomtudományok, főképpen a marxista irodalom tanulmányozására fordította. Közben harcot folytatott azért, hogy a politikai foglyok különleges bánásmódban részesüljenek. Ezután még három és fél hónapot töltött az ogulini börtönben; 1934 márciusában szabadlábra helyezték, és Kumrovecba, ikényszertartózkodási helyére toloncolták.

Kijátszva a rendőri felügyeletet, B. távozik Kumrovecből, felveszi a kapcsolatot a párttal, és értesül a JKP KB-nek arról a döntéséről, hogy külföldre kell távoznia. Elutazásáig segíti munkájában a JKP Zágrábi Helyi Bizottságát, valamint a JKP Horvátországi és Szlavóniai Tartományi Bizottságát, ellátogat Horvát Zagorje és a Bjelovari körzet falvaiba, s ily módon közvetlen hírforrásból értesül a falvaikban uralkodó álláspontokról. Habár ismerte a parasztok és proletárok életkörülményeinek nyomorúságát, meglepődve észlelte az általános válságnak a lakosság minden dolgozó rétegére ránehezedő súlyos tüneteit. Látta, hogy mennyire mélyülnek el a forradalmi társadalmi átalakulás szükségességének indítékai, miközben a párt széthúzó vezetősége miatt ismét elszigetelődik, s az üres forradalmi frázisok és az opportunizmus között vész el. Erről jelentést írt a JKP Központi Bizottságának, amikor 1934 júliusában Bécsbe érkezett, külön elemzést adva a horvátországi és szlavóniai helyzetről. Ugyanakkor kooptálták a JKP KB Politikai Irodájába is; ezt az év végén a JKP IV. országos értekezlete is megerősítette (1934 decemberében).

Bécsben B. felvette a Tito álnevet, és a későbbiek során ez hozzátartozik azonosságához. A valóságnak éleslátó és nem dogmatikus felméré-

sén nyugvó titói jelentések értékesek voltak az országgal csak laza és csak közvetett kapcsolatot fenntartó pártvezetőség számára. Mivel hiányzott a határozott elképzelése a pártban és az országban uralkodó helyzetről, a JKP Központi Bizottságának nem volt sem támaszpontja, sem megfelelő elképzelése a tömegek hatékony mozgósítását illetően.

A nacionalizmus németországi győzelme és a jugoszláviai jobboldali erők fasiszta befolyásolásának erősödése után a húszas évek végén és a harmincas évek elején elfojtott antifasiszta irányzat ismét föléled a párt-szervezetekben mint politikai munkájuk immanens tartozéka és a társadalom haladó törekvéseinek megnyilvánulása. Ez adott értelmet a JKP politikai együttműködésének a demokratikus polgári erőkkel, noha a kommunista kritika akkoriban radikálisabb és következetesebb, mert a faszizmus agresszív természetének szociális hátterét is felismeri.

A szeparatista, illetve egyeduralmi céljaik miatt egymással szemben álló jugoszláviai fasiszta irányzatok erői a társadalom legreakciósabb elemeit tömörítették maguk köré, ezért az ellenük vívott harc Jugoszlávia népeinek leglényegesebb létérdekein alapult. Ezeket az országban, a nagyvilágban és a Kominternben megnyilvánuló új törekvéseket, mint saját politikáját, majd a IV. országos értekezleten önti formába a JKP. A JKP KB azt a feladatot adta Titónak, hogy a horvátországi és a szlovéniai tartományi bizottságoknak nyújtson segítséget az értekezlet előkészítésében, és hogy szilárdítsa meg a párttagok megingott bizalmát a külföldön tartózkodó vezetők iránt. 1934. augusztus végén az országba visszatérve Tito ezen a téren kiváló munkatársakra talált a forradalmárok, a diktatúra megtorló intézkedései és a kiéleződött társadalmi válság körülményei között kinőtt új nemzedékében; ennek a nemzedéknek kimagasló képviselője volt Edvard Kardelj.

Ösztől kezdve Tito ismét Bécsben, a JKP Központi Bizottságában dolgozik. A társadalomban végbemenő új mozgásokat elemezve arra az alapvető felismerésre jut, hogy a kommunisták képesek és kötelesek a haladó nemzeti felszabadító és szociális harc élére állni, „de nem a tömegen kívül, hanem azon belül... Nem szabad különféle ábrándokban ringatnunk magunkat, hogy majd maguk az események eleve a mi javunkra dolgoznak...” A pártvezetőségben Tito világos és magvas gondolata mind gyakrabban válik elkerülhetetlenné, amikor a programszerű utasításokat és határozatokat fogalmazzák meg.

A KB határozata alapján Tito 1935. február közepén Moszkvába megy, és ott a Kominternben a JKP képviselőjének tagjaként a Balkáni Titkárságon dolgozik. Küldöttként, illetve a JKP küldöttségének titkáráként részt vesz a Komintern VII. kongresszusának munkájában (1935. VII. 25.—1935. VIII. 21.). Abban az időszakban a Valter fedőnevet használja.

Másfél éven át dolgozva a Kominternben Tito fölöttébb értékes politikai tapasztalatokat szerzett. A Népfrontban való széles körű demokratikus tömörülés politikájának időszaka volt ez, amelyet a Komintern VII. kongresszusa körvonalazott meg válaszként a mind erőszakosabban fel-

lépő fasizmusra. Tito fokozottan közreműködött a JKP új politikájának előkészítésében, azzal a céllal, hogy a párt a társadalmi és politikai élet középpontjába kerüljön. Ennek a politikának a végrehajtására kiszemelt káderek kérdését vizsgálva, a JKP KB Politikai Irodája 1935. november elején Bécsben úgy döntött, hogy Titót, mint Horvátország képviselőjét ismét kooptálja a JKP Honi Bizottságának Irodájába (az országban levő pártvezetőségbe).

Tito azonban csak egy év múlva jutott haza, amikor a viszonyok már megváltoztak: az 1935 nyara óta a népfrontpolitika szellemében fellendült pártmunka a kommunisták tömeges letartóztatása miatt úgyszólván megbénult, és a JKP tagjainak és szimpatizánsainak az emigrációban levő KB iránti bizalmatlansága ismét kiéleződött. Ebben a helyzetben tartották meg 1936. augusztus végén Moszkvában a JKP vezetői aktívájának tanácskozását, és ezen bírálóan mérték fel a vezetőségben és a mozgalomban fennálló helyzetet. Úgy határoztak, hogy a KB térjen haza, Titót pedig megbízták, hogy teremtsen meg erre az előfeltételeket.

Tito 1936 decemberében érkezik Jugoszláviába, és forradalmár egyéniségét fokozottan kifejezésre juttató tevékenységet fejt ki. Tito felfogta Jugoszlávia egészen zavaros nemzeti és osztályszerkezetét, valamint azt a bonyolultságot, amely a polgári politika számára a társadalmi válság megoldásában leküzdhetetlen akadályt képezett. A sajátos munkaformákat szorgalmazta minden egyes országrészben, és a jugoszláv együvé tartozás eszméjét a népek lényeges érdekeinek megfelelő programmal telítette. Noha az alapvető irányvonalat a népfrontpolitika általános elvei keretében a Komintern határozta meg, hamarosan kiderült, hogy ez nem valósítható meg eredményesen a társadalmi sajátságok eredeti elemzése és az ennek alapján megtervezett politika nélkül.

Tito hazatérése idején a jugoszláv társadalmi valóságban lehetőségek nyíltak, hogy a párt határozottabb és eredményesebb politikai akciót indítson, de a lehetőségek kihasználásának módozatait még fel kellett deríteni, mert a szociális és politikai válság kedvezően hatott a polgári pártok mozgósítására is. A kormányellenes polgári ellenzék, bár nem volt egységes, az általános érdekek és a demokratizálás követelése jegyében lépett fel.

Tito felmérése szerint azonban a jugoszláviai viszonyok között nem felel meg a pártok koalíciójának sémája, mert ezek polgári, „paraszti” és szociáldemokrata vezetőségei mindig is kommunistaellenesek voltak, viszont híveik körében rendszerint megértésre talált a Kommunista Párt.

A párt tevékenységét Tito a párt és a mozgalom szervezeti megszilárdítása felé irányította, valamint a legszélesebb demokratikus összefogás felé, hogy a párt új szövetségeket szerezhesen. Az volt a véleménye, hogy ezáltal válik lehetővé a párt kapcsolata a tömegekkel. Az alapvető feladat mellett, vagyis hogy a forradalmi célok elérése végett Jugoszlávia munkásosztályának egységét kell mindenekelőtt megteremteni. Tito arra hívja fel a figyelmet, hogy a parasztság még elhanyagolt, de potenciálisan a legfontosabb szövetséges. Ugyanakkor igyekszik szorosabban

kötni a párthoz és összehangolni a nem éppen homogén baloldali értelmiséget.

Titót alkotó mivoltában megihleti Marx és Lenin elképzelése a párt-ról, mint olyan osztály- és nemzeti tényezőről, amely forradalmi változásokra képes mozgósítani a társadalmat. Ezért a párt szervezeti és politikai megerősítése, illetve nemzeti politikai erővé való felfejlesztése Tito legfőbb törekvése. Ebben a törekvésében Tito legfontosabb ténykedése: Szlovénia és Horvátország nemzeti kommunista pártjának megalakítása. A Szlovén KP 1937 áprilisában tartott alakuló kongresszusát Kardelj készítette elő, a Horvát KP 1937 augusztusi alakuló kongresszusát pedig maga Tito. Ez döntő módon előmozdította a JKP erősödését, és lehetővé tette a kommunistáknak, hogy még eredményesebben vezessék saját népüket, választ keresve a lényeges nemzeti, szociális, politikai és gazdasági kérdésekre.

A nemzeti pártok megalakításáról a JKP 1937 áprilisában tartott országos értekezlete döntött, mégpedig annak az új koncepciónak az értelmében, melyet a JKP KB Splitben 1935 júniusában tartott teljes ülésén és a JKP vezetői aktívájának Moszkvában 1936 augusztusában tartott tanácskozásán fogadtak el a nemzeti kérdésnek Jugoszláviában való megoldására. Mivel — a Komintern politikája következtében — tíz éven át tagadták Jugoszláviát, mint versailles-i tákolmányt, de föderatív jelleggel demokratikusan alakított Jugoszlávián belül keresték a megoldást. Levél Szerbiához című írása óta (1936 novembere) Tito állandóan tovább tökéletesítette az összes jugoszláviai nemzet és nemzetiség egyenjóságának eszméjét.

Ugyanebben az időszakban Tito megteremtette az alapot a JKISZ gyökeres átszervezésére is. Megszervezte a jugoszláviai önkénteseket Spanyolországba a köztársaságiak megsegítésére. Munkával, nem pedig tisztségeivel szerzett magának nevet, mint a mozgalom legerőteljesebb személyisége, és tagadhatatlan tekintélyre tett szert, maga köré tömörítve az ifjú forradalmárokat Jugoszlávia minden vidékéről.

A megerősödött párt mind fokozottabb tevékenysége közepette 1937 augusztusában a párt felbomlasztásával fenyegető váratlan nehézségekkel találta magát szemben Tito. A szovjetunióbeli nagy letartóztatások hulláma kiterjedt a Kominternben dolgozó külföldi kommunistákra is, viszont a nemzetközi kommunista mozgalomnak nem volt módjában betekintést nyerni ennek okaiba és méreteibe. Jugoszláviai kommunista vezetők is áldozatul estek. A Kominternben már azt latolgatták, hogy feloszlatják a Jugoszláv Kommunista Pártot. A JKP KB Politikai Irodájának Párizsban tartózkodó tagjai, a Komintern bizalmatlanságával szembe találva magukat, meghívták Titót, aki augusztus 17-én érkezett oda. Amikor a Komintern utasítására hamarosan visszarendelték őket, a szűkebb vezetőség tagjai közül egyedül Tito maradt Párizsban. Tito akkor lényegében átvette a párt vezetését, és arról a kivételes tehetségéről tett tanúbizonyságot, hogy válságos helyzetekben teljes erejét latba tudta vetni: eredményesen irányította a párt tevékenységét, harcolva a fenn-

maradásáért és megerősödéséért olyan időkből, amikor e tevékenység sorsdöntő volt Jugoszlávia népei számára.

Párizsból Tito irányt ad az országban működő mozgalomnak: a szakszervezeti mozgalom megszilárdítását és egységét szorgalmazza, főleg a JMESZ kongresszusának előkészítésével összefüggésben, kapcsolatot tart fenn az országban dolgozó káderekkel, helyzetfelmérő elemzéseket ír és utasításokat küld, munkálkodik a párt eredményesebb működését elősegítő legális politikai formák kialakításán (Dolgozó Nép Pártja), igyekszik megszüntetni a Sremska Mitrovica-i börtönben raboskodó kommunisták közötti frakciós összeütközéseket, és gondját viseli a Spanyolországban harcoló jugoszláv önkénteseknek.

Ugyanakkor munkájára gátlólag hatottak az emigráns káderek körében felújult frakciós harcok, ezek az emberek mindenféle ármánykodással, a pártot megkerülve igyekeztek maguknak vezető tisztségeket szerezni a Komintern-től, viszont Titónak a JKP munkájáról a Kominternhez intézett jelentései és a pártban uralkodó tarthatatlan helyzet tisztázására irányuló követelései válasz nélkül maradtak. 1938 márciusában, miután Ausztriát hozzácsatolták a harmadik birodalomhoz, és ezáltal Jugoszláviát közvetlen fasiszta veszély fenyegette, Tito a JKP KB nevében megírta A békéért, a függetlenségért és a szabadságért című nevezetes kiáltványát, és ebben felhívta a figyelmet a Jugoszlávia népeinek függetlenségét és létét fenyegető veszélyre, és összefogásra szólítva fel a fasiszta hódítók ellen, Jugoszlávia minden népének sorsközösségét hangsúlyozta.

Március végén érkezett Zágrábba Tito, és már 1938 áprilisában megtartotta a Szlovén KP rendkívüli értekezletét a fasiszmus elleni fokozott mozgósítás jegyében. Május elején a Lisca-hegyen Tito hazai káderekből megalakította a JKP Ideiglenes Vezetőségét. Ekkor számos helyen alakultak új vezetőségek, és megszilárdultak a szervezetek, a legális tevékenység új formáit keresve. Május közepén Zágrábban, Tito kezdeményezésére, a Munkáspárt kezdeményező bizottságainak az egész országból összegyűlt tagjaival tanácskozást tartottak, és ezen megválasztották az MP központi vezetőségét. Tito járja az országot, segít a szervezeteknek, figyelmeztet arra, hogy tiszteletben kell tartani a minden egyes helyzetben adódó sajátosságokat, küzd a dogmatikus magatartás ellen, eszmeileg és politikailag átgondolt forradalmi tevékenységet követel meg.

A Komintern meghívására 1938. június végén Tito Párizsba megy, s ott két hónapon át vár a szovjet beutazási engedélyre. 1938. augusztus végétől Moszkvában tartózkodik. Jelentéseket és elemzéseket ír a JKP tevékenységéről, rámutatva a pártnak a tömegekben való gyökerezettségére és a hazánkban fennálló problémákra. Állandóan szorgalmazta, hogy mielőbb kerüljön megvitatásra mindaz, amit a Komintern a JKP-ben problematikusnak tart, és ami miatt fel akarja oszlatni.

A párt sorsa és saját bizonytalanságának légkörében Tito magabiztosan és derűlátóan küldi az országba az utasításokat arra vonatkozólag, hogy a képviselőházi választások során a párt a nyilvánosság előtt

minél jobban érvényesüljön mint önálló politikai tényező. Kitartóan magyarázza a Kominternek, milyen sokszorosan fontosak ezek a választások, és a pártnak részt kell vennie rajtuk, s neki is az országban kell lennie éppen akkor, mert egyes vezetőségeknek nincs kellő tapasztalatuk arra, hogy kihasználjanak minden újonnan felmerült lehetőséget a párt hatékonyabb tevékenységére.

1939. január elején a Komintern Végrehajtó Bizottsága jóváhagyta Tito intézkedéseit, és beleegyezett, hogy a JKP általa alakított Ideiglenes Vezetősége legyen ezentúl a JKP Központi Bizottsága Tito vezetésével. Január vége felé Tito elutazik Moszkvából. Februárban és március elején Párizsban az emigrációban élő jugoszláv kommunisták közötti viszonyt rendez, és a párizsi frakciós csoport tevékenységét tisztázza. Az országba való megérkezése után nyomban megszervezi a JKP Ideiglenes Vezetőségének ülését (Bohinj, március 15.), amelyen az átalakul a JKP Központi Bizottságává, és ennek sajtószervét, a Proletert 1940 januárjától kezdve az országban nyomják.

A párt aránylag rövid idő alatt kiszélesíti és megszilárdítja szervezeteit, a társadalomban pedig egyre nagyobb befolyásra tesz szert. Tito arra törekszik, hogy a párt minden egyes nemzeti környezetben juttassa kifejezésre a sajátos osztály- és nemzeti érdekeket, kiállva egyszersmind a jugoszláv közösség érdekeiért is. Ebben a szellemben zajlott le 1939. VI. 9-én és 10-én a Ljubljana melletti Tacenban a pártvezetői aktív országos tanácskozása.

A Cvetković—Maček kiegyezés előestjén, a II. világháború kitörése előtt Tito Párizson át indul Moszkvába, és szeptember 2-án érkezik meg. A Komintern VB Titkársága teljes egészében jóváhagyta intézkedéseit, és november vége felé Isztambulon át utazik vissza az országba, de a személyi okmányok körüli bonyodalmak miatt csak 1940. III. 15-én érkezik meg a KB székhelyére, Zágrábba. Jugoszláviában a helyzet még feszültebb volt, mint elutazása előtt, s ez is azt bizonyította, hogy előrelátása minden tekintetben helyes volt. A HPP kiegyezése a kormányzattal a hatalom megosztásáról, mint a horvát nemzeti kérdés polgári megoldása, a burzsoáziát sem elégítette ki, noha az is részese volt az egyezménynek, s ily módon a nemzeti kérdés továbbra is megoldatlan maradt.

A gazdasági helyzet nagymértékben romlott, a város és a falu dolgozó rétegeire nehezedő nyomás mind súlyosabb volt. A Cvetković—Maček kormányzat fokozta a munkásmozgalom elleni megtorló intézkedéseiket, igyekezték megakadályozni minden tevékenységet. 1940 tavaszáig Jugoszlávia fasiszta bekerítése befejeződött, és egyre határozottabban követelték csatlakozását a fasiszta hatalmakhoz. Jugoszlávia népeinek létét veszély fenyegette, mert a kormányzat belül továbbra is megtorlással élt, kívül pedig engedett a fasiszta nyomásnak.

Tito felmérése szerint nemcsak a kormányzat heveny válságáról van szó, hanem a polgári rendszer válságáról, mert a jugoszláv térségben a burzsoázia lejárta magát, és kimerült, még mielőtt teljesítette volna

történelmi feladatait. Úgy értékelte, hogy a forradalom a párt további tevékenységének legfőbb fokmérője. A döntő történelmi pillanat megállapításakor a legfontosabb társadalmi problémák konkrét elemzéséből indult ki, főleg a munkásosztály és a parasztság helyzetéből, a nemzeti kérdésből, a katonaságban uralkodó álláspontokból és az ország nemzetközi helyzetéből. Ehhez a politikához megvolt a forradalmi megoldás teljes és részletes tervezete, ez hosszú előkészítés eredményeként született meg. Tito összeütközésbe került a forradalmi megoldás hatékonyságában és átgondoltságában kételkedő baloldali erőkkal is.

Tito szervezetileg és ideológiailag erősítette a pártot, arra törekedve, hogy szilárdan egységes legyen és hatást gyakoroljon a nép minél szélesebb rétegeire. Személyesen irányította a Zágrábban 1940. X. 19. és 23. között az egész országból való 110 részvevővel (azaz 101 küldöttel) megtartott V. országos értekezlet előkészületeit. Az értekezlet — a szovjet—német paktum ellenére — a fasiszmust nyilvánította a legnagyobb veszélynek, s elkészítve a stratégiai forradalmi programot, meghatározta a közeledő döntő harcra való felkészülés közvetlen tennivalóit. Az V. értekezlet küldöttei és a JKP vezetősége magáévá tette Tito eltökéltségét és derűlátását.

Az értekezlet Központi Bizottságot, Josip Broz Tito személyében pedig főtitkárt választott a JKP élére. Tito értékelése alapján, mely szerint az országot a fasiszták fegyveres támadásának közvetlen veszélye fenyegeti, a JKP az V. értekezleten megerősítette eltökélttségét, hogy kiáll a függetlenség védelmében, mert nézete szerint a függetlenségnek megvolt a lehetősége kellő demokratikus társadalmi átalakulás, illetve az országban fennálló szociális, és nemzeti ellentétek rendezése esetén. A párt ebből az elvből indult ki, hogy a védelemnek az a legfőbb tényezője, hogy Jugoszlávia alapvető társadalmi rétegei és valamennyi népe kész az ország szabadságának és függetlenségének megvédésére. 1941. március közepén, amikor a jugoszláv királyi kormány a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásról szóló jegyzőkönyv aláírására készült, Tito elítéli a rendszer kapituláns és áruló politikáját, Jugoszlávia népeit pedig a „népellenes kormány” megdöntésére és a fasiszta hatalmaktól való megvédésére hívja fel.

Nagy jelentőséget tulajdonítva a március 27-i eseményeknek, Tito Zágrábból Belgrádba utazik, összejövetelt tart a JKP KB tagjaival és a JKP szerbiai vezetőinek aktívájával. Az összejövetelen meghatározták a kommunisták közvetlen feladatait: szilárdítani az ország védelmét, eleget tenni a mozgósítási parancsoknak és a frontra menni, küzdeni az ellenállás harci szelleméért, az ötödik hadoszlop és az árulás ellen, a kapituláció ellen. Az új helyzet elemzése alapján Tito március 30-án megfogalmazza a JKP KB kiáltványát, és ebben felmérte Jugoszlávia akkori helyzetét, követelve a kormánytól, tegyen eleget a nép követeléseinek, mert csak így módon lehet megteremteni az ország védelmének előfeltételeit.

Abban a sorsfordulatos időszakban, amikor a fasiszta támadás első

napjaiban a jugoszláv katonaság és az állam minden arcvonalon felbomlott, amikor a német csapatok bevonultak Zágrádba, az usztasák pedig kikiáltották az úgynevezett Független Horvát Államot, Tito 1941. IV. 10-ére összehívta Zágrábban a JKP KB és HKP KB együttes ülését, és ezen elhatározták, hogy fegyveres ellenállást szerveznek a megszállók, usztasák és a megszálló többi segítőtársa ellen.

Az ülésen hangsúlyozták, hogy a kommunisták és a munkásosztály „a végső győzelemig kitart a hódítók elleni népi harc első soraiban”, és ebből a harcból születik majd meg egy „új világ”, és „Jugoszlávia összes népének valódi függetlenségén nyugodva jön létre majd a szabad testvéri közösség”. Akkor alakult meg a Katonai Bizottság is Tito vezetésével. A párt főtitkári tisztségének és a JKP KB mellett működő Katonai Bizottság elnöki tisztségének egyesítésével az az irányzat jutott kifejezésre, hogy a párt az ország függetlenségének megvédéséről és a demokratizálásról áthelyezik a súlyt a megszállók elleni fegyveres felszabadító harcra és a forradalmi átalakulásra. A Jugoszláv Királyság összeomlása az V. országos értekezlet alapvető értékeléseinek helyességét bizonyította. A JKP politikája ettől az értekezlettől kezdve egészen a háború első hónapjaiig folyamatosan szorgalmazza a fasiszta hódítók ellen és a jugoszláv társadalom forradalmi átalakításáért folyó harcot, mint annak a felismerésnek a megnyilvánulását, hogy bekövetkeztek a feltételek, amelyek között a pártnak vállalnia kell a történelmi felelősséget Jugoszlávia nemzeteiért és nemzetiségeiért, mert ezek nem nyugszanak és nem is nyugodhatnak bele a megszállásba. Ezért lesz a népfelszabadító harc — társadalmi-politikai tartalmánál és céljainál fogva — egyúttal szocialista forradalom is.

Rendkívül súlyos nemzetközi körülmények között — amikor a tengelyhatalmak katonai ereje tetőzött, csaknem egész Európát elárasztották, a Szovjetunió pedig még a háborús összeütközéseken kívül állt — Tito felismerte a felszabadító harc elindításának és levezetésének reális lehetőségeit. Tito és a JKP vezetősége biztos volt abban, hogy Németország megtámadja a Szovjetuniót, és hogy a Szovjetuniónak döntő hatása lesz a világösszeütközés végkifejletére. Ezen alapult a JKP-nak a felszabadító harcra vett irányvonala. Május elsejei kiáltványában a JKP KB kiemeli, hogy a JKP kitartóan harcol „a megszállók és hazai szolgáik ellen, a nemzeti gyűlölet szítása ellen, Jugoszlávia népeinek és a Balkán valamennyi népének testvériségéért, a dolgozó népek kizsákmányolása ellen, a jobb és boldogabb jövőért”.

Tito a megszállók és a hazai árulók elleni össznépi harcban látta az egyetlen kiutat abból a legnehezebb helyzetből, amelybe Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei jutottak. Felmérése szerint a megszállás okozta elviselhetetlen állapot kihat a „tömegek forradalmi erejének megérésére”, és hogy ez előnyös tényező a pártnak a fegyveres harcra való felkészítésében. Az összes társadalmi-politikai erők közül a JKP volt az egyetlen, amelyik tényleg nem ismerte el a megszállást és az ország feldarabolását. A JKP volt az egyetlen politikai erő, amely az áprilisi hadjárat után is

politikai harcot vívott, és az ország minden részében készítette elő a felkelést.

Tito kezdeményezésére 1941 májusának első napjaiban Zágrábban a JKP vezető káderei a felszabadító harc közvetlen politikai és szervezeti előkészületeiről tanácskoztak. A Jugoszláv Királyság felbomlásának okait kutatva, Tito megállapította, hogy a burzsoá rendszer tehetetlen, és lejáratta magát a nép előtt, hogy a régi rend erői megbuktak, tehát a vezető társadalmi erők történelmi váltásának lényeges előfeltételei bekövetkeztek, Tito azt követelte, hogy a megszállók elleni harc okvetlenül legyen egyszermind a nemzeti és szociális felszabadulásért való harc is. E politikai platform valóra váltását Tito a népi egység megteremtésében és abban látta, ha Jugoszlávia minden nemzetének és nemzetiségének legszélesebb rétegei részt vesznek a megszállók és segítőtársaik elleni harcban. Abból az álláspontból indult ki, hogy a népfelszabadító harc nem járhat sikerrel, ha a néptömegek nem bíznak abban, hogy a harc által az ország felszabadulásával egyidejűleg létrejön egy igazságosabb társadalmi rendszer is. Éppen ezért a JKP háborús politikai platformja a népfelszabadító és a forradalom céljainak szintézisében nyilvánult meg.

Ezen az alapon kezdődtek meg az előkészületek a fegyveres harcra: katonai bizottság alakul minden egyes pártvezetőség mellett, hozzáláttak a fegyverek begyűjtéséhez, harci és rohamcsoportok alakulnak. Zágrázból Tito 1941 második felében költözik Belgrádba, s innen irányítja az előkészületeket a fegyveres harcra. A Szovjetunió elleni német támadás hírére Tito ugyanazon a napon (1941. VI. 22-én) ülést tartott a JKP Politikai Bizottsága és Központi Bizottsága Belgrádban tartózkodó tagjainak részvételével.

Megállapította, hogy a Szovjetunió hadbalépésével a nemzetközi katonai és politikai helyzet gyökeresen megváltozott, és megvalósultak a legkedvezőbb nemzetközi feltételek a megszállók elleni fegyveres felszabadító harc megindítására. A felszabadító harc közvetlen megszervezése és a partizán katonai szervezet megalakítása lett a párt elsődleges feladata, és Tito minden erejét erre fordította. Június 27-én, amikor megalakult a Népfelszabadító Partizánosztagok Főparancsnoksága, Tito mint a JKP főtitkára, átveszi a főparancsnoki tisztséget is. Attól a pillanattól kezdve a fegyveres erőkre és a hadműveleteikre vonatkozó minden lényeges döntés Tito nevéhez fűződik.

Tito kezdeményezésére a JKP KB Politikai Irodája 1941. VII. 4-én történelmi döntést hoz a felkelés megindításáról. Az ülésen Tito kifejtette a fegyveres harcra vonatkozó koncepcióját: a népet partizánháborúval mint alapvető harci formával kell általános felkelésre mozgósítani. A koncepciót 1941 augusztusában dolgozta ki Tito. Megindokolva a partizánosztagok feladatait, azt emelte ki, hogy „az osztagoknak kell a népet lankadatlanul buzdítaniuk az ellenállásra, közben pedig szervezniük a népi felkeléseket” és „harci magként kell vezetniük a népi felkeléseket”.

Tito hadvezetési koncepciója szakítást jelent azzal a klasszikus felfo-

gással, amely szerint a partizánháború ott alkalmazandó, ahol az ellenség gépesítettésgébeli és számbeli fölénye miatt az ellenállók tehetetlenek, illetve, ahol a harc a fő frontot segíti. A fegyveres harc ama tényezőinek a fejlesztését szorgalmazta, amelyek a támadó szellemet és a partizánharcot az általános népi felkelés szintjére fokozzák fel, és ez majd idővel tartós össznépi felszabadító háborúvá növi ki magát. Az így felvázolt koncepció szerint a városokban és ipari központokon kívül nagy területek válnak a fegyveres harc színhelyévé. Tito 1941. augusztus 16-án Beigrádból Nyugat-Szerbia felszabadított részébe megy, és oda helyezték át a Jugoszláv Népfelszabadító Partizánosztályok Főparancsnokságát és a JKP KB főhadiszállását. Határozottan követelte, hogy a kommunistákat és a többi munkásmozgalmi aktivistát vonultassák be a partizánosztályokba.

Szem előtt tartva azt a körülményt, hogy a felszabadító háború valószínűleg hosszabb ideig tart, valamint hogy a felkelés partizánháború formáját ölti, Tito hangsúlyozta, hogy a parasztság az a tényező, amely vállalhatja a harc súlyát, és „megadhatja a mozgalomnak a kellő szélességet és a tömegtámogatást, amely nélkül a partizánháború lehetetlen volna és kudarcra lenne ítélve”.

A felszabadító háborúban Tito stratégiájának az volt a fő jellegzetessége, hogy a harcot az egész ország térségében kell folytatni saját erőkre támaszkodva. Ezek szerint Jugoszláviát hadművelési területé kellett változtatni, hogy ott a többi csataterület párhuzamban folyjék a harc. A saját erőkre való támaszkodásról Tito 1941-ben a következőképpen fejtette ki álláspontját: „Ki hoz nekünk szabadságot, ha mi magunk nem harcolunk?” Ily módon az NFH nem szorítkozott az úgynevezett fő frontok megsegítésére (noha lényegében ezt a szerepet is betöltötte), sem arra, hogy kivárja, amíg majd a nagyhatalmak felszabadítják. Ez volt Tito koncepciója a népfelszabadító mozgalomnak mint önálló tényezőnek a kialakításáról a fasizmus leverésére létrehozott antifasiszta koalíció általános erőfeszítési keretében.

A háború egész ideje alatt Tito a nép politikai egységének a népfelszabadító mozgalom keretében való megteremtésére összpontosította figyelmét. A megszállók és az árulók részéről a nemzeti és vallási gyűlölet szításával, valamint az usztasák és csetnikiek testvérirtást előidéző terrorjával szemben Tito a testvériség és egység jelszavát hirdette meg, ez fejezte ki a Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi közötti új, egyenjogú viszonyt. Hangsúlyozva a háború antifasiszta jellegét és a Hitler-ellenes koalíció jelentőségét és szerepét Tito kitartóan igyekezett a népfelszabadító mozgalom platformján tömöríteni az összes hazafias csoportokat és a különféle polgári pártoknak azokat a híveit, akik kiálltak a megszállók ellen, illetve tartózkodóan viselkedtek. Am minden igyekezete ellenére sem került sor a polgári pártokkal való együttműködésre: csak egyes személyek csatlakoztak a népfelszabadító mozgalomhoz. A polgári vezető erők azt a nézetet hirdették, hogy a harc korai, várni kell a kedvezőbb feltételekre. Tito igyekezett tárgyalásokat folytatni a nézetek képviselői-

vel, két ízben tárgyalt D. Mihajloviótyal, hogy világosan megmutassa a népnek, ki akar harcolni a megszállók ellen, és ki ellenzi a harcot, ily módon leplezte le a felkelést ellenző polgári erők népámító jelszavait.

A felkelés indítása és fellobbanása idején Tito kitartóan harcolt a párt eszmei és politikai egységéért, valamint annak az elfogadott koncepciónak a következetes megvalósításáért, amely szerint a felkelésnek partizánháború formájában kell kibontakoznia. Összegezi a felkelők tapasztalatait, felfigyel a melléfogásokra, a kezdeti nehézségekre és a válságokra, reagál a káros irányzatokra, mindezt szem előtt tartva építi ki a harcstratégiát, és állandóan hangsúlyozza annak lényeges elveit — a támadást és a kezdeményezést. Felhívja a figyelmet a partizánháború elveivel ellentétben álló jelenségeknek, az úgynevezett felkelői frontvonalak létesítésének, a felszabadított terület mindenáron való megvédésének, a nagy egységek megalakítására tett túl korai kísérleteknek a kártékony voltára. A partizánszázadok, zászlóaljok és osztagok mint a legmegfelelőbb katonai szervezeti formák alakítását követeli.

A partizánosztagok első sikerei után Tito kialakítja a szabad területekre vonatkozó elképzelését: ezek lesznek a haditámaszpontok, és térségükben már kezdetben megalakulnak az új hatósági szervek. A Szerbia nyugati részében létrejött szabad területen hamarosan megalakult az Užicei Köztársaság; ennek a partizán köztársaságnak a Tito vezette népfelszabadító háború messzeható céljai elérése során kimunkált gyakorlata és eredményei igen jelentősek voltak a felszabadító háború és a forradalom továbbfejlődésére Jugoszláviában.

Az ország egyes részeiben különösen a népfelszabadító harc katonai szervezetének kialakításában szerzett tapasztalatok elemzése oéljából Tito kezdeményezésére Stolicében 1941. IX. 26-án tanácskozássra ültek össze a népfelszabadító mozgalom, nemzeti és tartományi vezetőségének képviselői. Főlőttébb jelentősek a partizánhadsergek egységes parancsnokság (a Főparancsnokság nevét Legfelsőbb Parancsnokságra változtatták a tanácskozáson) vezetésével való erősítéséről és fejlesztéséről hozott határozatok. Úgyisintén elhatározták, hogy megalakítják az egyes országrészekben a nemzeti és tartományi főparancsnokságokat, s ez már akkor — az egész katonai vezetési rendszer kiépítésével egyetemben — körvonalazta a Jugoszlávia egyenrangú nemzeti és nemzetiségi közösségének jövőbeli föderatív berendezését. A tanácskozás során Tito továbbfejlesztette a már 1941 augusztusában kifejtett elképzelését a felkelés harci szerveiről, azáltal, hogy koncepciót dolgozott ki a népfelszabadító bizottságoknak a felszabadított területen való megalakításáról és feladatköréről.

1941 októberében és novemberében Tito a JKP KB és a Legfelsőbb Parancsnokság élén Užicében tartózkodik, s onnan gyakorol hatást a népfelszabadító harc kibontakozására Jugoszlávia egész területén. Tito stratégiai elvei alapján indult meg 1941-ben a fegyveres felkelés az egész országban. Ez jellegében egységes mozgalom volt. Megnyilvánultak benne minden egyes országrész és tartomány történelmi, nemzeti, társadalmi-

gazdasági, földrajzi és egyéb sajátosságai, valamint a megszállási rendszer jellegzetes különbözősége Jugoszlávia egyes területein. 1941 őszén az egész Jugoszláv térségben harcoló partizánosztatok számos szabad területet hoztak létre, és új, népi hatalom alakult ki.

Erős megszálló seregek offenzíváival, mint a felkelésre való reagálással találva magát szembe, főleg Szerbiában (az I. ellenséges offenzívával), Tito új stratégiai megoldásokat és katonai szervezeti formákat talált. Egyszersmind fokozottan igyekezett fenntartani és kiterjeszteni a nép harci egységét, amelyet az ellenforradalmi erők a megszállóval karöltve igyekeztek szétzúzni. Az 1941 nyarán és őszén vívott harcok tapasztalatai szerint bebizonyosodott, hogy a partizánosztatok mint területi egységek nem képesek eredményesen szembeszállni a megszállók offenzívájával, hanem hadműveleti, mozgó katonai egységeket kell szervezniük. Az I. proletárbrigád miatt az első ilyen jellegű hadműveleti egység megalakításával megkezdődött a népfelszabadító haderők minőségileg új szervezetének kialakítása. Valamivel később Tito a népfelszabadító proletár- és rohambrigádok státútumával meghatározza a proletárbrigádok és valamennyi többi brigád jellegét, összetételét és feladatkörét.

Užicéből a Sandžakba való visszavonulása után Tito 1941 végén a JKP KB és a Legfelsőbb Parancsnokság tagjaival Kelet-Boszniába tér át, s ott az I. proletárbrigád bevetésével konszolidálta a felkelést, és megakadályozta a csetnikek árulása és a német—usztasa offenzíva miatt ingadozó felkelők tömegeinek forrongását és szétszóródását (a II. ellenséges offenzíva idején). Abban a törekvésben, hogy minél nagyobb tömeget mozgósítson fegyveres harcra, Tito 1941 januárjában parancsot ad a Népfelszabadító és Onkéntes Hadsereg egységeinek megalakítására.

Foćában, ahol 1941. I. 25-étől V. 10-éig volt a JKP KB és a Legfelsőbb Parancsnokság főhadiszállása, Tito szerteágazó tevékenységet folytat, mindenekelőtt pedig a politikai és katonai stratégiát igyekszik hozzáigazítani a körülményekhez, mert a népfelszabadító mozgalom ellen egyre fokozottabban fognak össze a hazai burzsoázia itthon és külföldön tartózkodó erői.

A brit kormány támogatását élvező és az antifasiszta koalíció vezető hatalmaival diplomáciai viszonyban levő jugoszláv emigráns kormány úgy igyekszik feltüntetni, mintha a megszállóval egyre szélesebben és szervezettebben együttműködő D. Mihailović volna a jugoszláv ellenállási mozgalom egyetlen vezére, a népfelszabadító mozgalom pedig csak „kommunista dolog”. Ebben a helyzetben a Komintern sem fogadta el a mozgalom értékelését D. Mihailovićról és a jugoszláv emigráns kormányról.

A népfelszabadító mozgalom vezetőségének álláspontja szerint a jugoszláv emigráns kormány és az összes többi polgári politikai párt továbbra is elítélendő, mert a kollaboránsok frontjához tartozik. Tito ugyanakkor erélyesen reagált az osztályradikalizmus szektás eltévelygéseire (az úgynevezett baloldali hibákra), valójában arra, hogy egyes párt-

vezetőségek letértek a JKP vonaláról, és ez — az ő figyelmeztetése szerint — bomlasztotta a néptömegek egységét, és polgárháborúval fenyegetett. Igen bonyolult belső és nemzetközi körülmények közepette Titónak döntő szerepe volt a népfelszabadító harc, mint a forradalom formája céljainak és jellegének a meghatározásában.

Nézeteit és álláspontjait 1942 áprilisában A Jugoszláv Kommunista Párt és kiki a megszállók szövetségesei, továbbá A népfelszabadító harc és pártunk szervezeti kérdései című cikkeiben fejtette ki.

A népfelszabadító harc gyakorlata 1942-ben bebizonyította, mennyire bevált Titónak a szakadatlan támadásokra, a frontális harc elkerülésére és a mozgékony hadművelési alakulatok, brigádok létesítésére való irányvétele, mert ezek manőverezhettek, kezükben tarthatták a kezdeményezést, szabad területeket teremtettek, és ki is szélesíthették őket. Az addigi tapasztalatok alapján Tito megfogalmazta a következő stratégiai elvet: „Egy-egy terület elvesztése számunkra azt kell hogy jelentse, hogy ugyanakkor új, még nagyobb és fontosabb területet szerzünk meg.” Ennek az elvnek az alkalmazása által a katonai és politikai káderek azzal biztatták magukat, hogy a szabad terület feladása nem jelent csatavesztést vagy vereséget.

Miután a megszállók és az árulók offenzívát indítottak a Foča központú szabad terület ellen (III. ellenséges offenzíva) Tito 1942. május végén elhatározta, hogy közvetlenül a Legfelsőbb Parancsnokság alá tartozó proletár- és rohambrigádok egy csoportjával Bosanska Krajina-ba vonul, mert a népfelszabadító harc akkor ott felfelé ívelőben volt, és a legjobb kilátások nyíltak a partizánsereg tömegesítésére, valamint a szabad terület kiterjesztésére. Az 1942 nyarán és őszén lejátszódott események igazolták stratégiai irányvételének helyességét. A Tito közvetlen parancsnoksága alatt harcoló proletár- és rohambrigádok a boszniai (krajiszniki) és horvát brigádokkal és partizánosztagokkal vállalva hat hónapon át vívott harcok során számos ellenséges egységet szétverték, és alapjaiban megingatták a megszállási rendszert, főleg a Független Horvát Államot. 1942 vége felé nagy szabad terület jött létre, az úgynevezett Biháci Köztársaság, illetve „Tito állama”, ahogy a német megszállók nevezték. Abban az időszakban is Tito a néphatalom továbbfejlesztésére fordította a legnagyobb figyelmet, magyarázva a népbizottságoknak 1942-ben a Szeptemberi előírásokban foglalt jelentőségét és jellegét, hangsúlyozza, hogy a régi hatalmi formáknak befellegzett, és hogy a felkelés által létrehozott jelenlegi forma az a mag, amelyből majd az új hatalom kisarjad.

Az 1942 második felében elért hadi sikerek és a népfelszabadító mozgalom állandó terebélyesedése után, tekintve a szövetséges haderők észak-afrikai partraszállását és győzelmeit, Tito úgy vélte, hogy már akkor (1942 őszén) meg kell kezdeni a csatát a stratégiai fordulatért a jugoszláv hadszíntéren. E célból 1942 novemberében az első hadosztályok és hadtestek megalakítása mellett dönt, úgy mérve fel, hogy a Népfelszabadító Hadsereg (Jugoszláv Néphadsereg) megteremtése a felkelés

legjelentékenyebb sikere, mert olyan erővé fejlődött fel, amely képes kiharcolni a végleges fordulatot a jugoszláv hadszíntéren. Abban az időben külön figyelmet szentel a már tömegessé vált ifjúsági és nőszervezeteknek; egyebek között részt vesz az ANF értekezletén Bosanski Petrovacon, valamint az USAOJ I. kongresszusán Bihaćban.

A legfelsőbb néphatalmi szerv megalakításának szükségességét tartva szem előtt Tito kezdeményezésére megalakul az AVNOJ (Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács). Az a szándék azonban, hogy e szerv Bihaćban 1942. XI. 26-án és 27-én megtartott első ülészakán megalakuljon a hatalom legfelsőbb végrehajtó szerve — a Jugoszláv Felszabadító Népbizottság — nem talált megértésre a Kominternnél, mert az úgy vélte, hogy ezt majd csak az ország felszabadulása után döntenek el. Az antifasiszta koalíció vezető erői közötti viszonyra való tekintettel Tito ekkor elállt a Népbizottság megalakításától, azzal indokolva ezt az AVNOJ ülésén, hogy a nemzetközi viszonyok és a körülmények nem engedik meg. Nem állt el azonban a jugoszláv emigráns kormány kérdésének felvetésétől, határozottan leszögezve álláspontját, hogy ez a kormány áruló, mert elfogadta az országban levő exponenseinek együttműködését a megszállóval, hogy majd a háború befejezése után felújíthassa a burzsoá rendszert. Az AVNOJ akkor Végrehajtó Bizottságot választott, hogy „ez törődjön a társadalmi élet minden kérdésével, valamint a hadszíntérrel is”.

1942 decemberében Tito cikket írt A nemzeti kérdés a népfelszabadító harc megvilágításában címmel, s ebben feldolgozta a nemzeti kérdés lényegét, illetve a nemzeti kérdés és a népfelszabadító harc kölcsönös függőségét. „A népfelszabadító harc kifejezés” — írta Tito — „nem lenne más, mint frázis, sőt ámitás, ha az általános jugoszláv értelmezésen kívül nem volna külön minden egyes nép számára nemzeti értelmezése is, vagyis ha... nem azt tartalmazná, hogy valóban Jugoszlávia minden népének szabadságot, egyenjogúságot és testvériséget hoz.”

A népfelszabadító háború során bebizonyosodott, milyen messzeható jelentősége volt Tito ama kezdeményezésének, hogy Szlovéniában és Horvátországban a háború előtt, Macedóniában pedig 1943 márciusában alakuljon meg a nemzeti jellegű pártszervezet. A katonai szervezet és a hadászat kiépítésével párhuzamosan Tito gondoskodott arról, hogy a katonai és politikai kádereket valamennyi nemzeti környezetből neveljék ki.

Álláspontja és a JKP gyakorlata a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságának, mint az együvé tartozás nélkülözhetetlen előfeltételének megvalósítása — ez Tito eredeti elképzelése a nemzeti kérdés megoldására. Ugyanakkor Az első és legfontosabb feladat: harc a megszállók ellen című cikkében elemzi és magyarázza a burzsoá erők kollaborálásának osztályjellegű tartalmát, megállapítva, hogy „hazánkban a fasiszta hódítók szétzúzása egyet jelent a hazaáruló urak és népellenes terveik szétzúzásával”. 1943 januárjának közepén Tito és Ivan Ribar, az AVNOJ elnöke azonos szövegű jegyzéket intézett az antifa-

siszta koalíció vezető hatalmaihoz, kifejtve benne, hogy a csetnikiek a megszálló szolgálatában állnak, és nyíltan vádolva a londoni jugoszláv emigránskormányt, hogy ebben közvetve ő is bűnrészes. Ez volt az első hivatalos okmány, amelyet Tito kezdeményezésére a szövetséges kormányoknak küldtek.

1942 vége felé Tito azt tervezte, hogy a Legfelsőbb Parancsnokság kötelékébe tartozó hadosztályok egy csoportja hadműveleteinek súlypontját áthelyezi az ország délkeleti és keleti részébe, hogy ott megerősítse a népfelszabadító mozgalmat. A keleti irányú támadás előkészületei közepette, 1943. I. 20-án a német—olasz erők, a Független Horvát Állam alakulataival és a csetnikekkel együtt megkezdik a Weiss hadműveletet, az eladdig legnagyobb offenzívát (negyedik ellenséges offenzíva).

Tito az elindított ellenséges offenzíva következtében beállott helyzet-höz alkalmazkodva határozott, de nem mondott le arról az elképzelés-ről, hogy az offenzíva hatókörén kívül levő hadosztálycsoport ütőere-jének súlypontját Hercegovina, Crna Gora, Dél-Szerbia és esetleg Ma-cedónia felé helyezze át. Közvetlen parancsnoksága alatt a hadosztály-csoport ellentámadást hajtott végre a Rama és Neretva völgye irányában, s ott drámai küzdelem folyt a sebesültek megmentéséért.

A gyűrűből való kitöréssel, a Neretván való átkeléssel és a csetnikiek leverésével a JNFH egységei az egyik legfontosabb győzelmet aratták a népfelszabadító harcban. Ezután a német Legfelsőbb Parancsnokság 1943. V. 15-én a Sandžak és Crna Gora térségében még nagyobb of-fenzívát indított a JNFH hadosztálycsoportja ellen, ez volt a Schwartz hadművelet (ötödik ellenséges offenzíva). Az offenzíva során, amelyet különben sutjeskai csatának is neveznek, Tito parancsnoksága alatt, leír-hatatlanul nehéz körülmények között, amikor maga is megsebesült, a JNFH egységei kitörték a zárógyűrűből, ily módon is újfent bizonyítva szervezetségük és hadművészetük értékszintjét és hatékonyságát, minde-nekfölött pedig nagyfokú politikai tudatukat és harci erkölcsüket. Ez-után Tito a hadosztálycsoportot Bosznia keleti részének felszabadítására vetette be.

A Vörös Hadseregnek a sztálingrádi csata után elindított offenzí-vája nyomán a szovjet—német hadszíntéren bekövetkezett nagy változá-sok alapján, Tito arra következtetett, hogy Olaszország rövidesen leteszi a fegyvert, ennél fogva az olaszok által megszállt területekre kell áthe-lyezni a JNFH hadműveleti tevékenységét.

Abban az időben különösen jelentős volt a népfelszabadító harc kiter-jesztése a tengerre. Erre nagy figyelmet fordított Tito; parancsára már 1942 végén és 1943 elején megalakultak az első tengerészeti egységek. A mozgalom Olaszország fegyverletétele kapcsán elért sikerei — az olasz megszálló seregek lefegyverzése, az ország tetemes részének felszabadu-lása, a JNFH és a haditengerészet új egységeinek megalakítása, valamint az Olaszországban állomásozó szövetséges haderőkkel való kapcsolat megteremtése — ékesen bizonyították, milyen helyesen intézkedett Tito, amikor a nyugati és délnyugati vidékekre irányította a Jugoszláv Nép-

felszabadító hadsereg erőit. Az antifasiszta koalíció vezető hatalmainak teheráni értekezletén a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereget szövetséges haderőinek ismerték el.

A népfelszabadító mozgalom hazai földön való fejlesztése mellett, Tito a szomszéd országok antifasiszta és felszabadító mozgalmaival való együttműködést is szorgalmazza. Közvetve és közvetlenül sugallja a fegyveres harc megindítását minden balkán országban, és utasítja a jugoszláv népfelszabadító mozgalom vezetőségeit és katonai parancsnokságait, hogy segítsék ezt a harcot.

Az albániai mozgalommal, később pedig más országok mozgalmával is egyre szorosabb volt az együttműködés. A JNFH kötelékében Tito utasítására alakulnak meg a más nemzetiségűek, többnyire a szomszéd népek katonai egységei. Ez főleg Olaszország fegyverletétele után öltött nagyobb méreteket, amikor az olasz antifasiszták nagy számban csatlakoztak a népfelszabadító mozgalomhoz.

Tito 1943. november elején az AVNOJ II. ülészakának összehívását kezdeményezte, mert felmérése szerint, ezt a népfelszabadító mozgalom katonai és politikai sikerei (1943 óta már domináns tényező volt Jugoszláviában) és a nemzetközi viszonyok lehetővé tették. Az AVNOJ határozataival kellett biztosítani a mozgalom és a forradalom addig elért eredményeit. A jajcei ülészakon az AVNOJ legfelsőbb törvényhozó és végrehajtó testületté alakult át, s létrejött a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság mint ideiglenes kormány. Elnökéül Titót választották. Az AVNOJ második ülészakán hozott történelmi határozatokkal megvetették az új Jugoszláviának, mint az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek föderatív demokratikus közösségének alapjait. Az AVNOJ külön határozatban elismerte Titónak a felszabadító harc vezetésében szerzett érdemeit, és a Jugoszlávia marsallja rangot adományozta neki.

Az AVNOJ határozatai kiindulópontul szolgáltak Titónak az új Jugoszlávia elismeréséért vívott további harca során. Noha a szövetséges kormányok ezt nem fogadták rokonszenvvel, a mozgalommal való viszonyukban nem hagyhatták figyelmen kívül. W. Churchill, brit kormányelnök, felmérve a népfelszabadító mozgalom erejét és jelentőségét, többé nem támogatta D. Mihailovićot (visszavonta katonai küldöttségeit a csetnikek hadiszállásáról), hanem igyekezett kompromisszumra jutni az emigráns kormány és a népfelszabadító mozgalom között. Tito azonban határozottan követelte, hogy a szövetségesek ismerjék el a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottságot, mint egyetlen jugoszláv kormányt, Péter király pedig vette magát alá az AVNOJ határozatainak.

A német Legfelsőbb Parancsnokság, mivel sem 1943-ban, sem 1944 elején tetemes erővel indított, több támadó hadműveletben sem sikerült döntő csapást mérnie a népfelszabadító mozgalomra, kísérletet tett, hogy ezt 1944. V. 25-én a Drvar elleni ejtőernyős támadással érje el, amikor meg kellett volna semmisíteni Titót és a mozgalom vezetőségét. Az eredménytelen német támadás után Tito elvonult Vis szigetére, és az lett az új Jugoszlávia vezetőségének a székhelye.

Mivel Tito ellenszegült a jugoszláv kormány és király körüli brit kombinációknak, Churchill azt javasolta, hogy Ivan Šubašić legyen a jugoszláv kormány elnöke, mert őt megfelelőnek tartotta arra, hogy a népfelszabadító mozgalommal megegyezzen az egységes jugoszláv kormány megalakítása ügyében. Bízva a mozgalom katonai és politikai erejében, tudva, hogy a II. világháború a befejező szakaszához közeledik, és ezzel is igyekezve előfeltételeket teremteni az új Jugoszlávia nemzetközi elismeréséhez, Tito beleegyezett a Šubašićyal való tárgyalásokba. Így került sor Vis szigetén 1944. VI. 16-án a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság és I. Šubašić királyi kormánya között megkötött egyezmény aláírására.

1944 nyarán, amikor a II. világháború a befejező szakaszába érkezett, a JNFH hozzálátott az ország végleges felszabadításához. Tito tisztában volt azzal, hogy az ország saját erőből való felszabadítása a biztosíték a forradalmi vívmányok megőrzésére és továbbfejlesztésére. Ez a meggyőződés hatotta át egész tevékenységét a népfelszabadító háború befejező szakaszában. A Vis szigetén szeptember 12-én tartott beszédének egyik jelszavával — „A másét nem akarjuk, a magunkét nem adjuk” — egyengeti Tito a harc politikai és katonai folyamatát a győzedelmes befejezésig. A befejező szakaszban Tito mint a JNFH elnöke fokozottan munkálkodik a néphatalmi rendszer továbbfejlesztésén, az állam föderatív elveken való felépítésén, egységes népfelszabadító front megalakításán, szövvényes belső problémák megoldásán és az állapotok konszolidálásán az ország felszabadított területein.

Figyelemmel kísérve a hadműveletek alakulását az európai hadszíntereken, és felmérve Jugoszlávia nemzetközi helyzetét, Tito úgy döntött, hogy az ország végleges felszabadításáért folytatott hadműveletek súlypontját Szerbia területére helyezi át. Ennek akkor a katonai jelentősége mellett külön politikai jelentősége is volt.

Tito úgy látta, főleg a Churchill-lel 1944 augusztusában Olaszországban folytatott beszélgetése után, hogy a brit kormány, amely szívóvan szorgalmazza a régi rend helyreállítását Jugoszláviában, politikai játszmát fog folytatni a csetnikekkel, és mindaddig ütőkártyaként fogja felhasználni a szerb nép állítólagos királypárti hangulatát, mígnem Szerbia felszabadul. Ugyanakkor várható volt a Vörös Hadsereg előretérése a Duna völgyében és közeledése Jugoszlávia keleti határaihoz. Attól tartva, hogy a nyugati szövetségesek esetleg beszivárognak az Adria partvidékére, Tito — ennek megakadályozására — elrendelte a Dalmácia felszabadítását célzó hadműveletek megindítását.

Mint főparancsnok egybehangolta a JNFH hadműveleteit a szövetséges hadseregek hadműveleteivel, és e célból több ízben találkozott Churchill-lel és Sztálinnal, valamint ezek legmagasabb rangú törzstisztszeivel. Miután a JNFH felszabadította Szerbia nagyobb részét, Tito Vis szigetéről (a szeptember 18-áról 19-ére virradó éjszakán) Moszkvába utazott, hogy a Vörös Hadsereg Legfelsőbb Parancsnokságával és a Szovjetunió vezetésével összeegyeztesse az ország északkeleti részének és

Belgrádnak a felszabadítására irányuló hadműveleteket, és megegyezzen a hadfelszerelésben nyújtandó segélyről.

A JNFH nevében egyezményt kötött a Vörös Hadsereg Legfelsőbb Parancsnokságával a szovjet csapatok Jugoszlávia területének bizonyos részén való ideiglenes átvonulásáról az együttes hadműveletek céljából. Moszkvából visszatérőben a romániai Craiovában a bolgár kormány kérésének eleget téve és attól a kívánságtól vezérelve, hogy hozzájáruljon a jó viszony helyreállításához az Otecsestveni Front által kormányzott Bulgáriával, és megkönnyítse nemzetközi helyzetét — a JNFH nevében jóváhagyta, hogy a bolgár katonaság részt vegyen a német haderő elleni befejező hadműveletekben Jugoszlávia egyes keleti részeiben. Tito közvetlen vezetésével a JNFH 1944 végéig felszabadította az ország nagy részét: Dalmáciát, Bosznia-Hercegovina délkeleti részeit, Crna Gorát, Macedóniát, Szerbiát és Vajdaság nagyobb részét. A Jugoszlávia végleges felszabadításáért indított hadművelet első szakasza ezzel lezárult. A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg mint önálló haderő egységes és stabil frontot létesített, kezdve a Drávától a Szerémségen, Bosznián és Lika déli részein át, egészen az Adriai-tengerig, úgyhogy a jugoszláv front a hitleri Németországot körülzáró szövetséges közös front alkotórészté vált.

Belgrád és az ország nagy részének felszabadítása után, miáltal még jobban megszilárdult az új Jugoszlávia helyzete, Tito 1944. XI. 1-én Belgrádban egyezményt írt alá Šubašić-tyal a JNFB és a Šubašić-kormány képviselőiből álló közös kormány megalakításáról. Az antifasiszta koalíció vezetőinek 1945 februárjában Jaltában tartott értekezlete azt ajánlotta az új Jugoszlávia vezetőségének, hogy a megkötött egyezmény alapján mielőbb alakítsanak egységes kormányt. Tito 1945. III. 7-én megalakította a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Ideiglenes Kormányát, és ez a népfelszabadító mozgalom platformján fáradozott tovább az AVNOJ programjának megvalósításán. Ugyanabban a hónapban az antifasiszta koalícióbeli nagyhatalmak elismerték az új jugoszláv kormányt, és diplomáciai képviselőket küldtek Belgrádba.

Tito rendeletére 1945. I. 1-én megalakult az 1., 2. és 3. hadsereg, két hónap múlva pedig a 4. hadsereg is. Abban az időben 62 hadosztálya volt a Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregnek. 1945 márciusában a JNH offenzívát indít az ország végleges felszabadítására, és ezt 1945. V. 15-éig el is végzi. Ezzel Jugoszlávia valamennyi nemzetének és nemzetiségének a felszabadító háborúban kifejtett négyévi erőfeszítései véget értek. Egyúttal ez az eredeti módon végrehajtott szocialista forradalom győzelme is volt, ezen az alapon folytatódik tovább a forradalmi folyamat a felszabadulás után.

Tito személyéhez fűződnek a népfelszabadító harc és a forradalom egyes fejlődési szakaszaiban kialakított összes lényeges állásfoglalások és döntések. Eredeti koncepciót dolgozott ki az osztályjellegű nemzeti felszabadító harcra, és ez az egyik legmagasabb fok, melyet korunkban a felszabadító és forradalmi háborúk elméletében és gyakorlatában értek.

Mint a forradalom és a népfelszabadító háború stratégája, a fegyveres erők legfelsőbb parancsnoka, a párt vezető egyénisége és legfeljebb személyisége, valódi és legendás népvezér, Tito döntő módon hozzájárult a JKP-nak a második világháború feltételeihez alkalmazott forradalmi programjának megalkotásához és megvalósításához.

Az ország felszabadulása és a néphatalomnak a DFJ egész területén való helyreállítása után Tito vezető politikai és állami tisztségeket tölt be: a JKP főtitkára és a Jugoszláv Népfront elnöke, a DFJ Ideiglenes Népi Kormányának elnöke, honvédelmi miniszter és a Jugoszláv Hadsereg legfelsőbb parancsnoka. Ezzel magára vállalta a szocialista társadalom építésében a JKP-ra háruló felelősség legnagyobb részét.

A forradalom marxi és lenini koncepcióját tartva szem előtt, Tito a háború utáni első években a néphatalmat szilárdítja és erősíti, gazdasági alapját pedig forradalmi intézkedésekkel biztosítja: bekövetkezik a földreform, a megszállókkal együttműködők vagyonának elkobzása, valamint a burzsoázia gazdasági vállalatának és más vagyonának államosítása; 1947 kezdetéig, a mezőgazdaság és a kisipar kivételével, a termelőeszközök állami tulajdonba mentek át, és kiépül a gazdasági fejlődés irányítását végző államapparátus. A bonyolult nemzetközi és belső viszonyok, a lerombolt gazdaság újjáépítésének feltételei között a társadalmi fejlődés központosítva volt. A termelőeszközök állami tulajdonba vételével, valamint az iparosítás és villamosítás 1947-ben elfogadott ötéves tervével egyidejűleg Tito irányításával gyorsított ütemben számolták fel a burzsoá ellenzéki pártokat és a háború előtti tőkés rendszer helyreállítására törekvő ideológiájukat.

Tito felismerte a termelőeszközök állami tulajdonán alapuló társadalmi berendezésnek és az ennek megfelelő központosított adminisztratív igazgatási rendszernek mint az akkori történelmi adottságok megnyilvánulásának szükségességét. A Szerb KP alakuló kongresszusán, 1945 májusában Tito figyelmeztetett arra, hogy a további fejlődés során nem kell elvárni a forradalom úgynevezett második szakaszát, sem a kommunizmus megvalósulását „egyik napról a másikra”, hangsúlyozva, hogy „mi más úton haladunk célunk felé”. A JKP ellenállt a szektás radikalizmusnak (egyebek között például falun nem hajtották végre a teljes kollektivizálást), mert az ellentétben állt Jugoszlávia népeinek hagyományaival és soknemzetiségű összetételével (ennek pedig nem felelt meg a merev centralizmus), egyszersmind ellentétben állt a forradalom éppen lezárult fegyveres szakaszában kialakult elvekkkel, felfogással és viszonyokkal is, hiszen ebben a parasztok is tömegesen részt vettek.

Eppen úgy, mint a Kominternhez való viszonyulásában, Tito a háború alatt és a háború után is állandóan szilárdította az ország önállóságát és függetlenségét. Az egyenjogúság és önállóság elve mellett sikrasszállva 1945. V. 27-én Ljubljánában mondott beszédében erősen leszögezte, hogy Jugoszlávia nem fogja megengedni, hogy a nagyhatalmi érdekövezetek politikájája keretében kalmárkodjanak a területével.

A második világháború utáni első napokban Tito szembeszállt a ve-

zető nyugati hatalmak kormányaival, mert ezek nyomást gyakoroltak Jugoszláviára, kifogásolva Isztria és más jugoszláv vidékek visszacsatolását. A világnak a háború utáni polarizálódása során a hidegháborús légkörben a JSZNK szembekerült az illető országok kormányaival amiatt is, mert ezek ellenezték a Jugoszláviában végbement forradalmi társadalmi-politikai változásokat, és a megvert ellenforradalmi elemeket támogatták.

A második világháború utáni erőviszonyok közepette Jugoszlávia a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való szövetségre törekedett, a velük való szoros gazdasági együttműködésre alapozta gyorsított ütemű gazdaságfejlesztési terveit. Tito 1945-ben és 1946-ban szövetségi szerződéseket írt alá a szocialista országokkal, ellátogatott hozzájuk, és a sokoldalú együttműködést szorgalmazta. Külön figyelmet fordított a jószomszédi kapcsolatokra, a balkáni szolidaritásra és együttműködésre. Igyekezett a végső határokig védeni, fenntartani és fejleszteni az egyenjogú szövetséges kapcsolatokat abban a meggyőződésben, hogy ez kölcsönös érdek, egyszersmind a szélesebb nemzetközi közösség érdeke is.

Sztálin kormánya azonban a Jugoszláviával való együttműködése során arra törekedett, hogy infiltrálódjon a jugoszláv gazdasági, művelődési és társadalmi életbe. Az összes kelet-európai országok és kommunista pártok alárendelésére irányuló stratégia keretében Sztálin már 1947 vége felé igyekezett teljes ellenőrzése alá vetni Jugoszlávia fejlődését, egyszersmind intézkedéseket tett a jugoszláv vezetőség alárendelésére is. Saját tekintélyére, külön pedig az új Jugoszláviának a Szovjetunióhoz való gazdasági, politikai és eszmei kötöttségére számítva Sztálin úgy gondolta, elég, ha csak „a kis ujjával int, Tito nem lesz többé”. A jugoszláv vezetőség alárendelése vagy likvidálása céljából 1948 elején hamis vádakot koholt „a JKP ideológiai elhajlásáról”.

Sztálin és a Kominform a későbbiek során nyíltan katonai beavatkozással fenyegetőzve, Titót és munkatársait a Gestapo kémeinek, amerikai ügynököknek, gyilkosok és hóhérok kilikkjének, a szocialista Jugoszláviát pedig fasiszta országnak és a nyugati imperialista államok gyarmatának kiáltotta ki.

Tito, nyomban felismerve a támadás lényegét, rámutatott arra, hogy itt mindenekelőtt a szocialista államok egymáshoz való viszonyáról, valójában pedig egy nagy szocialista ország kormányának egy kis szocialista ország függetlensége elleni támadásáról van szó. A hegemonista nyomással való határozott szembeszállása során Tito a JKP tagjai és a nép többségének támogatását élvezte, ez megnyilvánult a küldöttek egyhangú kiállításában is a JKP V. kongresszusán 1948 júliusában. Éppen úgy, mint a népfelzabardító háborúban; Tito abban a helyzetben is a kommunistákra és a néptömegek széles rétegeinek erejére és akaratára támaszkodott. Az volt a döntés, hogy Sztálin vádaskodó leveleiről és a JKP válaszáról tájékoztatják az összes párttagokat, és hogy a Kominform határozatát és a JKP KB erre adott válaszát közzéteszik a sajtóban.

Jugoszlávia rendkívül nehéz helyzetben volt (politikai elszigeteltség, teljes gazdasági zárlat, lélektani propagandaháború, a jugoszláv határőrök legyilkolása, fegyveres beavatkozással való fenyegetőzés), de Tito és a JKP megingathatatlanul védte az ország függetlenségét. Noha a gazdasági fejlődés stagnált, honvédelmi célokra a nemzeti jövedelem 33 százalékát is ráfordították egyes években. A kommunisták kis része (egynémely közülük hatalomszerzési szándékból) helyeselte Sztálin és a Kominform támadását, ezek pedig állandóan Tito és a vezetőség eltávolítására szólították fel a JKP „egységes erőit”. A levert ellenforradalmi erők szintén a szocialista rendszer összeomlására és visszatérésük lehetőségére számítottak. Ezért a Sztálinnal és a Kominformmal való összeütközés idején szükség volt állami megtorló intézkedésekre, melyek során az államhatóság ellenőrzése kiterjedt az élet minden területére.

Ebben a történelmi helyzetben Tito, Kardelj és legközelebbi munkatársaik, forradalmi bátorságuk által vezérelve, és Marx, Engels és Lenin eredeti elképzeléseit fölelevenítve arra a felismerésre jutottak, hogy Jugoszláviában a szocialista forradalom további kibontakozása céljából okvetlenül szükséges, hogy hozzáállassanak a munkásönigazgatás fejlesztéséhez, ily módon újítva fel a fegyveres harc demokratikus szellemét és gyakorlatát.

Tito 1950. VI. 27-én a JSZNK Nép képviselőházában programatikus expozét tartott, magyarázatot fűzve az alaptörvényhez, amely előírja, hogy az állami gazdasági vállalatokat és a felső fokú gazdasági egyesületeket a munkaközösség igazgassa. Kifejtette a JKP alapvető koncepcióját a szocialista öngazgatási társadalmi viszonyokról, felismerve, milyen veszélyt jelent az államgépezet erősödése a forradalmi vívmányok megvédése és fejlesztése szempontjából. Ez a koncepció az állam elhárításának marxista tételéből indul ki. Ugyanakkor, mivel a Kommunista Pártot az a veszély fenyegeti, hogy összenő az államgépezettel, és a forradalom pártja helyett az erőszak szervévé válik, Tito kifejti a párt új szerepét.

Az állami tulajdon csak kezdeti és legalacsonyabb foka a szocialista tulajdonnak, tehát át kell alakulnia társadalmi tulajdonná, ez pedig azt jelenti, hogy a termelés és az elosztás igazgatását a közvetlen termelők veszik át. Egyebek között azt is leszögezte Tito, hogy az a jelszó, mely szerint „a gyár a munkásoké, a föld a parasztoké”, nem valamiféle elvont propagandajelszó, hanem mély tartalma és értelme van. Ez a jelszó tartalmazza a szocialista termelési viszonyok egész programját mind a társadalmi tulajdont illetően, mind a dolgozók jogait és kötelességeit illetően, tehát ha valóban szocializmust akarunk építeni, ezt a jelszót meg lehet és meg kell valósítanunk a gyakorlatban. Az ötvenes években kifejtett öngazgatási koncepció a társadalom új elveken való átalakítását igényelte. Ennek megfelelően 1950-ben és 1951-ben az egész országban megválasztották a vállalati munkásönigazgatási szerveket, megszüntették a tervezés adminisztratív központosított rendszerét, és alaposan csökkentették az államapparátust, megkezdődött a pártnak az

államtól való különválasztása, felélenkült az árutermelés, fokozottabban jutott kifejezésre a törvényesség és a bírósági önállóság tiszteletben tartása, erőteljes ösztönzést kapott a kulturális alkotás szabadsága, feloszlatták a termelőszövetkezeteket, valamint meggyorsították a társadalmi és politikai élet teljesebb demokratizálásának folyamatait.

A politikai, gazdasági és művelődési demokratizálódás közepette, különösen a JKP VI. kongresszusa (1952 novembere) után Tito határozottan szembeszállt azzal a JKP soraiban jelentkező iránnyal, amely a sztálinizmus nyugati szemszögből való polgári kritikájának formájában nyilvánult meg. Értékelése szerint ez a kritika az ország függetlenségét és a JKSZ egységét, továbbá az öngazgatás megvalósítását veszélyezteti.

A JSZNK berendezésének társadalmi és politikai alapjairól szóló 1953. I. 13-án meghozott alkotmányerejű törvény alapján Josip Broz Titót 1953. I. 14-én megválasztották köztársasági elnöknek.

A jugoszláv szocialista öngazgatás koncepciójának és gyakorlatának fejlesztésével párhuzamban, a nemzetközi megmozdulásokban jelentkező új irányzatok önálló felfedezése alapján alakította ki Tito a nézeteit a jelenkori világ fejlődéséről. A gazdasági blokád és Sztálin agresszióival való egyenes fenyegetőzése idején Tito a nyugati országokkal kezdeményezte az együttműködést, s ennek keretében kapott Jugoszlávia gazdasági és katonai segínyt, ekközben erélyesen utasítva vissza a Nyugat dominanciájának és ideológiai hatásának kikényszerítésére irányuló kísérleteket, ily módon védve és erősítve az ország függetlenségét. Egyúttal építette a katonai-politikai tömbök alakítása és erősítése, valamint az érdekövezetekre való felosztás ellen irányuló elvszerű tömbön kívüli politikát, abból a meggyőződéséből kiindulva, hogy az atomkorszakban a világ tömbökre való felosztása új háborús összeütközésekkel, katasztrófával fenyegeti az emberiséget. Tito koncepciója a nemzetközi viszonyokról olyan körülmények között alakult ki, amikor a szocializmus a második világháború után világfolyamattá nőtt. Külön figyelmet fordított a korszakalkotó gyarmatellenes világorradalomra, amely fokozatosan kiterjedt az összes egykori gyarmatokra. Afrika, Ázsia és Latin-Amerika népeinek felszabadító mozgalmait Tito nem „a szocializmus szövetségeseinek és tartalékának”, hanem a szocializmus mint világfolyamat alkotórészeként, a békéért és békés együttélésért, a társadalmi haladásért és szocializmusért folyó nemzetközi harcban új utakat feltáró autentikus, új világmozgalomnak tekintette.

Sztálin halála után Tito és a JKP KB elfogadta az új szovjet vezetőségnek a Szovjetunió és Jugoszlávia közti viszony normalizálására tett kezdeményezését, úgy mérve fel, hogy ez kölcsönös érdek. A Tito és Hruscsov vezette kormányküldöttségek tárgyalása után 1955. VI. 2-án aláírták a JSZNK és a Szovjetunió kormányának nyilatkozatát, a Belgrádi Nyilatkozatot. A két ország egyenjogúságának, a Nyilatkozatban lefektetett elve a későbbiek során nemcsak a jugoszláv—szovjet együttműködésnek lesz az alapja, hanem szélesebb hatása lesz a szocialista országok egymáshoz való viszonyában is. Az egyenjogúság elvén alapul a

Jugoszláv Kommunista Szövetségnek és a Szovjetunió Kommunista Pártjának viszonyáról 1956. VI. 20-án aláírt Moszkvai Nyilatkozat is. Az egyenjogúság és függetlenség alapján a JSZSZK igyekezett rendezni és általában véve sikerült is rendeznie viszonyát a szocialista országokkal.

Az ötvenes évek közepén Tito még egy olyan messzeható történelmi jelentőségű kezdeményezéssel állt elő, amely alkotó módon kifejezésre juttatja és elmélyíti a világfejlődés új víziója utáni kutatását. Látogatást tesz számos ázsiai és afrikai tömbön kívüli országban, 1956 júliusában Brioni szigetén tárgyal G. A. Nasszer egyiptomi elnökkel és Dzs. Nehru indiai kormányelnökkel az aktív békés koegzisztencia elveinek a nemzetközi viszonyokban való alkalmazhatóságáról, igyekezve túlhaladni a világ tömbökre való felosztását. Nehruval, Nasszerral és az újonnan felszabadult országok egyes vezetőivel együtt előmozdítja a tömbön kívüli („el nem kötelezett”) országoknak az aktív és békés koegzisztencia platformján való tömörülését, és ebből eredően jön majd létre az elnemkötelezettség politikája, illetve mozgalma, mint a jelenkori nemzetközi viszonyok megkerülhetetlen tényezője. A mozgalom a későbbiek során a legnagyobb számban felöleli a jelenkori világ államait, népeit és felszabadító mozgalmait, s majdnem az egész világ még életében Titót tartotta e világmozgalom kezdeményezőjének. Tito részt vett az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek 1961 és 1979 között tartott összes értekezletén (Belgrádban, Kairóban, Lusakában, Algírban, Colombóban és Havannában), s mindegyiknek a munkájához személyesen is hozzájárult. A jugoszláv küldöttség vezetője volt a Helsinkiben 1975. VII. 30. és VIII. 15. között tartott európai biztonsági és együttműködési értekezleten, és jelentős mértékben elősegítette az egyezkedés, kölcsönös együttműködés és az államok közötti bizalom elveinek elfogadását.

Ugyanakkor nagy tevékenységet fejtett ki a munkásmozgalomban is. Fokozatosan rendezve a viszonyt a kommunista pártokkal, Tito a JKSZ számára olyan helyzetet teremtett a nemzetközi kommunista mozgalomban, amely lehetővé tette, hogy az új viszonyok kialakításában és fejlesztésében komoly tényezővé váljon. Tito volt az első, aki elutasította az irányító központra és vezető pártra, valamint arra az úgynevezett törvényszerűségekre vonatkozó koncepciót, mely szerint egy szocialista ország „modelljét” mint általános érvényűt kötelezővé teszik az összes többiek számára. Rámutatott arra az elvre, amely szerint „minden egyes forradalmi mozgalom saját munkásmozgalmának és saját népének tartozik felelősséggel”, mert ellenkező esetben „a kommunista pártok nem tölthetik be történelmi szerepüket... Kívülről senki sem csinálhat nemzeti erőt egyetlen kommunista pártból sem”. Ebben az értelemben Tito kitartóan fáradozott kezdve, az 1956. évi Moszkvai Nyilatkozat elfogadásán, amikor a JKSZ és az SZKP egyenjogú viszonyának elveit határozták meg, egészen az európai kommunista pártok berlini értekezletéig, amelyen ugyanezeket az elveket érvényesítették a részt vevő pártokra is. Ezen az alapon újította fel Tito a JKSZ és a Kínai KP együttműködését 1979-ben tett pekingsi látogatása során.

A nemzetközi viszonyokban alkalmazott stratégia kialakítása, különösen pedig az el nem kötelezettek világmozgalmának megteremtése során kifejtett jelentős tevékenysége mellett Tito Jugoszlávia társadalmi fejlődését is irányítja. Figyelmét a JKSZ vezető szerepére és egységére összpontosítva kereste a kommunisták tevékenységének megfelelő szervezeti, politikai és ideológiai formáit az öngazgatás feltételei között, ily módon kizárva ki a JKP VI. kongresszusa politikájának magyarázása és végrehajtása során a KSZ-ben és a társadalomban jelentkező liberális irányzatokat.

Szívesen harcolt a kommunisták erkölcsi és forradalmi arculatának ápolásáért és fejlesztéséért, kiállt a bürokratikus magatartás és a társadalomban észlelhető mindenféle más visszasság ellen. Állandóan szorgalmazta a JKSZ eszmei-politikai egységének megvédését és megszilárdítását, a tagok eszmei képzését, a kommunisták és a tömegek közötti kapcsolat elmélyítését. Ebben a vonatkozásban főleg a JDNSZSZ politikai szerepét és JSZSZ-nek mint a munkásosztály és a többi dolgozó közvetlen szervezetének jelentőségét, valamint a többi társadalmi és politikai szervezet szerepét emelte ki. Külön figyelmet fordított az ifjúságról való gondoskodásra és a fiatalok eszmei-politikai nevelésére. Nézete szerint az ifjúsági tömegakciók mindenekelőtt a nevelés szempontjából jelentősek, mert lehetővé teszik a fiatalok szakmai képzését és a testnevelést, a forradalmi vívmányok, mindenekelőtt a testvériség és az egység megvédését és fejlesztését. A nők egyenjogúságának érvényesítését olyképpen értelmezte, hogy kapcsolódjanak be a szocialista építés minden folyamatába.

Tito 1955-ben a nép életszínvonalának javítását kezdeményezte, követelve a nehézipar túlfeszített beruházási programjainak jelentős korlátozását a könnyűipar és a mezőgazdasági termelés gyorsabb fejlesztése javára.

A hatvanas évek elején Tito szembe találta magát azzal a jelenséggel, hogy egyes kimagasló vezetők nem bíztak a munkásöngazgatásban, és államhatalmi centralizmusra és unitarizmusra törekedtek. Mint a jugoszláv szocialista patriotizmus szószólója, azt tartotta, hogy ezek a törekvések kárt okoznak a jugoszláv közösségnek, és képviselőik ellen politikai harcot indított.

A JKSZ VIII. kongresszusán (1964 decemberében) tartott beszámolójában Tito további lépés megtételét jelezte a szocialista öngazgatás fejlesztése útján, követelve, hogy a felhalmozással való rendelkezés jogát ruházzák át a közvetlen termelőkre. Az volt a nézete, hogy csak majd ezáltal jön létre a társadalom stabil öngazgatási fejlődésének anyagi alapja. Ebben az értelemben megkövetelte, hogy korlátozzák „a társadalmi-politikai közösségek politikai tényezőinek beavatkozását a társadalmi termelésbe”. Az volt a meggyőződése, hogy a munkások jobban igazgatnak majd, mint a politikai vezetőségek és az államhatóságok, s ezért szorgalmazta a bővített újratermelés eszközeinek átvitelét az állami beruházási alapokból a vállalatokba.

Szükségesnek tartotta ugyanakkor, hogy a JKSZ nagyobb figyelmet szenteljen a Jugoszláviában élő nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságának. Megbélyegezve a partikularizmust, lokalizmust és a „republikanizmust”, Tito a JKSZ VIII. kongresszusán tartott beszámolójában hangsúlyozta, hogy „a nacionalista elhajlások, mind a nemzetek és nemzetiségek integrálódásának folyamatát akadályozó etatista és bürokratikus törekvések következtében, mind pedig a köztársaságok és autonóm tartományok társadalmi és politikai hatáskörének unitarista szándékú ignorálása miatt jelentkeznek”.

Tito miután felismerte, milyen nagy jelentőségű a megkezdett és az áruterelés törvényeinek nagyobb tiszteletben tartásán és a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódáson alapuló gazdasági reform, sürgette, hogy a reformot terjesszék ki a társadalmi élet más területére is, hogy ezáltal társadalmi reform jellegét öltse.

A gazdasági és társadalmi reform végrehajtásával és a JKSZ VIII. kongresszusán a nemzeti egyenjogúság elmélyítéséről kialakult álláspontok érvényesítésével szembeszálltak azok az államhatalmi centralista törekvések, amelyek erős támaszra találtak az állami és pártvezetőség egyes személyeiben, valamint az Állambiztonsági Szolgálat néhány vezetőjében.

A gazdasági és társadalmi reform végrehajtása során, különösen pedig a JKSZ IV. ülése után Tito arra törekedett, hogy határozottabban küszöböljék ki a bürokratikus viszonyokat és magatartást az állami szervekből, a JKSZ-ből és a többi társadalmi-politikai szervezetből, s hogy a társadalom minden irányban demokratikusan fejlődjék. Ez a folyamat a szocialista öngazgatási demokráciáért harcoló erők frontját szilárdította, de egyúttal különféle olyan törekvéseket idézett elő, amelyek új politikai differenciálódást jeleztek a KSZ-ben.

Felismerve ezeket a törekvéseket, Tito a decentralizálás és a demokratizálás véghezvitelét szorgalmazta a társadalomban, joggal számítva arra, hogy ilyen fejlemények között a káros törekvések fokozottabban megnyilvánulnak és könnyebben azonosíthatók, következképpen a velük való leszámolás is eredményesebb lehet, ha ehhez biztosítva lesz a kommunistáknak, a munkásosztálynak és a társadalom valamennyi dolgozó rétegének támogatása. Ez volt egyébként vezetési stílusának egyik lényeges jellegzetessége.

A bürokratikus-etatista, nacionalista és liberális törekvések ellen vívott harcával párhuzamban Tito a hatvanas évek vége felé türelmesen és kitartóan építette ki a szocialista öngazgatáson alapuló további társadalmi fejlődés platformját. A fejlődésnek két kulcsfontosságú kritériumát emelte ki: az osztályszempontot, abban az értelemben, hogy a munkásosztály hatalma a társadalmi élet minden területén biztosítva legyen, és a nemzeti szempontot, abban az értelemben, hogy a nemzetek közötti egyenjogú viszony mint a testvériség és egység előfeltétele kibontakozzon, valamint hogy Jugoszlávia mint szocialista, föderatív és el

nem kötelezett ország zavartalanul fejlődjék. Ezt a vonalat szorgalmazta Tito a JKSZ 1969. március 11. és 15. között megtartott kongresszusának előkészületei során és magán a kongresszuson is. Ennek az irányvonalnak a keretében Tito 1969-ben a szövetségi szervek munkájának átszervezését kezdeményezte, és ebből bontakozik ki majd a későbbiek során a kollektív munkáról és felelősségről való elképzelése. A IX. kongresszuson, Tito javaslata alapján, megalakult a JKSZ Elnökségének Végrehajtó Irodája, és első ízben került sor a kétévi megbízatású elnöklő tisztségének bevezetésére.

Egy évvel a IX. kongresszus után, 1970 tavaszán, Tito elindította a föderáció reformját. Akkoriban még fokozottabban nyilvánultak meg a nacionalizmusnak mind szeparatista, mind unitarista-hegemonista formái, és emiatt növekedett, a feszültség: különféle környezetekből álltak elő azzal a követeléssel, hogy Tito „tartóztassa fel a nem kívánatos fejleményeket”. Tito viszont azon inszisztált, hogy elsősorban a további társadalmi fejlődés forradalmi programját illetően jöjjön létre egyetértés, mert ennek alapján újul és erősödik majd meg a JKSZ eszmei és politikai egysége, és kitárul az út a szocialista öngazgatás erőteljesebb kifejlődése előtt. Sikraszállt a JSZSZK Alkotmánya függelékeinek kidolgozásáért, s ezeket valamennyi köztársaság és tartomány elfogadta. Az 1971. évi úgynevezett munkásfüggelékben foglalt elképzelése a munkások társadalmi hatalmáról szolgál alapul az öngazgatásnak a társult munka elvei szerinti fejlesztésére vonatkozó azon koncepció alkotmányos kidolgozásához, amelyet azután Kardelj és Tito más munkatársai végeztek el. Ez magában foglalta a társultmunka-alapszervezetnek, mint a bővített újratermelésről való döntés szubjektumának létrehozását és a küldöttrendszert mint a társadalom politikai szerkezeté alapjának bevezetését.

Tito akkoriban, 1971. XII. 2-án a JKSZ Elnökségének XXI. ülésén, abban az eltökéltségében, hogy feltartóztassa mindazokat az erőket és ténykedéseket, amelyek az ilyen szocialista demokratikus fejlődést megnehezíthetik, politikai leszámolást követelt a JKSZ kebelében kiütköző nacionalizmus hordozóival szemben, követelve, hogy ezek vonuljanak ki a JKSZ vezetőségéből. Akciót indított a JKSZ-ben megnyilatkozó liberalizmus felszámolására is. A JKSZ II. értekezletén (1972. I. 25—27.) leszögezte, hogy a JKSZ „nem tér vissza a régre, valamiféle dogmatikus vizetekre”, sem pedig „valamiféle erős kézhez” mert „a Kommunista Szövetség az az erős eszmei kéz, amely pontosan irányítja a szocialista társadalmi fejlődést”.

A társadalomban megnyilvánuló összeütközések növekedése miatt Tito elhatározta, hogy közvetlen kapcsolatba lép a párttagokkal és a dolgozó emberekkel, akikre a válságos helyzetekben mindig is támaszkodott. Mint a JKSZ-nek és a JKSZ Végrehajtó Irodájának elnöke a párttagokhoz fordult, határozottan szorgalmazva a társadalmi-politikai és gazdasági problémák öngazgatási módon való rendezését. Azt követelte tőlük, hogy minden környezetben indítsanak erélyes harcot a nacionaliz-

mus mint a szocialista forradalom vívmányait és az ország szocialista fejlődését legjobban fenyegető veszély ellen, és szálljanak szembe a társadalomban és a JKSZ-ben megnyilvánuló liberális irányzatokkal. Ragaszkodott ahhoz, hogy a JKSZ-ben következetesen alkalmazzák a demokratikus centralizmus elvét, védjék és erősítsék a JKSZ harci és eszmei-politikai egységét.

A JKSZ X. kongresszusa a föderációban és a szocialista öngazgatás fejlődésében végbemenő változásokat elfogadva, 1974 májusában Titót megválasztotta a párt elnökének korlátlan időre szóló megbízatással. Az 1974. évi Alkormány alapján Tito a JSZSZK-nak is örökös elnöke lett.

A későbbiek során is, élete végéig Tito különös figyelmet fordított a nemzeti egyenjogúság kiteljesedésére, az 1971. évi reform elvei alapján fejlesztette a föderáción belüli viszonyokat a gyakorlatban, és harcolt az állami centralizmus és szeparatizmus irányzatai ellen, abban a mély meggyőződésben, hogy a szabadon társult munka a jugoszláv együvé tartozás biztosítója.

Még egy fontos politikai kezdeményezéssel állt elő a JSZSZ VIII. kongresszusán, 1978. XI. 21-én: felhívta az összes szocialista erőt, hogy „minden öngazgatási és állami szervben, a küldöttek gyűlésein, a társadalmi-politikai szervezetek testületeiben és szerveiben maradéktalanul alkalmazzák és ápolják a kollektív munkát...”, hangsúlyozva, hogy „a kollektív munka és felelősség elősegítené minden öngazgatási és politikai szerv munkájának további demokratizálódását, és lehetetlenné tenné egyes személyek vezérkedési és egyéb irányú beteges ambícióit”. A kollektív munkára és felelősségre vonatkozó elképzelésével Tito mindezekelőtt azt kívánta, hogy zavartalan fejlődést biztosítson a JSZSZK-nak, mint soknemzetiségű jugoszláv közösségnek, egyszersmind biztató távlatot nyisson a jugoszláv társadalom általános demokratizálásának előmozdítása előtt.

Tito mint a fegyveres erők főparancsnoka állandóan és nagymértékben gondoskodott a JSZSZK szabadsága védelmének tökéletesítéséről, s ezt a dolgozó emberek erkölcsi erejére, politikai és anyagi felkészültségére alapozva, szakadatlanul fejlesztette a fegyveres erők és az egész honvédelmi rendszer szervezettségét, felszereltségét és begyakoroltságát. Az általános honvédelem és a társadalmi önvédelem titói koncepciójának tartós a jelentősége. Lényege az, hogy az ország védelmének a fő tényezői a dolgozó emberek, a munkásosztály, Jugoszlávia minden nemzete és nemzetisége. A „felfegyverzett nép” elgondolásából kiindulva Tito az általános honvédelem olyan marxista módon és eszmei-politikai szempontból értelmezett koncepcióját alkotta meg, amely „nagy lehetőséget nyújt minden társadalmi-politikai közösségnek, társultmunka-szervezetnek és társadalmi-politikai szervezetnek, hogy alkotói, öngazgatási és önkezdemenyező tevékenységet fejtsen ki a területi egységek kiképzésében, felszerelésében, ellátásában, sőt még az egységek felhasználásának és hatáskörének meghatározásában is”, hogy „ily módon juttassák érvény-

re védelmi rendszerünk osztályjellegét, valamint a Jugoszláv Kommunista Szövetség és munkásosztály vezető szerepét”.

Tito élete végéig kitartóan fáradozott az el nem kötelezettek világmozgalmának fejlesztésén, harcolva a mozgalom eredeti elveinek következetes alkalmazásáért, a békéért és egy új nemzetközi politikai és gazdasági rendszerért. Betegen is elutazott Havannába 1979-ben, és az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek értekezletén nagy szerepe volt az el nem kötelezettek mozgalma eredeti elveinek és céljainak megerősítésében és egységének megvédésében. Az elnemkötelezettség politikájának és mozgalmának megalapozásában, kibontakozásában és világméretű érvényesülésében betöltött szerepét nagyra értékelve, a havannai értekezlet külön emlékiratban nyilvánította ki elismerését Titónak.

Josip Broz Tito 1980. V. 4-én hunyt el Ljubljanában 88. életévében, négy hónapig tartó nagyon súlyos betegeskedés és két műtét után. Belgrádban 1980. V. 8-án temették el a Virágházban, a Dedinjén. Minden jugoszláv állampolgár mint történelmének legnagyobb alakját kísérte utolsó útjára. Temetésén 209 küldöttség jelent meg 127 országból: 122 állami küldöttség, 68 politikai párt küldöttsége, 10 küldöttség a felszabadító mozgalmak, a nemzetközi szervezetek és mások képviselőitében. A helyet, ahova Josip Broz Titót temették, nagyobb emlékkomplexummá alakították át, és ezt naponta keresik fel hazai és külföldi személyek és küldöttségek.

Még életében úgy értékelték művét, mint jelentős hozzájárulást a társadalom és a népek, politikai pártok és államok közötti viszony fejlődéséhez. Számos jugoszláviai és külföldi tudományos és művészeti akadémia dísztagja és a katonai tudományok első díszdoktora volt Jugoszláviában. Írásos hagyatéka több mint 60 kötet.

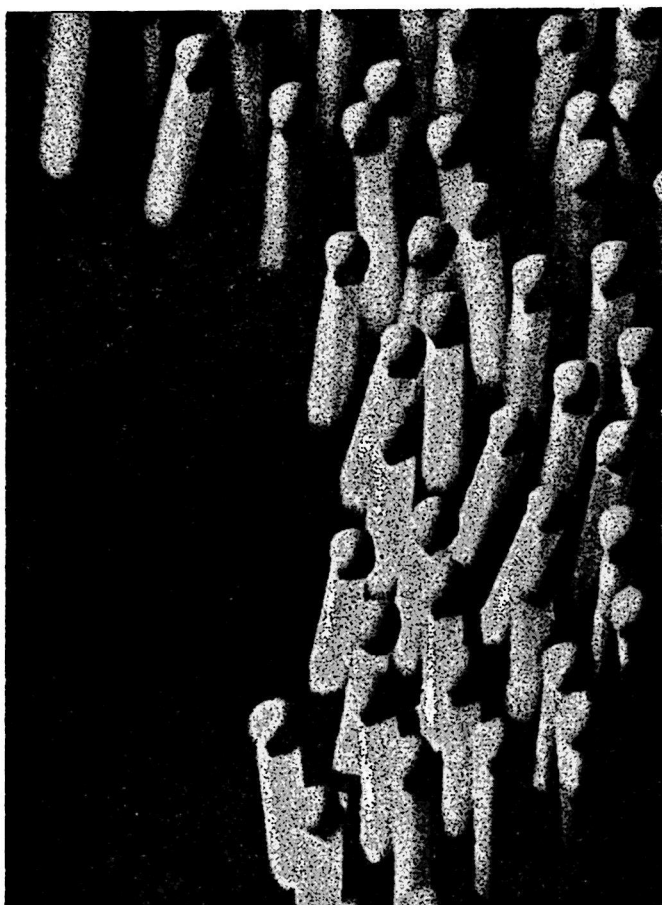
Jugoszlávia népének háromszoros hőse, a Szocialista Munka Hőse Érdemrend, a Győzelem Érdemrend, a Lenin Érdemrend, és a legmagasabb háborús és békeidei jugoszláv érdemrend és a négy világrész sok más országától kapott érdemrendek tulajdonosa.

Tito munkásságába egész sor olyan döntés épült be, amely fordulatot készített elő és hozott Jugoszlávia nemzetének és nemzetiségeinek újabbskori történelmébe. Mint a forradalom és a szocialista társadalmi fejlődés stratégiája több mint négy évtizeden át rendkívüli tehetségről tett tanúbizonyságot olyan irányban, hogy forradalmi munkásmozgalmunk és hazánk fejlődésének döntő történelmi pillanataiban helyes döntéseket hozzon helyes időpontban. Az emberek iránt bizalmat táplált, és közvetlen volt hozzájuk, hallgatott a véleményükre, és egyszerűen és világosan tudott szólni hozzájuk. A dolgozó ember bízott benne, és mindig, amikor nehézségek mutatkoztak, az ő véleményét várta. S neki volt bátorsága, hogy nyilvánosan kimondja az igazságot, bármennyire keserű is volt az, de egyszermind meg tudta mutatni a nehézségekből kivezető utat.

Több mint 70 évi forradalmi munkássága során — ebből 60 évet dol-

gozott a kommunista mozgalomban és 40 évnél tovább vezette a JKSZ-t — Titónak mint Jugoszlávia összes nemzete és nemzetisége elismert és legendás vezetőjének döntő szerepe volt kora minden társadalmi átalakulásában; ezáltal került a XX. század legnagyobb forradalmárai, hadvezérei és államférfiai sorába.

Fordította *Bogdánfi Sándor*

TITO TÖRTÉNELMI MŰVE — A SZOCIALISTA FORRADALOM TARTÓS ALAPJA ÉS ÚTMUTATÓJA*

Tito több mint hét évtizedig volt tagja és harcolt rendületlenül a jugoszláv munkásmozgalomban. Hősi vezető volt a nagy népfelszabadító háborúban és a szocialista forradalomban. Három és fél évtizeden át irányította az öngazgatású, szabad, független és el nem kötelezett Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság fejlődését, miközben megszakítás nélkül négy évtizedig a legfelsőbb tisztségeket töltötte be a jugoszláv kommunisták forradalmi szervezetében.

Jugoszlávia munkásosztálya, dolgozói, nemzetei és nemzetiségei ebben az időszakban a szociális és nemzeti felszabadításukért vívott harcban legsorsdöntőbb napjaikat éltek meg. Így azután a munkásosztály és élgárdájának, Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek minden tartós irányvétele és megvalósítása — az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szilárd szocialista közösségének létrehozása, a testvériség—egység, a dolgozók öngazgatása, a függetlenség, az elnemkötelezettség politikája és szocialista forradalmunk további nagy vívmányai — magukon viselik Tito történelmi egyéniségének jelét.

A humánusabb társadalomért a saját országában vívott harccal párhuzamosan, Tito fáradhatatlanul kiállt a jobb és humánusabb, leigázástól és kizsákmányolástól mentes világ mellett, amivel távlatot tudott felmutatni abban a korban, amikor az emberiségnek szembe kell néznie a fennmaradása felett érzett sötét aggodalmakkal. Ahhoz hasonlóan, ahogyan Lenin megnyitotta a világban a szocialista forradalmak korszakát, Tito életműve is erőteljesen hozzájárult a világfolyamatot jelentő szocializmus fejlődéséhez és megerősödéséhez, s egyéniségével hatotta át a népeknek a világ minden, kis és nagy országa közötti egyenjogú és demok-

* A JK SZ Központi Bizottságának Jelentéséből (Jelentés a JK SZ Központi Bizottságának tevékenységéről és a JK SZ tevékenységének alapvető jellegzetességei a Jugoszláv Kommunista Szövetség tizenegyedik és tizenkettedik kongresszusa közötti időszakban. Kommunista, Belgrád, 1982 márciusa. A Jelentés részletesen méltatja Edvard Kardelj munkásságát is, ez alkalommal azonban — születésének 90. évfordulója kapcsán — csak a Tito elvtársról szóló részt közöljük.

ratikus politikai és gazdasági viszonyokért vívott harcát, függetlenül attól, hogy milyen társadalmi berendezést alakítottak ki.

A marxizmus melletti következetes kiállás, a munkásosztály történelmi küldetésébe vetett megingathatatlan hit, a néptömegekkel és forradalmi törekvéseikkel való szerves egybeforrás, a jelenkori emberiség alapvető elméleti és gyakorlati gondjainak mélységes megértése, a gondolatok átfogó jellege és szerves, lendületes egybekapcsolódásuk a közvetlen cselekvéssel — mindez együttvéve alkotja Tito nagyságát a világ szocialista mozgalmában. Tito, alkotói módon alkalmazva a marxista módszert, mélyen behatolt a társadalmi folyamatokba, a jelenkori történelem legfontosabb alakulásaiba és felmérte azokat a problémákat és követelményeket, amelyeket a jelenkori történelem vetett fel. Egyértelműen ráérezett az események értelmére és a fejlődési törekvésekre azokban a történelmi pillanatokban is, amikor nagyon sokan képtelenek voltak tájékozódni. Kevés olyan nagy alakja van a világ munkásmozgalmának történelmének, akiknek életművében megvalósult a gondolat és az akció, a tudományos marxista elmélet és a forradalmi gyakorlat teljes mérvű alkotói szellemű kapcsolata.

Tito, mint proletárharcos, gondolkodó és forradalmi alkotó, világosan látta azokat az utakat, formákat és eszközöket, amelyek segítségével a történelem által korosztályának nyújtott lehetőségeket valósággá lehetett változtatni. Ennek köszönhetően társadalmi feltételek alakultak ki, hogy a munkásosztály, mint népének leghaladóbb ereje, a szocialista öngazgatást fejlesztve teljesíthesse élcsapat szerepét. Ennek révén a jugoszláv szocialista forradalom az elméletben és a gyakorlatban egyaránt következetes maradt Marx nézetéhez, hogy a munkásosztály felszabadítása csak a munkásosztály műve lehet.

A forradalmi célok megvalósításakor Tito mindig az embert és boldogságát tartotta szem előtt. Úgy vélte, hogy az emberek között az emberségért, a jobb és humánusabb kapcsolatokért, a szabad termelőként, öngazgatóként és alkotóként jelentkező emberért vívott harc a munkásosztály küzdelmének célja és értelme. Ez az erőfeszítés, a történelem és a forradalom humanizálása melletti, a saját országának és cselekvő forradalmi mozgalmának példájával alátámasztott kiállás hatja át Tito forradalmi életművének teljességét.

Tito szüntelenül kiterjesztette és elmélyítette a forradalom vízióját, utolsó leheletéig figyelt ennek a vízióknak az életre keltésére, a mindennapi forradalmi gyakorlatra. Munkásként testközelből ismerkedhetett meg a társadalmi valósággal és tárta fel törvényszerűségeit, miközben saját képet alakított ki a jelenkori világról és az emberről. A saját tapasztalata alapján szerzett ismereteket arról, hogy a munkásosztály problémái és helyzete a kapitalista társadalomban lényegében mindeütt azonos. Ez vált és maradt is meg alapnak Tito politikai ténykedésében, erre építve alakította ki a munkásszolidaritásért, a munkásosztály akcióinak egységéért, különösképpen pedig élcsapatának eszmei és akcióegységéért vívott harc motívumait és eszközeit. Ez készítette arra,

hogy közvetlenül az első világháború kitörése előtt csatlakozzon a szakszervezeti és a szociáldemokrata mozgalomhoz, majd később arra, hogy csatlakozzon az októberi forradalomhoz, aminek fürgetegében a Kommunista Párt tagja lett.

Az októberi szocialista forradalom győzelme megszilárdította Titónak azt a meggyőződését, hogy beköszöntött a szocializmus korszaka. Megértette, hogy a szocialista forradalmakat csak akkor lehet véghezvinni, ha a legszélesebb néptömegek kezdeményezik és valósítják meg. Erre alapozta Tito a forradalmi kommunista párt koncepcióját, aminek révén a munkásosztály válhat saját történelmének szubjektumává. Tito tehát, még mielőtt a JKP élére került volna, már világosan kialakított nézetekkel rendelkezett, hogyan és milyen irányban kell hatnia a munkásosztály és a dolgozók forradalmi élcsapatának. Saját tapasztalatai és felismerései alapján alakult ki Titóban az a szilárd meggyőződés, hogy a munkásosztály érdekei azonosak a népek érdekeivel. Megértve Jugoszlávia népeinek évszázados törekvését, hogy egységben éljenek, már 1936 novemberében a „Pismo za Srbiju” című írásában jóformán teljes képet festett az eljövendő, vagyis az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek mai szocialista föderatív közösségéről.

Tito gazdag forradalmi munkássága megbízható támaszt jelentett a Jugoszláv Kommunista Pártnak, a népfelszabadító háború és a szocialista forradalom előkészítését és végrehajtását meghatározó platformjának kidolgozásában. Pártunk csak Tito vezetése alatt, amikor szakított a szektássággal és a dogmatizmussal, tudta világosan felmérni a nemzeti és a parasztkérdés jelentőségét, hogy azután ezen az alapon, a problémák megoldása céljából, forradalmi harcra szólítsa a tömegeket. Ez azonban nemcsak népfelszabadító háborúnk kiterjedtségét és erejét határozta meg sorsdöntő módon, hanem egyúttal megfelelt a jelenkor objektív törvényszerűségeinek és követelményeinek is. A történelmi gyakorlat bizonyította később és bizonyítja ma is, hogy a népfelszabadító harc uralkodó formát jelent a jelenkori világ szocializmus felé tartó forradalmi átalakulásában.

A stratégiai irányvétel — ami sajátos jelleggel ruházta fel a jugoszláviai forradalmat — az volt, hogy biztosítani kell a munkásosztály vezető szerepét a nemzeti felszabadulásért harcoló széles körű, demokratikus és patrióta felszabadító mozgalomban. A JKP ilyen politikájának köszönhetően nem volt tétovázás azt illetően, hogyan kell irányítani a népfelszabadító háborút, továbbá azzal kapcsolatban sem voltak kételemek, hogy hogyan kell az antifasiszta harcot a szocialista forradalom tartalmával megtölteni. Noha minden igazi forradalom alkotó, egyedülálló és megismételhetetlen tett, a Tito vezette jugoszláv szocialista forradalom eredeti stratégiája és gyakorlata hozzájárult ahhoz, hogy ezt az igazságot napjainkban jobban megértsék és még inkább elfogadják a világ munkásmozgalmában, mintegy igazolva Marx és Lenin tézisét, hogy különböző utakon járva lehet fejleszteni a szocializmust.

Tito forradalmi stratégiáját a munkásosztály történelmi szerepét és for-

radalmi öntevékenységet hirdető marxista állásfoglalásra, a szervezett néptömegek alkotó erejére alapozta, amihez párosul a forradalmi élcsapat vezető, eszmei-politikai irányító tevékenysége. Jugoszláviában a szocialista forradalom a JKP politikai erejével kialakított odaadó harcosok sokaságának, tudatos harcának, erőfeszítéseinek és áldozatainak révén valósult meg. Tito döntő mértékben befolyásolta a JKP, illetve a JKSZ felkészítését, hogy a munkásosztály igazi élcsapata legyen minden csatájában és győzelmében, hogy megtestesítse a leghaladóbb társadalmi gondolatokat és akciókat, hogy mindenkor képes legyen megfogalmazni a közvetlen célokat és a harci platformot, eredményesen serkentse, egyesítse és irányítsa a munkásosztály és a dolgozók mindegyikének forradalmi energiáját. A pártért, a pártot bomlasztó frakciózás, de ugyanakkor a felosztására tett kísérletek elleni eltökélt harcával kezdte ezt meg, amikor konkrét akciókat kezdeményezett a munkásosztállyal kapcsolatban álló pártszervezetek létrehozása és fejlesztése érdekében, dolgozva a párt felkészítésén, hogy a néptömegek által vívott csaták élére állhasson és rálelhessen a győzelemhez vezető utakra. Tito, amikor az ilyen párt kialakításáért küzdött, egyben személyes példamutatásával is növelte a párt tekintélyét. Magatartása az 1928-ban lezajlott bírósági tárgyaláson nagy eseményt jelentett a JKP, a párt fejlődése és felkészülése számára. Ekkor vált Tito és maradt meg tartósan példává, hogyan kell a kommunistáknak küzdeni azért az eszméért, ami mellett teljes lényével elkötelezte magát.

A JKP, Tito harcának köszönhetően, amit a párt tisztaságáért és konszolidálásáért, önálló ténykedéséért és az új Központi Bizottság felkészítéséért vívott a növekvő fasiszta veszedelem és a jugoszláviai nemzetek függetlensége elleni agresszió körülményei között, eszmeileg és politikailag egységes, szilárdan megszervezett harci erővé változott, amelynek tagjaira a magas fokú tudat, felelősség, a munkásosztály és a nép érdekei melletti elkötelezettség, az opportunizmus és a szektásság, a dogmatizmus és a frakciózás elvetése volt jellemző. Titónak nagy érzéke volt a káderek kiválasztásához és neveléséhez, önállóságuk és kezdeményező-készségük fejlesztéséhez, bízott bennük és támaszkodott rájuk, ami hozzájárult egész sereg forradalmár kialakításához, akik képesek voltak megfelelni azoknak a feladatoknak, amelyeket a JKP állított eléjük.

A munkásosztályt, más haladó és demokratikus erőket mozgósítva a párt közvetlen kapcsolatot alakított ki a legszélesebb néptömegekkel, mégpedig a legmélyebb illegalitás feltételei között, ami különösen a január 1-i diktatúra bevezetése után vált szükségessé. Megalakul az antifasiszta és demokratikus, haladó és hazafias erők kiterjedt és egységes frontja a „békéért, kenyérért és szabadságért”, a társadalmi haladásért vívott harcban. A pártnak az osztály- és a nemzeti jelleg egységéből kiindulva sikerült világos programot megfogalmaznia a nemzeti kérdés megoldására. A Szlovén és a Horvát Kommunista Párt megalakulásával, majd később más országokban, illetve Jugoszlávia történelmi tartományaiban is, feltételek alakultak ki, hogy a párt, a fasiszmus elleni harcban

magasra emelje a nemzetek szabadságáért és egyenjogúságáért vívott harc lobogóját is, amivel megerősítette minden erő frontját és egységét, de nemcsak a megszállókkal szemben, hanem a nemzeti elnyomás minden válfaja ellen is. Ennek révén sikerült biztosítani, hogy a jugoszláv kommunisták a megfelelő helyet foglalják el a bekövetkező eseményekben, hogy vezető erőként jelentkezzenek a győzedelmes népfelszabadító harcban és szocialista forradalomban.

Tito, amikor hazánk konkrét feltételeivel összhangban kidolgozta a jugoszláv forradalmi mozgalom stratégiáját és taktikáját, egyben megszabadította a párt forradalmi irányvételét is a doktrinér formuláktól és az idegen receptektől. Forradalmi munkásmozgalmunk önállósulási törekvése annak a szükségszerűségnek a megnyilvánulása volt, hogy a jugoszláv kommunisták és a dolgozó tömegek forradalmi akcióit éppen a szocializmusért vívott harc érdekében meg kell szabadítani a külső nyomásoktól és gátlásoktól.

A Tito vezette Jugoszláv Kommunista Párt tevékenységét mindig hozzáidomította a munkásosztály harcának objektív feltételeihez és szükségleteihez, hogy minél eredményesebben megoldhassa azokat az alapvető feladatokat, amelyek a forradalmi fejlődés bizonyos szakaszaiban jelentkeztek. Tito számára a proletárok pártja, a kommunista párt élő szervezetet jelentett, ami állandóan megújul és erejét a néptömegekkel fenntartott szoros kapcsolataiból meríti, megértve a munkásosztály és a népmélyről jövő törekvéseit és érdekeit. A JKP nem áttételnek, hanem önálló szervezetnek tekinti a társadalmi-politikai szervezeteket. A Népfront koncepcióját védve és szembeszegülve azokkal a bírálókkal, hogy a JKP elmerül a Népfrontban, Tito rámutatott arra, hogy szó sincs a párt gyöngüléséről, hanem egy, a más szervezetekhez való, lényegében újféle viszonyulásról. A saját érdekeikért és jogaikért vívott harcban a szakszervezeteket erőteljes eszköznek, a munkásosztály szilárd támaszának tekintette. A JKISZ 1940 szeptemberében megtartott hatodik értekezletén a párt és az ifjúsági szervezet közötti viszonyokról szólva, Tito hangsúlyozta az ifjúsági szervezet önállóságának és függetlenségének szükségességét, ahol a kommunistáknak munkájukkal kell hozzájárulniuk a közös célok eléréséhez. Tito ezért szállt síkra napjainkban is következetesen amellett, hogy a kommunisták akcióikat olyan szervezési és politikai formákban, olyan módszerekkel vezessék, amelyek biztosítani tudják, hogy a Kommunista Szövetség a politikai rendszeren belül harcoljon a szocialista öngazgatású progresszív megoldásokért, nem pedig a társadalmi döntéshozatal megtestesítőjeként az öngazgatású demokratikus rendszer és szubjektív tényezői felett, illetve kívül.

A szocialista öngazgatás politikai rendszerének és a tengelyét alkotó küldöttrendszer fejlődésével Tito a Szocialista Szövetségben a tömegek öngazgatási összejövételének azt a formáját látta, ami — legkiterjedtebb politikai alapként — hozzájárul a hatékonyabb küldöttrendszerű és öngazgatási döntéshozatalhoz. Mindig ott foglalva helyet, ahol lebonyolódik a dolgozók és a polgárok öngazgatási és politikai tevékenysége.

Tito hangsúlyozta, a Kommunista Szövetségnek nyíltan kell fogadnia kezdeményezéseiket, erre kell építenie határozatait és vezetni politikai akcióját. A JKSZ csak így lehet az, amit követelünk tőle — a tömegek forradalmi pártja és legerősebb fegyvere.

Tito határozottan kiállt a pártnak a demokratikus centralizmus elve alapján történő kiépítése, a véleményszabadság és a nézetek harca mellett, de ugyanakkor a demokratikusan elfogadott állásfoglalások és határozatok következetes alkalmazása, a kollektív munka, irányítás és felelősség elvének alkalmazása mellett is. Tito mélyszéges meggyőződése szerint a Kommunista Szövetségben belül demokratikus viszonyok alapvetően meghatározzák a párt vezető szerepének valóra váltását és a társadalom demokratikus viszonyainak fejlődését. A XI. kongresszuson elmondott beszámolójában Tito hangsúlyozta, hogy „alkotó jellegű párbeszédet csak olyan demokratikus légkörben és baráti viszonyban lehet folytatni, amelyben az ember szabadon kinyilváníthatja minden kérdésre vonatkozó véleményét, hogy azután közösen alakuljanak ki az álláspontok és együttesen induljanak az akciók”.

Tito a JKSZ eszmei-politikai és akcióegységének erősítésében találta meg a szocialista öngazgatású társadalom további fejlődésének, a jugoszláviai nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága, testvérisége—egysége megszilárdításának biztosítékát. Szilárd meggyőződése volt, hogy a JKSZ csak akkor tevékenykedhet a munkásosztály élcsapataként, ha megvan forradalmi munkásmozgalmunk részeinek és teljességének is az egysége, illetve, ha harcot folytat az egységes osztályérdekek megvalósításáért. Ennek köszönhetően a Jugoszláv Kommunista Szövetség mindig talált magában elegendő erőt, hogy leküzdje a tornyosuló nehézségeket, de a válásághelyzeteket is, beleértve a saját soraiban jelentkező széthúzás leküzdését is.

A saját gyakorlatával szembeni bíráló viszonyulást fejlesztve, állandóan a forrásértékű marxizmusra támaszkodva, sohasem megfélemlítve a forradalom céljairól és tapasztalatairól, a Tito vezette Jugoszláv Kommunista Pártnak sikerült szembeszegülnie azokkal a törekvésekkel, és veszélyekkel, amelyek azzal fenyegettek, hogy a népek öntevékenysége és öngazgatása elveszik vagy megkövesedik a társadalmi, különösképpen azonban az állami élet intézményesített formáiban. A JKP ezekre az alapokra építve fejlesztette ki és formálta meg a társadalmi és munkásöngazgatásra vonatkozó koncepcióját, a társadalmi viszonyok olyan formájaként és tartalmaként, amelyek leginkább megfelelnek a munka, a munkásosztály és az ember felszabadítására, a szabad egyéniségeknek a szabad társult munka feltétele közötti sokrétű fejlődésére vonatkozó marxista tanításnak.

Tito forradalmi látókisága sorsdöntő szerepet játszott a népfelszabadító harc koncepciójának és céljainak kijelölésében és megvalósításában, kiterjedésében, társadalmi lényegében és végkifejletében. Az a tény, hogy a forradalmi történések során Európában első ízben fonódott össze a népfelszabadító háború a szocialista forradalommal, újfajta minőséget

jelentett. A Tito vezette JKP, mivel nem fogadta el sem a kapitulációt, sem pedig az ország feldarabolását, abban az időben kezdte meg felkészülését a fegyveres harcra, amikor igen sok kommunista pártot zavarba hozott a Sztálin és Hitler között megkötött paktum. 1941 áprilisában határozat született az ellenállás folytatásáról és a katonai bizottság megalakításáról a JKP KB keretében, aminek vezetőjévé Titót nevezték ki. A JKP 1941 májusában megtartott tanácskozásán Tito kifejtette a megszállók ellen vívott felszabadító harc koncepcióját, ami a legszélesebb néptömegek és Jugoszlávia minden népének harcát jelentette. A Jugoszláv Királyság gyors bukását a népellenes rendszer árulása és a rothadt burzsoáz rendszer csődje okozta. Ekkor következett be az a pillanat, amikor a vezető társadalmi erők cseréje történelmi szükségszerűséggé vált. Mindebből a párt, Tito vezetésével, arra a következtetésre jutott, hogy a nemzeti szabadságért és a forradalmi szociális átalakulásért vívott harc, az újonnan kialakult feltételek között, egységes folyamatot jelent, hogy ez jelenti a közelgő népfelszabadító harc értelmét és tartalmát.

A jugoszláviai népek egyenjogúsága Tito katonai stratégiájának alapjában kapott helyet. A népfelszabadító háború alapvető jellegzetessége az volt, hogy az ország minden részében megvívták, hogy minden nemzet és nemzetiség részt vett benne, mert a saját felszabadításukat biztosító háborúnak tekintették. „Népfelszabadító harcunk — írta Tito 1942-ben — nem lenne ennyire kitartó és ennyire eredményes, ha Jugoszlávia népei nem látnák benne, a fasizmus feletti győzelem mellett, a győzelmet azok felett is, akik elnyomták és elnyomni igyekeznek a továbbiakban is Jugoszlávia népeit... Az a szó, hogy népfelszabadító harc — közönséges szólam, vagy éppen csalás lenne, ha általános jugoszláv érteleme mellett nem tartalmazná a nemzeti értelmet is, minden nép számára külön-külön, vagyis ha nem rendelkezne... azzal a tartalommal, hogy valóban szabadságot, egyenjogúságot és testvériséget hoz Jugoszlávia minden népe számára. Ebben található meg a népfelszabadító harc lényege.”

Tito a munkásosztályból származott és történelmi küldetésének megvalósítása jelentette eszméi irányvételét. Gondolataival és tetteivel azonban mindig azonos módon fordult a dolgozó nép minden rétegéhez. Az úgynevezett parasztkérdés megoldása is helyet kap Tito gazdag kincstárában, amit a jelenkori marxizmusnak adott hozzájárulásai alkotnak. A jugoszláv társadalom összetételéből kiindulva, amiben hatalmas többséget jelentett a parasztság, Tito nagyon korán észrevette, hogy a proletariátus forradalmi pártja csak akkor valósíthatja meg élcsapat szerepét, ha támaszra lel a parasztságban. Ezzel magyarázható az a törekvése, hogy a JKP ismerje meg a falu életét és ott is alakítsa meg szervezeteit. Ez azután lehetővé tette, hogy a parasztságnak rendkívül nagy szerepe legyen a népfelszabadító harcban és a szocialista forradalomban, de hazánk háború utáni fejlődésében is. A haladó szellemű értelmiségben a munkásosztály történelmi szövetségését látta, figyelembe véve alkotói hozzájárulását a jugoszláviai forradalom mindegyik szakaszában. Tito forradalmi stratégiájának egyik meghatározó jegye volt a fiatal korosz-

tályok felkarolása. Az ifjúság volt a támasza minden csatában, de ugyanakkor a fiatalokkal való törődés is állandóan forradalmi mozgalmunk érdeklődésének középpontjában állt. A nőkkel szembeni szektás magatartás elvetése, amire már a háború előtti időszakban sor került, mégpedig Tito érdeméből, döntő mértékben kihatott a mozgósításukra, részvételükre és hozzájárulásukra a felszabadító háborúhoz és az ország háború utáni szocialista önigazgatású fejlődéséhez.

Titónak a felszabadító háborúra vonatkozó stratégiája lényegesen eltért a Komintern állásfoglalásától, hogy hogyan kell vezetni a leigázott népek harcát, miután Németország megtámadta a Szovjetuniót. A Komintern megítélése szerint csak a fasiszta járom alóli felszabadításról lehetett szó, szocialista forradalomról már nem, ezért a megszállók elleni harcot diverziók és szabotázsakciók, esetleg gerillacsoportok révén kellett volna vívni. A JKP számára ez azt jelentette volna, hogy vissza kell szorítani a tömegek szociális-politikai követeléseit, továbbá a forradalom elhalasztását, a leigázott népek felszabadító és forradalmi harca természetzerű egybekapcsolásának megakadályozását. Tito elvetette ezt nézetet, állást foglalt a felkelés és az össznépi háború mellett. A történelem neki adott igazat.

Tito választása, hogy mikor kell kirobbantani a felkelést és megítélése, hogy a néptömegek valóban elfogadják a felkelést, arra alapozott, hogy rendkívül jól ismerte az országban uralkodó helyzetet, tudott a népek megszállók elleni hangulatáról és reálisan ítélte meg a nemzetközi feltételeket, amiben például azonnal rájött a Szovjetunió a fasiszmus elleni harcra való belépésének jelentőségére, továbbá a demokratikus országoknak a fasiszmus leküzdésében játszott szerepükre.

A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg parancsnokaként Tito kidolgozta a fegyveres harc stratégiáját és taktikáját, illetve azt, hogy partizánháborúval kell felkelésre szólítani a népet, aminek össznépi háborúvá kell fejlődnie. Harcunk és forradalmunk erejét a népből merítve, Tito a háborúk történetében először érte el, hogy a partizánosztagokból és hiányos öltözetű, fegyvertelen és kiképzetlen népi harcosokból hatalmas fegyveres erő alakuljon ki, amely a háború végén már csaknem egymillió embert számlált, 60 hadosztályban és más egységekben, ugyanakkor a népfelszabadító harc teljes tartama alatt rendkívül erős megszálló egységeket kötött le — 30—35 megszálló hadosztályt, ezenkívül a quislingek mintegy 200 000 emberét. „Olyan harc volt ez, mondta Tito, amit népeink a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével szervezetten vívtak meg az általános jugoszláv felszabadító mozgalomban, katonai értelemben véve pedig operatív katonaságunk nagyobb egységeibe — brigádokba, hadosztályokba, hadtestekbe, hadseregekbe —, továbbá a partizán- és diverzáns osztagokba voltak beosztva és egybekapcsolták a fegyveres harcot a megszállókkal szembeni ellenállás minden más formájával.” A szabad területeken a mozgalom demokratikus irányvételével összhangban megoldást nyert az élet és hatóság megszervezése is. Bebizonyosodott, hogy ez sorsdöntő jelentőségű volt a népfelszabadító mozga-

lom további eredményeire és győzelmeire nézve, ezenkívül elvezetett az AVNOJ első, majd második ülésének a megtartásához.

Tito, mint főparancsnok, mindig a harci események középpontjában állt, s döntő módon befolyásolta alakulásukat. A második világháborúban ő volt az egyetlen főparancsnok, aki harcot kezdett a fasiszta seregek és a hazai árulók ellen, de egyetlen reguláris katonai egység nélkül, hogy később létrehozza az új hadsereget és az új néphatalmat, ő volt az egyetlen főparancsnok a Hitler-ellenes koalícióban, aki megsebesült az első harci vonalban.

Győzedelmesen vezetve a népfelszabadító harcot és a forradalmat, Tito bebizonyította, hogy egy kis ország is eredményes harcot vívhat a leghatalmasabb imperialista hatalom ellen, ha a felszabadító mozgalom a nép teljes erejére támaszkodik, ha távlatot nyit a nép szabadsága és társadalmi haladása előtt. Ez a felfedezés és ez a tapasztalat a második világháború utáni kolonializmus ellenes harcok évtizedeiben ihletként szolgált számos felszabadító mozgalomban. Ihletforrást fog jelenteni azonban a jövőben is mindenki számára, akik a hegemonia elleni védekezés lehetőségét saját erejükre alapozzák.

A Tito vezette JKP forradalmi stratégiájában, a népfelszabadító harcok tartamának egész ideje alatt, egyesítette a tömegek forradalmi spontaneitását, a legmagasabb fokú politikai és katonai szervezethez. Ez ezután lehetővé tette, hogy minden hazafi, a mozgalom minden egyes tagja, minden harcos és terepi aktivista, hazánk mindegyik nemzete és nemzetisége saját művének tekintse a népfelszabadító harcot és a szocialista forradalmat. „Ki ad nekünk szabadságot, ha magunk nem harcolunk érte” — mondta több ízben is Tito.

A tömegek fegyveres harcba szólításával, ahol a tömegek jelentették a harc alanyát, a felfegyverzett népre vonatkozó marxi elvet, a Tito vezette JKP ismételten tettekkkel igazolta. Ez az elv határozza meg továbbra is, a teljes háború utáni időszakban, védelmi politikánk és doktrínánk egészét. Erre alapozva építette ki Tito, összhangban az állandóan változó és tökéletesedő társadalmi viszonyokkal és feltételekkel, az általános honvédelem és a társadalmi önvédelem koncepcióját, ami tartós állásfoglalásunkat jelenti a mindenféle agresszió elleni védelemben, a szabadságunk és függetlenségünk ellenségeivel szembeni győzedelmes szembeszegülésben.

A politikai és a katonai stratégia egységére, a nép teljes anyagi és szellemi erejének, a mozgalom, a munkásosztály és a fegyveres erők szintézisére alapozva dolgozta ki Tito azt az eredeti háborús doktrínát, ami a népfelszabadító harc teljes tartama alatt jobbnak bizonyult az ellenség doktrínájánál. Ez a doktrína helyet kapott a fegyveres harc jelenkori stratégiájának minden alapvető meghatározójában. Az ember szerepének és erkölcsi erejének elsődleges szerepe a harcban, a támadó fellépés a kedvezőtlen erőviszonyok között, a teljes jugoszláv térség átváltoztatása egységes harcterré, amit Tito népszerűen a „sünstratégia” metafo-

rával fejezett ki, a háború és a fegyveres harc saját módszereinek rákényszerítése az ellenségre, a manőverezés eredeti formái a stratégiai, sőt operatív bekerítés feltételei között is, elsősorban azonban Tito partizántaktikája — csupán némelyek Titónak, a háborús elmélethez és gyakorlathoz adott hozzájárulásai közül, amelyek még nagyon sokáig tanulmányozás tárgyát képezik világszerte a kutatók és a katonai teoretikusok munkájában. Ily módon Tito katonai műve és hatalmas hozzájárulása a hadvezetéshez, mindinkább a világ tulajdonába megy át, Tito pedig mint katonai teoretikus, hadvezér, stratégia és főparancsnok, kiemelkedő helyet foglal el a történelem legrangosabb katonáinak sorában.

Tito szilárdan abból indult ki, hogy a marxista tudomány nem lehet dogma, hanem a konkrét történelmi helyzetben eszköz az irányvétel és az akció kialakításához. Ezzel összhangban forradalmunk ennek a tudománynak a gyakorlati alkalmazását jelentette olyan sajátos feltételek között, amelyek hazánkat jellemezték. Ezért tudta Tito megtalálni és megszilárdítani az útmutatást azoknak a problémáknak a megoldásában, amelyek hosszú ideig megterhelték a világban a szocialista mozgalmat, különképpen azonban a szocialista országok közötti kapcsolatokat, ezért kezdeményezhette — ellentétben az állam és a párt szerepének nem marxista meghatározásával az átmeneti időszakban, ellentétben az állami és a társadalmi tulajdon nem marxista meghatározásával — az öngazgatás folyamatát, hogy létre lehessen hozni „a közvetlen termelők szabad társulását”. Az öngazgatás jugoszláviai gyakorlata, aminek Tito a stratégiája, tettekkel bizonyította be, hogy a szocializmus leküzdheti saját állami göngyölegét.

Tito számára az öngazgatás, mint a proletariátus diktatúrájának sajátos formája, elsősorban a dolgozók és a polgárok kezdeményezésének felszabadítását, alkotásának feltárását jelentette. A szocialista öngazgatású demokrácia rendszerének kiépítéséért vívott folyamatos harcban, ami több fejlődési szakaszon esett át, Tito gyakran és kitartóan hangsúlyozta azt, ami történelmileg új jellegzetességekkel látja el a társadalom politikai szervezetségének munkás- és népi típusát. Hangoztatta, hogy semmiféle hatalmi szervezet, egyetlen „állami vagy pártgépezet” sem válthatja fel vagy helyettesítheti a dolgozók alkotói erejét és energiáját, amit napi és hosszú távú érdekeik alakítanak ki.

Már a népfelszabadító harc fejlődésének első napjaiban megkezdődik a népfelszabadító bizottságok létrehozása, ami az új néphatalom politikai szerveit és alapját jelentette, a politikai alapot biztosító népfelszabadító frontra támaszkodva. A forradalom fejlődésével a népfelszabadító bizottságok a felszabadított területeken a nép igazi hatalmi szerveivé fejlődtek. Ezek a demokratikusan megválasztott szervek sokrétű szerepet vállaltak a felkelés terjesztésében és szükségleteinek kielégítésében. Az AVNOJ 1943-ban megtartott második ülése megmutatta a világnak, hogy Jugoszláviában már létrejött a gyökeres politikai fordulat, hogy kialakulóban van az új Jugoszlávia, az egyenjogú népek föderációja, amiben a hatalmi rendszer teljes egészében a demokratikus elvekre — a vá-

laszthatóságra és a megválasztottak nép előtti felelősségére alapozott népfelszabadító bizottságokból fejlődött ki.

A szocialista társadalom felé tartó Jugoszlávia fejlődésének útjáról szólva Tito már 1945-ben kiemelte: „Mi új úton, másféle úton haladunk célunk felé, azon az úton, amit a nagy felszabadító háborúval kialakult helyzet állított előtérbe . . . Ez az út nem lehet, nem is kell hogy minden országban ugyanolyan legyen, mint ahogyan azt kijelölték a nagy októberi forradalomban. Nem lenne dialektikus dogmatikus módon felvetni ezt a kérdést.”

Tito gondolatait állandóan áthatotta a munkások és a dolgozók helyzetének javítása a szocialista társadalmi viszonyokban. Annak a törvénynek az elfogadása, ami lehetővé tette, hogy a munkaközösségek vegyék irányításuk alá az állami gazdasági vállalatokat és a nagyobb gazdasági társulásokat, egyben a munkásmozgalom régi jelszavának, „a gyárak legyenek a munkásoké” megvalósítását is jelentette, Tito véleménye szerint „az államnak olyan aktusa volt, ami magában hordozza elhalásának összetevőit, vagyis elhalását, a gazdaságban, egyúttal azonban az igazi szocialista demokrácia létrehozását is a termelésben, ennek révén pedig magában a társadalomban”. Tito a demokrácia állandó kibővítésében látta az egyedüli biztosítékát annak, hogy a szocializmus fejlődni tud, hogy a szocialista forradalom nem kerül a bürokrácia uralma alá. Ezzel kapcsolatban rámutatott, hogy „. . . a termelőeszközök feletti állami tulajdon . . . fokozatosan a társadalmi tulajdon magasabb formájává alakul át, de nem a legmagasabb formává . . .”, hogy „a társadalmi tulajdon kezdeti és fejletlenebb formáinak leküzdésén, az igazi és mind fejlettebb társadalmi formák fejlesztésén . . . át vezet az utunk a szocializmusba”.

A JKSZ VIII. kongresszusán, abból kiindulva, hogy az öngazgatás tanúbizonyságát adta erejének az egyszerű újratermelésben, Tito ismertette azt az erélyes követelményt, hogy a munkások döntsenek a bővített újratermelés eszközéről is, vagyis a társadalmi újratermelés egészéről. Az 1970-ben végrehajtott alkotmánymódosításkor alapvetően fontos volt meghatározni a munkásosztály uralkodó szerepét, ami a „munkásfüggelékekben” jutott kifejezésre, majd a JSZSZK 1974. évi alkotmányában és két évvel később a társult munkáról szóló törvényben került kidolgozásra.

Titónak az a politikája, hogy a saját erőre kell támaszkodni, a dolgozók széles körű kezdeményezésére, a munkás- és társadalmi öngazgatás forradalmi gyakorlatának forrását jelentette. Ezért vált mind gazdagabbá a dolgozók — az öngazgatók közvetlen részvételének minden formája a politikai döntéshozatalban. A munkásöngazgatásnak már az első éveiben előtérbe került az szükséglet, hogy bizonyos változtatásokat kell eszközölni a politikai rendszerben, hogy a közvetlen termelők közvetlenül befolyásuk alá vonhassák a politikai döntéshozatalt. A JKSZ VI. kongresszusán Tito hangsúlyozta a néphatalom szervei decentralizálásának és újraszervezésének jelentőségét, s ezzel kapcsolatban bejelen-

tette a kommunális öngazgatás rendszerének hamarosan bekövetkező fejlesztését. Az 1953-as alkotmánytörvény elfogadása után Tito éppen ebben a vonatkozásban emelte ki megkülönböztetett módon a termelők tanácsa bevezetésének jelentőségét képviselőházi rendszerünkben. Ez a fejlődési irányvétel vezetett el a JSZSZK 1963. évi alkotmányának meghozatalához.

A társadalmi és a gazdasági viszonyok fejlődése megkövetelte a változásokat föderalizmusunk fejlődésében is. A hatvanas évek végén kezdeményezte Tito az addigi alkotmányos megoldások átfogó felülvizsgálásának megkezdését, hogy erősíteni lehessen a köztársaságok és a tartományok helyzetét és funkcióját, hogy a föderáció előjogai közös felelősségük tárgyát alkossa és feltételek alakuljanak ki ahhoz, hogy a községek, a köztársaságok, a tartományok és a föderáció úgy fejlődjenek, mint „a társult munka közössége”. Így azután, az új társadalmi-gazdasági viszonyokkal összhangban, gyökeresen megváltozott és teljesebbé vált a szocialista öngazgatás politikai rendszere. Ezeknek a változásoknak az volt a lényege, hogy a politikai döntéshozatalban a képviselőházi elvről áttértünk a küldöttrendszerű elvre, hogy közvetlenebbül kifejezésre juttathassuk a dolgozók és a polgárok öngazgatási érdekeit. A változásokra való felkészülés keretében kezdeményezte Tito, hogy alakuljon meg az új, legrangosabb állami politikai szerv — a JSZSZK Elnöksége, vagyis az a kollektív testület, amelynek tagjai teljes egyenjogúságot élveznek és alelnökének megbízatása egy évre szól.

Abból kiindulva, hogy a munkásosztály szerepének megszilárdításáért és annak a jogának a megvalósításáért, hogy döntéskörébe vonhassa a társadalmi újratermelés egészét, hosszan tartó harcot kell vívni, de ugyanakkor közvetlen feladat is egyben, továbbá abból kiindulva, hogy a küldöttrendszer fejlesztése utat és módot is jelent a társadalom egészének további demokratizálásához és humanizálásához. Tito kezdeményezte a kollektív munka, döntéshozatal és felelősség fejlesztését, ami mélyrehatóan befolyásolta politikai rendszerünk fejlődését. Hangsúlyozta, hogy a szocialista öngazgatás politikai rendszerének állandó fejlesztése felbecsülhetetlen jelentőségű közösségünk stabilitásában és szilárdságában, védelmi erejében és biztonságában, továbbá nemzetközi helyzetét és tekintélyét illetően.

A nemzeti kérdés megoldása, a nemzetek és nemzetiségek testvérisége — egysége, a nemzeti szabadság és az egyenjogúság biztosítása lényegesen meghatározzák Tito életművét, olyan vívmányok, amelyek tartósan beépültek a jugoszláv szocialista öngazgatású közösség alapjaiba. Tito előtt is érződött már a jugoszláviai népek azon törekvése, hogy mélyleges forradalmi átalakuláson menjen át a formális közösség, hogy valós, igazán testvéri és egységes demokratikus közösséggé alakuljon át, de Tito értette meg jobban és elmélyültebben, mint bárki más ezeket a törekvéseket, s volt bátorsága harcba szólítani nemzetünket és nemzetiségeinket ezeknek a törekvéseknek a megvalósításáért, a szabad és boldogabb létért, ami megfelel saját érdekeiknek. Történelmi szerepet töltött

be a nemzeteink és nemzetiségeink nemzeti identitásának megőrzéséért, illetve a több nemzetiségű szocialista Jugoszlávia állami identitásának megőrzéséért vívott harcban. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy Josip Broz Tito legyen az első és legnagyobb közös történelmi személyisége a jugoszláviai nemzeteknek és nemzetiségeknek, hogy ő legyen újabb kori történelmünk legkiemelkedőbb egyénisége, aki kézjegyével látta el a szocialista együvé tartozást, az emberek és a népek osztály nélküli társadalmába vezető utat.

A jugoszláviai munkásmozgalomban éppen Tito hatására szilárdult meg az új viszonyulás a nemzeti kérdéshez és a nemzetek közötti viszonyok rendezésének módjához. Tito forradalmi tevékenységének kezdetétől harcolt a nemzeti egyenjogúságért. Amikor a JKP élére került, kitartóan harcolt minden nemzet önrendelkezési jogáért, szuverenitásáért és egyenjogúságáért, a szabad népek közötti szabad megegyezésekért és önkéntes társulásokért a jugoszláv föderatív államközösség keretében, továbbá minden nemzeti kisebbség jogainak szigorú tiszteletben tartásáért.

A JKP ötödik országos értekezletén kidolgozott teljes nemzeti egyenjogúság politikája, a megvalósításában tapasztalható következetesség volt a győzelem feltétele és biztosítéka a felkelésben és a forradalomban, a szocialista fejlődés minden vívmányának. Tito mint egyéniség is, úgyszólván azonosult a testvériség—egység jelszavával, hiszen ezt hirderve vívtuk ki győzelmünket. Hangsúlyozta, hogy „... az ilyen egység nélkül, ami egykori győzelmeink záloga volt és minden jövőbeni győzelmünk záloga, mi nem fejlődhattünk volna. Erre az egységre szükségünk van és kell őrizni, mint a szemünk fényét”.

A szocialista Jugoszlávia számára, ahogyan azt Tito mondta, nem jelent dilemmát, mi is a fontosabb — a nemzeti vagy az osztályjelleg. Tito számára egyaránt elfogadhatatlan volt egyiket vagy másikat előnyben részesíteni. Ezt mondta: „Nincs olyan haladó, igazi nemzeti érdek, ami egy időben ne lenne a munkásosztály érdeke is. S fordítva, a 'tisztá' nemzeti érdekekre, a szocialista öngazgatású társadalmon kívüli 'megoldásukra' vonatkozó elmélet lényegében olyan próbálkozást jelent, hogy elszigeteljék a munkásosztályt a nemzetek közötti viszonyok állandó fejlesztéséről.”

Tito mindig arra figyelmeztetett, hogy a forradalom vívmányait éppen állandó fejlesztésükkel lehet megőrizni és megszilárdítani. Eközben hangsúlyozta, hogy a szocialista forradalom a társadalmi életnek egyetlen területén, tehát a nemzetek közötti viszonyokkal kapcsolatban sem lehet elégedett az elértekkel. Tito számára a munkásosztály szerepének erősödése, azoknak a feltételeknek a kialakítása, hogy a dolgozók, határozottan teljes egészében munkájuk és életük feltételeiről, eszközeiről és eredményeiről, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságát biztosító politika megvalósításáról, egyazon folyamat két oldalát jelentette. A tapasztalat bizonyítja, hogy az öngazgatásilag társult dolgozók jelentik a legerősebb biztosítékát, a legfontosabb kinyilvánítóját a nemzeti kérdésben is a progresszív érdekeknek.

A nemzeti egyenjogúság politikájának megvalósítása harcot követelt mind a nacionalizmus és sovinizmus, mind a nagyállami elképzelések és az unitarista törekvések ellen. Tito sohasem szűnt meg figyelmeztetni arra, hogy a kommunistáknak és a dolgozóknak mindig eszmei-politikai éberséggel kell viszonyulni a nacionalista jelenségekhez, amelyek jugoszláv körülmények között az ellenforradalmi tevékenység legveszélyesebb megnyilvánulását jelentik. A gazdasági megtorpanásokban és a válsághelyzetekben, amelyeket forradalmunk megért, Tito volt az ilyen jelenségek, továbbá a bürokratizmus, az álliberalizmus és a technokratizmus elleni határozott akciók és harc kezdeményezője. A JKSZ XI. kongresszusán, de hasonló alkalmakkor korábban is, Tito arra figyelmeztetett, hogy nem csökkenhet éberségünk sem a föderációban, illetve a köztársaságokban és a tartományokban éledező bürokratikus centralizmus jelenségeivel, sem pedig a helyi bezárkózást mutató törekvésekkel szemben: „Az efféle jelenségek a különféle nacionalista ideológiák malmára hajtják a vizet, a nacionalizmus pedig olyan fedezék, amely az osztályellenesség, valamint a többi reakciós és öngazgatásellenes erő elrejtőzködésére és hatásgyakorlására szolgál. Ebben a hátrahúzó nacionalista és más erők elleni harcban a leghatásosabb fegyver a köztársaságok és tartományok együttműködésének, megegyezésének és megállapodásának elmélyítése.”

Mivel úgy vélte, hogy az emberek közötti szabadság és egyenjogúság nélkülözhetetlen feltétele a szocialista öngazgatású társadalom előrehaladásának, Tito mindig az olyan együvé tartozás biztosításának a szükségességéből indult ki, amiben az ember egyenjogúsága és szabadsága elválaszthatatlan a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságától, s amiben — az önálló és szabad alkotó, az ember szerepe révén — meg is valósul a nemzetek és nemzetiségek szabadsága és önállósága. Ezért is látta a munkásosztály forradalmi harcának lényegét, értelmét és célját a munka, a munkásosztály és az ember felszabadításának folyamatában, a mind humánusabb viszonyokban. Ettől az elvtől vezérelve mindig síkra szállt a nemzetek és nemzetiségek, a köztársaságok és autonóm tartományok közötti egyenjogúság továbbfejlesztése és gazdagabbá tétele, továbbá az ilyen alapokra helyezett egyenjogú viszonyok kiépítése mellett a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban. Tito életének célja és értelme volt egy olyan új társadalom és új világ létrehozása, amit az emberek, a népek és az országok szabadságára és egyenjogúságára alapoznak.

Azon az úton, amelyen szocialista forradalmunk haladt rendkívül bonyolult nemzetközi helyzetben, hatalmas nehézségeket legyőzve az ország háború utáni fejlődésében, a Tito vezette Jugoszláv Kommunista Párt sok történelmi határozatot hozott. Sorsdöntő módon meghatározták a forradalom alakulását fegyveres részének véghezvitele előtt és alatt hozott határozatok, mint amilyenek például: a párt önállósítására és a fasizmus elleni harcra történő felkészítésére, a tömegek kiterjedt forradalmi-demokratikus, antifasiszta mozgalmának megteremtésére, a felkelés kirobbantására és az egyben szocialista forradalmat is jelentő népfel-

szabadító harc melletti állásfoglalásra, a partizánharc és a többszörös túlerőben levő ellenség ellen össznépi háború formájában vívott népfel-szabadító harc taktikájára és stratégiájára, a népfelzabardító bizottsá-goknak az új népi munkás-paraszthatalom legitim szerveivé történő át-alakítására, a föderális egységeknek már a háború folyamán történő megalakítására, az AVNOJ politikai és törvényalkotó csúcstestületté tör-ténő átalakítására, az új állam — a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság — létrehozására, alapvető gazdasági és politikai intézményeinek kiala-kítására vonatkozó határozatok.

Ezek a határozatok a Jugoszláv Kommunista Párt forradalmi kon-cepcióját fejezték ki, ami eltért attól, amit Sztálin hatására a Komintern képviselt. A nézeteltérések kifejezésre jutottak már az első proletárbrigádok létrehozásakor, hogy később a népfelzabardító háborúban kialakított szövetség jellegével, a menekültkormányval és a királlyal szemben kialakított viszonyval, a Jugoszláviában végbement forradalmi változások jellegével, különösképpen az AVNOJ megalakításával és más dolgokkal kapcsolatban jelentkezzenek. Ahogyan később bebizonyoso-dott, a nézeteltérések lényegét az alkotta, hogy eltérő módon tekintet-tünk a szocializmusért vívott harc módjára és útjára, valamint a szo-cialista államok közötti kapcsolatokra.

Éppen ezért csöppet sem mondható véletlennek a Jugoszláv Kom-munista Párt és a Komintern közötti összetűzés 1948-ban. Lényegében a dogmákhoz ragaszkodó és hegemoniára törekvő erők, illetve a társa-dalmi változásokra alkotó módon tekintő és függetlenségre, szabadságra törekvő erők közötti összetűzés volt ez. Mint a JKP főtitkára, tisztse-génél fogva vállalva a legnagyobb felelősséget, Tito merészen úgy hatá-rozott, hogy ellenáll a belső fejlődésünket érintő dominanciának, védve egyúttal a pártnak azt a jogát, hogy egyedül határozzon azokról a kér-désekről, amelyek Jugoszlávia munkásosztályát és népeit érintik. Ez a határozat nemcsak forradalmi fejlődésünkre nézve volt történelmi jelen-tőségű, hanem a nemzetközi munkásmozgalmon belüli viszonyok demok-ratizálására és a szocializmus előrehaladására is a világtörténelmi csele-kedet a jugoszláv szocialista forradalom lényének védelmét jelentette, aminek törvényszerű és eredeti fejlődési útja volt a dolgozók öngazga-tására, a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságára és az el nem kötelezett politikára alapozott új viszonyok kiépítése. Tito ezzel világ-történelmi jelentőségű folyamatot nyitott meg — a szocialista forrada-lom és demokratikus lényegének rehabilitációját.

A szocializmus elméletét és gyakorlatát Tito új eszmékkel és tettek-vel gazdagította. A jelenkori munkásmozgalomnak újabb ösztönzést adott, ami lehetővé tette, hogy a világfolyamatot jelentő szocializmus fejlődé-sének lényeges tényezőjeként állandósítsa alkotói jellegű tevékenységét. Tito szorgalmazta és döntő mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a gya-korlatban érvényesüljenek a forradalmi és progresszív erők együttműkö-désének és szolidaritásának formái és tartalmi, de a függetlenség, az egyenjogúság, az önkéntesség, a be nem avatkozás elvének, továbbá an-

nak az elvnek a következetes betartására alapozva, hogy minden mozgalom, a történelmi sajátosság méltánylásával, saját munkásosztályának és népének tartozik felelősséggel. Ezek az elvek igazolást nyertek az európai kommunista pártok és munkáspártok 1976-ban, Berlinben megtartott értekezletén is.

A nemzetközi viszonyok alakulásának titói megfogalmazása saját gazdag forradalmi tapasztalatából, a jelenkori világ objektív törvényszerűségeinek megértéséből, a világ mind nagyobb egybekapcsolódásából és kölcsönös függőségéből alakult ki. Abból indult ki, hogy a forradalmi erőknek feltétlenül képeseknek kell lenniük az egész emberi közösség érdekében, a világ, ezzel pedig saját előrehaladásuk nevében is cselekedni. Ellenkező esetben háttérbe szorulhatnak, vagy még zavaró tényezőként is jelentkezhetnek a korszak alapvető történelmi követelményeiben.

Érvényesítve a világközösség valamennyi szubjektumára kiterjedő egyenjogúság és önállóság elvét, Tito felállította a jelenkori világban uralkodó viszonyok antitezisét, amelyekkel ilyen vagy amolyan formában fennmaradt az ember, a nép és az állam leigázása. Ennek révén a titói koncepció olyan értelemben jelentkezik, ami az ember elidegenedési formáinak forradalmi megszüntetését jelenti.

Tito állandóan kiemelte az aktív békés egymás mellett élés elvének egyetemlegességét, de nem csak mint a világbéke biztosításának és az egyenjogú nemzetközi együttműködés fejlesztésének feltételét, hanem a szocializmus fejlődését az egész világon biztosító terek kialakításának feltételét is. Határozottan szembeszállt minden olyan eszmével és törekvéssel, hogy a szocializmust háborúval kell terjeszteni, vagy akár a forradalom exportálásával, az idegen tapasztalatok kényszerítésével. Tito felfogása szerint a szocialista országok és a szocialista mozgalmak közötti kapcsolatok alapvető elveit a következők jelentik — a belső szocialista fejlődés szabadságát, a külső tényezők be nem avatkozását a belső életbe, az egyes mozgalmak és országok fejlődésébe, továbbá önkéntes és egyenjogú együttműködésüket.

Tito szilárdan tartotta magát ahhoz az állásfoglaláshoz, hogy a népeink nemzeti és szociális szabadságáért, hazánk függetlenségéért és biztonságáért vívott harc a legszorosabban kapcsolódik minden nép és ország szabadságáért és függetlenségéért, a világbékéért és haladásért vívott harchoz. Egyenjogú viszonyokat építve ki hazánk nemzeti és nemzetiségei között forradalmunk alapvető eszméi alapján — a testvériség—egység és az élet minden területére vonatkozó mind teljesebb egyenjogúság alapján, hasonló következetességgel küzdött az egyenjogú nemzetközi viszonyokért, az egyenjogú együttműködés politikájáért, szemben a hegemonia és az erő politikájával, az imperializmussal és a gyarmatosítással, a tömbök közötti ellentétekkel és az emberiség nukleáris megsemmisítésével való fenyegetéssel.

Ezeknek a céloknak a megvalósítása érdekében Tito több békeküldetést vállalt, számos hasonlóan gondolkodó embert talált és döntő mér-

tékben hozzájárult a tömbön kívüli országok közeledéséhez. Egyike az elnemi kötelezettségi politika kezdeményezőinek, annak a politikának, ami hatalmas erkölcsi és politikai erőt jelent az erőpolitikával szemben, az el nem kötelezett országok Belgrádban, 1961-ben megtartott első értekezletének szervezője. Részt vett az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek mind az öt értekezletén és rendkívüli szerepet töltött be az elnemi kötelezettség mozgalma platformjának kidolgozásában és széles körű érvényesítésében, a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok demokratizálását szolgáló világmozgalommá történő fejlesztésében, az egységért és cselekvőképességéért vívott harcban.

Az elnemi kötelezettség politikája Tito gondolataiban nem csupán szembeszegülést jelentett a világ globális tömbökre osztottságával, hanem ebben találta meg az együttműködés és a megértés fellendítésének követelményét minden ország között, természetesen az aktív békés egymás mellett élés elve alapján. Ezért lehet egyúttal a tömbökre osztottság lehetséges és történelmileg elkerülhetetlen megszüntetésének pozitív politikai platformja is. Olyan politikáról van szó, ami minden egyes országban lényegesen hozzájárul a kedvezőbb nemzetközi feltételek kialakításához, a társadalmi haladáshoz. A mostani aránytalan nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok leküzdésére törekedve, a mozgalom egybekapcsolja a nemzeti felszabadulásért és függetlenségért vívott harcot a társadalmi haladásért folytatott küzdelemmel, és ennek révén újabb távlatokat nyit a fejlődő országok előtt. Ennek révén egyúttal a világfolyamatot jelentő szocializmus tényezője.

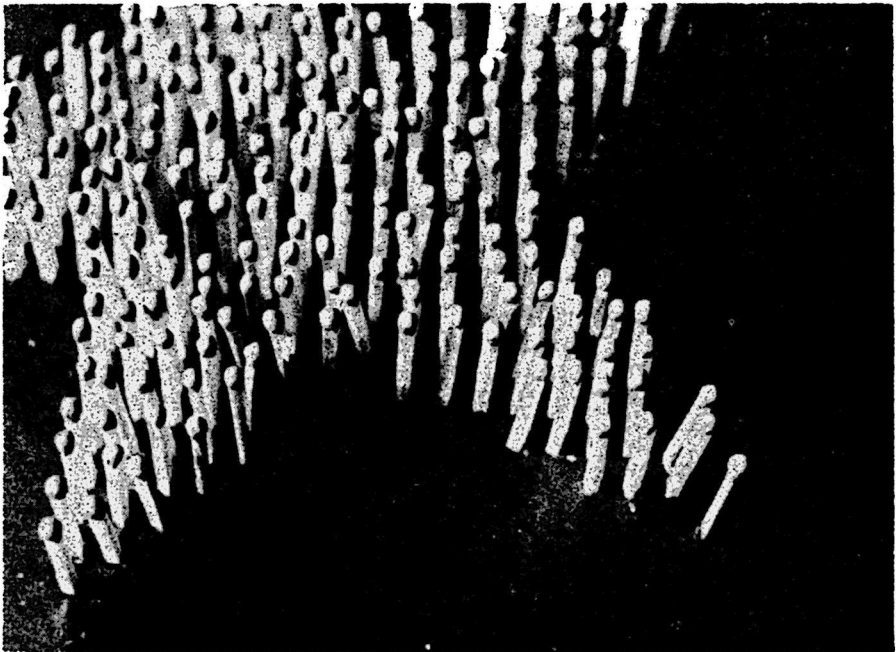
Az öngazgatás és az elnemi kötelezettség Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi hiteles felszabadító harcából és szocialista forradalmából nőtt ki. Az elnemi kötelezettség titói politikája kezdettől fogva élvezte minden nemzetünk és nemzetiségünk maradéktalan támogatását, hiszen azt a létfontosságú érdeküket juttatja kifejezésre, hogy saját maguk uralkodjanak sorsuk alakulása felett, hogy a nemzetközi viszonyokban is biztosítsák ennek az érdekeknek a megvalósítását. A szocialista és el nem kötelezett Jugoszlávia, a Kommunista Szövetség — szolidaritást vállalva a forradalmi és felszabadító harcokkal, a népek nemzeti és szociális emancipációjáért vívott küzdelemmel — három és fél évtizede állnak már a nemzetközi békéért és egyenjogú együttműködésért, a népek közötti megértésért és együttműködésért, a nemzetközi problémák békés megoldásáért folytatott küzdelem első vonalában.

Tito történelmi egyéniségének ereje, forradalmi munkássága és államférfiúi előrelátása, felbecsülhetetlen értékű hozzájárulása a békéhez — rendkívül nagy nemzetközi tekintélyt biztosított Jugoszláviának és a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek. Azok az elvek, amelyek mellett Tito kiállt és amelyek a jugoszláv külpolitika tartós meghatározóját jelentik, s mindaz, amit nemzetközi téren Titóval együtt elértünk és amit folytatni fogunk — lényeges meghatározói Jugoszlávia nemzetközi helyzeté, függetlensége és biztonsága szilárdságának a jövőben is.

*

A Jugoszláv Kommunista Szövetség XII. kongresszusát a hatalmas titói életmű eltökélt folytatásának jegyében tartja meg, hiszen ez az életmű egyike azoknak a történelmi jelenségeknek, amelyek tartósan megihletnek minden szocialista és haladó gondolatot és akciót társadalmunkban.

Az elmúlt évtizedekben Tito forradalmi alkotótevékenysége, ami sorsdöntő módon kihatott a mélységes társadalmi átalakulásra Jugoszláviában, ihletett példát jelentett számos ország nemzeti felszabadító, gyarmatellenes és forradalma mozgalma számára, amelyek nemzeti és szociális felszabadulásukért vívták harcukat. Tito nem csak egy forradalom vezetője és a béke építője volt, hanem egyike századunk történelmének legnagyobb és leginkább eredeti formálójának is. Tito forradalmi életműve elkerülhetetlenül magán viseli korának jegyét, de mélységével és erejével túlnőtte korának kereteit is — a jövő felé fordulva — a világ haladó erőinek tulajdona lett.

KONGRESSZUSI TÉMÁK

Nikola Balog

ALKOTMÁNYOSSÁG ÉS TÖRVÉNYESSÉG A STABILIZÁCIÓ FUNKCIÓJÁBAN

I. Bevezető

1. Ez a téma több okból is széles hatókörű tanácskozás tárgya volt a társult munka alapszervezeteiben és egyéb szervezeteiben dolgozó termelők és más dolgozók körében Vajdaság SZAT területén.

Először is abból a célból, hogy lehetőleg minél közvetlenebb úton megállapítást nyerjen: a dolgozók és szervezeteik gyakorlatilag hogyan, mily módon és milyen minőségben valósítják meg az alkotmányosságot és a törvényességet, és ez milyen mértékben vált gyakorlatukká, azaz vajon az öngazgatási szocialista társadalom e lényeges jelensége valóban társadalmiasított jelleget kapott-e és a munkások és szervezeteik magatartási szabályává vált-e.

Másodsor, vajon a törvényeket a dolgozók, valamint szervezeteik és közösségeik közös és egyéni öngazgatási érdekeihez szabták-e, továbbá, vajon ezek az öngazgatási érdekek optimális lehetőséget nyújtanak-e az öngazgatásra és a társadalmi tulajdonra alapozott termelőerők és az új termelési viszonyok felfejlődésére.

Harmadszor, a társultmunka-szervezetek és közösségeik jogainak gyakorlásában és kötelességeinek teljesítésében vannak akadályok, behatások és elferdülések, amelyek lehetetlenné teszik vagy jelentős mértékben csökkentik a termelés és a munkatermelékenység növekedésének lehetőségét, valamint más gazdasági tevékenység végzését. Továbbá vannak-e olyan jelenségek, amelyek a munkásokat és a dolgozókat szervezeteikben és közösségeikben korlátozzák vagy megfosztják szabad elhatározási joguktól, vagyis a munkások alkotmányos jogától, hogy kifejezésre juttassák egyéni, közös és társadalmi érdekeiket, amelyeknek hordozói.

Mindezeknél elsőrendű érdek annak a megállapítása, hogy a munkásosztály megvalósítja-e hatalmát és öngazgatási jogait — e két fogalom szimbiózisában, amelyek ezáltal egységessé válnak —, amelyeket az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény, de egyéb rendszerbeli tör-

vények is elismernek. Tehát a felsorolt célkitűzések meghatározásában az osztályjellegnek döntő szerepe volt.

2. Az alkotmánybíróság hozzáállása ezekhez a tanácskozásokhoz abból a mély meggyőződésből fakadt, hogy az öngazgatási viszonyok csak valamennyi munkás, dolgozó és polgár szabadságában és egyenlőségében fejlődhetnek kellő módon, eredeti és fő elveinek megfelelően. Ez a feltevése annak a joguknak, hogy maguk igazgassák munkájukat és intézzék ügyeiket, használják a társadalmi eszközöket, és rendelkezzenek ezekkel az öngazgatási szocialista társadalom alkotmányával és erkölcsével összhangban, de nem ellentétben a törvénnyel. Szabadságuk a demokratikus viszonyok feltevése a munkájukra vonatkozó döntéshozatal létfontosságú kérdéseiben, a társadalmi eszközökre vonatkozó joguk gyakorlása során.

Ezek a szabadságjogok a társultmunka-alapszervezetekben egyidejűleg elválaszthatatlanul egybefonódnak az ember és a polgár szabadságjogaival, jogaival és kötelességeivel, amelyek a JSZSZK alkotmányának ötven rendelkezésében és kétszer annyi alkotmányos elvében vannak lefektetve. Ezek kölcsönösen feltételezik egymást. Az emberi szabadságoknak amellet, hogy kivételes jelentőségűek és egyben a demokratikus szabadságok előfeltételei, lényeges szerepük van a demokratikus társadalom öngazgatási megszervezésében is, és így kétszeres, sőt többszörös összefüggésben vannak egymással.

3. Határozottan meg kell állapítanunk, hogy e valóban nagyszabású akció keretében — amelyet az öngazgatók kongresszusának mintegy folytatásaként bonyolítottunk le Vajdaságban — egyetlen tanácskozáson sem tapasztaltunk szembehelyezkedést az alkotmányosság és a törvényesség elvével. A tanácskozások valamennyi résztvevője egyaránt az alkotmányt és a társult munkáról szóló törvényt tekinti munkájának alapjául. Tekintet nélkül azokra a komoly bírálatokra, amelyek jóval inkább a törvények végrehajtására és egyéb előírásokra, valamint az öngazgatási megegyezésekre és a társadalmi megállapodások fogyatékoságaira és azok tartalmára vonatkoznak, de főleg arra irányulnak, hogy ezeket nem is alkalmazzák, és eltekintve száz más észrevételtől, arra a következtetésre kellett jutni — amely az egész akcióban a legfontosabb —, hogy a munkások és a dolgozók, akik ebben az akcióban részt vettek — az öngazgatási rendszert a sajátjuknak tekintik.

Magukénak tekintik az öngazgatási rendszert, amely számtalan szocialista és öngazgatási jellegű *opció*t és változatot rejt magában. Azonban az adott, sőt törvényerőre emelt megoldások sem optimálisak még, közöttük — az öngazgatási mércékhez és a lehetőségekhez viszonyítva — még mindig sok az össze nem hangolt és időszerűtlen változat.

Számtalan embert foglalkoztat az a gondolat, hogy az önállóság hangsúlyozása indokolt, mert az a szabadság és az egyenlőség alapfeltétele mind a gazdasági, mind a politikai struktúrában. A munkaszervezetek helyzete és munkája el sem képzelhető a munkások elidegeníthetetlen jogai nélkül a társultmunka-alapszervezetekben, sem pedig egyéni, közös és társadalmi motiváltságuk nélkül, mint ahogy az összetett társultmun-

ka-szervezetek helyzete és munkája sem képzelhető el az alapszervezetek munkásainak szabadsága és önállósága nélkül.

A hangsúlyt most a *közösségre* kell helyezni, nem vonva kétségbe ezáltal az alapszervezetek elidegeníthetetlen jogait, illetve a munkaszervezet összes jogát, azaz szabadságát és önállóságát.

4. A munka- és az eszköztársítás időszerű értéke kétes (nem kételkedve bárhol annak szükségszerűségében, mint állandó tényezőben) akkor, amikor a társult értékek lényegesen devalválódnak a fiktív szerződéskötés, a nem teljesítés stb. által. Például, ha egy alapszervezet eszközeit egy másik szervezetbe fektetik be, a befektetett érték összege a visszatérítéskor — mondjuk, kilenc vagy több év után — az infláció miatt annyira lecsökken, hogy alig „kifizetődő” bármit is társítani. Abban az esetben, ha a természetben adott érték, vagy a társulás útján befektetett pénz, vagyis a felhalmozás, a gépek, a berendezések, egyszóval a felszerelés stb. nem lesz *újraértékelve*, akkor a befektetés jelentéktelen része kerül csak visszajuttatásra. Ezekre az esetekre nincs jogi megoldás, helyesebben még nincs felfedezve.

A gazdálkodás feltételeit, különösen az árakat úgy állapítják meg, vagy úgy állapíthatják meg — ahogyan ezt a példák is igazolják —, hogy a munka- és az eszköztársítás mércéi értéktelenné válnak. Az árak gyors és „szédületes” (ahogyan ezt egyes beszámolókból feltűntették) növekedése kizárja a piaci árak alkalmazását és az ily módon szerzett összjövedelem a közös bevétel vagy a közös jövedelem elosztásának alapjául szolgál.

A külföldi gazdasági kapcsolatok olyan viszonyokat eredményeznek, amelyek visszahatnak a gazdálkodás valamennyi tényezőjére, különösen a munka- és az eszköztársításra, külön pedig a nyersanyag és az újratermelési anyag beszerzése terén.

Bizonyos mértékben ingadozik a munka és a munka eredménye szerinti díjazás mechanizmusa.

A fentiek alapján *egyöntetű értékelés: minden erőfeszítésünket* a stabilizációs politika vonalára irányítani! Enélkül az alapvető társadalmi és alkotmányjogi intézményekben zavarok keletkezhetnek, egyúttal levertség és akarathány mutatkozhat azok soraiban, akik vállalkon hordják az egész gazdálkodási rendszert. A szervezetek — ahogyan ezt a lebonyolított tanácskozások során meg lehetett állapítani — minden áldozatra készek a stabilizációs politika megvalósítása érdekében, de megkövetelik a gazdaságpolitikai intézkedések összehangolását, az egységes, azaz minél egységesebb akciót és a megközelítően egyenlő áldozatvállalást mindenkitől.

Megfigyelhetjük, hogy a munkásokban és a dolgozóknak megvan az erkölcsi hozzáállás. Azonban jelenleg még nem lehet tudni, vagy még nem eléggé világos, hogy mit kell tenni, kinek miről kell lemondania, és hogy a stabilizációnak valójában milyen úton kell haladnia. Nem elegendő csak a jelszó, hogy mindenkinek a stabilizációhoz kell igazodnia, hanem meg is kell mondani: voltaképpen miből áll a stabilizáció.

A dolgozók, illetve szervezeteik nehezen tudnak beleegyezni abba, hogy:

— a követeléseiket nem tudják behajtani és emiatt fizetéseiképtelenek lesznek;

— ne dolgozzanak, azaz, hogy nyersanyag-, újratermelési anyag- és energiahiány miatt le kelljen állítani a termelést, aminek következtében abba a „kényszerhelyzetbe” kerülnek, hogy fikatív, azaz fedezet nélküli váltót kelljen kiadniuk;

— raktáraikban a meghatározott mennyiségen felül tároljanak nyersanyagot (a várható áremelkedésre számítva; a nyersanyagbázisról pedig nem saját maguknak, hanem másoknak kellene gondoskodniuk);

— a fizetéseiképtelenség miatt nem tudják kifizetni a személyi jövedelmet és még kevésbé tudják a munka és a munka eredménye szerinti elosztás elvét a gyakorlatban alkalmazni;

— eszközeiket, azaz társadalmi tőkéjüket nyersanyag beszerzése céljából társítsák, illetve, hogy ezt csak látszólag tegyék meg, ami a zsarolás egyik válfaja;

— a saját eszközeikből létesítményeket emeljenek, anélkül, hogy tudnák mi épül és ki határozott erről;

— a társadalmi tőkéjüket közös befektetésekkel devalválják, amint erről már volt szó;

— devizára jogot nyerjenek, de, hogy ezzel ne tudjanak élni;

— kiszállítsanak, de, hogy a kiszállított áru ellenértékét ne tudják devizában megkapni;

— a devizaeszközök a belforgalomban a nyersanyag beszerzése terén fizetési eszközzé váljanak és ne a devizagazdálkodásról és a külfölddel való hitelkapcsolatokról szóló törvény rendelkezéseivel (66, 67, 68. szakasz) összhangban és az eszközök társítására vonatkozó öngazgatási megegyezés alapján bonyolódjon le;

— törvényesnek és elfogadhatónak tartsák a deviza adásvételét azon társultmunka-szervezetek között, amelyek a termelésben nincsenek összekapcsolva, vagy ha ez fikatív megegyezés alapján történt meg, valamint hogy nem létezik devizapiac, habár ennek az okai ismeretesek;

— a köztársaságok és autonóm tartományok „fizetési-mérleg pozíciójának” és „deviza-mérleg projekciójának” nem lehet olyan jelentőséget tulajdonítani, mint amilyent valójában megadnak, különösen a devizapiac nem létezése miatt és az elismert kompenzációk megvalósítása nélkül. Ugyanis ezek kölcsönösen feltételezik egymást;

— elfogadjanak egész sor más intézkedést, illetve viseljék azok következményeit, amelyekre a beszámolók és a közlemények rámutattak.

Azokban alig van olyan beszámoló és olyan közlemény, alig lehetett olyan vitát hallani — amely valamennyi tanácskozáson igen élénk volt —, hogy ne jutott volna kifejezésre az elkötelezettség a fennálló problémák öngazgatási úton történő megoldására és annak szükségessége, hogy állami intézkedéssel rendezzék azokat a kérdéseket, amelyeknek megold-

dása hathatósan hozzájárulna a stabilizációs problémák felszámolásához, éppen annak érdekében, hogy minél szélesebb körű ösztönzést adjanak a viszonyok öngazgatási rendezésére.

II. A fő témával kapcsolatos észrevételek

5. A piac egységét — valódi tartalmát illetően — megbontottnak tekintik. A társult munka határozottan ellene van minden olyan cselekménynek, amely megsérti ezt az alkotmányos tételt.

A piac egységének megbontása elsősorban nem az áruforgalom terén mutatkozik meg, hanem egész sor más megjelenési formája van. (A piac egysége magában foglalja a termelés és a munka minden tényezőjének, tehát a munkások, a termelőeszközök, a termékek és a társadalmi tőke — beleértve a devizaeszközök — szabad mozgását.)

5.1. A társultmunka-szervezet székhelyének jelentősége.

Egy példa:

Építőipari társultmunka-szervezetek között megállapodás jött létre, hogy öngazgatási megegyezést kötnek munkájuk és eszközeik társítása céljából. Az öngazgatási megegyezés már csak aláírásra várt, de nem lett belőle semmi, mert az illetékes községi szervek nem tudtak megegyezni abban a kérdésben, hol legyen az új társultmunka-szervezet székhelye.

Ez a példa azért érdekes, mert bár látszólag lényegtelen kérdésre mutat rá, mégis említésre méltó, mivel ráirányítja a figyelmet arra a problémára, mely szerint törvényes rendelkezés szolgál alapul arra, hogy a társultmunka-szervezetek működését más, „idegen” területen miért nem engedélyezik. A munkások a járulékokat és az adókat a munkahelyük és a lakóhelyük szerint illetékes községben fizetik. Egészen más kérdés, hogy a munkások a járulékokat elvben a lakóhelyükön érvényben levő járulékkulcs szerint fizetik, ami nagy elszámolási költséggel jár és ennek következtében növekszik az adminisztráció. Itt tenni kell valamit, hogy ez ne következzen be, mert különben az adminisztráció csökkentésére irányuló törekvés csak üres frázis marad.

A községek legfőbb érdeke az, hogy lakosságuk minél nagyobb számban foglalkoztatva legyen és *dolgozzon*, nem pedig az, hogy hol van a társultmunka-szervezet székhelye.

Az említett jelenségek, egyrészt a *jogszabályok nem ismerése* (ami a községi szervek részéről megengedhetetlen), másrészt abból a felfogásból erednek, hogy a szervezetek felett a hatalmat csak abban az esetben, és csak ott lehet gyakorolni, ahol a szervezet székhelye van, mivel ott van az igazgató, akin keresztül a hatalom kifejezésre juthat. Ez szintén ellenértékben áll a törvénnyel és szintén a törvények nem ismeréséből ered. A hatalmi és az öngazgatási szerveknek egész sor felhatalmazása van elsősorban a társultmunka-szervezetekkel, de egyesekkel szemben is, ha a kü-

lön felhatalmazással bíró személyek törvényellenesen dolgoznak, azonban ezekben az esetekben a községi szervek együttesen járnak el.

Ezek a kritikai megjegyzések, természetesen csak néhány községi szerve-re vonatkoznak. Nagy többségük jól ismeri jogait és kötelességeit.

5.2. Az egységes jugoszláv piac elvének elválaszthatatlan alkotóelemeiből senki sem (sem a község, sem az autonóm tartomány, sem a köztársaság) nem választhatja ki magának a csak neki kedvező részt. Az egységes piac valamennyi alkotóeleme egy egységet képez. Az egységes piac elve nem vonatkozhat csak a közfogyasztási cikkek szabad forgalmára, ami természetesen, az ország fejlettebb részeinek, illetve a közvetlen fogyasztásra szolgáló áru termelőinek felelne meg, hanem kivétel nélkül minden árura. Tehát a nyersanyagra és az újratermelési anyagokra, sőt a pénzre és a devizaeszközökre is.

5.3. A munkások mozgásszabadsága a foglalkoztatási öngazgatási érdekközösségek határai közé van szorítva. Ha a munkanélküli, vagy az, aki munkát keres, csak egy község öngazgatási érdekközösségében van bejegyezve és nincs egy másik, határos község öngazgatási érdekközösségében is nyilvántartásba véve, aligha tud munkához jutni, nem is szólva a más köztársaságbeli munkanélküliekről, kivéve, ha a gazdaságilag kevésbé fejlett köztársaságból vagy Kosovo Szocialista Autonóm Tartományból valók.

Az alkotmánybíróság határozataival eltörli ezeket az öngazgatási érdekközösségek közötti éles határvonalakat. Azonban, egészen bizonyos, hogy a foglalkoztatásról szóló társadalmi megállapodásból hiányzik egy klauzula, amely biztosítaná a munkások mozgásszabadságát az egységes jugoszláv piac területén, valamint szorosabbra fűzné a foglalkoztatási öngazgatási érdekközösségek kapcsolatait és nem csak a gazdaságilag fejletlen területek munkásai előnyeinek biztosítására szorítkozna. A foglalkoztatási öngazgatási érdekközösség nem gátolhatja a munkások mozgásszabadságát.

Az egységes piac kialakulásának korlátozásáról — a megfelelő helyen — lesz még szó.

6. Az adminisztratív és a szakszolgálatok dolgozóiról már említést tettünk.

Mivel az alapszervezetek legnagyobb része arra törekszik, hogy saját adminisztrációja legyen, ez szükségszerűen odavezet, hogy az említett szolgálatokban növekszik a dolgozók száma.

A társult munkáról szóló törvény értelmében minden (kihangsúlyozom — minden) ilyenfajta munkát elvégezhet a munkaszervezet dolgozói közössége. Ha ez nem jól dolgozik, akkor javítani kell rajta, de a munkát nem lehet átruházni az alapszervezetre.

Ebben a témakörben nagy szükség lenne egy általános politikai irányvételre. Mi több, a társult munka törvénye lehetővé teszi, hogy külön társultmunka-szervezetek alakuljanak, amelyek meghatározott terület vagy gazdasági ágazat részére egész sor ilyen munkát végeznének el. Ezt a lehetőséget eddig még igen kevesen használták ki. Azonban olyan ered-

ményt sem tudunk felmutatni, amely példaként szolgálhatna. De ilyen példamutató eredmények nem is létezhetnek, mivel ennek a lehetőségnek a kiaknázására nem fordítunk kellő gondot. Pedig a korszerű gazdálkodás ezt feltétlenül megkívánja.

Külön ki kell hangsúlyozni, hogy némely előírás megkívánja a teljes adminisztráció megszervezését a társultmunka-alapszervezetekben és egyúttal törvényes alapját képezi e tevékenység folytatásának.

Ellenőrizni kellene mindazokat a jogszabályokat, amelyek szükségtelen adminisztráció bevezetését írják elő. Ugyanis megengedhetetlen, hogy erre az állam nevében állami szervek kényszerítsenek bárkit is, illetve, hogy az öngazgatási jogokra hivatkozva tegyék ugyanezt.

Ezekben az esetekben az alkotmánybíróság csak részben tud közbenjárni. Ugyanis a saját adminisztráció öngazgatási alapon történő megszervezése és számának a meghatározása magában véve nem alkotmány- és nem törvényellenes, itt csupán társadalmi kényszerről van szó.

A tanácskozások során felhoztak olyan eseteket, amelyekben a munkások akaratan kívül, sőt ellenére gyarapították az adminisztrációt.

7. Az alkotmány értelmében minden köztársaságnak és autonóm tartománynak, valamint társultmunka-szervezetnek joga és kötelessége, hogy a törvény és az öngazgatási megegyezés alapján a jövedelemből elkülönítse azt a részt, amely a kivételesen kedvező feltételek mellett végzett munka eredménye vagy a jövedelemszerzésre kiható kivételesen kedvező piaci vagy más kedvező körülmények között valósult meg.

Egyetlen köztársaság és egyetlen autonóm tartomány sem élt ezzel az alkotmány adta jogával és erre vonatkozóan nem hozott törvényt. Ezt a kérdést Vajdaságban társadalmi megállapodással rendezték: Társadalmi megállapodás a jövedelemszerzési és felosztási viszonyok öngazgatási szabályozásának közös alapjairól és az eszközöknek személyi jövedelemre és közös fogyasztásra való elosztásáról Vajdaság SZAT területén. (1978. — kieg. 1979.) E társadalmi megállapodás alapján elkülönítik a tiszta jövedelemnek azt a részét, amelyet a tervezett munkásonkénti tiszta jövedelem kétszeres összegén felül valósítottak meg. A Vajdasági TKSZ elaborátuma (5. oldal 3. bekezdés) megállapítja, hogy Vajdaság SZAT-ban — a többi területektől eltérően — kivételesen kedvező körülmények között szerzett jövedelemnek tekintik az összgazdaságban a tervezett munkásonkénti tiszta jövedelem kétszeres összegén felüli részt. Ezt tehát a kivételesen kedvező körülmények között szerzett jövedelem elkülönítésének tartják. Megállapítható azonban, hogy a társultmunka-szervezeteknek csak a *kis hányada* végez elkülönítést a saját alapjai számára — a munka anyagi alapjainak bővítésére és fejlesztésére szolgáló eszközökbe. Ennek ellenére a végösszeg mégsem kicsi, 3,5 millió dinár, ami azt jelenti, hogy a munka anyagi alapjának bővítésére és fejlesztésére szolgáló összeszközök minden negyedik dinárja innen ered. Tehát ezt extrajövedelemből származó eszköznek tekintik.

Mindjárt meg kell jegyezni azonban, hogy ezek az elkülönítések a fogalom valódi értelmében nem tekinthetők extrajövedelemnek. Különö-

sen nem a felhalmozódás minimumjának *önigazgatási* elkülönítése, ami mindenképpen pozitív, mondhatni, pozitív példa. De ezek az elkülönítések jogi formájukat tekintve nem képeznek extrajövedelmet, legalábbis nem e fogalom szó szoros értelmében.

Mivel erről a tanácskozás vitájában nem volt szó, így kérdéses maradt: elfogadható-e, hogy a társultmunka-gazdasági szervezet és a társadalmi-politikai közösség a jövedelem elkülönítése útján fogyassza a társadalmi eszközök állagát, és hogy ne rendelje el az infláció folytán elértéktelenedett állóeszközök újraértékelését? Az amortizáció annyira irreális, hogy az erre vonatkozó jogszabályok az alkotmányellenesség határán vannak.

Idézem a Jugoszláv SZSZK alkotmányának 15., illetve Vajdaság SZAT alkotmányának 13. szakaszát:

„A dolgozók a társult munkában a társadalmi eszközökkel végzett munkához való joguk megvalósítása során kölcsönösen felelősek azért, hogy ezeket az eszközöket közös és általános társadalmi érdekből társadalmi és gazdasági célszerűséggel használják, és hogy ezeket saját munkájuk és a társadalmi össz munka anyagi alapjaként állandóan felújítsák, gyarapítsák és fejlesszék, valamint, hogy munkaköri kötelezettségeiket lelkiismeretesen teljesítsék.”

Az irreális amortizáció következtében a társadalmi eszközök nem újíthatók fel, és a jövedelemből az általános társadalmi szükségletek és a közös szükségletek fedezésére szolgáló eszközök sem a tényleges jövedelemből erednek.

Ismeretesek azok az indokok, amiért az amortizációt nem szabályozzák. Azonban semmilyen indok sem igazolhat olyan intézkedést, amely alkotmányellenes, illetve olyan törvényt meg nem hozatalát, amely összhangban lenne az alkotmányos elvekkel. Egészen biztos, hogy a stabilizációs magatartás minden társadalmi-politikai közösség kötelessége.

Vajdaság SZAT Képviselőházának alkotmányban lefektetett joga, hogy olyan törvényeket hozzon, amelyeket a föderáció nem hozott meg, és amelyek az alkotmányban megállapított érdekkörébe tartoznak (Vajdaság SZAT alkotmányának 295. szakasza). Ezt a jogot nyilvánvalóan nem érvényesítik, illetve nincs eléggé jelen a törvényhozásban.

A társultmunka-szervezetek kötelességeinek, illetve gazdálkodási felteteleinek reális meghatározása esetén jobban, többet és eredményesebben kellene dolgozni. Ez a stabilizáció első és legfontosabb védelmi tényezője. Ez a feltevés azonban nem alapulhat csak kinyilatkoztatásokon, hanem ez minden munkás és dolgozó alkotmányos kötelessége. Az alkotmány is így rendelkezik:

„A dolgozók a társult munkában a társadalmi eszközökkel végzett munkához való joguk megvalósítása során nem szereshetnek olyan anyagi hasznot és más előnyt, amely nem a munkájukon alapul.” (A Jugoszláv JSZSZK alkotmánya 15. szakaszának 2. bekezdése, illetve Vajdaság SZAT alkotmánya 13. szakaszának 2. bekezdése.)

8. Noha közvetlen alkotmányellenesség nem található benne, mégis

rá kell mutatni a technológia alapvető meghatározásainak a hiányára hazánkban. Ezt a tényt egy jól megszervezett tanácskozáson (Pannónia-Ingrap) hozták fel. A lakásépítésben az előre gyártott elemek felhasználása nemigen lehetséges, ha minden előállító a saját technológiáját helyezi előtérbe. Ha ugyanis jobbra, gyorsabbá, eredményesebbé és mindezekelőtt olcsóbbá kívánjuk tenni a lakó- és más épületek építését, akkor össze kellene egyeztetni az építési elemek gyártási technológiáját, nem csak Vajdaságban. Ezt megtehetnénk mi magunk is, legalább itt Vajdaságban és síkkraszállhatnánk az egységes elemek előállításáért a köztársaságban és a föderációban is.

De miért nem teszik meg ezt maguk az előállítók, illetve a vajdasági egyesülésük, erre a kérdésre nem kaptunk kielégítő választ.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a telekrendezés problémáját sem, amelynek költségei horribilis összeget tesznek ki. Ennek következtében nagymértékben megdrágul mind az egyéni, mind a társadalmi lakások és lakóépületek építése. A probléma itt a terhek egyenlőtlen megosztásában van.

Ha ugyanis a telekrendezés költségeinek a terhét a város vagy a helység minden polgára viselné, egyszerre két célt lehetne elérni: a lakóépületek és a lakások építése jelentősen olcsóbb lenne, s a telekrendezés költségeinek felhasználása hatásos ellenőrzés alá kerülne. Ez az utóbbi ma még nem valósult meg.

8.1. A Vajdasági TKSZ beszámolója rávilágít arra a problémára is (a 4. oldalon), hogy a beruházásokra vonatkozó előírásokat nem tartják tiszteletben és „itt-ott” ki is játsszák őket. Gyakran előfordul, hogy nem megfelelő eszközöket fektetnek be, illetve társítanak, és ha ezek nem fedezik a költségvetés-tervezet értékét, akkor a tervet a befektetett vagy a társított eszközök összegének arányában módosítják. Ezt pedig alig lehet ellenőrizni. Különbösen, Margerit Jursenar, a nagy francia író, mondta „Hadrianus emlékiratai” című könyvében, hogy a nagy imperátor szerint a túlságosan szigorú törvények nem jók, mert ezekben tör fel a vágy, hogy kijátsszák őket.

Régi bölcsesség, amely korszerűen hangzik, de nemigen vonatkoztatható ezekre a tilalmakra.

Kijátsszák ugyanis a nem gazdasági beruházásokra vonatkozó tilalmat is, oly módon, hogy termelési létesítmények helyett irodaházakat emelnek.

9. Alig volt olyan tanácskozás, amelyiken ne érintették volna az öngazgatási érdekközösségek problémáját.

Az a nézet alakult ki, hogy nincs meg a lehetőség arra, hogy a küldöttek döntsenek az öngazgatási érdekközösségek részére elkülönített összeg nagyságáról, mivel nem tudni, mennyit tesznek ki az állandó és mennyit a változó költségeik. A társultmunka-alapszervezetek munkásai — akik az öngazgatási érdekközösségek részére eszközöket különítenek el — nem tudják, hogy azokat mire adják, milyen kiadásokat fedeznek stb. Az erre irányuló javaslatok mögött nem ritkán politikai struktúrák is állnak, „tehát nem tanácsos sokat vitázni”.

Ahol csak szóba került, mindenütt megjegyzéseket tettek az eszközök elkülönítésére, de sehol egyetlen szó sem hangzott el a társadalmi tevékenységekben dolgozók és a termelésben foglalkoztatott munkások egyenlőségének a kérdéséről, habár ez alkotmányos norma.

Elhangzott azonban egy figyelemre méltó, el nem hanyagolható javaslat is: mivel minden alkalommal megállapítják az eszközök elkülönítési százalékát az öngazgatási érdekközösségek szükségleteinek fedezésére (mindegyikük részére külön-külön) és egyúttal meghatározzák ennek abszolút összegét is, úgy kell tekinteni, hogy ennek az összegnek a befizetésével megszünt minden további eszközelkülönítés a megfelelő öngazgatási érdekközösség részére.

Valóban elfogadható javaslat, több tanácskozáson is előterjesztették. Természetesen, ha ez a javaslat törvényerőre emelkedik, a jogszabálynak igen rugalmasnak kell lennie, hogy megfeleljen minden helyzetnek. A társultmunka-szervezeteknek nincs valami nagy bizalmuk a többlet *viszszatérítésben*. Végeredményben a járulékot bekalkulálják a termék és a szolgáltatás árába, a visszatérítésnek pedig — ha sor kerül is rá — még megközelítőleg sem lesz olyan értéke, mint az elkülönítésnek volt az elszámolás és a befizetés pillanatában.

9.1. Ezzel kapcsolatban ezúttal is meg kell említeni, hogy a bruttó személyi jövedelem még nem bontakozott ki teljes fogalmi valóságában. A munkás az adókat és a járulékokat a bruttó személyi jövedelméből választja le. Mindez automatikusan megy végbe. Amint nő a járulék, nő a bruttó személyi jövedelem is, a társultmunka-alapszervezet jövedelmének a terhére.

A személyi jövedelem alkotmány szerinti fogalmi meghatározásával az lenne összhangban, ha az említett növekedés nem a szervezet jövedelmét (legalábbis nem teljes egészében), hanem a munkás személyi jövedelmét terhelné. Természetesen ezt is rugalmasan kellene szabályozni. Ezt a kérdést itt azért említjük meg, hogy a munkások teljes betekintést nyerjenek az öngazgatási érdekközösségek „költésvetési politikájába” és a megfelelő küldött-testületek döntéshozatalába, a küldöttségi elv szellemében. A bruttó személyi jövedelem és a tiszta személyi jövedelem alkotmányos normáját végre már meg kellene valósítani.

10. A gazdálkodás eredményessége, a követelések behajtása és a veszteségek problémái, amelyekről a beszámolóknak is szó volt, nagy figyelmet érdemelnek.

Ezekbe a kérdésekbe ez alkalommal nem mélyedtünk jobban bele, mivel alkotmányjogi szempontból még nem elemeztük őket és emiatt eddig még nem lehetett megállapítani, hol vannak alkotmányjogi problémák. De teljes biztonsággal lehet állítani, hogy a Jugoszláv SZSZK alkotmánya 33. szakaszának és Vajdaság SZAT alkotmánya 95. szakaszának rendelkezései még nincsenek kielemezve, habár jelentős védőintézkedéseket tartalmaznak az adók és más közterhek, valamint a közös szükségletek fedezésére szolgáló járulékok fizetése tekintetében.

Ide tartozik az árak problémája is, azaz az úgynevezett elsődleges elosztás.

Ezzel kapcsolatban egész sor tanácskozáson tettek bíráló megjegyzéseket. Az árak társadalmi ellenőrzését a törvényben megállapított kritériumok alapján végzik, a társadalmi-politikai közösségeknek a társadalmi tervükben meghatározott közös gazdaságpolitikájával, illetve árpolitikájával összhangban. Mivel tehát az árakról különböző szinten határoznak, a társultmunka-szervezetek egész sora két tűz közé kerül, mert a beszerzési árat a társadalmi ellenőrzés egyik szintjén, a közvetlen fogyasztásra szolgáló termékek eladási árát pedig egy másik szinten állapítják meg. Sőt vannak olyan esetek is, hogy az árakat egy harmadik szinten írják elő. Másrészt meg kell jegyezni azt is, hogy a társadalmi ellenőrzés szükségességét senki sem vonta kétségbe.

Joggal kifogásolták, hogy még öngazgatási megegyezéssel sem rendezhető, hogy a műtrágyára kiadott összeg viszonylagosan hány százalékban szerepel a mezőgazdasági termékek eladási árában. Ismeretes és a tudomány is igazolta, hogy a műtrágya milyen arányban szerepel meghatározott mezőgazdasági kultúrák hozamában. Abszolúte semmi indokot sem lehet felhozni arra vonatkozóan, hogy a műtrágya előállítói ne társuljanak a mezőgazdasági termelőkkel, szervezetekkel és szövetkezetekkel. Nem az állam dolga, hogy ezt megtiltsa vagy engedélyezze. Ellenkezőleg az állam dolga, hogy ezt elősegítse. Ebben az esetben nem merülnének fel a műtrágya előállítása során keletkezett veszteségek fedezésének súlyos problémái, a vevők részéről sem, legyenek azok kollektív vagy magángazdaságok, szövetkezettel vagy mezőgazdasági birtokkal kooperációban, egyéni vagy társas termelők. A műtrágyagyár 1,4 milliárd dinárt kitevő veszteségét, azaz ennek nagyobb részét — mivel nem kapta meg a kért áremelést — (a Halász József MIK közlése, 3. oldal), a társult munkának kell fedeznie. Ellenben továbbra is megoldatlan az a probléma, hogyan fizetessék meg a veszteséget azokkal a földművesekkel, akik szintén használtak műtrágyát. Abban az esetben, ha ez nem sikerül, akkor a jövedelem egy része a mezőgazdaság társadalmi szektorából átömlik az egyéni termelők szektorába — a meg nem felelő árpolitika következtében. A felelőseket az ilyen magatartásért meg kell nevezni.

Tekintet nélkül azonban a felelősségre, az átömlesztések — elvben — nem ritkák.

Igen sok probléma van még, amelyeket nem érintettünk, bár ezek sem kisebb jelentőségűek.

III. Adalékok a főtémához

1.1. A munka és a munka eredményei szerinti elosztás nem csak a társultmunka-szervezeteknek és a társadalmi-politikai közösségeknek, hanem a társadalom egészének is központi problémája.

E probléma megoldásán rendszerint a társultmunka-alapszervezetek dolgoznak, az autonóm tartomány és a község szintjén megkötött társadalmi megállapodásokkal összhangban.

A társultmunka-alapszervezetek és közösségek nagy erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy ezt az elvet a gyakorlatban alkalmazzák. Ezen a téren vannak sikerek, de vannak hibák is.

Nincs kellő indok arra, hogy a már jól ismert tényeket ismét felhozzuk, de a fejtegetés teljessége érdekében meg kell állapítanunk a következőket:

— a személyi jövedelmeket az egyenlőségi jellemzi, ami nemcsak az alkotmányban és a törvényekben lefektetett elosztás elvének megvalósítási folyamatára hat kedvezőtlenül, hanem kérdéssé teszi a munkások megfelelő hozzáállását is a termelés és a munkaeredmények növelése érdekében megkívánt erőfeszítésekhez;

— a személyi jövedelmek tekintetében az adminisztráció előnyben van a termelőmunkával szemben. Senki sem élvezhet előnyt annak alapján, hogy a termelésben vagy a szakszolgálatban dolgozik. Minden a munka eredményétől függ;

— semmi akadálya annak, hogy ezen a helyzeten maguk a társultmunka-szervezetek és közösségek változtassanak. Ehhez azonban erőteljes politikai támogatásra van szükség. Az alkotmánybíróság itt nem sokat tehet;

— az alkotómunka — még hozzá bármiféle alkotómunka — díjazása nem megfelelő.

Alig van olyan társultmunka-alapszervezet, amely megoldotta volna a szakszolgálatok dolgozóinak díjazását. A munka mennyisége szerint igen, a munka minősége szerint — nem. Az ezen a téren tett intézkedések még nem eléggé ismereteseek és nincsenek látható erőfeszítések e kérdés megoldása érdekében. A legtöbb, amit eddig elértünk, az, hogy a munkaközösség javára fordított eszközök nagysága a társultmunka-alapszervezet eredményétől függ, ami helyes, azonban a megkülönböztetések még nem teljesek és nem elegendők.

A személyi jövedelmek elosztásának tökéletesítésén még sokat kell dolgozni, folyamatosan, körültekintő alapossággal.

Az alkotmánybíróság határozatai és végzései e kérdésben ismereteseek és itt nincs szükség ismertetésükre. Az alkotmánybíróság is — lehetőségei szerint — azon igyekszik, hogy álláspontjai minél tökéletesebbek legyenek.

Megengedhetetlen, hogy a szervezetek vagy közösségek könnyen, kemény munka nélkül jussanak személyi jövedelemhez és a közös fogyasztás eszközeihez. Ennek a következménye szükségszerűen a hanyag munka vagy a dologkerülés.

Közismert, hogy milyen erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy a nem dolgozó vagy gyengén dolgozó munkást eltávolítsák a társult munka alapszervezetéből. Kisebbsajta „vitészség” kell ahhoz, hogy az

ilyen munkással megszakítsák a munkaviszonyt. Pedig erre alkotmányos alap is van. Aki nem végzi a kötelességét, annak jogai sem lehetnek.

Itt azonban figyelembe kell venni, hogy a dolgozónak a társadalmi eszközökkel végzett munkához való joga, az egyén, a munkás legerősebb öngazgatási joga. Igazolt tehát a társultmunka-ügyi bíróságok aggálya, amikor olyan határozatot hoznak, hogy a munkást vissza kell venni a munkahelyére. Mégis hatásosabb megtorló intézkedésekkel kellene leküzdeni azokat az eseteket, hogy valaki kötelességének teljesítése nélkül szerezzen jogokat. Ezt a kérdéskört a rendes igazgatás és a rendes eljárás keretébe kell utalni, mert nem engedhető meg, hogy még a társultmunka-alapszervezet munkásainak akarata alapján is csak nagy erőfeszítések árán lehessen elérni azt, hogy a nem dolgozó vagy felelőtlen emberrel megszakíthassák a munkaviszonyt.

Alkotmányjogi szempontból semmi kifogás sem lenne ennek valóra váltása ellen, sőt támogatást élvezne.

Az elosztás elvének szigorú és következetes alkalmazása — és mindaz, ami ehhez a problémakörhöz tartozik — az újratermelés folyamata alakulásának lehetőségeitől függ. E folyamat megbontása zavarokat okozna az említett elv gyakorlati alkalmazásában.

A bruttó és a tiszta személyi jövedelemről volt már szó, ismétlésre tehát nincs szükség, habár ezek a kérdések ebbe a témakörbe tartoznak.

Mégis a következőket lehetne hozzáfűzni: ha a munka és a munka eredményei szerinti elosztás elvének alkalmazása nem jó, akkor a munka nem mutat érdeklődést a munkaszervezet jövedelmének sorsa, különösen pedig felhalmozása iránt, és nem tart igényt jogaira sem az öngazgatási érdekközösségekben, sem pedig a társadalmi-politikai közöségben. Vagy fordítva: ha elvégzett munkájának a díjazása megfelelő, nő az érdeklődése jövedelmének minden „külső” megnyilvánulása iránt. Ezért a jövedelemelosztás a társadalmi eszközökkel végzett munkához való jog megvalósításának lényeges mozzanata. Azonban minden jobban, ösztönzőbben hat, ha a munka anyagi alapjai biztosítva vannak. Ez elsőrendű probléma. Hol kell kezdeni e láncszemek összekapcsolását? Ez a gazdaságpolitika dolga, de itt a munkaszervezetek is sokat tehetnek, lehetetlen azonban tőlük sem várhatunk.

12. A tiszta jövedelem kialakítására és elosztására elsősorban a globális viszonyok hatnak.

A jövedelemelosztásban még nem valósult meg a tervezett változás a társultmunka-szervezet javára.

Ott, ahol a munkások, illetve a szervezetük rendelkezik a jövedelemmel, azaz maguk végzik az elosztást, ott a jó gazda gondosságával gazdálkodnak. Lényegében a meghirdetett gazdaságpolitikát valósítják meg. Tehát nagyobb bizalommal kell lenni irántuk.

Azonban sehol sem mutattak rá az eszközök forgásának ütemére, erre a rendkívül fontos mutatószámra, mind a termelést és a termelékenységet, mind pedig a szervezet üzletvitelét illetőleg.

Az üzletszerűség az öngazgatásban még nem nyerte el azt a jelentőséget, amelyet megérdemel. Minél jobb az ügyviteli szerv üzletvitele, annál jobb a munkástanács tevékenysége és fordítva, minél jobb a munkástanács tevékenysége, annál jobb az ügyviteli szerv üzletvitele.

A társadalmi megállapodások minőségéről nincs átfogó elemzésünk. Ezt most lehetetlen elvégezni. Azonban enélkül is megállapítható, hogy minden harmadik társultmunka-szervezet megszegte az elfogadott társadalmi megállapodást.

Az alkotmánybíróság tájékoztatójából — amelyet Vajdaság SZAT Képviselőházának is megküldött, és amelyet a Vajdaság TKSZ-nek több mint 20 társultmunka-szervezetre vonatkozó adatai alapján dolgozott ki az 1981. évre — megállapítható, hogy a személyi jövedelmek nem eléggé vagy egyáltalán nem kísérik az összmunka eredményeit, hanem az összbevétel, a jövedelem és a tiszta jövedelem rögzített elemét képezik. Holott — fogalmi meghatározásuk szerint — állandóan összhangban kellene lenniük a munka összeredményeinek alakulásával. Természetesen itt nem a szavatolt személyi jövedelemre gondolok, amelyet a társultmunka-szervezet általános aktusa és az idevonatkozó törvény ír elő.

Ez alkalommal a munka és a munka eredményei szerinti elosztás elve valóra váltásának problémaköréből csak néhány töredéket említettünk meg.

A holt munkával kapcsolatban nem teszünk külön megjegyzéseket. Azok a társultmunka-szervezetek, amelyekkel erről a kérdéstről tárgyaltunk, a személyi jövedelemnek a holt munka alapján való elosztását kizárólag az élők munkája után járó jövedelemhez kötötték, meghatározott százalék arányában. Ez a megoldás nem az alkotmány eszméje, sem a rendelkezése, mégis valami módon hozzájárult ahhoz, hogy a holt munkát átértékeljék. Az új törvény e téren sokat segíthetne.

12.1. A közös bevétel és jövedelem alapján történő munka- és eszköztársítás a községek, illetve a társultmunka-szervezetek és összetett szervezetek, de különösen az autonóm tartományok és a köztársaságok határain túl elégtelen és nem megfelelő. Emiatt a piac egysége kérdésessé válik. A Vajdasági Bank Társult Bank beszámolójában a beruházásokkal kapcsolatban ezt olvashatjuk: „Az eszköztársítások és a közös befektetések rendszere gazdasági motíváltság hiánya miatt nem funkcionál a várt ütemben. A beruházások finanszírozásában az eszközök struktúrája arra a tényre mutat rá, hogy a társultmunka-szervezetek csak névleges hordozói a beruházásoknak, mivel eszközeik a finanszírozás forrásaiban mindössze 5—15%-ban szerepelnek.” (A TKSZ adatai.)

Ezt az adatot úgy is lehet magyarázni, hogy a végleges beruházási határozatokat a társadalmi-politikai közösségek hozzák meg, ezek képviselői pedig nem vállalhatnak semmiféle kockázatot a vállalkozás eredményességéért.

Valószínű, hogy éppen a beruházásokra vonatkozó döntéshozatal mi-kéntje — a finanszírozás módjával egyetemben — okozza a beruházá-

sok gyenge eredményességének alapvető problémáját. (2. oldal, 1. 2. és 3. bekezdés)

Itt szélesebb hatókörű problémáról van szó. A következő lehetőségek kérdésében kell végleges álláspontot elfogadni: a munka és az eszközök társítása (ami szabály), csak a munka társítása (aminek szabállyá kellene válnia) vagy csak az eszközök társítása (ami lehetséges). Véleményünk szerint erre az alkotmány megfelelő alapot tartalmaz. Ezt a kérdést az újratermelésről és a holt munkáról szóló törvénynek kell majd rendeznie.

Ezzel kapcsolatban alá kell húzni, hogy a *munka* társításához nincs szükség felhalmozásra, hanem csak a munkafolyamat *összekapcsolására*, illetve a szándéokra és jóakaratra, hogy a társultmunka-szervezetek egy reprodukciós egységbe forrjanak össze.

12.2. Itt elsőrendű szerepe van a társadalmi tervezésnek, amely a munka és az eszközök társítását feltételezi és irányítja. A társadalmi terv az öngazgatási viszonyok legmagasabb kifejezője, illetve azzá kellene válnia, mivel azt a legmagasabb öngazgatási és hatalmi szerv hozza meg. Itt egyesül az „impérium”, azaz a hatalom és az öngazgatás. Kifejezésre jut tehát az államiság (nem az etatizmus — a szó pejoratív értelmében) és az öngazgatás, valamint a munkásosztály és a dolgozók egysége az igazgatásban és a gazdálkodásban.

Az eszközöknek a felhalmozása és az alapokba történő elkülönítését illetően a társadalmi tervnek kellene mérvadónak lennie, éppen azért, mert ennek az alapját a szervezetek és a közösségek megállapodása képezi.

A társadalmi tervek meghozatalának a procedúrája talán nagyobb autonómiában folyik le, mint amennyit — az öngazgatási érdekek alapján — a szükséges belső összehangoltságuk igényel. Kötelező erejük és végrehajthatóságuk az öngazgatási érdekekből fakad. A hangsúly azon van, hogy — a már említett módon — a legmagasabb hatalmi és öngazgatási szerv a mérvadó a minőségi munka és gazdálkodás, a felhalmozás és az alapokba történő elkülönítés, valamint valamennyi fogyasztási forma minőségének a biztosítására. Az öngazgatási rendszerben a makro- és a mikrotervezés tulajdonképpen túlhaladott. Kevés lehetőség van arra, hogy minden alapvető témát a tervezés szemszögéből is megvizsgáljunk.

12.3. A mezőgazdasági szervezetek állandóan és meglehetősen kitartással kínálják szolgáltatásaikat a fogyasztási központoknak a munka társítására vonatkozó öngazgatási megegyezés alapján. Ezzel kapcsolatban egy gondolatot kell közölni: minden effajta öngazgatási megegyezés valamennyi érdeklődő számára nyílt, illetőleg *nyíltnak kellene lennie*. Ha azonban a munkát és az eszközöket nem társítják, és ha a tisztességes üzleti jószokásoknak megfelelő kockázatot nem vállalják (ez vonatkozik az esetleges eszköztársításra is, amelynek eredménye a közös jövedelemben mutatkozna meg), akkor a fennmaradó mezőgazdasági termékek a *kivétel* céljaira szolgálnak. A lehetőséget meg kell adni, de meg is kell kapni. Mert nincs semmi *gazdasági* különbség egyrészt a mezőgazdasá-

gi termékek, a cukor, a hús stb., másrésről az acél vagy más nélkülözhetetlen nyers- és újratermelési anyag kivitele között. Abban az esetben, ha olyan anyagot szállítunk ki, amely nélkülözhetetlen az ország részére, de nem mezőgazdasági termék, akkor leállnak a gyárak és egyéb üzemek. Ez súlyos következményekkel jár a munkások személyi jövedelmére nézve azokban a gyárakban, amelyekben a munka leáll, nem is beszélve a munkatermelékenység és a termelés eredményességének a csökkenéséről. Hasonló az eset a szociális következményekkel is, csak ezek a közvéleményben nem tükröződnek vissza ugyanolyan módon.

Természetesen senki sem akar itt síkraszállni amellet, hogy élelmet szállítsunk ki, amelyre nekünk is szükségünk van, de ugyanez vonatkozik a többi *nélkülözhetetlen* termékre is. A megoldást a munka és az eszközök társítására vonatkozó öngazgatási egyezmények hatásában kell megtalálni. Következésképpen nagyobbak kellene lennie a mezőgazdasági termékek termelésének és kivitelének is. A kivitel komoly előkészületeket igényel. Ez nem oldható meg varázsvesszővel: csak meg kell engedni, és minden úgy megy, mint a karikacsapás.

Közismert a világ egyik legfejlettebb országának a jelszava: „Kiszállítani vagy meghalni”. Nem lesz abban semmi szenzáció, ha mi is ezt mondjuk és tesszük. Azonban csakis kellő előkészületek után. A munka és az eszköztársításnak ténylegesnek kell lennie. Nem elegendő csak annyi, hogy ezt a törvény elrendelje. Ebben az irányban meg kell tenni a kellő technológiai és technikai előkészületeket, ugyanúgy a gazdasági és a jogi előkészítő intézkedéseket is.

Mindennek előfeltétele az egységes piac funkcionálása és legalább viszonylagos ellátottsága. Ebben van a munkásosztály egységének egyik feltétele. Az egységes piac megbontása többre kerül bármely gazdasági momentumnál. Köztudomású, hogy valamennyi előírás, amely megbontja a piac egységét, alkotmányellenes.

12.4. Érdemes-e vitát folytatni a társultmunka-alapszervezetek munkásainak elidegeníthetetlen jogairól? Ez a kérdés eléggé sűrűn hallható. Azonban tudni kell azt is, hogy ha a munkások jogait megszorítani kívánnák, akkor ez az alkotmány módosítását tenné szükségessé.

Az alapszervezet az egész része, a munkaszervezet része. Nélküle ez utóbbi nem állhatna fenn. Közöttük szoros egységnek és magas szintű együttműködésnek kell fennállnia, hogy a jövedelem és a személyi jövedelem, valamint a közös fogyasztásra szánt eszközök elosztása terén egybehangolt viszonyok alakuljanak ki, továbbá, hogy a termelés technológiájában, a piacon való megjelenésben és főleg a kiviteli irányzatban egységes mércéket állítsanak fel.

Ez feltétel nélküli *politikai követelmény*, de egyben gazdasági kényszerűség is, amely a piac törvényszerűségéből következik.

A társult munkáról szóló törvény a társultmunka-szervezetekben és összetett szervezeteiben magas fokú egység elérésére nyújt lehetőséget.

Abban az esetben, ha a szakszervezet, a gazdasági kamara és a társadalmi-politikai közösség, mindenekelőtt a Kommunista Szövetség ha-

tározott irányvételével gyakorlati akció is párosulna a munka és az eszközök társítása érdekében — nem zárva ki a többszörös társítást sem, ahol ezt a közös érdek megkívánja és ily módon az önállóság alapján alakul ki az egység — tárgytalanná válik minden vita arról, hogy miként hat ki a társultmunka-alapszervezetek fennállása a gazdaság és a társadalmi tevékenységek fejlődésére. Különben ez ellenkezik az el nem idegenítés elvével. Mintha az emberek és a polgárok szabadságai és jogai akadályai lennének a demokráciának és az akcióegységnek, mintha a szocialista köztársaságok egyenrangúsága és egyenjogúsága, valamint a tartományok autonómiája akadályozná az egységes piac kialakulását és ennek következtében azok a gazdaságban politikai határokat képeznének. A társult munka szervezeteiben és összetett szervezeteiben a munkások egysége nem gátolja a társultmunka-alapszervezetek munkásainak az önállóságát. Zavarólag hat a gazdaság feletti hatalom gyakorlásának meggyökeresedett szokása, amely leginkább a beruházási aktivitásban jut kifejezésre.

A tanácskozásokon eddig lefolytatott konzultációkból azt a következtést lehet levonni, hogy a munkások és a társultmunka-szervezetek minél nagyobb egységet kívánnak elérni, de az őket körülvevő — gyakran autoritatív — szervek ezt törvényellenesnek tartják. A társult munkáról szóló törvény „ábécéje” a minél nagyobb egység, nem pedig annak szét-darabolása. Ehhez az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény kellő feltételeket nyújt.

Ez alkalommal meg kell mondanunk, hogy Vajdaságban egy igen sikeres összetett társultmunka-szervezet egy magas fokú egységet kovácsolt össze. A kellő feltételeket és mércéket nincs módjukban előre megállapítani, és ha meg is állapítják, azok csak viszonylagos jogi értékűek. Azonban tekintettel a kedvezőtlen gazdasági folyamatokra, az elért eredményeket háromhavonként ellenőrzik és szükség esetén — közös megegyezés alapján — megfelelő változtatásokat és kiegészítéseket eszközölnek rajtuk. Egyetlen jogvita sincs közöttük, mert „ki tudja, hogyan járnának” az illetékes szervek előtti eljárásban. A társult munkáról szóló törvény ezzel kapcsolatban nem tartalmaz semmiféle rendelkezést, de ez a forma teljesen megfelel az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény szellemének. Egy ilyen magas szintű egységet képtelenség lenne szétzúzni, éppen azért, mert az alkotmány, a társult munkáról szóló törvény és egyéb alapvető jogi aktus szellemében jött létre.

A társult munkáról szóló törvény nem tartalmaz semmiféle sablont. Egyedül az alapszervezetek munkásainak egyetértését kívánja meg elidegeníthetetlen jogaik megvalósítására vonatkozóan, szem előtt tartva, hogy minden szervezet az ő alkotásuk. Ha az alapvető jogi aktusokat így értelmezzük, akkor az elidegeníthetetlen jogok megvalósításában az elv a lényeges, nem pedig az, hogy ezeket a jogokat hol, azaz a társult munka melyik szintjén gyakorolják.

12.5. A *földművesek* társulása kérdésében Vajdaságban viszonylag jó eredményt értek el, de lehetett volna többet és jobbat is elérni.

A munka és az eszközök társítása nem tartós, hanem — szabály szerint — egyévi időtartamú. Azonban nagyszámú földműves esetében anynyiszor ismétlődik, hogy tartósnak lehet tekinteni, bár szigorú jogi értelembe nem lehet tartósnak minősíteni.

Ebben gazdasági, de gazdaságon kívüli tényezők is szerepet játszanak.

Elsősorban csak oly szövetkezetek léteznek, amelyeknek tagjai csak földművesek vagy a társastermelők alapszervezetei. Másféle társulás nincs, habár az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény, valamint a megfelelő tartományi törvények többféle társulásra nyújtanak lehetőséget. Tehát, habár szervezés tekintetében minden kezdeményezés kifejezésre juthat, még sincs megfelelő leleményesség és konkrét ösztönzés arra, hogy ezek a lehetőségek valóra is váljanak.

Másodszor, a szövetkezetek és a társastermelők alapszervezetei valójában nem váltak a földművesek szervezeteivé, illetve olyanná, mint a munkások társultmunka-alapszervezetei. Ezt a tényt elég sok példa bizonyítja: a mezőgazdasági termékek átvétele, a mérlegelés stb.

Bizonyos jelenségek zavarba hozzák az embert. A földműves magtárában tarthatja például a kukoricát és várhatja az árak emelését. De ugyanezt nem teheti meg az alapszervezetében, sem a szövetkezetében. Ha ő maga visszatarthatja a mezőgazdasági termékeket (ezt meg is teheti, mivel nincs és nem is kell hogy legyen adminisztratív jellegű kényszerfelvásárlás), hogyan lehetséges az, hogy ugyanezt nem teheti meg a saját szövetkezete vagy alapszervezete. Ezek a tények a földművesek és szervezeteik ellentétes érdekeire mutatnak rá.

Az egyéni termelőt is, a szövetkezetet is és az alapszervezetet is gazdasági kényszer kell hogy a termékek eladására készítse. Nem azért, mert úgy akarják, hanem azért, mert ezt kénytelenek megtenni, természetesen olyan áron, amely a társadalom és az ő részükre is elfogadható.

Ezzel kapcsolatban egyes különleges érdekű kérdésre is ki kell térnünk.

12.5.1. Ismeretes az úgynevezett *ristorno* fogalma. A törvény értelmében az alapszervezet a megszerzett jövedelemből (nyereségből) leválaszthat egy részt a saját tagjai számára a jövedelem megvalósításához való hozzájárulásuk arányában. Ezt nem teszik, vagy csak nagyon ritkán. Abban az esetben, ha a földműves részére a jövedelemből leválasztanánk egy — megfelelő komoly — részt, akkor láthatná, hogy érdemesebb a szövetkezettel dolgoznia, mint a piacokon elfecsérelni az idejét és így tovább. De, ami a legfontosabb, tapasztalhatná, hogy ő maga is dönt a közös jövedelem sorsáról. Ez a törvény álláspontja.

12.5.2. Valószínűleg ezen a helyen is érdemes feltüntetni, hogy Vajdaságban a fő hústermelők a magántermelők, nem pedig a mezőgazdasági birtokok. Még jó pár év kell ahhoz, hogy ez utóbbiak „utólerjék” az előbbieket. A rendelkezésünkre álló kimutatások igazolják azt (ami különben is ismeretes), hogy a hús- és a tejtermelés jóval több munkát igényel, mint a mezőgazdasági kultúrák. Lehet ez elfogadható indok arra, hogy a mezőgazdasági birtok ne határozza el magát az állattenyésztés és a hizlalás megszervezésére és csak azt nézze, hogy minél kevesebb

munkával éppen csak elegendő jövedelemre tegyen szert? Ha ez így van, akkor annál szükségesebb bevezetni az extrajövedelem elkülönítésének a kötelezettségét, amely jövedelmet — amint ezt már mondtuk — a természeti feltételek, azaz a jövedelemszerzésre való kivételesen kedvező körülmények folytán a föld megmunkálásával valósít meg.

12.5.3. Egy érdekes és egyben osztályjellegű kérdés. A termékeket az a földműves tárolja, aki elegendő eszközzel rendelkezik a tartálékolásra, az adóra, és a járulékokra. A gyengébb anyagi körülmények között élő földműves ezt nem teheti meg, vagy csak kisebb mértékben. Tehát rosszabb helyzetbe kerül, mint a jómódú földműves, habár a tíz hektár mégiscsak „minimális” osztályjellegű kérdés.

Nem csupán emiatt, hanem más okokból is, szükség mutatkozik arra, hogy a földművesek részére is fokozatosan bevezessék a jövedelem utáni megadóztatást, a mostani kataszteri jövedelem utáni adó helyett. Azonban csakis olyan megadóztatást, amely egyaránt elfogadható a társadalmi közösség és a földművesek részéről is. Természetesen ez az új adóztatási rendszer jó és objektív jövedelmi és adóügyi szerveket, valamint jó állami igazgatást kíván meg. Különben mindjárt meg kell említeni, hogy a jövedelem utáni megadóztatás alapjául csak a tényleges jövedelem szolgálhat. A jövedelem utáni megadóztatás a minél nagyobb termelés és a minél eredményesebb termelékenység gazdasági kényszerét idézné elő.

12.5.4. Pancsován és Sremska Mitrovicán rámutattak arra a már jól ismert jelenségre, hogy a szerződéseket (vagy az öngazgatási megegyezéseket) nem tartják tiszteletben, ha meghatározott mezőgazdasági termékekben bőség mutatkozik.

A földműveseknek nem rendülhet meg a bizalma azon szerződésekben (illetve az öngazgatási megegyezésekben), amelyeket aláír. A bizalmát pedig akkor lehet megnyerni, ha következetesen teljesítik a szerződésben foglalt kötelezettségeket, mint a szerződő felekre kötelező törvényt, anél is inkább, mert a szerződés és az öngazgatási megegyezés valóban törvény a felek, illetve az öngazgatási megegyezés aláírói számára.

Az ilyen viszonyok összhangban vannak az alkotmánnyal és a törvényei.

12.5.5. Mindenütt, ahol a kooperáció szóba került (Pancsován, Sremska Mitrovicán stb.), azt állították, hogy a társastermelők rosszabb gazdasági helyzetben vannak, mint azok, akik nem kooperálnak (természetesen, ha megfelelő eszközökkel rendelkeznek).

A kooperációnak vonzónak és hasznosnak kell lennie minden társastermelő részére *anyagilag és erkölcsileg* egyaránt.

A földműveseknek, akik mint termelők szerződést kötöttek, jobban kell járniuk, mintha ezt nem tennék. Ebben az irányban még csak gondolni sem lehet valamiféle adminisztratív intézkedésekre, de gazdaságiakra — igen. Nem arra gondolunk, hogy annak, aki nem kooperál, ne legyen joga műtrágyára, vetőmagra, borjú vásárlására tenyésztés céljából,

és így tovább, de szem előtt kell tartani a megadóztatást, a járulékok kivetését, a kölcsönöket stb.

Mi büszkéek lehetünk arra, hogy nálunk a mezőgazdaság fejlődik. Továbbá arra, hogy Vajdaságban a megművelt földterületeknek majdnem a fele társadalmi tulajdonban van, hogy a szövetkezetek és a társulások valamennyi érdekeltnek a szabad akaratából jönnek létre, és hogy az alkotmány szavatolja a földművesek jogait. Mindez azonban nem ment fel bennünket az alól a kötelességünk alól, hogy előmozdítsuk a tartósabb kooperációt a még nagyobb termelékenység és a termelés továbbfejlesztése érdekében.

12.5.6. Megtörténtek olyan esetek, hogy a mezőgazdasági birtoknak — mint vevőnek — nem volt elegendő eszköze a felvásárolt termék kifizetésére. Azonban egyszer sem fordult elő olyan eset, hogy a termék le szállítójával beszéltek volna és ismertették volna vele azokat az okokat, amelyek miatt nem fizethetnek, hogy milyen nehézségek merültek fel és hogy mikor fognak fizetni, esetleg, hogy milyen engedményeket tehetnek.

Nem lehet eltérni, hogy az adós legalább ne beszéljen a hitelezővel, hogy a szerződő felek ne egyezzenek meg a határidőkben stb.

Általában véve kevés megbeszélést folytatnak a földművesekkel. A földművesszövetkezetek szövetsége itt sokat segíthetne, mint ahogy sokat tehetne a szövetkezetek egyéb formáinak a létrehozásában, mint például takaré- és hitelszövetkezet, beszerzési és eladási szövetkezet stb. Ez értékes segítség lenne.

12.6. Az eddigi megbeszéléseken nem lehetett olyan adatok birtokába jutni, hogy vajon a társastermelők alapszervezetének küldöttei vagy a földművesszövetkezetek küldöttei egyenrangúan vesznek-e részt a társultmunka-szervezetek és összetett szervezeteik munkájában, és hogy velük egyenjogúan döntenek-e valamennyi közös érdekű kérdésben.

Ilyen álláspontot foglalnak el az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény, valamint más törvények is. A földművesek és a földművesszövetkezetek szervezeteinek ugyanolyan a helyzete és ugyanazok a jogai, mint a társultmunka-szervezeteknek.

Nem volna szabad megengedni, hogy a társult termelők, illetve küldötteik ne legyenek képviselve a társult munka szervezeteinek minden szintjén, és hogy a társultmunka-szervezetek statútumában megállapított közös érdekek kérdéseiben a munkásokkal ne egyenjogúan döntsenek.

Ezt az „exkluzivitást” nem lehet megengedni. Ezzel kapcsolatban nem csak az alkotmányra és a törvényre hivatkozunk — habár ez is elegendő lenne —, hanem az öngazgatási szocialista társadalom erkölcsére.

13. A külfölddel való gazdasági kapcsolatokról alig van mit mondani. Néhány tény talán mégis érdemes megállapítani.

Először, A devizagazdálkodásról és a külfölddel való hitelkapcsolatokról szóló törvény megvalósításának mostani stádiumában olyan helyzet alakult ki, hogy a fizetési és devizamérleg tekintetében — Kosovo SZAT-ot kivéve — valamennyi köztársasághoz viszonyítva Vajdaság SZAT van a legkedvezőtlenebb helyzetben. Pedig Vajdaság az egy főre

eső nemzeti jövedelem szerinti sorrendben a harmadik helyen áll. Vajon igazolható-e ez valamivel?

Másodszor, nem funkcionálhat egy törvény, ha végrehajtását közelebbi *törvény alatti* előírásokkal nem szabályozzák. Ez pedig feltétlenül szükséges ahhoz, hogy egy törvény operatív legyen.

Harmadszor, érvényben maradhat-e egy olyan törvény, amelyet csak részben hajtanak végre. Pedig tudvalevő, hogy a törvény rendelkezései feltételezik egymást. Alig hihető, hogy a JSZSZK Képviselőháza elfogadna egy olyan törvényt, amely feljogosítaná a társultmunka-szervezeteket, hogy jövedelmüket devizában valósítsák meg, holott devizapiac nem létezik. A törvény egyik része előfeltétele a törvény „másik” részének. A már említett törvény megvalósításának a gyakorlata már-már a törvényellenesség határán van.

Negyedszer, ebben az országban csak egy valuta van és ez a dinár. A kölcsönös kifizetések csak az *egységes* pénzrendszerben eszközölhetők. Szabad pénzforgalomban nem lehet más pénzegység, csak a dinár. Ha a szabad forgalomban más pénzegység is van, akkor ez nem csak hogy ellentétben áll az egységes piac alapvető követelményeivel, hanem centrifugálisan is hat rá.

Az említett törvény végrehajtásának mellőzése vagy téves alkalmazása vajon nem hat ki a gazdasági viszonyokra, a társadalmi újratermelés rendes folyamatára?

Ötödször, ha azt akarjuk, hogy a munkások rendelkezzenek a jövedelemmel, hogy urai legyenek a munka és az eszközök társításának, akkor meg kell teremteni a feltételeket, hogy a devizarendszerrel is ők rendelkezzenek.

Hatodszor, a szocialista köztársaságok és a szocialista autonóm tartományok ellen nincsenek jogi vagy egyéb szankciók. Nem is kell hogy legyenek. Lehet-e eltérni, mondjuk azt, hogy a devizakompenzációért senki se legyen felelős? Feltétlenül szükséges, hogy a Jugoszláv Nemzeti Banknak meghatározott jogai legyenek, amelyeknek alapján automatikusan kifizetheti az elismert devizakompenzációt.

Hetedszer, nem szabad abba a helyzetbe jutnunk, hogy csak a jogokat szerezhessük meg, de az elismert jogaink alapján ne kaphassuk meg a megfelelő eszközöket is. Egyedül az a helyes, ha a jog megszerzésével együtt jár annak anyagi tartalma is.

A felsorolt, de egyéb okokból is A devizagazdálkodásról és külfölddel való hitelkapcsolatokról szóló törvényt komoly revízió alá kell venni.

A fent elmondottakat azzal zárhatjuk, hogy az alkotmányosság és a törvényesség valóban hatásos eszköz a negatív jelenségek leküzdésére, egyben megelőzésére is és jelentősen hozzájárul a stabilizáció érdekében kifejtett erőfeszítések eredményességéhez.

Fordította dr. Matkovic József

Ustavnost i zakonitost u funkciji stabilizacije

I. Na teritoriji SAP Vojvodine održana su savetovanja sa radnicima i radnim ljudima u većem broju osnovnih i drugih organizacija udruženog rada o temi: „Društveno-ekonomska stabilizacija i ustavnost i zakonitost.“

Ova tema je naišla na veliko interesovanje radnika i radnih ljudi, kako po svojoj izuzetnoj aktuelnosti, tako i po svom ogromnom značaju za naš društveni i privredni razvoj.

Traženi su odgovori na tri pitanja:

prvo, na koji način i u kom kvalitetu radnici, radni ljudi i njihove organizacije ostvaruju ustavnost i zakonitost u praksi;

drugo, da li zakoni izražavaju samoupravne interese radnika i radnih ljudi i da li ti interesi daju optimalne mogućnosti za razvijanje proizvodnih snaga i produkcionih odnosa; i

treće, da li postoje smetnje i pritisci koji umanjuju mogućnost povećanja proizvodnje i ometaju radnike i radne ljude u vršenju svojih ustavnih prava.

Sva ova pitanja svode se na jedno:

da li radnička klasa ostvaruje svoju vlast i svoja ustavna prava?

Odgovor je, da je to moguće u istinskim demokratskim odnosima, u slobodi i ravnopravnosti svakog radnika i radnog čoveka, tim pre što su ova prava međusobno povezana sa slobodama i pravima čoveka i građanina, a sva ona nalaze se u funkciji samoupravljanja.

Bitan zaključak ovih savetovanja je da radnici i radni ljudi prihvataju samoupravni sistem kao svoj, a osnovom svoga rada smatraju Ustav i Zakon o udruženom radu.

Na ovim savetovanjima izneto je veliki broj primedaba i ukazano je na mnoge slabosti, koje predstavljaju smetnju u procesu sređivanja privrednih odnosa u pravcu stabilizacije i čine prepreke u ostvarivanju samoupravnih prava radnika i radnih ljudi. Ali — navedeno je — probleme treba rešavati putem samoupravnog mehanizma, mada se ne isključuju ni mere državnih organa, ako su one neophodne, ali i tada samo u cilju davanja što jačeg impulsa za samoupravno uređivanje odnosa.

Može se konstatovati da kritike nisu usmerene na zakone, nego na njihovo sprovođenje i neadekvatnu primenu, kao i na defektnost i nesprovođenje samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora.

II. Veoma je značajno pitanje obezbeđenja jedinstva jugoslovenskog tržišta, jer je to jedno od uslova jačanja jedinstva radničke klase.

Jedinstvo tržišta obuhvata sve njegove komponente i odnosi se ne samo na robu neposredne potrošnje — što bi odgovaralo razvijenijim delovima zemlje —, nego na svaku robu i na sve usluge bez izuzetka, dakle i na sirovine i na repromaterijal, na društveni kapital i na devizna sredstva, na rad i na radnike i na sredstva rada. Prema tome, niko ne može da izdvoji za sebe samo jedan od ovih elemenata, kome kako više odgovara.

Udruženi rad u celosti odlučno je protiv svakog narušavanja jedinstva jugoslovenskog tržišta.

No, i pored toga ima pojava narušavanja tog jedinstva, sprečavanja slobodnog kretanja radnika granicama SIZ-ova za zapošljavanje, ometanja udruži-

vanja rada i sredstava i slobodne razmene robe i usluga, zatvaranja u svoje uske interesne sfere unutar granica opština, regiona, pokrajina i republika.

Poseban problem predstavlja jačanje administracije. Potrebno je izvršiti kontrolu svih propisa koji nameću nepotrebnu administraciju. U pogledu smanjivanja broja administrativnih radnika još nisu postignuti rezultati, a još manje u izjednačavanju položaja radnika u proizvodnji u odnosu radnika u stručnim službama i u administraciji.

Ni republike, ni pokrajne nisu iskoristili svoje pravo i nisu donele zakon o izdvajanju dohotka koji je ostvaren zahvaljujući povoljnim prirodnim uslovima ili izuzetno pogodnim uslovima. Ovo pitanje u Vojvodini je rešeno društvenim dogovorom, mada se u ovom slučaju ne radi o ekstradohotku u strogom smislu reči.

Ne vrši se revalorizacija osnovnih sredstava koja su obezvređena inflacijom i pored toga što je to ustavna obaveza. Amortizacija je krajnje nerealna, tako da su propisi koji ovo pitanje regulišu na granici neustavnosti.

Probleme stvara i nedostatak jedinstvene tehnologije ne samo u odnosu na Vojvodinu, nego i na celu zemlju. Neusklađenost tehnologije — pored ostalih — oštro dolazi do izražaja u industrijskoj proizvodnji gotovih građevinskih elemenata i znatno poskupljuje izgradnju stambenih i drugih zgrada. Kako na individualnu, tako i na društvenu izgradnju stambenih zgrada veoma negativno utiču horibilni troškovi uređivanja građevinskog zemljišta.

Ne poštuju se propisi o investicijama, pa čak se i izigravaju, kao što se izigrava zabrana neprivrednih investicija.

Nije moguće sprovesti delegatsko odlučivanje o visini izdvajanja za samoupravne interesne zajednice kada se ne znaju njeni ni fiksni, ni varijabilni troškovi, niti se zna kakve potrebe treba pokrivati sa tim sredstvima. Dat je zanimljiv predlog da sa isplatom fiksnog iznosa prestaje obaveza daljeg izdvajanja za potrebe odgovarajućeg SIZ-a.

Radnici poreze i doprinose izdvajaju iz bruto ličnog dohotka. Međutim, ustavnom opredeljenju pojma ličnog dohotka više bi odgovaralo da ono ide na teret ličnog dohotka radnika.

Problemi cena su izvor mnogih nesigurnosti, te su meta mnogih kritičkih primedaba. Cene sirovina i repromaterijala sa jedne i cene finalnih proizvoda i usluga sa druge strane nisu dovedene u sklad, jer ih često utvrđuju organi društvene kontrole raznih nivoa. Ova neusklađenost cena stvara teške probleme u privredi a posebno u oblasti poljoprivrede i proizvodnji hrane.

III. Po pitanju raspodele ličnog dohotka prema radu i rezultatima rada ima dobrih rezultata, ali ima i niz slabosti:

- rasponi ličnih dohodaka ukazuju na uravnilovku;
- administracija ima prednost pred proizvodnim radom;
- stvaralački rad je nedovoljno nagrađivan.

Nije prihvatljivo da organizacije i zajednice olako i bez ozbiljnog rada stižu sredstva za lične dohotke i zajedničku potrošnju. Isto tako ne može se tolerisati da se samo uz velike napore može raskinuti radni odnos sa neradnikom i neodgovornim licem.

U obaveštenju Ustavnog suda Vojvodine — na osnovu podataka SDK za 1981. godinu — izneta je konstatacija da lični dohodi ne prate rezultate ukupnog rada, nego su fiksni elementi ukupnog prihoda, dohotka i čistog dohotka.

Posledice ovih slabosti su veoma ozbiljne, jer ako raspodela nije rešena na

odgovarajući način, radnik gubi svoj interes za rad i postaje nezainteresovan za sudbinu dohotka radne organizacije. Sve ovo ukazuje na to da još mnogo treba raditi na usavršavanju sistema raspodele.

Sistem udruživanja sredstava i zajedničkog ulaganja na osnovu zajedničkog prihoda ne funkcioniše prema očekivanju zbog nedostatka ekonomskog motiva. Sem toga iz strukture finansiranja se vidi da su osnovne organizacije udruženog rada samo nominalni nosioci investicija, jer njihova sredstva u izvorima finansiranja učestvuju samo sa 5 do 11%. A to se može protumačiti i tako da konačne odluke o investicijama donose organi društveno-političkih zajednica. Ovde se radi o širem problemu, koji treba da reši budući zakon o proširenoj reprodukciji i minulom radu.

Pitanje udruživanja zemljoradnika je od šireg društvenog interesa, pa ipak nisu postignuti povoljni rezultati. Udruživanje rada i sredstava nije trajno, već je po pravilu godišnje a vrši se uglavnom putem članstva u zemljoradničkim zadrugama i u osnovnim organizacijama kooperanata. Potpuno su zanemareni ostali oblici samoupravnog udruživanja predviđeni Ustavom i Zakonom o udruženom radu.

Usled nesigurnosti i neorganizovanosti tržišta individualni proizvođači su često u boljem položaju od kooperanata. Takvim anomalijama treba stati na put i povratiti poverenje zemljoradnika u ugovore koje potpisuju.

Nije ostvaren ustavni princip da zemljoradnici u raznim oblicima udruživanja imaju ista prava i obaveze kao i radnici u svojim osnovnim organizacijama udruženog rada.

U cilju boljeg funkcionisanja ekonomske prinude za povećanje proizvodnje i za prodaju — a ne za lagerovanje — svojih proizvoda sistem oporezivanja zemljoradnika po osnovu katastarskog prihoda treba zameniti sistemom oporezivanja dohotka od poljoprivrede.

Iz dosadašnjih konsultacija može se zaključiti da radnici i njihove organizacije udruženog rada žele da postignu veće jedinstvo i da stvaraju što veće jedinice, ali organizmi oko njih smatraju često da je to suprotno zakonu. Međutim jedno od osnovnih opredeljenja ZUR-a je što veće samoupravno jedinstvo.

Po pitanju ekonomskih odnosa sa inostranstvom izneta je konstatacija da je Vojvodina u odnosu na republike u pogledu platnog i deviznog bilansa u najgorem položaju.

Ozbiljne kritike su upućene u odnosu na Zakon o deviznom poslovanju i kreditnim odnosima sa inostranstvom i to zbog toga da se samo u jednom delu izvršava a u drugom delu uopšte se ne primenjuje, da ne postoje bliži propisi o njegovom sprovođenju, da se u slobodnom prometu pored dinara pojavljuju i druge valute, što je u suprotnosti sa jedinstvom našeg monetarnog sistema.

Iz ovih a i drugih razloga ovaj zakon treba da se podvrgne ozbiljnoj reviziji.

Na osnovu svega ovoga može se konstatovati da je ustavnost i zakonitost moćno sredstvo, kako u preventivi tako i u borbi protiv negativnih pojava i da daje znatan doprinos za postizanje naše društvene i privredne stabilizacije.

Resummee

Verfassungs- und Gesetzmässigkeit in Funktion der Stabilisation

I. In der Vojvodina wurden mit den Arbeitern und Arbeitenden in mehreren Grund- und anderen Organisationen der vereinigten Arbeit, Besprechungen organisiert über das Thema: Gesellschaftlich-ökonomische Stabilisation und Verfassungs- und Gesetzmässigkeit.

Das Thema hat bei den Arbeitenden grosses Interesse hervorgerufen, wegen seiner besonderen Aktualität sowie wegen seiner grossen Bedeutung für unsere gesellschaftliche und wirtschaftliche Entwicklung.

Man suchte Antwort auf die folgende Fragen:

erstens: Wieso und in welcher Qualität realisieren die Arbeitenden und ihre Organisationen die Verfassungs- und Gesetzmässigkeit in der Praxis;

zweitens: Ob die Gesetze die Selbstverwaltungsinteressen der Arbeiter und der arbeitenden Menschen ausdrücken, und ob diese Interessen die optimale Möglichkeiten zur Entwicklung der Produktionskräfte und Produktionsverhältnisse befürworten;

drittens: Ob es Hindernisse und Zwangsmomente gibt, die die Arbeiter und Arbeitenden in der Durchführung ihrer verfassungsmässigen Rechte stören.

Alle diese Fragen können sich als eine Frage ausdrücken:

Ob die Arbeiterklasse ihre Herrschaft und verfassungsmässige Rechte ausübt?

Die Antwort ist, dass das in den tatsächlichen demokratischen Verhältnissen; in der Freiheit und Gleichheit aller Arbeiter und Arbeitenden möglich ist, desto mehr, da diese Rechte unter sich und mit den Rechten und Freiheiten aller Menschen und Bürger verbunden sind, und da sie alle in der Funktion der Selbstverwaltung liegen.

Das wesentliche Ergebnis aller dieser Besprechungen ist, dass die Arbeiter und Arbeitenden das Selbstverwaltungssystem als Eigenes akzeptieren, und die Verfassung und das Gesetz über die vereinigte Arbeit als Grundlage ihrer Arbeit betrachten.

An diesen Verhandlungen sind viele Bemerkungen vorgebracht worden: wurde auf die Schwächen hingewiesen die das Ordnen der Wirtschaftsverhältnisse in Richtung der Stabilisation stören und Schwierigkeiten in der Verwirklichung der selbstverwalterischen Rechte der Arbeiter und Arbeitenden, hervorrufen. Es wurde jedoch vorgebracht, dass die Probleme mit dem Mechanismus der Selbstverwaltung gelöst werden sollen. Es werden eigentlich auch die Massnahmen der staatlichen Organe nicht ausgeschlossen, wenn sie unbedingt nötig sind, aber nur um je grösseren Antrieb zur Verwendung der selbstverwalterischen Methoden bei der Ordnung der Verhältnisse, zu geben.

Es ist festzustellen, dass die Kritiken nicht an die Gesetze hinwiesen, sondern auf ihre ungerechte Verwendung, sowie auf die Mängel und die Nichtdurchführung der selbstverwalterischen Vereinbarungen und gesellschaftlicher Abmachungen.

II. Eine sehr wichtige Frage ist die Frage der Sicherstellung des einheitlichen jugoslawischen Marktes, da dies eine der Bedingungen zur Stärkung der Einheit der Arbeiterklasse ist.

Die Wirtschaftseinheit — Einheit des Marktes — enthält alle ihre Komponenten; betrifft nicht nur die Waren des unmittelbaren Verbrauchs — das den entwickelteren Teilen des Landes entsprechen würde — sondern auf alle Waren

und alle Dienstleistungen, d. h. auf die Rohstoffe; Reproduktionsmateriale; auf das gesellschaftliche Kapital; auf die Devisen; auf die Arbeit, die Arbeiter und Arbeitsmittel. Niemand kann daher irgend einen dieser Elemente wie es ihm entspricht, ausscheiden.

Die vereinigte Arbeit ist im ganzen gegen jedes Gefährden der Einheit des Marktes.

Ungeachtet dessen jedoch, gibt es Fälle in denen man diese Einheit gefährdet; Störungen der freien Bewegung der Arbeiter im Rahmen ihrer sozialistischen Interessengemeinschaften für Beschäftigung; Trübung der Vereinigung von Arbeit und Arbeitsmittel, sowie des freien Arbeitsaustausches und des Tausches der Waren und Dienstleistungen; der Einschliessung in die eigenen engen Interessensphären in den Grenzen der Gemeinden, Regionen, Gebieten und Ländern.

Die Stärkung der Administration stellt ein besonderes Problem auf. Es ist nötig die Durchführung aller Vorschriften zu kontrollieren, das bedürft neue unnützliche Administration. In Hinsicht der Verminderung des administrativen Personals, sind noch keine Erfolge erzielt worden, so wenig im Ausgleich der Lage, der in der Produktion arbeitenden, mit denen die in dem Fachdienst und in der Administration arbeiten.

Die Länder und Gebiete haben ihre Rechte nicht benützt und noch keine Gesetze geschaffen, die — durch besonderen naturellen und gesellschaftlichen Bedingungen erzielten Einkommen — regeln. Diese Frage wurde in der Vojvodina, durch eine gesellschaftliche Abmachung gelöst worden, wobei es sich jedoch nicht um das Extraeinkommen an sich handelt.

Die Revalorisation der Arbeitsmittel, die durch die Inflation abgewertet worden sind, wurden nicht durchgeführt, obwohl das eine durch die Verfassung vorgeschriebene Pflicht is. Die Amortisation ist ganz und gar unreell, so dass die Vorschriften, die diese Frage regulieren, auf der Gränze der Vertausungslosigkeit stehen.

Die Probleme wurden auch durch die Uneinigkeit der Technologie — und nicht nur in der Vojvodina, sondern im ganzen Staate — hervorgerufen. Die nichtbestehende Harmonie in der Technologie kommt, neben anderen, besonders stark in der industriellen Produktion vor; der fertigen Bauelemente, das zur Verteuerung der Wohnungen und anderer Bauobjekte führt. Die enormen Kosten der Errichtung der Baufelder wirken sehr stark auf den privaten und gesellschaftlichen Wohnungsbau.

Die Investitionsvorschriften werden nicht beachtet, und sogar umgegangen, wie das z. B. bei dem Verbot der ausserwirtschaftlichen Investitionen geschieht.

Es ist nicht möglich Delegationsentschlüsse über die Höhe der Mittel, für die sozialistischen Interessengemeinschaften auszuarbeiten, wenn man ihre fixe und variable Spesen nicht kennt, und wenn man nicht weiss welche Bedürfnisse durch diese Mittel gedeckt werden sollen.

Die Preisprobleme sind Ursache vieler Unsicherheiten und sind daher die Ziele vieler kritischen Bemerkungen. Die Preise der Roh- und Reproduktionsmaterialien einerseits, und die Preise der Endprodukte und Dienstleistungen andererseits, sind nicht gegenseitig harmonisch, da sie oft von verschiedenen Dienststellen an verschieden Nivo festgestellt werden. Dieser Ungleichklang erzeugt schwere Probleme in der Wirtschaft und insbesondere im Ackerbau und Nahrungsmittelerzeugung.

III. In Hinsicht der Verteilung der Personaleinkommen nach der Arbeit und dessen Erfolg, ist viel gutes erreicht worden, es gibt aber auch viele Schwächen:

- die Gehaltsspannungen zeigen oft auf Gleichmacherei hin,
- die Administration ist der produktiven Arbeit vorausgestellt,
- die schaffende Arbeit ist ungenügend belohnt.

Es ist unannehmbar dass Organisationen und Gemeinschaften überleibt und ohne ernster Arbeit, Mittel für die Gehälter in gemeinsamen Ausgaben verschaffen können. Ebenso sehr ist nicht zu tolerieren dass das Arbeitsverhältnis mit arbeits scheuen und unverantwortlichen Menschen nur schwer abzubrechen ist.

Laut der Information des vojvodinär Verfassungsgerichtes — auf Grund der Daten der gesellschaftlichen Buchhaltung für das Jahr 1981 — ist festgestellt worden, dass die Gehälter nicht den Resultaten der Arbeit gleichen, sondern feststehende Elemente des Volleinkommens, Einkommens und des Reinen Einkommens sind.

Die Folgen dieser Schwächen sind sehr ernst, nachdem — wenn die Verteilung nicht entsprechend gelöst wird — der Arbeiter das Interesse an seiner Arbeit verliert und wird uninteressiert um das Einkommen seiner Arbeitsorganisation. Das alles zeigt dahin, dass noch viel an der Vollkommenheit des Verteilungssystems gearbeitet werden muss.

System der Assoziation der Mittel und deren gemeinsame Anlage, auf Grund gemeinsamen Einkommens, funktioniert nicht wie gewünscht, da die ökonomische Motivation dazu fehlt. Auser dem, kann man aus der Finanzierungstruktur ersehen, dass die Grundorganisationen der vereinigten Arbeit nur namentlich die Träger der Investition sind, da ihre Mitteln in den Finanzierungsquellen nur etwa 5—11% teilnehmen. Das kann auch so erklärt werden, dass die Investitionen in letzter Ende von den gesellschaftlich-politischen Gemeinschaften beschlossen werden. Es handelt sich hier um ein viel grösseres Problem, das durch das kommende Gesetz, über die erweiterte Reproduktion und der versachlichten Arbeit geregelt werden soll.

Wegen der Unsicherheit und Unorganisiertheit des Marktes sind die individuelle Produzenten öfters in besserer Lage als die Kooperanten. Man soll solche Unregelheiten abschaffen um das Vertrauen der Bauer zu den Vereinbarungen, die sie unterschreiben, zu sichern.

Der Verfassungsprinzip, das die Bauern in verschiedenen Formen der Gemeinschaften dieselben Rechte haben, wie die Arbeiter in ihren Arbeitsorganisationen, ist bis jetzt nicht erzielt worden.

Um dass der ökonomische Zwang zur Erhöhung der Produktion und des Verkaufs, besser funktioniert und um Desinteressement für das Lagern der Produkte zu schaffen, soll das System der Besteuerung der Landwirte statt nach dem Katastralertrag, mit der Besteuerung nach dem tatsächlichen Einkommen ersetzt werden.

Aus den bisherigen Konsultationen ist zu beschliessen, dass die Arbeiter und ihre Organisationen je grössere Gemeinschaften und Einheiten schaffen wollten, die Organisationen um sie herum dagegen denken, dass dies gesetz-würdig ist. In dessen ist einer der grundlegenden Vorschriften des Gesetzes der vereinigten Arbeit, je grössere selbstverwaltersiche Gemeinschaften zu schaffen.

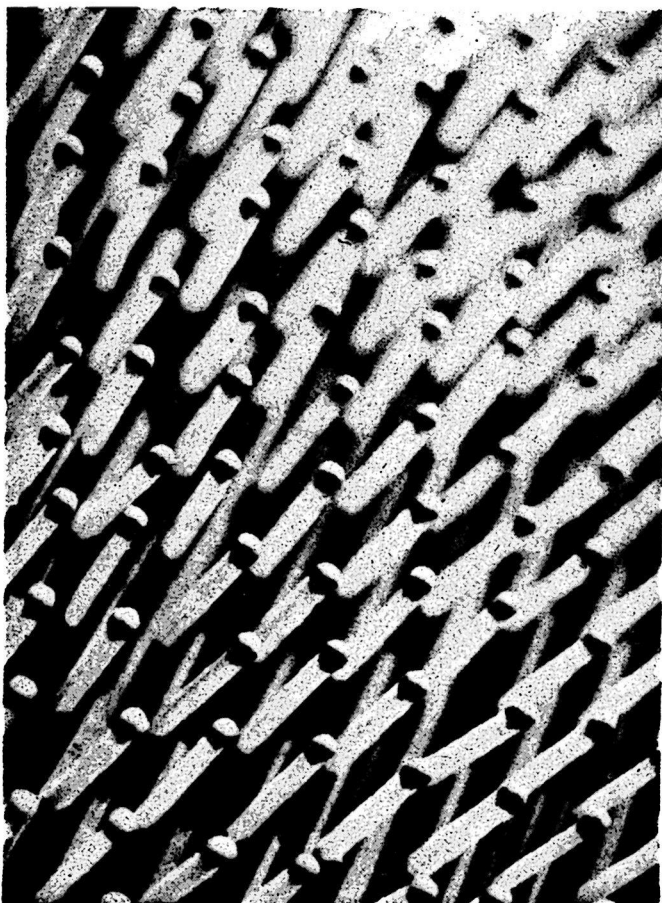
Was die ökonomischen Verhältnisse, mit dem Ausland, anbelangt, ist es

konstatier worden, dass die Vojvodina anbeacht der Zahlungs- und Devisenbilanz, unter den Ländern des Staates, in der schlimmsten Lage ist.

Es wurden ernste kritische Bemerkungen, gegen das Gesetz über die Devisentätigkeit und Kreditverhältnisse mit dem Ausland, vorgetragen, und zwar deswegen, weil es nur teilweise durchgeführt, teilweise aber überhaupt nicht beachtet wird; dass keine nähere Vorschriften für ihre Durchführung bestehen und dass sich im freien Verkehr, neben den Dinar, auch andere Zahlungsmittel finden, was gegensätzlich der Einheit unseres Monetarsystems ist.

Aus diesen und anderen Gründen, soll dieses Gesetz einer ernsten Revision unterworfen werden.

Aus allen diesen Erwägungen, kann festgesellt werden, dass die Verfassungs- und Gesetzmässigkeit ein gewaltiges Instrument, sowie in der Vorbeugung, als auch in dem Kampf gegen die negativen Erscheinungen ist, in dem sie einem ernsten Beitrag zum Erreichen der gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Stabilisation bedeuten.

Kicsi Ernő

A FALU SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁSÚ
ÁTLÉNYEGÍTÉSÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE A VKSZ
XVI. ÉS XVII. VÁLASZTÁSI ÉRTEKEZLETE
KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

A falu társadalmi-gazdasági fejlődésének irányelveit a Jugoszláv Kommunista Szövetség X. és XI. kongresszusának dokumentumai, a Szerb KSZ VIII. kongresszusának és a Vajdasági Kommunista Szövetség XVI. választási értekezetének határozatai foglalják magukba. A kommunisták és valamennyi szervezett szocialista erő ebből adódó, közvetlen feladatait a VKSZ Tartományi Bizottsága Elnöksége és a Szocialista Szövetség Tartományi Választmányának Elnöksége A kommunisták közvetlen feladatai a falu szocialista társadalmi-gazdasági viszonyainak és a földművesek társulásának továbbfejlesztéséről szóló dokumentumaiban jelölték meg. Eszmei-politikai és társadalmi-politikai szempontból a kijelölt feladatokkal kapcsolatban nincs is vitás elvi kérdés.

Nyilvánvaló, hogy a magánszektorban is korszerű termelésre, a földművesek termelési kapacitásának teljesebb kihasználására és növelésére kell törekedni, tovább fokozva a termelékenységét és ezzel, valamint a termelés szerkezetének megváltoztatásával növelni a jövedelmet mint a földművesek egyéni életszínvonalának anyagi alapját. Ugyanígy tovább kell munkálkodni a földművesek és a társult dolgozók szociális biztonságának kiegyenlítésén. A fenti célokat a termelés társadalmiasítása, a magántermelőknél a szocialista öngazgatású termelési viszonyokba való bekapcsolódása, a földművestársulás és a kooperáció különböző formáinak életre keltésével és fejlesztésével kell megvalósítani.

A felvetett témakör keretében, az általános helyzet mélyreható elemzése nélkül mutatunk rá néhány jellegzetes tendenciára, amelyek a falu társadalmi-gazdasági fejlődéséről szóló irányelvek valóra váltása során jutottak kifejezésre. Közben nem tévesztjük szem elől azt sem, hogy a VKSZ XVII. értekezetének előkészítése kapcsán szervezett széles körű nyilvános viták és bíráló elemzések ezeket a kérdéseket sem kerülték meg.

Kétségtelen, hogy az utóbbi néhány év kimagasló eredményeket hozott a vajdasági falu társadalmi-gazdasági fejlődésében. A fejlődésben

kifejezésre jutó törekvések pedig egy mélyreható szociális, gazdasági és strukturális átalakulás folyamatosságáról tanúskodnak. Tovább tart a demográfiai struktúra változása, a falvakban is gyarapodik a munkások száma, az életkörülmények és életmód szempontjából is csökken a falu és város közötti nagy eltérés.

Az 1981. évi népszámlálás adatai szerint Vajdaságban a földművesháztartások számaránya 20 százalék alá esett, ugyanakkor a korábbinál is nagyobb ütemben növekedett a vegyes háztartások száma. A falusi lakosság strukturális változásai hosszan tartó tendenciának bizonyulnak, a vegyes háztartások számának jelentős növekedése pedig arra utal, hogy a fejlesztési célok, s ezen belül a primáris mezőgazdasági termelés anyagi alapjának fejlesztésében a vegyes háztartások szerepére egyre komolyabban kell számítanunk.

Tovább növekszik az előregedett földművesek száma is, s ezek már sikeres gazdálkodásra nemigen alkalmasak. Az ilyen családok termelési funkciói szűkülnek, termelésük állandóan csökken. Helyzetükből legtöbben úgy keresnek kiutat, hogy bérbe adják a földjüket. Viszonylag kevesen élnek a földművesek nyugdíj- és rokkantbiztosítási lehetőségével, pedig ennek feltételei az utóbbi egy-két évben nagymértékben javultak.

Tovább folytatódik a falu szociális rétegződése, s a földművestársulás kérdéseinek gyakorlati megoldásában ezeket a szempontokat is tekintetbe kell venni.

A magánszektor termelési eredményeinek eredőjeként három alapvető tényezőt nevezhetünk meg, amelyek az általunk vizsgált időszakban a primáris termelés fejlődésére nem mindig a kijelölt céloknak megfelelően hatottak. A magángazdaságokban a termelési volumen növelésének előfeltétele ebben az időszakban is a munka és termelés struktúrájának megváltoztatása, amelyben a korszerű termelési mód alkalmazásának pozitív hatása volt mind a termelés mennyiségének, mind szerkezetének alakulására. Ugyanakkor a vegyes háztartások jelentős hányada is nagyobb beruházásokat eszközölt az újratermelés növelése érdekében, miközben a család nem mezőgazdasági tevékenységéből származó jövedelem egy részét is befektették, ezzel is növelve a beruházási keretet. Másfelől az előregedett háztartások részéről nagy kiterjedésűnek mondható bérbe adott területek nem megfelelő művelése és a korszerű technológia alkalmazásának hiánya, a csökkentett beruházások, a külterjes termelés ezeken a területeken a terméshozamoknak az optimális szint alatti alakulását eredményezték.

Az ipari eredetű input fokozott alkalmazása ugyanakkor nagymértékben növelte a mezőgazdaság függőségét az ipari folyamatok alakulásától. A rendszeres műtrágyaellátás nehézségei, a növényvédő szerek hiánya, az üzemanyag- és alkatrészellátás akadozása és egyéb tényezők negatívan hatottak a növénytermesztésre.

A magángazdaságok termelésére közvetlenül ható tényezők másik csoportját a gazdálkodás feltételeivel kapcsolatos kérdések, a napi gazda-

ságpolitikai intézkedések alkotják, amelyek jelentősen befolyásolták a földművesek magatartását.

Mélyreható elemzések nélkül is elmondhatjuk, hogy a mezőgazdaságban a nyersanyagtermelés helyzete és az agráripáron belül a primáris elosztás, a termények ára, végső soron tehát a jövedelem elosztása az egyes termelési ágazatok szerint senkit sem ösztönzött különösebben a termékszerkezet megváltoztatására. Ismeretes, hogy az árárány mindekelőtt a növénytermesztés és állattenyésztés vonalán bomlott meg, de egyidejűleg a növénytermesztési ágazaton belül is. A megvalósítható jövedelmi haszonérték összehangolásának hiánya a külterjes termelést szorgalmazta, ami (különösen az állattenyésztésben) a viszonylag kisértékű beruházások miatt a termelési struktúra és a termelési szint lassú változását vonta maga után.

A magángazdaságok anyagi termelésére ható tényezők harmadik csoportjaként a társastermelés fejlesztésében elért szintet, a termelés kooperációs úton történt társadalmisítását és az agráripári munkaszervezetek, valamint a magántermelők között létrejött öngazgatási kapcsolatok szintjét nevezhetjük meg. A falu társadalmi-gazdasági viszonyainak fejlődésében elért eredmények ellenére bizonyos, hogy a jövedelmi viszonyok fejletlensége kedvezőtlenül hatott az anyagi termelés fejlődési ütemére. A mintegy 20 000 vajdasági társastermelő a kooperációs társultmunka-alapszervezetekben az öngazgatású tervezés szubjektumává vált ugyan, de viszonylag csekély befolyással bírnak a jövedelem tervezésére a munkaszervezetben. Az öngazgatású tervezés folyamata sokféleképpen alakul. Olykor az összetett társultmunka-szervezet szintjén is jól előkészítik a tervezést, az öngazgatási megegyezésekből és az előkészületekből a társastermelők is aktívan kiveszik a részüket, máskor viszont a társastermelési alapszervezet szintjén is csak a közös tervezés formális követelményeinek tesznek eleget. A termelési folyamatban a kooperációs termelők többnyire objektumként szerepelnek, a földműves- és vegyes háztartások jelentős hányada pedig termelését tulajdon elképzelései alapján „tervezi” a piac várható szükségletei szerint, függetlenül a helyzettől és a társadalom egészének szükségleteitől.

A jelzett folyamatok és tendenciák nagyban befolyásolták a magántermelők termelési feltételeit, mivel pedig a mezőgazdaság kapacitásainak jelentős hányada a földművesek tulajdonában van, így kihatottak az egész tartomány agráripárának helyzetére, eredményeire is.

A magánszektorban a termelés fejlődésének elemzésekor és értékelésekor a magánszektorok és a társadalmi szektor terméshozamai közötti fokozatos kiegyenlítődést is alaposabb vizsgálat tárgyává kell tenni. Egy részleges elemzés, amely az 1976 és 1980 közötti időszakot öleli fel azt bizonyítja, hogy ebben az időszakban a búza, cukorrépa és napraforgó termelésében lényegesen csökkent a magánszektoron és a társadalmi földeken termesztett hozamok közötti különbség. A mondottakat támasztja alá, hogy ebben az időszakban Vajdaság 44 községe közül 12 községben a magántermelők földjein a búza hozama elérte, vagy túlszárnyalta a

társadalmi szektoron termesztett hozamot. Tizennégy községben pedig a magántermelők cukorrépa hozama volt jobb a társadalmi gazdaságok hozamánál. Érdemes lenne kivizsgálni, milyen mértékben hatottak a magángazdaságok hozamának ilyen alakulására a szervezettség, a társulás és társastermelési viszonyok, illetve milyen nehézségek merültek fel a mezőgazdasági munkaszervezetek növénytermesztésében a szóban forgó községek területén. A magánszektor termelésének társadalmisításával, a korszerű agrotechnikai módszerek és eszközök alkalmazásával, a kooperációs együttműködés formáinak fejlesztésével, a termelés társadalmi szervezésével is kiváló eredmények érhetők el tehát, anélkül, hogy megváltoztatnánk a tulajdonjogi viszonyokat.

A magánszektor termelési lehetőségeiben fellelhető még mindig számottevő tartalékok teljesebb kihasználása ma nagyobb fontossággal bír, mint néhány évvel ezelőtt. A gazdasági fejlődésnek abban a fázisában vagyunk, amikor a mezőgazdasági nyersanyagok termelésében tapasztalható lemaradás nemcsak az élelmiszeripar kapacitásai miatt okoz aránytalanságot és gondot, hanem a hazai és külföldi piac élelmiszer-szükséglete miatt is. A strukturális aránytalanságok kiküszöbölése egyben a stabilizációs célok elérésének is egyik előfeltétele. Ilyen szempontból igen fontos, hogy a rendelkezésünkre álló társadalmi és gazdasági ösztönzők széles skáláját ennek a funkciónak szolgálatába állítsuk. Ez nemcsak a tartomány, de az egész ország gazdaságának is konkrét és közvetlen érdeke. A társastermelés továbbfejlesztését, az egész termelés társadalmisítását, valamint a napi gazdaságpolitikai intézkedéseket is ennek a célnak a szolgálatába kell állítani. A VKSZ XVII. választási értekezletén hozott agráripari határozatoknak a szervezett szocialista erők mozgósításával történő valóra váltása tehát egyben stabilizációs kötelezettségeink teljesítését is jelenti.

Rezime

Neki problemi socijalističkog samoupravnog preobražaja sela u periodu između XVI i XVII konferencije SKV

Ciljevi društveno-ekonomskog razvoja na selu definisani su u kongresnim dokumentima SKJ i ostalim dokumentima Saveza komunista. Razmimoilaženja po idejno-političkim pitanjima i nema, ali postoje problemi po konkretnim pitanjima socijalističkog preobražaja individualnih gazdinstava u poljoprivredi. Probleme sa kojima se susrećemo u praksi između dve konferencije SKV možemo u globalu svrstati u tri grupe.

Korišćenje industrijskih imputa u poljoprivredi povećale su njenu zavisnost od kretanja u industriji. Drugu grupu činilaca koji su neposredno uticali na ostvarenje kretanja u oblasti proizvodnje na individualnom sektoru čine problemi vezani za uslove privređivanja i mere tekuće ekonomske politike. Treća grupa faktora jeste stanje u procesu udruživanja zemljoradnika, podruštvlja-

vanje proizvodnje i stepen samoupravnog povezivanje individualnih gazdinstava sa udruženim radom.

Nesumnjivo je da je u posmatranom periodu od strane zemljoradnika ulaganje u proizvodnju bilo povećano, te da je i sama proizvodnja individualnog sektora povećana. Problem jeste u tome što ne možemo biti zadovoljni sa stepenom povećanja, a još manje sa strukturom proizvodnje. Ovome je delom doprineo i povećani broj staračkih domaćinstava, kao i disparitet cena poljoprivrednih proizvoda. Naime cene u primarnoj proizvodnji i raspodeli nisu stimulisale domaćinstva da umesto tradicionalnih proizvoda svoj rad usmere na druga područja u skladu sa potrebama prehrambene industrije.

Ostaje dakle i dalje obaveza da se celokupan raspoloživi spektar mera društvene i ekonomske stimulacije zemljoradnika za povećanje obima proizvodnje i izmenu strukture proizvodnje stavi u funkciju ostvarenja ovih ciljeva.

Resumee

Probleme der sozialistischen selbstverwalterischen Umbildung des Dorfes während der Periode zwischen XVI und XVII Konferenz des vojvodinär Kommunistenbundes

Die Ziele der gesellschaftlich-ökonomischen Entwicklung des Dorfes, sind in den Kongress- und Anderen Dokumenten des Bundes der Kommunisten Jugoslawiens, definiert. Uneinigkeiten in den ideologisch-politischen Fragen gibt es nicht, es bestehen jedoch Probleme in den konkreten Fragen der sozialistischen Umbildung der individuellen Besitztümer in der Landwirtschaft. Die Probleme dieser Periode sind in drei Gruppen zu gliedern.

Der Gebrauch der industriellen Impute in der Landwirtschaft vergrößern die Abhängigkeit der Landwirtschaft von den Entwicklungen in der Industrie. Die zweite Gruppe, die unmittelbar die Geschehnisse in der Produktion des individuellen Sektors beeinflusst, ist von den Bedingungen des Wirtschaftens und von den Massnahmen der laufenden Wirtschaftspolitik, abhängig. Die dritte Gruppe ist die Lage des Prozesses der Vereinigung der Landwirte und der selbstverwalterischen Verbindung der individuellen Landwirte mit der vereinigten Arbeit.

Es ist festzustellen, dass in dieser Periode, die Landwirte in ihre Güter weiter investiert haben und dass auch die Produktion der individuellen Landwirte vergrößert wurde. Das Problem liegt darin, dass wir mit dem Produktionsnivo und seiner Struktur nicht zufrieden sein können. Es liegt teilweise auf der grösseren Zahl der Altersgüter, aber auch der Disparität der Preise der Landprodukte. Die Preise stimulieren nämlich die Erzeuger nicht, ihre Arbeit — statt den traditionellen Produkten — zur Erzeugung anderer, der Nahrungsindustrie nötigeren Produkte, einzusetzen.

Es bleibt daher auch weiterhin die Aufgabe, das ganze mögliche Massnahmespektrum in die Stimulierung der Landwirte zur Vergrößerung der Produktion und der Struktur, einzusetzen.

Mészáros Zakariás

A PÁRTFEJLESZTÉS KÉRDÉSE JÓVAL TÖBB A TAGFELVÉTELNÉL

*Már a húszas években a néptömegek közötti határozottabb
tevékenységet szorgalmazta*

A Jugoszláv Kommunista Szövetség módosított statútumának új, bevezető részében Tito elvtárs történelmi szerepének méltatása kapott helyet. Egyebek között megállapítja, hogy: „Josip Broz Tito kitörölhetetlenül rányomta bélyegét azokra az alapelvekre, amelyeken a Jugoszláv Kommunista Szövetség statútuma nyugszik. Ezek az elvek tartósan meghatározzák a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek a dolgozók és polgárok öngazgatásán alapuló társadalmi-politikai és társadalmi-gazdasági rendszerünk fejlesztésében betöltött helyét, szerepét és ezzel kapcsolatos feladatait. Ezek az elvek világítják meg munkásosztályunk harcának útját, amelyen igazi forradalmi élcsapatának, a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek a vezetésével halad nemes történelmi óljának, az osztály nélküli kommunista társadalomnak a megteremtése felé.”

A kongresszusi előkészületek során, az eddig megtartott alapszervezeti, községi és tartományi értekezleteken, valamint a köztársasági kongresszusokon mindenütt megfelelő figyelemben részesült a pártfejlesztés valamennyi időszerű kérdése, az a munka, amelyet ezen a téren Tito elvtárs és vele együtt a párt, illetve a Kommunista Szövetség eddig végzett, és mindaz, amit most már nélküle, de az ő előrelátó elgondolásai és eszméi alapján végzünk el. A múltat, a történelmet idézve ez alkalommal egy kevésbé ismert dokumentumra hívnám fel a figyelmet. Egy jegyzőkönyvről van szó, amely Tito elvtárs összegyűjtött műveinek első kötetében kapott helyet, és amely 1928. február végén készült a Jugoszláv Kommunista Párt zágrábi helyi szervezetének 8. értekezletén. A jegyzőkönyv többek között azt idézi fel, hogy Georgijevic (Josip Broz) elvtárs korreferátumot tartott, mégpedig azzal az indoklással, hogy nem tud egyetérteni a beszámolóval, mert túlzó, pontatlan és felszínes. Négyórás vita következett, majd a küldöttek többsége beleegyezett abba, hogy

Georgijević elvtárs mondjon záróbeszédet. Georgijević a korábban megtartott aktíva-összejöveletekről beszél, amelyeken az általános bel- és külpolitikai helyzetről esett szó, konkrét kérdések azonban sohasem merültek fel, mint például a munkanélküliség, a sztrájkok, a vasutas-kérdés, a munkabér utáni adók... Ugyanígy nem terjesztették az aktíva elé a belső pártviszonyokat. Az előtte felszólaló állításait cáfolva elmondta, hogy nem frakciós tevékenység az, ha két tag (Anton Mavrak írásban támogatta a kisebbség, azaz Josip Broz álláspontjait) külön beszámolót terjeszt be a helyi bizottság munkájáról. A továbbiakban rámutat, hogy leginkább az készítette őket egy külön beszámoló és külön munkaterv beterjesztésére, hogy a zágrábi szervezet megszabaduljon a különféle frakciós nyomástól. Elmondja, hogy a helyi szervezetben olyan munkát kell meghonosítani, hogy az ténylegesen az egész párt frakcióellenes harcát szolgálja, mert csak a néptömegek körében kifejtett gyakorlati tevékenységgel lehet megfékezni a frakciós harcokat. A küldöttek üdvözölték a helyi bizottság két tagjának álláspontját. Mindannyian élesen elítélték a frakcióharcokat, amelyek hatalmas károkat okoztak pártunk erősödésének és fejlődésének. Az egyik küldött elmondta, hogy egyrészt a jobboldal, másrészt pedig a baloldal folytat valamilyen rejtett harcot egymás ellen, miközben a munkásság magára marad hiányos ideológiai és szervezeti felkészültségével, és ezekről a dolgokról mit sem tudva, egyik vagy másik frakció szavazóseregét alkotja. Minden küldött egyetértett abban, hogy csak a néptömegek közötti határozottabb tevékenységgel, szervezeteink kiépítésével és bolsevizálásával küzdhetjük le a párton belüli frakciózást és csoportosulást.

A Kommunista Szövetségnek ma több mint kétmillió tagja és hatvanötezer alapszervezete van

Mindezt azért elevenítettem fel, hogy szemléltessem, milyen jelentőséget tulajdonított Tito elvtárs a párton belüli egységnek, mennyire tisztán látta a néptömegekkel való munka fontosságát és a dolgozókat, a munkásokat érintő konkrét kérdések napirendre tűzését és megoldását. Ma egészen más körülmények között élünk, de ha jobban belegondolunk, akkor valójában azt mondhatjuk, hogy a pártéletnek ezek az alapkövetelményei most sem változtak, ma is időszerűek.

A Jugoszláv Kommunista Szövetségnek ma több mint kétmillió tagja van, az alapszervezetek száma pedig meghaladja a hatvanötezeret. Az elmúlt négyéves időszakban, azaz a két kongresszus között számbelileg jelentősen megerősödött, szervezeti téren pedig megváltozott a Kommunista Szövetség. A választási értekezleteken és kongresszusokon azonban sehol sem hangzott el olyan vélemény, hogy a pártfejlesztés terén eszményi helyzet alakult volna ki. Igaz ugyan, hogy a statútumban eszközölt módosításokra és kiegészítésekre elsősorban azért került sor, mert a társadalommal együtt a Kommunista Szövetség is szüntelenül fejlődni

kíván, tökéletesíteni akarja eszmei-politikai tevékenységének és akcióinak formáit, szervezeti felépítését és belső viszonyait, de a pártfejlesztési kérdések keretében van néhány olyan témakör is, amelyet sem módosításokkal, sem kiegészítésekkel, hanem az alapvető hozzáállás megváltoztatásával lehetne levenni a napirendről.

Elsősorban azt kell megállapítani, hogy a pártfejlesztési témakört túlságosan leegyszerűsítjük. Ez főleg az alapszervezetekre, és nem kevésbé a községi szervezetekre vonatkozik. A pártfejlesztés alatt csaknem kizárólag a tagfelvételt, a jelöltek nyilvántartását és a különféle intézkedések alkalmazását értjük, vagy legalábbis csak ezeket értékeljük. Márpedig a pártfejlesztés sokkal tágabb, szélesebb és összetettebb kérdés-komplexum. Sok összetevőből áll és ezeket mind tanácsos volna sorra venni, amikor a pártfejlesztést értékeljük. Ezek egyike: hogyan valósul meg az eszmei-politikai vezető szerep? Gyakran felmerül ez a kérdés, jóllehet, az erre vonatkozó elvek és álláspontok világosak, értelmezése körül nem lehetnek kételyek, a gyakorlati megvalósításban azonban még mindig találkozunk olyan példával, ami összeegyeztethetetlen az elvi álláspontokkal. A társult munka alapszervezeteiben az öngazgatási szervek munkája során vagy a társadalmi szervezetekben például néha még mindig halljuk azt a bejelentést, hogy a napirenden szereplő kérdésről a KSZ-alapszervezetnek, vagy a KSZ-aktívának ez és ez a határozata, vagy pedig hogy ha „a napirenden szereplő kérdésről nem születik döntés, akkor megyünk az alapszervezet elé”. Az eszmei-politikai vezető szerep megvalósításának nem ez a módja és útja. Az eszmei-politikai vezető szerep betöltése nem azonosítható a politikai monopólium és a gyámkodás jelenségével. A Kommunista Szövetség a szocialista öngazgatás politikai rendszerének belső ereje. A bázisban fejt ki állandó tevékenységet. Ott van mindazokban az akciókban, amelyeket a munkásosztály és a dolgozók szerveznek. Az öngazgatókkal együtt rendezi a dolgozók életével kapcsolatos összes kérdéseket. Azon munkálkodik, hogy felszabaduljon és kibontakozzon a munkásosztályban rejlő hatalmas alkotóerő. Kutatja és feltárja azokat a lehetőségeket, amelyek kiaknázásával megoldhatók a társadalmi ellentmondások, az idősebb kérdések, a nehézségek és a problémák. Mindez nemcsak általánosságban, a Kommunista Szövetség egészére érvényes, hanem szervezeteire, elsősorban az alapszervezetekre is. Alapszervezeteink zöme ebben az irányban munkálkodik. Ez a megállapítás elsősorban a társult munka alapszervezeteire vonatkozik. Erre kényszeríti őket, mármint az alapszervezetek tagjait mindaz a feladat, ami az öngazgatás fejlesztéséből, a gazdaságzilárdításból és a gazdálkodás terén jelentkező nehézségekből ered. Olyan kérdések ezek, amelyek mindenkit közvetlenül érintenek, és amelyek megoldása során kiváló alkalom kínálkozik arra, hogy érvényre jusson a kommunisták eszmei-politikai vezető szerepe az öngazgatási szervekben, a küldöttségekben, a társadalmi-politikai szervezetekben, valamennyi társadalmi szervezetben. Nos, ez is egyik eleme a pártfejlesztés kérdés-komplexumának.

*Mennyire jut kifejezésre a tagság a politikai álláspontok
kiépítésében és érvényesítésében*

Ide tartozik továbbá mindaz, amit a demokratikus centralizmus elvének a megvalósítása terén tettünk, vagy tenni akarunk. Itt az az alapvető kérdés, hogy a politikai álláspontok kiépítésében és érvényesítésében mennyire jut kifejezésre a tagság, annak alkotó kezdeményezése és mennyire vannak még mindig jelen a döntéshozatalban a csoportok, a fórumok, aktívák, egyeztető testületek. Az elmúlt időszakban egész sor fontos dokumentum érkezett az alapszervezetekhez a felsőbb fórumoktól. Olyan dokumentumok ezek, amelyeken keresztül a kommunisták közvetlenül bekapcsolódtak a Kommunista Szövetség politikájának és álláspontjainak a kialakításába, de abba is, hogy meghatározzák mindazokat a teendőket, amelyeket a KSZ-alapszervezetek és tagjaik végeznek el az álláspontok valóra váltása érdekében. Ez a feladat nem egyszerű. Itt is elég sok tényező játszik közre, pl. hogy a nagy többség számára mennyire íródnak érthetően ezek a dokumentumok, tájékoztatók és határozattervezetek. Lényeges az is továbbá, hogy milyen az alapszervezetek hozzáállása, azaz a dokumentumok szellemében megpróbálják-e meghatározni saját kötelezettségeiket és később értékelik-e azok teljesítését.

A Kommunista Szövetség életében fontos szerepet játszik a kisebb létszámú alapszervezetek létrejötte, amit szintén a pártfejlesztés szerves részeként könyvelhetünk el. Következésképpen a községi szervezetek kerültek új helyzetbe. Arról van szó, hogy négy év alatt (a két kongresszus közötti időszakban) csaknem megkétszereződött a KSZ-alapszervezetek száma. Az az álláspont valósult meg, hogy minden társultmunka-alapszervezetben működjék KSZ-alapszervezet is, ami az alapszervezetekben a kisebb létszámhoz vezetett, községi szinten viszont ahhoz, hogy jelentősen felduzzadt az alapszervezetek száma. A kisebb létszám a demokratikus dialógust teszi lehetővé, azt történetesen, hogy egyes kérdésekről véleményharc alakuljon ki még mielőtt az álláspont vagy határozat megfogalmazására sor kerül. Ez gyakorlatilag lehetőség arra, hogy tartalmasabb legyen az alapszervezeti élet, hogy mindenki alkotó módon viszonyuljon a feladatokhoz. Eltűntek a nagy létszámú alapszervezetek és ezzel együtt lejárt a „mitingelés” ideje. Ezzel szemben megnőtt a titkárságok, azaz alapszervezeti vezetőségek szerepe és feladatköre a kollektív munka, a párton belüli dialógus, az elvégzett munka értékelésének és az újabb feladatok meghatározásának szervezésében.

A pártfejlesztés szempontjából még egy fontos elemre szeretnék rámutatni, ez pedig a bíráló és önbírálat. A kommunisták nem eszményi, hibátlan emberek. Munka közben a legjobb szándék mellett is hibákat követnek el. Ezért az elvszerű, építő jellegű bíráló a mindennapos tevékenység szerves része. A párt ezenkívül arra tanít bennünket, hogy megalkuvás nélküli kitartó harcot folytassunk a nehézségek és problémák eltitkolása, mindenféle emberi gyengeség, a fegyelmetlenség, a felelőt-

lenség, a csökönnyösen védekező magatartás, a csoportosulás, az opportunizmus és a demagógia ellen. A kisebb létszámú alapszervezetek létrejötte erre is nagyobb alkalmat ad. Kérdés: mennyire élünk ezzel az alkalmammal?

El kell azt is mondani azonban, hogy a kisebb létszám jóval több alapszervezetet „eredményezett”, ami a nagyobb községekben (mint például tartományunkban a zrenjanini, a szabadkai, a pancsovai) új helyzetet teremtett. Ennek felmérését és értékelését feltétlenül el kell végezni. Ezekben a községekben négy-ötszáz alapszervezet működik, egész sor állandó és időleges tevékenységi formával. A községi és az általános érdeklő kérdésekkel kapcsolatosan nem könnyű a tevékenység szervezése, mind összetettebb az akcióegység létrehozása és mind nehezebb betekintést nyerni az alapszervezetek munkájába. Amikor ezt állítom, akkor nem felületes, nem jegyzőkönyvi betekintésre gondolok, hanem egy-egy alapszervezet és ezen keresztül egy-egy környezet munkájának, gondjainak-bajainak érdemleges értékelésére.

A reális helyzetfelmérés, a reális értékelés az eredményes munka egyik előfeltétele

A pártfejlesztéssel kapcsolatos kérdések keretében nem véletlenül foglalkozom elsősorban az alapszervezetekkel. Két okból teszem ezt. Az egyik az, hogy az elmúlt négyéves időszakban a szervezethez terén éppen az alapszervezetekben történt a legtöbb változás. A másik, az alapvető viszont az, hogy az összmunakában az alapszervezet játssza a döntő szerepet. Az alapszervezet a társadalmi és politikai élet középpontjában áll és a hatáskörébe tartozó környezet érdekeit hangolja össze, az itt felmerülő kérdések megoldásán fejt ki eszmei-politikai tevékenységet, tehát nemcsak a szűkebb értelemben vett pártélet érdeklő és nemcsak részérdekek hordozója. Az eredményes munkához ismernie kell mindazokat a kérdéseket, amelyek a hatáskörében dolgozókat és polgárokat foglalkoztatják. Ez viszont folyamatos munkát, a helyzet állandó és főleg reális felmérését, eszmei-politikai értékelését követeli meg. Ismétlem: itt a reális szón van a hangsúly. Mert a felületesség káros következményekkel járhat. Sajnos, erre már van példa, amiből feltétlenül okulnunk kell.

Íme ez a néhány gondolat és megállapítás is azt bizonyítja, hogy a pártfejlesztés összetett kérdés és korántsem csak a tagfelvételre, és ami ezen a téren a legújabb: a jelöltek, a leendő tagok nyilvántartására szorítkozik, jöllehet az alapszervezetek és a községi szervezetek leginkább ezekkel az utóbbiakkal foglalkoznak. Jogos a kérdés: vajon miért, hiszen a tizedik kongresszustól eltelt időszakban több mint megkétszereződött a Kommunista Szövetség tagjainak a száma (hét év alatt csaknem 1 300 000 új tag került a KSZ soraiba), úgyhogy az utóbbi időben nem véletlenül merült fel a kérdés ilyen formában is: vajon káderjellegű vagy tömegpárt-e a Kommunista Szövetség? A JKSZ Központi Bizottságának a

múlt év végén tartott ülésén beszélt erről bővebben Branko Mikulić elvtárs. Az ülésen a státúrum módosításának és kiegészítésének eszmei-politikai alapjait vitatták meg. Az erre vonatkozó alapkonceptiót még a hatodik kongresszus kidolgozta. Eszerint a Kommunista Szövetség nem párt a szó szoros értelmében, nem vesz részt közvetlenül a hatalom gyakorlásában, hanem sajtóságos élgárda, a munkásosztály, a dolgozók kohéziós, vezető eszmei és politikai ereje. Nem az osztály nevében tevékenykedik, hanem az osztályon belül és a szervezett szocialista erők mindegyikének legkiterjedtebb frontjában. Kardelj elvtárs szavait idézve: „... a Kommunista Szövetség legerősebb pillérei egyike lett az új típusú demokráciának — az öngazgatási érdekek pluralizmusa demokráciájának. A Kommunista Szövetség így a többi politikai erővel versengésben önnön politikai monopóliumáért küzdő klasszikus politikai párt jellegét is levetkőzte”. A Kommunista Szövetség tehát nem jelent klasszikus politikai pártot, hanem „a szocialista öngazgatás rendszerében betöltött szerepének szemszögéből nézve — olyan kommunista élcsapat, amely ebben a rendszerben a munkásosztály és a dolgozók vezető eszmei és politikai ereje” — hangzott el a Központi Bizottság említett ülésén.

A termelés korszerű folyamatában a tudományok doktora is közvetlen termelő

A tagfelvétel egyik központi kérdése: hogyan alakul a közvetlen termelők aránya. Az említett időszakban nemcsak az állomány száma kétszereződött meg, hanem a közvetlen termelésben dolgozó munkástagok száma is. Ehhez azonban hozzá kell tenni azt is, hogy közben szinte semmit sem változtak a tagság összetételében a relatív arányok, mivel tömegesen kerültek a Kommunista Szövetség soraiába a más foglalkozású dolgozók is. A tagfelvétel és az összetétel rendszeres és folyamatos értékelése során merül fel állandóan a következő kérdés is: vajon kit tekintünk közvetlen termelőnek? Erről a XI. kongresszuson Tito elvtárs részletesebben beszélt. Elmondta egyebek között, hogy „... még mindig vannak téves felfogások arról, ki a munkás manapság. A termelőerők fejlődésével, a tudomány és a korszerű technológia alkalmazásával nálunk is minőségileg megváltozott a foglalkoztatottak összetétele. Az anyagi javak közvetlen termelésében is egyre több a magas képzettségű ember. A termelés korszerű technológiai folyamatában a tudományok doktora is, akárcsak az esztergpad mellett dolgozó munkás, közvetlen termelő. Ezek szerint a műszaki és egyéb értelmiség, amelynek tevékenysége a termelési folyamat közvetlen funkciójának szolgálatában áll, szintén a munkásosztály alkotórésze”.

Mindezt azért elevenítettem fel, mert ennek szellemében a közelmúltban újraértékeljük a tagság összetételét olyan értelemben, hogy a munkások kategóriájába soroltuk mindazokat, akik a közvetlen termelésben

dolgoznak. (Mindeddig munkásoknak kizárólag a következő kategóriákat tekintettük: szakképzetlen, betanított, szakképzett és magas szakképzettségű dolgozó, ami egyáltalán nem felelt meg a társult munkában tapasztalható reális helyzetnek, hiszen a technikusok, a mérnökök és a termelésben részt vevő más felsőfokú végzettségű szakemberek is közvetlen termelők.) Milyen eredménnyel járt ez az átértékelés? Erről valószínűleg a XII. kongresszuson hallunk majd pontosabb adatokat. Egy biztos: a tagság összetételében pozitív értelemben változtak meg a relatív arányok, mivel az átértékelésnek köszönve községenként 2—3 százalékkal megnövekedett a közvetlen termelők száma.

Amikor a pártfejlesztésnek a tagfelvétellel és az összetétel alakulásával kapcsolatos részeit elemezzük, mindig visszatérünk arra a megállapításra, hogy a Kommunista Szövetség soraiban kevés, nagyon kevés az egyénileg termelő földműves. Itt gyakorlatilag nem arról van szó, hogy a földművesek számát illetően a tagság összetételében nem változnak a relatív arányok, hanem arról, hogy csökkenniük. Az okok többé-kevésbé ismertek. Közrejátszanak ebben a demográfiai mozgások, továbbá a mezőgazdasági termelésben uralkodó bizonytalanságok. Mindebben azonban sok szubjektív tényező is fellelhető. Ezek egyike, hogy meglehetősen elhanyagoltuk és elhanyagoljuk a földművesek öngazgatási szerveződését, és hogy lényegében kevés eszmei-politikai tevékenység folyik a mezőgazdaság és a falu szocialista átalakulásán. A földművesek alig hallatják szavukat azokban a kérdésekben, amelyek őket, az ő életkörülményeiket érintik. Mindaddig, amíg ilyen lesz a viszonyulás a falu és a földművesek iránt, mindaddig, amíg nem élénkül fel az öngazgatási és politikai tevékenység a falvakban és a mezőgazdaságban, addig a tagfelvételhez sem javulnak meg a feltételek, és ezekben a környezetekben nehezen képzelhető el nagyobb érdeklődés a pártélet és a pártmunka iránt. Nem hallgathatom el végül azt a megállapítást sem, ami a XVII. tartományi pártértekezleten hangzott el, azt történetesen, hogy az aktív mezőgazdasági lakosságnak több mint felét ők alkotják, éppen ezért megengedhetetlen és semmivel sem indokolható vagy magyarázható az a tény, hogy átlag öt faluban találunk egy olyan nőt a Kommunista Szövetség soraiban, aki mezőgazdasággal foglalkozik.

Nincs szükség a státútum gyökeres megváltoztatására

Végezetül néhány szót a Kommunista Szövetség státútumának módosításáról és kiegészítéséről. Az ezzel kapcsolatos általános vita május elején lezárult. Ez is megerősítette a módosítást előterjesztők azon véleményét, hogy nincs szükség a státútum gyökeres megváltoztatására. Olyan módosításokat eszközölünk, amilyeneket a Kommunista Szövetség és társadalmunk fejlődése megkövetel. Meg kellett változtatni a státútumnak azt a részét, amely a Jugoszláv Kommunista Szövetség elnöki tiszttségének a betöltését fogalmazta meg, hiszen ezt a tisztséget Tito

elvtárs halála után megfelelő szervekre kellett átruházni. A módosított statútum bevezető részében méltatja Tito elvtárs történelmi szerepét. A méltatás nemcsak a Jugoszláv Kommunista Szövetség statútumában kapott helyet, hanem a köztársaságok és a tartományok statútumaiban is. Bekerültek a statútumba a kollektív munkára, döntéshozatalra és felelősségre vonatkozó titói kezdeményezés és azok a feladatok, amelyeket a Kommunista Szövetségnek és tagjainak a közvetlen szocialista demokrácia politikai rendszerében kell kifejtteniük. A módosítások alaposabban feldolgozzák a demokratikus centralizmus elveit és azok alkalmazásának módozatait. Szabályozza a megbízási időt és a politikai végrehajtó szervek megválasztásának módját. Az eddiginél részletesebben foglalkozik a szervezettség kérdéseivel.

A vita élénk volt. Elég sok javaslat hangzott el. Mindezt természetesen elsősorban az váltotta ki, hogy az utóbbi időben a pártéletben sok újdonság történt, az alapszervezetek és a tagság gazdag tapasztalatokat szerzett, tehát volt miből következtetni, volt miről véleményt mondani. A vitát kétségkívül az is élénkítette, hogy a fontosabb kérdések megoldására több alternatívát, több változatot terjesztettek elő. Az egyik ilyen alternatíva például az volt, hogy a döntéshozatalkor tartózkodhat-e a szavazástól a párttag vagy sem. A vita során megoszlottak a vélemények. Voltak olyan KSZ-tagok, akik kétségbe vonták a tartózkodási jogot, mások viszont azzal érveltek, hogy ez éppen olyan demokratikus jog, mint ahogy jogában áll a párttagnak igennel vagy nemmel szavazni, azaz nem lehet véleménynyilvánításra kényszeríteni bárkit, aki valamilyen okból tartózkodni akar.

Érdekes vitát váltottak ki azok az alternatívák is, amelyek azt szabályozzák, hogy mikor teljes érvényűek a határozatok. Ezzel kapcsolatosan olyan álláspontok alakultak ki, hogy azokat az alternatívákat kell elfogadni, amelyek azt követelik meg, hogy a döntéshozatali összefüggésen (az alapszervezeti, a községi és a Kommunista Szövetség minden értekezletén, a kongresszuson és a pártszervek gyűlésein) minél többen vegyenek részt és minél többen szavazzanak a határozatra.

*

A pártfejlesztés néhány időszerű kérdését taglaltam. Sokkal részletesebben ezt tesszük most a kongresszusi előkészületek időszakában. Felelősségteljes munka ez. Első ízben végezzük olyan időszakban, amikor nincs közöttünk Tito elvtárs, aki egész életében a Kommunista Szövetség fejlesztésén is munkálkodott, és mint a statútumban beiktatott bevezető rész megállapítja: „... kitörölhetetlenül rányomta bélyegét azokra az alapelvekre, amelyeken a Kommunista Szövetség statútuma nyugszik”. Arra törekszünk, hogy a pártfejlesztés is mindazzal összhangban történjék, amit Tito ránk hagyott, mindazt, amit a legutóbbi kongresszuson és később fogalmazott meg rendkívül világosan, mindazt, ami útmutatóul szolgál most és még sokáig a jövőben.

Rezime

Pitanje razvijanja partije mnogo je više nego prijem novih članova

Autor obrađuje svoju temu u šest tačaka. Osnovne teze sadržaja tih tačaka prikazaće se ovde.

U prvoj tački ukazuje autor na činjenicu, da je u pripremama partijskih kongresa poklonjena dužna pažnja pitanjima razvitka partijskih odnosa u svim pravcima i da takav pristup nije nov, jer je drug Tito već u 1928. god — pored problema frakcionaštva — tom pitanju posvetio izuzetnu pažnju.

U drugoj tački, podvučen je značaj rada sa narodnim masama u celini. SKJ ima preko dva milijuna članova a više od 65.000 osnovnih organizacija, ali to još nije idealno stanje. Postavlja se pitanje: kako se ostvaruje idejno-politička vodeća uloga partije? U praksi se često stvari ne odvijaju prema našim principijelnim stavovima. Ta vodeća uloga ne sme da se pretvori u neko tutorstvo.

U trećoj tački, razmatra se problem demokratskog centralizma. Formiranjem manjih osnovnih organizacija, ostvaruju se svestranije diskusije i adekvatniji zaključci.

U četvrtoj tački, posebna pažnja se obraća osnovnim organizacijama Saveza komunista, koje su u središtu društveno-političkog života, te usklađuju probleme, koji se javljaju u bazi. Citira se izreka druga Kardelja: „Savez komunista je najjača potpora demokratije novoga tipa — demokratije pluralizma samoupravnih interesa.”

U petoj tački, razmatrano je pitanje novih članova; odnosa članova iz neposredne proizvodnje i nadgradnje. Drug Tito je rekao: „... tehnička i ostala inteligencija, čija je aktivnost u službi neposredne funkcije produkcionog procesa, je isto sastojak radničke klase”. Postavlja se pitanje nedovoljnog učešća samostalnih poljoprivrednika, kao posledica odnosa prema njihovoj neposrednoj proizvodnji.

U šestoj tački, razmatraju se potrebe i mogućnosti izmena u statutu SKJ. Iznose se razni stavovi u toku veoma žive diskusije po tom pitanju. Rezultat je zaključak, da se treba prihvatiti takva alternativa, koja ostvaruje sve veće učešće članstva u diskusijama i odlukama.

Resumme

Die Parteientwicklung ist viel mehr als die Einschliessung neuer Mitglieder

Der Verfasser bearbeitet seinen Aufsatz in sechs Punkten, deren Inhalt hier kurz vorgetragen wird.

Im ersten Punkt unterstreicht er, dass in den Vorbereitungen der Parteikongress, viel Achtung den Parteiverhältnissen aller Richtungen geschenkt wurde. Der Zutritt ist nicht neu, denn — neben dem Fraktionismus — hat Genosse Tito diesen Fragen schon 1928 viel Achtung geschenkt.

Im zweiten, ist die Wichtigkeit der Arbeit mit den breiten Volksmassen sowie die Entwicklungsperiode zwischen den letzten zwei Kongressen unterstri-

chen. Heute bestehen über zwei Millionen Parteimitglieder in mehr als 65.000 Grundorganisationen und dabei festgestellt dass diese Lage noch nicht ideell ist. Das Thema der weiteren Organisation, dürfte man nicht vereinfachen. Wie verwirklicht sich die führende ideell-politische Rolle der Partei? In der Praxis vollzieht sich diese Rolle nicht immer entsprechend unseren prinzipiellen Auffassungen. Die führende Rolle darf sich jedoch nicht in irgend eine Vormundschaft ausarten.

Im dritten Punkt wird das demokratische Zentralismus erörtert und dabei auf die Bedeutung der vielen kleinen Grundorganisationen hingewiesen.

Der vierte Punkt berichtet über die Grundorganisationen, die im Mittelpunkt der gesellschaftspolitischen Geschehnisse sind und die Probleme der Base oft ausgleichen sollen. Hier wird auf die Aussage des Genossen Kardelj hingewiesen: „Der Bund der Kommunisten ist die stärkste Stütze einer neuen Demokratie, der Demokratie des Selbstverwalterischen Pluralismus“.

Der fünfte Punkt untersucht den Empfang neuer Mitglieder; die Teilnahme der Mitglieder aus der unmittelbaren Produktion und aus dem Oberbau und zitiert die Worte des Genossen Tito: „Die technische und übrige Intelligenz, deren Aktivität in Funktion der unmittelbaren Produktion ist, gehört auch zur Arbeiterklasse.“ Hier wird zwischen Anderem, auch die Frage der Teilnahme der individuellen Landwirte betrachtet und festgestellt, dass die ungenügende Beteiligung der individuellen Landwirte, Folge, der Bedingungen der Produktion und des Wirtschaftens der individuellen Landwirte ist.

Im sechsten Punkt werden die nötigen und möglichen Statutänderungen bearbeitet, worüber viele Diskussionen geführt wurden. Man sollte Alternativen schaffen die, die grössten Möglichkeiten der Diskussion zur besten Beschlussfassung bieten.

Gabrić Molnár Irén

A SZAKSZERVEZET SZEREPE AZ ÖNIGAZGATÁS POLITIKAI RENSZERÉBEN

A munkásosztály társadalmi és osztályhelyzetének változásai mindig visszatükröződnek a dolgozók szervezetein, főként pedig a szakszervezet társadalmi-politikai hatásában. A szakszervezet mint a munkásosztály tömeges szervezete mindig a dolgozók érdekeiért, jobb munkafeltételeiért küzdött, természetesen az adott termelési és osztályviszonyoktól függően. A társadalmi folyamatok befolyásolása mindmáig jelentős feladata e szervezetnek, persze jelentősen hatva a dolgozók tudatára is. A szakszervezet tevékenységének és szerepkörének alakulását tehát a termelési viszonyokkal párhuzamosan kell követnünk. Ahogyan változott a munkásosztály tényleges anyagi helyzete és öntudatának szintje, úgy változott a szakszervezet munkamódszere is. A legmegfelelőbb tevékenységi módszer alkalmazása nem könnyű feladat. Igen gyakori jelenség a szervezett szubjektív erők akciójának elmaradása a szükséges társadalmi aktivitásban. Legtöbbször az adott társadalmi szituációra későn reagálunk. Ilyenkor szoktuk azt mondani, hogy a társadalmi gyakorlat elmarad az elmélet mögött, pedig csak arról van szó, hogy a nem eléggé szervezett és hatásos akcióban, az adott termelési viszonyokhoz, nem megfelelően alkalmazkodtunk.

Az öngazgatási társadalmi viszonyok sajátos tevékenységet követelnek hazánk szervezett szubjektív erőitől. Mivel tenmelésünkben egyaránt hat a terv és árugazdálkodás, a gyors társadalmi fejlődésben megvan még az állam, de már a társadalmiasított öngazgatási szervek tevékenysége is, s mindez igen sok ellentmondást szül gyakorlatunkban. Ebben a helyzetben a szakszervezetnek is meg kell találnia a legmegfelelőbb és leghatásosabb szerepkört, amivel az öngazgatási viszonyrendszert tökéletesítheti. Hazánk szakszervezetének megszervezési módja elősegíti aktivitását, ugyanis a munka és a termelés területén találjuk e társadalmi-politikai szervezet alapszervezeteit. A társult munka alapszervezeteiben kezdődik a szakszervezeti akció, definiálva a munkások legközvetlenebb érdekeit, majd áttérünk a szélesebb társadalmi akcióra, ami a

szakszervezetek területi megszervezésében nyilvánul meg községi, köztársasági, tartományi, majd szövetségi szinten. Tradicionálisan megőriztük még a szakmai szakszervezeteket is a jellegzetes szakmabeli érdekek felkarolása végett.

A szakszervezet társadalmi hatása tehát szorosan kapcsolódik az öngazgatási társadalmi-politikai rendszer intézményeihez, elsősorban a tár-sultmunka-alapszervezet munkájához, majd az egész küldöttrendszerhez. Ebben az irányban bővítette az 1974-es alkotmány is a szakszervezet funkcióit, amelyeket új öngazgatói feladatként szoktunk emlegetni.

A szakszervezet tevékenysége a küldöttrendszerben

A szocializmusban, főképp pedig az öngazgatáson alapuló rendszerben, a szakszervezet nem képviselhet bérmozgalmat, sem pedig olyan szervezetet, amely összetevő része az elidegenült társadalmi és pártrendszernek. A Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség a munkásosztály és minden dolgozó egységes és legnépesebb társadalmi-politikai szervezete, amely eszköz az osztály kezében saját társadalmi, gazdasági, de politikai erejének növeléséhez. A szakszervezeti mozgalom szubjektuma tehát maga a dolgozó, nem pedig valaki más az ő nevében. A közvetlen szakszervezeti akció azonban széles társadalmi tevékenységet követel, ami nem mindig mentes a múltbeli munkamódszertől, ellentmondásokat szítva így a társadalmi gyakorlatban.

A háború előtti szakszervezeti mozgalom forradalmi jellegű volt, és a munkás-paraszt osztályszövetséggel jelentősen hozzájárult a szocialista forradalom kibontakozásához. A népfelszabadító háború után a szakszervezetet újabb funkciókkal ruháztuk fel. Ebben az időszakban a szocialista államhoz való viszonyulását több periódus jellemzi; ez az államapparátustól való fokozatos önállósodás folyamata. Közvetlenül a háború után a szakszervezet teljesen alá volt rendelve a pártnak és az államgépezetnek, azok végrehajtó szerveként működött. Az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején a szakszervezet a kommunista párt gyengébb partnere volt. Ekkor az állam és a munkásosztály közötti surlódások mérséklése volt a fő feladata. Már a hatvanas évek végén (különösen a Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség VI. kongresszusát követően) a szakszervezet mind élesebb bírálója az állami gazdasági intézkedéseknek, a bürokratikus jelenségeknek. Saját álláspontját hangoztatva a szervezet az öngazgatás megszilárdításának harcosává válik.

A JSZSZK alkotmánya a következőképpen definiálja ma a szakszervezetet: „A szakszervezetbe mint a munkásosztály legszélesebb szervezetébe önkéntesen szerveződött dolgozók síkraszállnak; a munkásosztály alkotmányban megállapított helyzetének megvalósításáért; a szocialista öngazgatási viszonyok megvalósításáért és a munkásoknak a társadalmi újratermelés irányításában való döntő szerepéért; a dolgozók érdekeinek, valamint öngazgatási és más jogainak az élet és a munka min-

den területén való megvalósításáért, a dolgozók egyenjogúságának biztosításáért a munka és az eszközök társításában, a jövedelem megteremtésében és elosztásában, valamint a munka eredménye szerinti elosztásra vonatkozó közös mércék megállapításában; a társadalmi munka különféle területeinek öngazgatási összekapcsolódásáért és társításáért; a társadalom termelőerőinek fejlesztéséért és a munkatermelékenység növeléséért; ...” (Alapelvek, VIII.) A továbbiakban felsorolt feladatok a szakszervezet szélesebb társadalmi szerepére vonatkoznak, a társultmunka-szervezeten kívül, az egyéni, közös és társadalmi érdekek összehangolásában, a társadalmi-politikai közösségekben, a társadalmi ügyek intézésében a küldöttrendszeren keresztül.

A szakszervezet tehát nemcsak a munkahelyi problémákban fordul a dolgozók felé, hanem önállóan tevékenykedik az újratermelés egész rendszerében, reálisan áttekintve a jövedelmi viszonyokat és az elosztás problémáját is. A munkásosztály a termelési viszonyok öntudatos tényezőjeként válhat csak politikai rendszerünk hordozójává. Ezért a szakszervezetnek nálunk, „... mindenekelőtt a társadalmi újratermelés általános feltételeinek áttekintésére kell irányítania a munkásosztályt, hogy ennek alapján aztán reálisan felmérhesse a jövedelemmel való rendelkezés problémáit”.¹

Szakszervezetünk többé nem lehet az állam intézkedéseinek továbbítója, hanem önálló szervezetként integrálódik a többi társadalmi-politikai szervezettel a Szocialista Szövetség kereteibe. A politikai rendszer minden területén arra kell törekednie, hogy a küldöttrendszer elvén beleszólhasson a döntéshozatalba. „A szakszervezetnek a jövőben a küldöttségekkel és a munkástanácsokkal együtt kellene kialakítania a társult munka tanácsaiban, az öngazgatási érdekközösségek közgyűléseiben, a bankokban és más olyan öngazgatási szervezetekben és közösségekben megoldásra kerülő problémákkal kapcsolatos álláspontjait, amelyben a társult munka szervezetei küldöttekkel képviselik magukat. Ily módon kiküszöbölhető lenne az a gyakori jelenség, hogy a küldöttségeknek és a küldötteknek nincs meghatározott álláspontjuk, és hogy a képviseleti testületekben rászavaznak a megoldásokra, később pedig saját szervezükben bírálják őket.”²

A szakszervezeti tevékenység politikai rendszerünk következő szféráiban nyilvánul meg: a társult munka szervezeteiben, az öngazgatási döntéshozatalban, majd a társadalmi tevékenységek öngazgatási megszervezésében, a társadalmi viszonyok öngazgatási megegyezésekkel és társadalmi megállapodásokkal való szabályozásában, végül a társadalmi-politikai közösségek képviseleti testületén belül a társadalmi-politikai tanácsban.

A szakszervezeti tevékenység a társult munkában

A társult munka alapszervezeteiben a szakszervezet legfőbb feladata a munkások jogainak védelme és az önálló döntéshozatal biztosítása a termelés, a jövedelemszerzés és -elosztás területén. Szakszervezeti akcióinkban arra kell törekednünk, hogy a kezdeményezés, a véleménynyilvánítás a bázisból induljon. Ezért a Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség alapszabálya szerint a szervezkedési elv a következő: minden üzemben, illetve minden munkaszervezetben egy szakszervezeti alapszervezet alakul. Természetesen, ha a munkaszervezetnek nincs üzem, vagy ha a társult munka alapszervezete a munkaszervezet székhelyén kívül működik, akkor ennek megfelelően eltérés is lehetséges az eredeti szervezkedési elvtől. A társultmunka-szervezetek egybekapcsolását továbbá mindenkor követi a szakszervezet felépítése is, a küldöttrendszer elve alapján. A szakszervezeti alapszervezet tagsága képviseli a közgyűlést. Az alapszervezetben működik a végrehajtó és a felügyelő bizottság is. A munkaszervezet szintjén az alapszervezetek küldöttei választmányt alkotnak, az összetett társultmunka-szervezetben pedig koordináló testületet hoznak létre.

A munkafolyamat öngazgatási társulását követjük tehát a szakszervezeti munkában is, hogy ezáltal egybekapcsolhassuk a különböző érdekeket a társulásokon belül. Ezzel megteremtjük a feltételeket ahhoz, hogy a szakszervezetben belül a munkásosztály tömegeinek véleményét regisztrálhassuk, alkalmat adva a legközvetlenebb vitáknak és érdekegyeztetésnek. Mivel a szakszervezet az önként szerveződött dolgozók legszélesebb szervezete, a konkrét feladatokat a munka területén jelentkező problémákban keressük. Sajnos, a gyakorlatban igen lassan térünk át a szakszervezeti alapszervezetek kiszélesített, időszerű funkcióira, amelyeket alkotmányunk és a Törvény a társult munkáról ír elő. Megelégedve az ún. tradicionális szakszervezeti munkával, legtöbb alapszervezetben még mindig nem tértek át az újabb öngazgatási, gazdasági és társadalmi-politikai feladatokra. Az alkotmány szakaszai alaposan részletezik főképp a szakszervezet kötelezettségeit és szerepét a társult munkában, figyelembe véve e társadalmi-politikai szervezet osztályjellegét és öngazgatásunkban elfoglalt kiszélesedett funkcióit:

I. A szakszervezet öngazgatási funkciói:

1. Az öngazgatási és demokratikus viszonyok megteremtése a munka és a termelés folyamatában;
 - a munkások közvetlen részvételének biztosítása az öngazgatási döntéshozatalban;
 - az öngazgatási döntéshozatal osztályjellegének biztosítása a szakszervezeti összejöveteleken kialakított politikai álláspontok révén;
2. A társadalmi munka különböző területeinek öngazgatási egybekapcsolása és társítása;

- részvétel a társult munka szervezeteinek a jövedelmi viszonyok alapján való megalakításában;
- a társadalmi ösztönzés különböző területeinek a közös érdekek alapján való egybehangolása (érdekközösségek, gazdasági ágazatok).

II. A szakszervezet gazdasági funkciói:

1. A munkások döntő szerepének megerősítése a társadalmi újratermelés igazgatásában (az értéktöbblet társadalmisításának folyamata);
2. A munkások egyenjogúságának biztosítása a társulás, a jövedelem-szerzés és -elosztás folyamatában;
 - a munka feltételeire, folyamatára és eredményére gyakorolt hatás;
 - a munka szerinti díjazás közös mércéinek meghatározása;
3. A társadalom termelőerőinek fejlesztése;
 - a társultmunka-szervezet gazdasági intézkedéseinek (beruházási célok, árpolitika, stabilizáció, illetve stabilizációs eszközök stb.) megvitatása;
 - a munkatermelékenység növelése;
 - a társadalmi fejlesztési tervek kidolgozására való befolyás.

III. A szakszervezet szociális funkciói:

1. A munkások szociális védelme;
 - társadalombiztosítás
 - egészségvédelem (általános és üzemi)
 - a munkafeltételek javítása
2. Az életszínvonal emelése;
 - a munkások lakáskérdésének megoldása
 - az üdülés és aktív pihenés (szabadidő-tevékenység) megszervezése
3. A szocialista szolidaritás erősítése;
 - a szociális különbségek csökkentése.

IV. A szakszervezet nevelő-oktató funkciója;

1. A dolgozók felkészítése az öngazgatási döntéshozatalra;
2. Az osztálytudat és a felelősség fokozása az érdekegyeztetési folyamatban;
3. A munkások iskoláztatása és szakképesítése.

V. A szakszervezet védelmi funkciója:

1. Az öngazgatási jogok védelme a munka és a társadalmi élet minden szintjén;
2. A dolgozók jogsérelmének orvoslása;
 - ingyenes jogi eljárás
 - politikai nyomás gyakorlása
 - közvetlen munkásellenőrzés (a technobürokratikus önkényeskedéssel szemben a társult munkában).

VI. A szakszervezet politikai funkciói:

1. A munkások tömeges részvétele a hatalom gyakorlásában és a társult munka ügyvitelének igazgatásában;

- a dolgozók társadalmi-gazdasági helyzetét befolyásoló kérdésekben való állásfoglalás
 - a munkások közvetlen érdekeinek meghatározására és egybehangolására irányuló politikai akció szervezése és javaslatok kezdeményezése
 - részvétel az öngazgatási és képviseleti testületek munkájában, előzetes viták szervezése.
2. A munkásérdekeknek a káderpolitikában való érvényesítése;
 3. Küldöttjelöltek javaslása;
 - a választások megszervezése a tmsz-ban (küldöttek javaslása a társadalmi-politikai közösségek képviseleti testületébe és az érdekközösségek közgyűlésébe)
 - a tmsz öngazgatási szerveinek megfelelő összetétele érdekében megfelelő küldöttek javaslása.
 4. Társadalmi-politikai tevékenység a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének keretein belül.

A szakszervezet felsorolt feladatai nem teljesek; inkább csak vázolják azokat a konkrét tevékenységi lehetőségeket, amelyek nélkül e társadalmi-politikai szervezet nem töltheti be alkotmányos szerepét. A sokoldalú szakszervezeti aktivitásból ezúttal a három legfontosabbat emeljük ki, és pedig a szakszervezet szerepét:

1. az öngazgatási döntéshozatalban,
2. az öngazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások megkötésében;
3. a szakszervezet küldötteinek tevékenységét a képviseleti testületekben.

A szakszervezet szerepe az öngazgatási döntéshozatalban

Mint a társult munkán belüli legtömegesebb társadalmi-politikai szervezet a szakszervezet jelentős helyet foglal el az öngazgatási döntések és aktusok meghozatalában. Sajnos, a gyakorlatban sok szakszervezeti alapszervezet függ az ügyviteli szervektől vagy pedig a munkástanács álláspontjától. Pedig a „társadalom szubjektív tényezőjének egész struktúrájában a szakszervezet nyitva kellene hogy álljon mindaz előtt, ami a dolgozói közösségek tudatában lejátsszódik. A szakszervezetnek tehát egészében is, de különösen a szakszervezeti alapszervezetnek demokratizálódnia kell, hogy keretében fokozottabban szembesülhessenek bizonyos elképzelések, alternatívák, bírálatok stb.”³

A társult munka alapszervezeteiben sajnos még mindig nem szoktuk meg azt, hogy a szakszervezetnek nem csak tradicionális funkciói vannak a munkások életszínvonalának és munkafeltételeinek javításában. Újabb, öngazgatói szerepkörét legtöbbször lebecsüljük, ami az alapszervezetek munkájának hatékonyságában nyilvánul meg. Márpe-

dig, ha a munkás nem érzi szakszervezetének osztályjellegű tevékenységét, s ha néhányszor sikertelenül fordul hozzá érdekeinek érvényesítéséért, akkor nem is fogja őt többé semmi arra ösztökölni, hogy a szakszervezetben aktivizálódjon. A szakszervezetek tekintélyét a társult munka alapszervezeteiben úgy tudnánk fokozni, ha az öngazgatási döntéshozatalban való részvételével bizonyítaná, hogy a munkások legközvetlenebb érdekeiért valóban sikerrel harcol. A szakszervezeti alapszervezetek szerepe az öngazgatási döntéshozatal folyamatában a következő ténykedésben nyilvánul meg:

a) definiálja a dolgozók közvetlen érdekeit és szükségleteit a munka folyamatával kapcsolatban;

b) gondot fordít a dolgozó széles körű tájékoztatására, hogy felkészülten dönthessen a megfelelő öngazgatási szervben;

c) demokratikus vitát szervez mindazokkal, akik érdekeltek az adott kérdésben — ezzel érdekegyeztetési szerepet vállal;

d) kialakítja saját álláspontját, amit a munkások többsége magáénak válhat, és ezáltal biztosítja az öngazgatási döntések valódi osztályjellegét.

Az összeegyeztetési folyamatban, a szakszervezet a dolgozók egyéni és csoportérdekeiből indul ki, de közös nevezőre hozva azokat, a legidősebb társadalmi érdekekhez jut el. A társult munka szervezetében, minden lényeges ügyviteli kérdést megvitat, politikai állásfoglalásával közelebb hozza a munkáshoz a valódi személyes véleménynyilvánítás lehetőségét. A gyakorlatban sajnos, legtöbbször megkerüljük a szakszervezet fent említett feladatait, és hogy „az ügy gyorsabb elintéződést nyerhessen”, minden közelebbi információ és megelőző vita nélkül reszszük a dolgozók ülésének napirendi pontjai közé: a tervjavaslatokat, beruházási célokat, a jövedelemelosztási kritériumokat, társulásokról szóló öngazgatási megegyezéseket stb. Ilyen esetben, dolgozónk tájékoztatlanul és felkészületlenül érkeznek az ülésre, így csak formálisan dönthet, meghallgatva, vagy csak végigülve passzívan azt az ülést, ahol tőle várnak véleménynyilvánítást. Nem szabad elfelednünk, hogy a technobürokrata erőknél az ilyen fejletlen öngazgatási viszony igen megfelel, mert szabad lehetőségük van arra, hogy a munkások helyett döntsenek vagy rájuk kényszeríthessék ajánlásaikat.

Számos lényeges probléma közül, szakszervezeteink széles körű tag-sága legtöbbször csak a jövedelemosztáskor, vagy a személyi jövedelem mércéinek meghatározásakor aktivizálódik. Ez nem elegendő ahhoz, hogy a munkások osztályérdekeit védjük — még számos társadalmi és gazdasági kérdésben fel kell ismernie a közvetlen érdekeket és az öngazgatási tudat emelésével elkerülnie a szakemberek és tisztviselők „nélkülözhetetlenek” kikiáltott segítségét. Szakszervezeteink tehát a dolgozók, vagy öngazgatási szervek ülései előtt vitatják meg az adott problémát, hogy álláspontjukat és alternatíváikat figyelembe vehessük később e döntés végső aktusában. A döntéshozatal zárószakaszában a szakszervezetnek ismét jelentős szerep jut: ellenőrzi a határozatok végrehajtását. Így

tudnánk elkerülni azt a gyakori jelenséget, hogy a meghozott döntések csak papíron maradjanak. A társadalmi viszonyok feletti ellenőrzési funkciójával, szakszervezetünk mindenkor hozzájárul az öngazgatói politikai rendszer szilárdságához és dolgozóink politikai erejének növeléséhez.

A szakszervezet részvétele az öngazgatási általános aktusok meghozatalában

Öngazgatási gyakorlatunk éppen az államhatalom leépítése során hozta létre az öngazgatási megegyezéseket és a társadalmi megállapodásokat mint az öngazgatási döntéshozatal új eszközeit, hogy ezek váltsák fel az állami intézkedések kényszereszközeit.

A társadalmi-gazdasági viszonyok érdekszféráinak egybekapcsolása már nem állami igazgatással megy végbe, hanem maguknak a dolgozóknak kell a társulásról szóló öngazgatási megegyezést kezdeményezniük és megvitatniuk. A munka folyamatán kialakuló egymás közötti viszonyokat szintén a dolgozók rendezik tmsz-uk keretein belül, megbeszélve a jövedelemszerzés és elosztás kritériumait. Ezek az alkotmányos és törvényes rendelkezések lehetőséget nyújtanak a munkásosztály számára, hogy önállóan döntsön a bővített újratermelés elemeiről, kezében tartva a társadalmi tulajdon sorsát.

A társadalmi megállapodások és öngazgatási megegyezések csak akkor érik el céljukat, ha valóban a társult munka érdekeit tükrözik, tehát végrehajtásuk a munkások létszükséglete. Ehhez nélkülözhetetlen a szervezett akció, amelyben az állami és technobürokrata intézkedések megkerülésével, a munkásoknak kell részt venniük szakszervezeteiken keresztül. A szakszervezetnek az öngazgatási általános aktusok meghozatalával kapcsolatos feladatait már a JSZSZ VI. kongresszusa meghatározta. Az öngazgatási megegyezéseket mint a társadalmi-gazdasági rendszer jelentős mechanizmusát az 1963. évi gazdasági intézkedésekkel vezettük be. Eleinte a munkaszervezetek jövedelmének és a személyi jövedelem elosztásának eszközei voltak, de idővel kiterjesztettük őket a fejlesztés- és árpolitika, a közös fogyasztás, a foglalkoztatás, a beruházási politika kérdéseire is. A hatvanas évek végén már megállapítottuk, hogy növelni kell a szakszervezet szerepét az öngazgatási aktusok meghozatalában.

Az 1974. évi alkotmány és a társult munkáról szóló törvény sokkal részletesebben és konkrétan meghatározza a szakszervezet időszerű feladatait a társult munkában. Külön figyelmet kell fordítanunk az alkotmány 122. szakaszára, amely szerint a szakszervezet kezdeményezheti az öngazgatási megegyezés megkötését, valamint eljárást indíthat a megkötött öngazgatási megegyezés újbóli megvitatására, ha úgy találja, hogy egyes rendelkezések sértik a dolgozók öngazgatási jogait, vagy nincsenek összhangban az alkotmányosság és törvényesség elvével.

A munkások közvetlen érdekeit szabályozó megegyezések meghozatalában a szakszervezet kötelessége nemcsak a társadalmi-gazdasági viszonyok kérdéseinek megvitatása, de a megegyezés megkötése és aláírása is. Olyan kérdések, mint például a dolgozók egymás közötti viszonya a munka folyamatában, a jövedelemelosztás, a személyi jövedelemre szolgáló eszközök felosztása, feltétlenül igénylik a szakszervezet beleegyezését, persze nem passzív fejbólintással, hanem tudatos akcióban.

A gyakorlatban sajnos, sokszor a társultmunka-szervezetek szakszolgálatai tesznek javaslatot az egyes öngazgatási megegyezések meghozatalára, vagy még rosszabb eset, ha kívülről jött indíték során, például a társadalmi-politikai közösségek szervei, illetve politikai szervezetek kezdeményezésére történik ez. Ilyenkor, ha nem sikerül megszervezni a széles körű demokratikus vitát a szakszervezeten keresztül, a munkások többsége biztos kimarad az adott kérdés rendezéséből, ami folytán nem érez kötelességet a megegyezés alkalmazásában sem.

A társadalmi megállapodások már szélesebb körű társadalmi és gazdasági viszonyokat rendeznek: a tervezési és árpolitikát, a jövedelemelosztás kritériumait, a nemzetközi árucserét, a foglalkoztatási politikát és más közös érdekű kérdéseket, amelyeket már a társadalmi-politikai közösségek (köztársaságok, tartományok) szintjén kell egybehangolni.

A szakszervezetnek az a törekvése, hogy biztosítsa az érdekegyeztetési folyamat demokratikus voltát és a munkástömegeknek e folyamatban való részvételét, gyakran még nehézségekbe ütközik. Néhol ugyanis még erősek az állami és adminisztrációs intézkedések, az öngazgatási aktusokat pedig csak formálisan fogadják el és hagyják jóvá a dolgozók, anélkül, hogy elhárítanák a technobürokratikus elemek befolyását. A szakszervezet elsődleges feladata, hogy a dolgozók tájékoztatásával, alapos viták szervezésével bevonja a dolgozókat az öngazgatási döntéshozatalba. A dolgozók gyakran képtelenek saját maguk és tmsz-uk érdekére rátalálni az érthetetlen ügyviteli viszonyok között, de csak azért, mert a szakszolgálatok kisajátították azt a jogot, hogy rendezzék a munkabeli viszonyokat, állítólag a munkásosztály „tudatának elégtelen foka” miatt.

„A szakszervezet társadalmi szerepe tehát mindenütt fokozódott, ahol a problémákat nem lehet magának a rendszernek a mechanizmusával megoldani, hanem több tényező demokratikus akciójára van szükség (például öngazgatási megegyezésre és társadalmi megállapodásra vagy más hasonló módszerekre). Ebben az értelemben az Alkotmány előírnyozza, hogy a szakszervezet bizonyos esetekben indítsón önálló szakszervezeti akciót, vállalja az öngazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások társaláírójának szerepét, viszály esetén lépjen fel közvetítőként (például spontán konfliktus, vagyis a munkabeszüntetés és hasonló jelenségek esetén).”⁴ Ahhoz, hogy a szakszervezet egybekapcsolhassa a dolgozók közvetlen és távlati érdekeit, szükséges, hogy hatékonyabban kapcsolja össze munkáját az öngazgatási szervek munkaprogramjával, legfőbb pedig, hogy összhangban legyen a dolgozók gyűlé-

sének tevékenységével. A gyakorlatban, sajnos, hajlamosak vagyunk arra, hogy megkerüljük a szakszervezeti alapszervezet ülését, arra készítve a munkást, hogy a dolgozók gyűlésén döntsön. Az öngazgatási jogi aktusok nyelvezete és tartalma nem mindig áll közel a munkáshoz, tehát a meghozataluk ilyenkor formális és érdektelen folyamat.

*A szakszervezet küldötteinek tevékenysége
a képviselő-testület tanácsaiban*

A küldöttrendszer bevezetése során megváltozott a társadalmi-politikai közösség képviselő-testületének a munkája és szerkezete is. A közvetlen döntéshozatal itt is megköveteli a küldöttek állandó kapcsolatát a küldöttbázissal: a társult munkával, a társadalmi-politikai közösségekkel és a társadalmi-politikai szervezetekkel. A Szakszervezeti Szövetség a többi társadalmi-politikai szervezettel együtt, a Szocialista Szövetség keretében részt vesz a társadalmi-politikai tanács küldötteinek megválasztásában. A társadalmi-politikai szervezetek egyenrangúan határozzák meg küldötteik jelölőlistáját, és mindig a Szocialista Szövetség kötelékében egyeztetik véleményüket, hogy közös javaslattal álljanak elő a képviselői testületben.

A társadalmi-politikai tanács alapvető feladata az alkotmányban megállapított szocialista öngazgatási rendszer megvalósítása, fejlesztése és védelme. A döntések meghozatala azonban nem kizárólag a képviselői testületi küldöttek feladata és joga, mert ebben a munkában részt kell vennie a választótestületnek is. A szakszervezeti küldöttségnek szoros kapcsolatban kell állnia nemcsak a többi társadalmi-politikai szervezettel a közös álláspont megbeszélése végett, hanem a szakszervezeti bázissal is, hogy tájékozódjon a dolgozók időszerű problémáiról. A gyakorlat bebizonyította, hogy a társadalmi-politikai tanács sikeres munkája nagyban függ attól: mennyire van összehangolva a társadalmi-politikai szervezetek tevékenysége a képviselői testületek munkaprogramjával, s hogyan tudja a szakszervezet átültetni a bázisban kifejtett munkáját, a dolgozók érdekeivel együtt, a képviselői testület tanácsába. Szükséges tehát, hogy a küldöttrendszerű viszonyok ne spontánul és ösztönösen, hanem a szervezett tudatos erők akciójában alakuljanak.

A szakszervezet tevékenységéről megállapítható, hogy még most sem foglalta el az őt megillető helyet a képviselői testületi rendszerben. „A szakszervezetek küldöttségének elég erősnek kell lennie ahhoz, hogy a küldöttrendszerű képviselői testületi rendszer minden szintjén kifejttesse véleményét, és pedig nemcsak a saját nevében, hanem a szakszervezetnek mint egésznek a nevében is.”⁵ Többet kell tevékenykednie nemcsak a községi képviselő-testületekben, de a tartományi és köztársasági képviselőházakban is, mind a szűk körű szociális kérdésekben, mind pedig a társult munka és más ügyviteli szövetségek, bankok tevékenységével összefüggésben is.

A gyakorlatban még rendezetlen az egyes társadalmi-politikai szervezetek egymás közötti munkamegosztása. A szakszervezet és a Szocialista Szövetség pl. gyakran foglalkozik ugyanazzal a kérdéssel, párhuzamosan szerveznek akciót a társult munkáról szóló törvény érvényesítésére.

A társadalmi-politikai tanács munkájához nagy segítséget nyújthat a jól tevékenykedő községi szakszervezeti tanács is. A párt, a Szocialista Szövetség és az Ifjúsági Szövetség községi szervezete mellett néhol igen nehézkes a szakszervezet kezdeményezése. Mindenesetre a szakszervezet községi tanácsa akkor lesz jelentős szubjektív erő a küldöttrendszerben, ha az alapszervezetek erős küldött-testületekké fejlődnek, élénk politikai kommunikációt építenek ki a szakmai szakszervezetekkel, valamint a szakszervezet köztársasági és tartományi tanácsával. Társadalmi gyakorlatunkban még nem alakult ki mindenütt a munkamódszer, amellyel a szakszervezet közvetlen kezdeményezőként lépne fel a dolgozók mindennapos kérdéseit illetően. A társadalmi-politikai tanács is túl sokat foglalkozik jogi és formális kérdésekkel vagy ideológiai problémákkal, s eközben némileg mellőzi az öngazgatási és társadalmi-gazdasági viszonyok részletesebb taglalását.

A szakszervezeti tevékenység hazánkban

A Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség osztályjellegénél fogva arra törekszik, hogy gyarapítsa sorait azokkal a dolgozókkal, akik tevékenyek a munkásérdekek meghatározásában és érvényesítésében. Szakszervezetünk szerkezeti felépítése is ezt igazolja: egyrészt követi a társult munka szerkezetét, másrészt a társadalmi-politikai közösségek szintjén területileg kapcsolódik a küldöttrendszerhez, végül pedig megvannak a szakmai szakszervezetek hagyományos formái is. Az egyformán fontos szakszervezeti szerveződés három formája közül a hangsúly mégis a társult munkában alakuló alapszervezeteken van, amelyek sokoldalú ténykedéséről már beszéltünk.

A társadalmi-politikai közösségekben, például a községben, az alapszervezetek a községi szakszervezeti tanácsa tömörülnek. A Szakszervezeti Szövetség követi a föderalizmus elvét a köztársaságok, tartományok, majd a föderáció szintjén. A küldöttrendszer elve szerint a társadalmi-politikai közösségek szakszervezeti tanácsai bizottságokban és szakosztályokban működnek, melyek élén az elnökség — vagyis a tanács végrehajtó és politikai szerve — áll. Hazánk szakszervezeti szerveződésében a szakmai szakszervezetek is keresik annak módját, hogy a szocialista öngazgatás és a társult munka szervezeti elveinek megfelelően, a kölcsönös jövedelmi kapcsolatokon alapuló öngazgatási munka- és eszköztársítás feltételei között szerveződjenek. „A társulás nálunk nem az ágazati összekapcsolódás vonalán fejlődik, hanem az újratermelési egységek vonalán, vagyis a különféle ágazatokhoz tartozó társultmunkaszervezetek kapcsolódnak össze a bővített újratermelés közös folyama-

tában. Ez valószínűleg megköveteli a megfelelő ágazatközi szakszervezeti szervezetek, vagy legalább szakszolgálatok megszervezését is. Értelmetlenség volna a kapitalizmus korában létrejött szakszervezetek szervezeti elveit követni, amikor tudjuk, hogy magával a szocialista forradalommal és öngazgatási fejlődésével alapján megváltozott a termelési viszonyok egész rendszere.”⁶

A társult munkára irányuló tevékenység során igyekezni kell, hogy a jövőben a szakmai szakszervezetek tevékenysége elváljon a szakszervezeti tanácsok feladataitól. Mivel a szakszervezeti alapszervezetekbe eljuttató anyagok a szakmai szakszervezeteknek, de a Szakszervezeti Szövetség országos, köztársasági, tartományi és községi szerveinek anyagai is, gyakran ugyanarra a problémára vonatkoznak, emiatt a dolgozók nem igazodnak el a rengeteg utasításban. A szakszervezeti szervek nem elégedhetnek meg átfogó politizálással, hanem konkrét akcióban keresik a munkásérdekek védelmét.

A társult munkáról szóló törvény a szakszervezeti szervezetet beépítette a társult munka irányítási rendszerébe, fontos követelmény tehát, hogy a szakszervezetnek mindig legyen saját véleménye, saját álláspontja, amelyért a dolgozók mindig vállalják a felelősséget. A fórummunka még elég gyakori a szakszervezet tevékenységében is, ezért tovább kell szervezeti felépítését fejleszteni és néhány új tevékenységi módszerrel gazdagítani.

A Szakszervezeti Szövetség legújabb feladatairól a JKSZ XII. kongresszusának dokumentuma, illetve határozattervezete tesz említést.⁷ Felhívja dolgozóink figyelmét arra, hogy továbbra is harcolniuk kell a szakszervezet fokozottabb felkészültségéért, szervezettebb bekapcsolódásáért a politikai rendszer intézményeiben történő közvetlen döntéshozatalba. Ismét előtérbe helyezzük azt a törekvést, hogy a szakszervezeti alapszervezetek segítségével a dolgozók döntő befolyást gyakoroljanak a társult munka igazgatási folyamatára. A kommunisták legfőbb feladata az, hogy fejlesszék a szakszervezetek cselekvőkészségét a tüzében, de megakadályozva azok bezárkózását saját alapszervezeteikbe. Szükség van a szakszervezet, valamint az öngazgatási szervek és testületek munkájának egybekapcsolására, hogy tevékenységükben ne jelentkezzen párhuzamosság, konkurrencia. A kommunistáknak fejleszteniük kell a szakszervezet védő funkcióit, hogy minden esetben oltalmazhassa a dolgozók öngazgatási vagy személyes jogait.

Jegyzetek

¹ Edvard Kardelj: A szocialista öngazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai. Forum, Újvidék, 1977, 213. 1.

² Uo. 219—220. 1.

³ Uo. 221. 1.

⁴ Uo. 214. 1.

⁵ Uo. 220. 1.

⁶ Uo. 218. 1.

⁷ A JKSZ szerepe és feladatai a szocialista öngazgatás fejlesztéséért és az ország anyagi és társadalmi fejlődéséért vívott harcban. A JKSZ Központi Bizottsága, Belgrád, 1982. április 16. 16. oldal, 3. pont.

Rezime

Savez sindikata u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja

Sindikati su oduvek bio najmasovnija organizacija radničke klase. I u samoupravnom socijalizmu sindikat je organizacioni oblik i sredstvo klase koje omogućava radnim ljudima jačanje njihove društvene moći u ekonomskoj i političkoj sferi društva. Treba istaći posebno, radničko-klasni karakter sindikata koji predstavlja jedinstvenu, dobrovoljnu, samostalnu i odgovornu organizaciju, kao integralni deo političkog sistema.

Analizirajući samoupravni produkcionu odnos, sa svim njegovim karakteristikama i protivrečnostima, možemo pratiti i sadržaj značajnijih funkcija sindikata. Ustav SFRJ od 1974. godine, pored tradicionalnih funkcija, sindikatu dodeljuje i značajne ekonomske, samoupravne, političke funkcije. Posebno moramo istaći novo mesto ove društveno-političke organizacije u procesu donošenja samoupravnih odluka, u organizovanju demokratskih rasprava pri donošenju samoupravnih opštih akata, zatim uloga sindikata u delegatskom sistemu, direktno njegovo učestvovanje u radu skupštine kroz njeno Društveno-političko veće itd.

Nacrt rezolucije XII kongresa SKJ i dalje ističe potrebu većeg angažovanja sindikata u OOUR-ima i u delegatskom sistemu, pre svega radi povezivanja mnoštva interesa i donošenja adekvatnih demokratskih odluka. Treba pojačati akcionu sposobnost osnovnih organizacija Saveza sindikata, sprečiti njihovo zatvaranje. U praksi se zatim, oseća potreba većeg usaglašavanja rada samoupravnih organa i sindikata, da bi na taj način izbegao rad na više koloseka i pojačale efikasnost donošenja samoupravnih odluka. U svojoj zaštitnoj funkciji, sindikat i dalje postaje značajan faktor odbrane samoupravnih prava radnika i društvene svojine. Neposredna povezanost sindikata sa sindikata sa SSRNJ i sa mesnim zajednicama je takođe posebno naznačen zadatak političkih organa u sledećem periodu razvoja našeg sistema.

Resumee

Der Syndikatenbund im System des selbstverwalterischen Sozialismus

Das Syndikat war schon immer die massenhafteste Organisation der Arbeiterklasse. Auch in dem selbstverwalterischen Sozialismus ist der Syndikat Organisationsform und Instrument der Klasse, die den arbeitenden Menschen die Stärkung ihrer gesellschaftlichen Macht in der ökonomischer und politischer

Gesellschaftssphäre ermöglicht. Man soll die Charakteristik des Syndikats als einheitlicher, freiwilliger Organisation der Arbeiterklasse besonders unterstreichen, als integralen Teiles des politischen Systems.

Das selbstverwalterische Produktionsverhältnis, mit allen ihren Eigenschaften und Gegensätzlichkeiten analysierend, können wir den Sinn der wichtigsten Funktionen des Syndikats beachten. Die Verfassung des SFRJ von 1974 erteilt den Syndikat neben der traditionellen Funktionen, wichtige ökonomische, selbstverwalterische und politische Funktionen. Wir müssen die neue Stellung dieser gesellschaftlich-politischen Organisationen besonders unterstreichen, im Prozess der Gestaltung der selbstverwalterischen Vereinbarungen, in der Organisation der demokratischen Verhandlungen bei der Bestellung der selbstverwalterischen Grunddokumenten, sowie die Rolle des Syndikats im Delegationssystem; direkte Teilnahme in der Arbeit der Abgeordneten Häuser in ihrem gesellschaftspolitischen Rat.

Der Resolutionsentwurf des XII. Kongresses SKJ unterstreicht auch weiterhin die Nötigkeit der grösseren Teilnahme des Syndikats in den Arbeitsgrundorganisationen und in dem Delegationssystem, zunächst, wegen der Verbindung der Masse der Interessen und wegen dem Not adequate, demokratische Beschlüsse bringen zu können. Man soll die Aktionsfähigkeit der syndikalen Grundorganisationen befestigen und ihre Einschliessung in sich selbst zu hemmen. In der Praxis führt man die Nötigkeit der Arbeit der Selbstverwaltungsorganisationen und des Syndikats in Einklang zu bringen, damit die Arbeit auf verschiedenen Gleisen gehemmt und die Effektivität erhöht wird. In seiner Verteidigungsfunktion bleibt das Syndikat auch weiterhin, wichtiger Faktor der Rechte der Arbeiter und des gesellschaftlichen Eigentums. Die unmittelbare Verbindung mit der SSRNJ und den Ortsgemeinschaften ist auch wichtige Aufgabe der politischen Organe in der nächsten Periode unserer Entwicklung.

Tóth Lajos

AZ OKTATÁS SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁSÚ ÁTALAKULÁSÁNAK ÚTJAI ÉS AKADÁLYAI

Már a hatvanas évek végén országos méretekben világossá vált, hogy az oktatás terén mélyreható változásokra, átfogó reformra van szükség. Ezzel kapcsolatban közvitára bocsájtottak néhány reformtörekvést, bizonyos elgondolásokat tartalmazó anyagot. A különböző téren megszervezett közviták egy kialakulóban lévő reformmozgalom légkörét árasztották.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség X. kongresszusán (1974) határozatokat hoztak a nevelés és oktatás szocialista öngazgatású átalakításáról. Ezek felölelték egy átfogó oktatási reform főbb célkitűzéseit is. E határozatok értelmében az oktatásnak a társult munka egységes rendszerének alkotórészévé kell válnia és a társult munka egészének kell magára vállalnia a közvetlen felelősséget az oktatási politika kialakításában és megvalósításában, ami az oktatásügy társadalmi helyzetének gyökeres változásához vezet.

A határozatokban nagy horderejű változásokat irányoztak elő az oktatási rendszerben, az oktatási intézmények, szervezetek életében és az oktató-nevelő munkában egyaránt. Társadalmunknak az oktatás iránti elvárásai és követelményei itt eléggé határozott és konkrét formában jutottak kifejezésre.

A kongresszusi határozatok szellemében a hetvenes évek közepén Vajdaságban és Horvátországban (majd a többi szocialista köztársaságban és Kosovón) hozzáláttak az oktatási reform megvalósításához, amely többek között célul tűzte ki:

— egy korszerűbb, rugalmasabb, a penmanens képzés elvére épülő oktatási-nevelési rendszer kialakítását,

— az oktatás és nevelés fokozatainak (és területeinek) függőleges (és vízszintes) összekapcsolását,

— az oktatási rendszer hatékonyságának növelését, amelynek első sorban a társult munka, a gazdaság és a gazdaságon kívüli tevékenységek, káderezési lehetőségeinek kiegészítésében kell megnyilvánulnia,

- az osztályszempont, a munkásosztály érdekeinek érvényesülését
- a dualizmus megszüntetését,
- az oktató-nevelő munka jobb marxista megalapozottságát — a nevelőmunka fokozását,
- az öngazgatás elvének és szellemének, valamint a munka szabad cseréjének a teljes érvényesítését.

Nagy célok, igen összetett feladatok, amelyek megvalósítására széles körű összefogásra, a rendelkezésre álló szakmai és tudományos erők összpontosítására, és egy szerteágazó, bonyolult folyamat körütekintő előkészítésére, jó megszervezésére volt szükség. Sok mindent kellett pótolni, új alapokra helyezni, átalakítani. Mindezt egy olyan összetett, dinamikus és nagy rendszerben, mint az oktatás.

Minden komolyabb változtatás, átalakítás szükségessé teszi a megfelelő feltételek biztosítását. Azzal már a reform és az öngazgatási alapokon végbemenő átalakulás előkészítő fázisában nagyjából mindenki tisztában volt, hogy az alapvető feltételek közül eggyel sem rendelkezünk teljes mértékben. Egyes becslések, előrelátások azt sugallták, hogy majd „menet közben” biztosítani tudjuk a legszükségesebb feltételeket, és idővel a helyzet ebből a szempontból majd fokozatosan javul.

Ilyen körülmények között került sor *az első nagy lépésekre*: egy új szakoktatási rendszer megalapozására, amely különösen középfokon idézett elő gyökeres változásokat, továbbá új óra- és tantervek kimutatását, új tankönyvek kiadását sürgette.

Ezzel párhuzamosan, 1975-ben megalakultak az oktatásügyi öngazgatási érdekközösségek, megváltozott az oktatás pénzelési rendszere, és nagy változások következtek be az oktatás irányításában is.

A pedagógusképzés 1973-ban megkezdett vajdasági reformjának nem volt meg a várt és tervezett folytatása, nem valósult meg a teljesebb, átfogóbb kibontakozása, és a pedagógusok továbbképzésének rendszere is még mindig csak a kialakulás fázisában van. Több hasonló kezdeti vagy csak tervezett lépésről, kísérő akcióról lehetne még beszámolni. Bennünket azonban elsődlegesen az érdekel: *meddig jutottunk el a megkezdett úton.*

A célok megvalósulása — a változások mérete és intenzitása

Az oktatás utóbbi hétéves fejlődésének, alakulásának ménlegelésénél, értékelésénél figyelembe kell venni az oktatás helyzetét meghatározó tényezőket, a társadalom fejlődésének főbb irányzatait és jellegetességeit. Ebből a szempontból feltétlenül szem előtt kell tartani a világgazdaságban jelentkező válság-jelleg hazai megnyilvánulási formáit, és pedig ketős vonatkozásban:

- milyen mértékben vonják a gazdasági életben jelentkező nehézségek el a társadalom figyelmét az oktatásról, és
- hogyan hatnak az oktatás finanszírozására.

Amikor ezt a kérdést ilyen szélesebb megvilágításban taglaljuk, abból indulunk ki, hogy nálunk még az ötvenes évek elején megindult egy igen pozitív folyamat, amelyet az *alkotás társadalmosításával* jelzünk. Ez a folyamat azzal kezdődött, hogy az oktatásirányítás (igazgatás) szerveibe minden szinten bekerültek a társadalom képviselői. A hatvanas évek elejétől kezdve a finanszírozás igazgatási szerveiben (az iskolaalapok igazgató bizottságában, majd az oktatásügyi közösségekben) helyet kaptak a gyárok és más munkaszervezetek küldöttei. Végső céluk e folyamat megindításával az volt, hogy a munkásosztály és a polgárok ezen a téren is „vegyék kezükbe saját sorsuk irányítását”, vagyis beleszólásukkal, a döntéshozatalban való részvételükkel járuljanak hozzá, hassanak oda, hogy az oktatás és nevelés valóban az ő érdekeiket és az osztálytársadalmi érdekeket szolgálja, hogy ne idegenedjen el tőlük, ne szolgáljon ellentétes érdekeket, és ne álljon elavult felfogások és törekvések szolgálatában. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az oktatásügy a hozzá nem értők „uralma” alá kerül. Ellenkezőleg: éppen az oktatásügy társadalmosítása teszi még kifejezettebben szükségessé a szakmunka és a tudomány még nagyobb arányú bevonását és felhasználását a döntéshozatal előkészítésébe, a koncepciók, tervjavaslatok, alternatív megoldások kidolgozásába. Ugyanakkor szükségessé válik a dolgozók és a polgárok, a társult munka egészének nagyobb felelősségvállalása, az egyéni és a kollektív felelősség állandó fokozása az oktatásügy fejlesztésével kapcsolatban.

Tudjuk, hogy ezen a téren nem lehetett ugrásszerű fejlődésre számítani, de mivel az oktatás társadalmosítása a szocialista öngazgatású átalakulásnak is fontos mozzanata, egyidejűleg feltétele és következménye, eredménye, jogosan merül fel a kérdés: *milyen irányú és ütemű haladás tapasztalható ebből a szempontból az utóbbi 7—8 évben?*

Nem vállalkozhatunk a helyzet és a fejlődés mélyreható elemzésére. Ehhez nem rendelkezünk kellő információkkal és más feltételekkel sem. Főbb vonalakban, egy globális megítélés alapján azonban *megállapíthatjuk, hogy az oktatás társadalmosításának mennyiségi növekedése — a munkásosztály és a polgárok mind szélesebb körű bevonása — még nem minden téren, sőt egészében sem vonta maga után kellő mértékben az elvárható minőségi változásokat.* A formai változások, az öngazgatás, illetve az oktatásirányítás rendszerében bekövetkezett változásokat nem mindig követte a megfelelő minőségi ugrás. Ez különösen az oktatásügyi öngazgatási érdekközösségek munkájára vonatkozik — amelyekben gyakran még mindig a régihez hasonló (ún. költségvetési) elosztási méreőket alkalmaznak —, *de szoros kapcsolatban van a demokratizmus elvének megvalósulásával, az öngazgatás szellemének kibontakozásával, illetve a technobürokratizmus gátló, gúzsba kötő hatásának érvényesülésével.*

Ugyanakkor, amikor ilyen jellegű hatások még sok öngazgatási szerv munkájában tapasztalhatók, számunkra éppen oktatásunk és nevelésünk hatékonyságának szempontjából, nagyon fontos, hogy minél tárgyila-

gosabban mérlegeljük *a személyi tényező, a küldöttségek és küldöttek eszmei-politikai és szakmai érettségét és felelősségérzését.* Ez a kérdés alaposabb tanulmányozást igényel, azonban ennek hiányában is elég sok, megbízhatónak látszó jel utal arra, hogy ebből a szempontból még nagyon sok a tennivaló, pótolnivaló — sok a hiányosság. Hogy történhetne meg különben, hogy a küldöttek egy része többször még nagy horderejű kérdések megvitatásakor is közömbösen viselkedik, és a javasolt határozatokat fenntartás nélkül elfogadja és megszavazza. Később viszont kiderül — reformunk egyes megoldásai erről meggyőzően tanúszkodnak —, hogy e határozatok, döntések elhamarkodottak, illetve helytelenek voltak.

Ismeretes, hogy ebben nagy szerepet játszik (illetve játszhat) a küldöttek nem teljes, vagy nem megfelelő tájékoztatása, avagy túltájékoztatása, és az is kétségtelen, hogy fejlődésünk mai fokán még korai volna a küldöttekkel szemben magas (vagy túl magas) elvárásokat támasztani. Valószínűleg közrejátszik az ilyen, lényegében elfogadhatatlan magatartás kialakulásában a fent említett körülmény is: a gyárak és más termelőüzemek dolgozóit manapság a természetestől és a megszokottól nagyobb mértékben (helyenként túlságosan) lekötik a saját gondjaik és bajaik, és ebben a tekintetben valószínűleg még egy ideig nagyobb türelmet és megértést kell tanúsítanunk. Ez viszont semmiképpen sem jelentheti a munkásosztály felelősségének teljes feloldását az oktatásügy, és külön a megindított reformfolyamatok irányában. Ezt feltehetően senki nem is feltételezi.

Az oktatás szocialista öngazgatású átalakulásának másik igen fontos mozzanata és egyben próbaköve *a munka szabad és egyenrangú cseréjének a megvalósítása.* Ez alkotmányos jog és kötelezettség, amelyet a társult munkáról szóló törvényben is igen határozottan lefektettek: az oktatásügy a társadalomnak nyújtott szolgáltatásai alapján részesülhet a megtermelt javakból.

Melyek azok az alapvető értékek, amelyek az említett okmányok alapján meghatározzák az oktatásnak ezt a hozzájárulását? Mindenekelőtt a társult munka termelékenységének növekedéséhez és (általában) a társadalmi fejlődéshez való hozzájárulásában jut kifejezésre. Szélesebb értelemezésben tehát a műveltségi szint emelése, a lakosság iskolai végzettségbeli és szakképzettségi összetételének javulása egyaránt az oktatás hatékonyságának legfontosabb fokmérői, meghatározói. Emellett igen fontos, illetve szintén alapvető mérce a személyiség harmonikus fejlesztésének megvalósulása, a fundamentális nevelési célok elérése: a művelt ember, a jó munkás és az érett, öntudatos, aktív öngazgató kialakítása.

Az intézményes oktatásnak és nevelésnek a hozzájárulását e célok megvalósításához — az iskoláselőtti kor nevelési intézményétől kezdve az egyetemekig — igen nehéz pontosan megállapítani és mennyiségi jelzőkkel kimutatni. Ez a nehézség, melynek gyökereit az oktató-nevelő munka bonyolultságában kell keresni, képezi a legfőbb akadályt a mun-

ka szabad cseréjének realizálásában. Ezért folyamodnak még manapság is az oktatásügyi érdekközösségekben a többé-kevésbé régi elosztási mérések alkalmazásához, és ezért vált olyan lassú, megtorpanásokkal teli folyamattá nálunk az új társadalmi-gazdasági viszonyok kialakulása az oktatás és a munka más területei között, de az oktatáson belül is.

A probléma egyik sarkalatos pontja az oktató-nevelő munka hatékonyságának, eredményességének a megállapítása. Az oktatási-nevelési szervezetekben, az iskolákban, egyetemi karokon, főiskolákon érvényben lévő hagyományos értékelési (osztályzási) rendszer, az ún. „belső értékelés” a szubjektivitás bélyegét viseli magán, ami a különböző, gyakran igen eltérő osztályzási kritériumok alkalmazásában jut kifejezésre. A pedagógusok munkájának eredményessége a tanuló fejlődésében mutatkozik meg, arra pedig más, külső tényezők (szociális helyzet, a szülők műveltségi szintje stb.) is hatnak, és minden tanuló magában hordozza saját fejlődésének lehetőségeit és korlátait. Ezért ütközik olyan nagy akadályokba a pedagógus és az iskola munkájának az értékelése, és az egész oktatási-nevelési rendszer hatékonyságának, társadalmi értékének a megállapítása. Létezik-e ezen a téren egyáltalán egy elfogadható megoldás, illetve kiút ebből a zsákutcából? Eddigi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy létezik, de ideális helyzetet, teljes egzakttságot és megbízhatóságot szavatoló megoldásokat aligha találunk.

Ez egy igen bonyolult, tudományos feladat, amelyet csak a tudomány módszereivel és eszközeivel, kitartó és helyesen irányított szak- és tudományos munkával lehet előbbre vinni. A gyakorlat még eddig is több elfogadható rész megoldást vetett felszínre. Ezek tudományos értékelése már magában véve is hozzájárulhatna sok kérdés, dilemma tisztázásához.

A távolba mutató főbb tennivalók és megoldási módok között említjük az ún. „külső” értékelés tökéletesítését. Ennek lényege: felfedni, amit a tanuló, illetve a végzett szakember, mint tartós értékeket (tudást, készséget, képességet, álláspontot, viszonyulást stb.) az oktatás egyik fokozatáról a másikba (a magasabba) való átmenetekor magával visz, illetve, amivel az oktatási rendszer elhagyásakor, a munkába álláskor rendelkezik. Ez egyben igen fontos visszajelzésként is szolgálhatna az oktatási rendszer és az egyes iskolák (egyetemi karok) számára. Fejlődésünk következő szakaszán a belső és a külső értékelés egy egységes értékelési rendszerre alakulhatna, ami a munka szabad cseréjének hatékonyabb alkalmazását tenné lehetővé.

A „belső” és „külső” értékelés, általában az oktatási rendszer és alrendszerei értékelésének tökéletesítése céljából megfelelő kritériumok, mérések, módszerek és eszközök kimunkálására van szükség. Ebből a munkából kellene a tudománynak az eddiginél sokkal jelentősebb részt vállalnia, hatékonyabb segítséget nyújtania. Ehhez feltétlenül szükség van a probléma tisztánlátására. A legnagyobb veszélyt ebből a szempontból az oktató-nevelő munka értékelésével kapcsolatos „leegyszerűsítő” törekvések képezik. Ezek káros következményei az idő és az energia észszerűtlen felhasználásában, pazarlásában nyilvánultak meg. Egyes, ve-

zetői funkcióban lévő emberek rövidlátása ezen a téren is súlyos következményekkel járt.

Minket ez a kérdés elsődlegesen a szocialista öngazgatási viszonyok kialakulásának a szemszögéből érdekel. A következtetés logikusan adódik: *az ilyen körülmények nem kedvezhetnek az új viszonyok kialakulásának, sőt gyakran érezhetően gátolják azok gyorsabb kibontakozását.*

Mindenekelőtt nem valósulhatott meg hatékonyabb formában a munka szerinti jövedelemszerzés és elosztás elve, *nem jöhetett létre egy tökéletesebb, serkentőleg ható elosztási rendszer,* amely nagyobb mértékben járult volna hozzá az alkotószellem kibontakozásához, és végeredményben a munka felszabadításához az oktatásügyben. Ez állandóan magában hordozta (és hordozza) az egyenlősi veszélyét a személyi jövedelmek kialakításában, ami a munka minőségi szintjének és eredményességének csökkenéséhez vezethet. És mindez egy nagy várakozással teli oktatási reform „kellős közepén” jut kifejezésre!

Ugyanakkor nem szabad lebecsülni azokat a változásokat, amelyek, ha nem is a várt ütemben és kellő intenzitással bontakoznak ki, de mégis némi bátorításul és útmutatásul szolgálnak. Az oktatásügyi érdekközösségek szolgáltatást igénylők tanácsában jelen vannak, és mind fontosabb szerepet játszanak a munkásosztály küldöttei, akik egyben a kapocs szerepét is betöltik a termelés és az oktatásügy, a munka és a tanulás világa között. Ez hozzájárul felelősségérzésük növekedéséhez, de hatásuk a szakmai képzés fejlesztésére, az oktatási központok és a felsőoktatás hálózatának kialakítására is növekvő tendenciát mutat. Már az elkövetkező években a társult munka általuk terjedő hatása még kifejezettebb lesz, különösen az oktatás gyorsabb, hatékonyabb idomulására a változó feltételekhez és követelményekhez, ami többek között, az egyes káder, illetve képzési profilok kialakításában jobban fog érvényesülni. A gazdaságosság és ésszerűsítés, illetve a munka szabad cseréje elvének következetesebb alkalmazása bizonyosan hozzájárul majd az oktatásügy jobb anyagi ellátásához, az oktatás anyagi alapjának gazdagításához, valamint a pedagógusok anyagi helyzetének javításához.

Végso célunk, hogy az oktatás a társult munka szerves részévé váljék. Ehhez hosszú út vezet, amelynek megvannak a maga szakaszai, és amelyen számtalan akadályt kell leküzdeni. A kialakulóban lévő pozitív folyamatok, az egymás jobb megismerése, az együttműködés szálainak bővítése, egy-egy komoly lépést jelenthet ebbe az irányba. E folyamat meggyorsításának és helyes irányításának több előfeltétele van. Legfontosabbnak *az egyenlő fejlődési feltételek kialakítását tartjuk:* olyan körülmények és feltételek biztosítását, amelyek szavatolják az oktatás megfelelő társadalmi és anyagi helyzetét. Ez nemcsak a társadalom anyagi lehetőségein, a termelékenységen múlik. Nagy szerepe van ebben a kialakult nézeteknek és álláspontoknak, és annak, hogy mennyiben képesek az öngazgatók megszabadulni attól a tévhitől, mely szerint az oktatás a fogyasztás kategóriájába tartozik, és a termelésre nagy teherként nehezedik. *Az oktatás a tudománnyal együtt igen fontos ter-*

melőerővé, a társadalmi haladás nagyon jelentős feltételévé vált. Ebből ered rendkívüli társadalmi jelentősége. A nagyobb termelékenységért folytatott harcot is ebből a szemszögből kell mérlegelni és irányítani.

Ez semmiképpen sem jelentheti azt, hogy az oktatást csak jellegénél, humánus feladatainál fogva kell megbecsülni. Már említettük, hogy nagyon fontos szempontként szerepel, hogy mit nyújt, hogyan valósítja meg a kitűzött célokat, közösen elfogadott terveket — mennyiben felel meg a társadalmi elvárásoknak, a ma és a holnap követelményeinek.

Hogy ennek megfelelően és önfejlesztő rendszerré váljék, amely nem ismer egy helyben topogást és visszafejlődést, nagy szükség van *a szocialista öngazgatási viszonyok kialakítására az oktatás rendszerében is*, így az oktatás és nevelés egyes fokozatainak és területeinek egymásba kapcsolódásában is. Az e téren végbemenő integrációs folyamatokat is ennek az elvnek, valamint az ésszerűség és a gazdaságosság elvének kell áthatnia. A figyelem középpontjában mindig az embernek (a tanulóknak) kellene állnia, akinek az érdekében (állítólag vagy a valóságban is) mindez történik, de szükség van a társadalmi (az általános) érdekek érvényesítésére is.

Az ilyen viszonyok kialakításával, külön a demokratizmus és szocialista humanizmus elvének alkalmazásával, szoros kapcsolatban van *a dualizmus maradványainak kiküszöbölésére indított harc kimenetele és az esélyegyenlőség, a személyiség szabad kibontakozásának érvényesülése az oktatási-nevelési rendszerben.*

Nem kétséges, hogy e nemes célok megvalósítása érdekében nem elegendő magát az oktatási rendszert demokratizálni és a szabad „áthatolhatóság” elvét proklamálni. Egész sor akció megindítására és eredményes befejezésére lett volna szükség ahhoz, hogy a tanulók szociális helyzetéből (különbségeiből) eredő esélytelenségeket fokozatosan eltüntessük. Folyamatban van néhány ilyen akció a napközis foglalkozások megszervezésétől, az ingyenes tanfelszerelés biztosításán keresztül egészen a diákotthon-hálózat bővítéséig és az ösztöndíjazási rendszer tökéletesítéséig, amelyek azonban együttvéve sem bizonyultak eléggé hatékonyaknak.

Ezen a téren is, valamint a szocialista öngazgatású viszonyok kialakulásával közvetlenül vagy közvetve kapcsolatban lévő más területeken is még tehát sok a tennivaló, a pótolnivaló. Még mindig sok a tennivaló az emberek, az öngazgatók (és a jövő öngazgatóinak) a képzése és nevelése terén is, hogy minél előbb jussanak el az önképzés és önnevelés fokára.

Számunkra külön jelentőségű, hogy miképpen alakulnak ezek a viszonyok az iskolákban és más oktatási-nevelési szervezetekben.

Az oktatási-nevelési intézményekben végbemenő változások

Az óvodákban, iskolákban, oktatási központokban, főiskolákon és egyetemi karokon nem hanyagolható el a szocialista öngazgatású viszonyok fejlesztése, mivel a hatékony nevelőmunka előfeltételét képezi.

A társultmunka-alapszervezetekben kialakuló viszonyok jórészt a társadalomban, és ebben az esetben az oktatási rendszerben létrejött viszonyok függvénye, bár nagyon sok múlik a személyi tényező, a pedagógus felfogásmódján, hozzáállásán.

Mivel az oktatási-nevelési szervezetek az oktatási rendszer alrendszeit képezik, így magukon viselik ennek a rendszernek a jó és rossz oldalait, de ugyanakkor lehetőségük van, hogy kifelé, a „főrendszer” irányába is hassanak, hogy aktív tényezőként vegyenek részt, küldötteiken keresztül és másként is az új társadalmi-gazdasági viszonyok kialakításában. Eddig ez a hatás nem jutott kellő mértékben kifejezésre, amit sokszor a küldöttségek és küldöttek gyenge vagy gyengébb helytállására lehetett visszavezetni.

Ezzel kapcsolatban igen fontos, hogy *az iskolák dolgozói milyen mértékben tájékozottak ezen viszonyok kialakultságáról, avagy az e téren tapasztalható lemaradás fokáról és főbb okairól. Arról, hogy milyen szintet kívánunk elérni, és azt hogyan lehet megvalósítani. Valamint arról, hogy a szocialista öngazgatási viszonyok fejlettsége vagy fejletlensége az oktatásügy terén általában milyen hatással van az oktatási rendszer hatékonyságára, mennyire befolyásolja az oktatás társadalmi és anyagi helyzetének alakulását, illetve, hogy itt milyen kölcsönhatások alakulhatnak ki jó vagy rossz irányban egyaránt.*

A helyzet részletesebb és tárgyilagos ismerete, a körülmények és különböző tényezők határfokának felmérése tenné lehetővé a megfelelő stratégia kialakítását az iskolán belül. Tudni kell, hogy mit akarunk és mit lehet elérni, és ahhoz milyen hozzáállásra és akciókra van szükség. Lehetőleg (ezen a téren) egységesíteni kell az álláspontokat, és összehangolni a fellépést minden szint irányába. Ezért nagy szükség van a küldöttségek kellő aktivizálására, és az iskolákban működő társadalmi-politikai szervek ilyen irányú erőfeszítéseire.

Milyen irányokban juthat a szocialista öngazgatási viszonyok fejlesztése elsődlegesen kifejezésre az iskolákban és más oktatási-nevelési intézményekben?

Mindenekelőtt *a munka iránti viszonyban, a feladatkörök teljesítésében.* Az alapvető pedagógiai funkcióból eredő oktatási-nevelési célok és feladatok megvalósításában minden pedagógusra meghatározott szerep hárul. A pedagógusi hivatás a legönállóbb hivatások közé tartozik, ami a felelősségvállalás magas fokát igényli.

Az első és legfontosabb kérdés itt: mennyiben érzi a pedagógus saját tevékenységi körét hivatásának? Továbbá: milyen a felelősségérzése, a gyermek iránti szeretete? Ezek határozzák meg jórészt a munka iránti viszonyulását.

Ebben a tekintetben nagy különbségek tapasztalhatók a pedagógusok között. Így van ez minden foglalkozási ágban, azonban az oktatásban a gyengébb vagy rossz munka következményei sokkal súlyosabbak: kisebb vagy nagyobb mértékben gátolhatják a tanulók személyiségének kialakulását, illetve nem járulnak hozzá a gyermek fejlődéséhez.

Bennünket, témánknaak megfelelően, elsősorban az érdekel, hogy a helyzet alakulása javuló avagy rosszabbodó irányzatot mutat-e. A körülmények, amelyek a belső, a pedagógusban lévő szabályozó és hajtóerők mellett e viszony kialakulására hatnak, elég sok aggasztó vagy legalábbis elgondolkoztató tünetet, mozzanatot tartalmaznak. Már említettük az anyagi serkentés alacsony fokú hatékonyságát. Több mint egy évtizede hangsúlyozzuk az ún. negatív szelekció kialakulását feltételező tényezők megszüntetésének szükségességét. (Ismeretes, hogy a pedagógusi hivatást miért választja aránylag kevés tehetségesebb tanuló, miért nem vonzóbb ez a hivatás az ifjúság számára.) Mégis keveset tetünk a helyzet — különösen a pedagógusok anyagi helyzetének — javításáért.

A munkához való viszonyra kihatással van a pedagógiai vezetés színvonala és az iskolában kialakult *munkaléggkör*, és az ezzel szorosan összefüggő *kollektív felelősség* megnyilvánulása.

Sokszor elhangzott már a követelmény, hogy az öngazgatásban az egyéni felelősség és az öntudatos fegyelem mellett szükség van a kollektív felelősség kialakítására és fejlesztésére. Eszerint amellett, hogy minden dolgozó felelősséget vállal saját munkájáért és önként, önkézdemenyezőleg aláveti magát az érvényben lévő szabályozási, illetve követelményrendszernek, felelősséget vállal munkatársa munkájáért, az egész munkaszervezet tevékenységéért, munkateljesítményéért is.

Már többször megállapították, hogy ebből a szempontból a haladás — és ez nemcsak az oktatásra vonatkozik — nem kielégítő.

Figyelembe véve ezeket a túlnyomórészt nem kedvező, sőt többször kifejezetten negatív körülményeket, illuzórikus volna, ha a pedagógusok (és az iskola más dolgozóinak) a munka iránti viszonyulásával kapcsolatban magas elvárásokat támasztanánk. A helyzet egészében véve mégsem rossz, még kevésbé aggasztó. Ezt sokéves tanügyi tanácsosi és iskolavezetői tapasztalataim is alátámasztják. *A pedagógusok nagy többsége manapság is többet nyújt, mint amennyit az anyagi javakat illetően a társadalomtól kap.* Még sincs ok semmiféle önelégültségre. Nem kicsiny a munkáját hanyagul végző, a hivatásához tisztviselő módon viszonyuló pedagógusok száma. Csökkenőben van viszont azok száma, akik munkájukat lelkesedéssel, teljes odaadással végzik. Gyakran hiányoznak az újítók, az igazi alkotók, pedig ez a hivatás az alkotóvágy kibontakozásának melegágyává válhatna. A helyzetet alaposabban kellene tanulmányozni, mert egy esetleg elhatalmasodó hanyatlás általános társadalmi szempontból is igen káros következményekkel járna.

A szocialista öngazgatási viszonyok fejlesztése, avagy visszafejlődése az *emberi kapcsolatokban, elsősorban a pedagógus—pedagógus és a pe-*

dagógus—diák viszony alakulásában jut kifejezésre. A humanizált emberi kapcsolatok az eredményes nevelőmunka előfeltételét képezik.

Nincs lehetőségünk egy tárgyilagos helyzetkép felvázolására. Inkább csak a gátló és zavaró körülményekre kívánunk rámutatni, amelyek lassítják a már rég kialakulóban lévő pozitív folyamatokat.

Ezért vissza kell térnünk a munka szerinti díjazás elvének alkalmazására, illetve a munka értékelésében tapasztalható ingadozásokra és tévutakra. Az értékelés elemeinek és mércéinek kimunkálatlansága, vagyis a szubjektív mércék érvényesítése a minőség megállapításában sokszor vezetett már iskoláinkban az emberi kapcsolatok romlásához, a nevelőtestületen belüli csoportosulásokhoz (érdekcsoportok kialakulásához). Ez a veszély, a már említett okból, tudományos megalapozás hiányában, továbbra is fennáll. Elfogadhatatlan, hogy ennek csak az egyenlősdivel lehet elejét venni, mert az ilyen jelentős értelmiségi munkában az egyenlődi könnyen vezethet az amúgy sem nagy munkalendület csökkenéséhez.

Ezt a kérdést is tüzetesebben kellene tanulmányozni. Csak így lehetne eljutni a gátló okok és zavaró körülmények megszüntetéséhez. Természetesen komolyabb haladás csak úgy érhető el, ha a személyi tényező, az ember is állandóan tökéletesedik.

A pedagógus—diák viszony humanizálása terén hosszú és eredményes utat tettünk meg, mégsem lehetünk az elért szinttel mindenütt elégedettek. Sokszor még hiányzik a kölcsönös bizalom, az egymás őszinte megbecsülése, és a pedagógusok részéről a segítségnyújtási készség, a jószándék. Ma már talán csak elvétve fordul elő, hogy a pedagógus megalázza tanítványát, vagy diszkriminációt alkalmaz vele szemben. Még mindig nem elegendő azonban az olyan pedagógusok száma, különösen a középiskolákban, akik iránt a tanítványok teljes bizalmat éreznek, és akiket segítőtársként tisztelnek.

A hibát, természetesen, nemcsak a pedagógusok magatartásában és viszonyulásában kell keresni, hanem a tanulók munka (tanulás) iránti viszonyában és a pedagógusaik iránti magatartásában, esetleges tiszteletlenségében is.

Mivel egy nevelési szempontból igen fontos kérdésről van szó, többet kellene vele foglalkozni az iskolákban, a pedagógusok és a tanulók közös összejövetelén is. Ennek a viszonynak az alakulása hatással van a *diákönigazgatás fejlődésére*: a jó, humanizált kapcsolatok serkentőleg hatnak a tanulók önállóságának, önkezdeményezésének és aktivitásának kibontakozására. Ezzel szemben a tanári tekintélyen (magából a hivatásból eredő tekintélyen) alapuló tanár—diák viszony, amely a tanár dominanciájában tükröződik, mindez nem juthat eléggé kifejezéshez.

A tanuló—tanuló viszony humanizálására is nagy szükség van, különösen a nemek közötti helyes viszony kialakítására és a tanulói közösségek fejlesztésére.

A szocialista öngazgatási viszonyok fejlesztésének egyik igen jelentős

mozzanata soknemzetiségű Vajdaságunkban az egyenjogúságon alapuló nemzetek és nemzetiségek közötti kapcsolatok elmélyítése, állandó fejlesztése. Legfőbb célunk a testvériség—egység, az együvé tatozás érzésének fejlesztése. Ehhez egymás nemzeti (elsősorban kulturális) értékeinek a megismerésén, és a kölcsönös megbecsülés kialakításán keresztül lehet eljutni. Ilyen irányú törekvéseinket tehát mindig megfelelő tartalommal kell kitölteni. A célnak megfelelő módszereket és eszközöket kell alkalmazni az intézményes és az intézményeken kívüli — így a családi — nevelésben egyaránt. Törekvéseinket mindig a helyesen felfogott nemzeti egyenlőség elvének kell áthatnia, mert csak ezen az úton lehet elérni, hogy az egyenjogúság az iskola életének minden zugában élő valósággá váljék. Az e téren felmerülő akadályok, amelyek elvéve még mindig egyes emberekben (diákokban, pedagógusokban) jelen lévő előítéletek és téves, esetleg nacionalista színezetű felfogások formájában jelentkeznek, csak úgy küzdhetők le, ha nem a helyzet szépítésére, a torzítások, téves nézetek elhallgatására, hanem a helyzet nyílt feltárására, a negatív jelenségek, a bizonyos fokú lemaradás okainak felfedezésére törekszünk. Ez a törekvés nemzetiségi politikánknak mindig fontos alkotóeleme volt. A leglényegesebb ebből a szempontból, hogy ne a formai megoldásokat tartsuk elsődlegesnek, hanem a kialakult és kialakulóban lévő emberi tudatot, mint az emberi cselekvés hajtóerejét, irányítóját.

Ebből a szempontból hasznos volna elömezni az új tantervek megvalósítását, amelyek a kölcsönös megismerés elvére épülnek, és a nevelőmunka hatékonyságát az internacionalizmus szellemének kialakításában.

Következtetések, sugallatok

Munkánkban oktatásügyünk öngazgatási fejlődésének leglényegesebb kérdéseit öleltük fel, főbb vonalakban. Nem bocsátkozhattunk a helyzet és az eddigi fejlődés részletesebb és mélyreható elemzésébe. Egyes, a szocialista öngazgatási viszonyok fejlesztésével kapcsolatos kérdéseket, mint pl. az öngazgatás mechanizmusának és azon belül a vezetés funkciójának működését, a társadalmi-politikai szervezetek szerepét csak érintettük.

A lényeg, a fejlesztés útjainak és nagyobb akadályainak feltárására törekedtünk. Egyenletes és kellő ütemű fejlődésről ezen a téren még nem lehet beszélni. Igen összetett, szerteágazó, de egymással összefüggő folyamatokról van itt szó, amelyek alakulására sok körülmény és tényező hat. A legtöbb nehézség és akadály abból ered, hogy mi a szocializmus építésében sajátságos, új utakon járunk. Fejlődésünk egy-egy irányelvét, célkitűzését a kellő tapasztalat és tudományos támasz hiányában többször igen nehéz tökéletesen megvalósítani. Emellett állandóan jelen vannak az etatizmus maradványai, a sokszor szükségtelen, túlzott állami beavatkozás fékező hatása, valamint a technobürokratizmus gúzsba kötő, torzító „gáncoskodása”. Az előírások többször egymást keresztezik, és

gátolják az öngazgatók önállóságának és kezdeményezésének szabadabb, alkotó kibontakozását, és hozzájárulnak a felelősségérzés tompításához.

A gyorsabb, intenzívebb fejlődés legfőbb akadályait sokszor mégis az *emberi tényezőben, a dolgozóban, az öngazgatóban kell keresnünk*, de nem szabad szem elől téveszteni, hogy ezek a külső körülmények és akadályok jelentős mértékben meghatározzák az ő fejlődését, kibontakozását is. Ez megnehezíti az akadályok felfedését. Éppen ezért tartjuk olyan fontosnak a helyzet és a fejlődés sokoldalú tanulmányozását.

Az oktatásügyben végbemenő fejlődés hatással van egész társadalmunk fejlődésére. Itt, ahol a jövő öngazgatóit képezik, alakítják, feltétlenül többet kellene tenni e viszonyok fejlesztéséért. Az akadályokat elsősorban magunkban, pedagógusokban kell legyűrnünk, nekünk kell jobb öngazgatókká válnunk. Ebben segítségünkre lehetnek az iskolákban működő társadalmi-politikai és szakmai egyesületek, szervezetek.

A szocialista öngazgatói viszonyok fejlesztésében nem lehet ugrás-szerű változásokat elérni, de feltétlenül szükség van — és ebben az oktatás bizonyos fokig a példaadó szerepét is vállalhatná — *az egyenlete-sebb, céltudatosabb és az eddiginél valamivel dinamikusabb fejlődésre.*

Rezime

Putevi i prepreke u formiranju socijalističkih samoupravnih odnosa u obrazovanju

Osvetljavanju ove aktuelne problematike autor prilazi sa stanovišta povećane uloge obrazovanja u celokupnom društvenom razvoju, odnosno od njegove osnovne funkcije: formiranja kulturnog (obrazovanog) čoveka, dobrog radnika i samoupravljača.

Ukazujući na potrebe za dubljim promenama u obrazovanju, ističe međusobnu povezanost i uslovljenost formiranja novih društveno-ekonomskih odnosa između obrazovanja i ostalih sfera rada i unutar sistema obrazovanja i sprovođenja obuhvatne reforme obrazovanja. U tom svetlu analizira dosadašnje promene, previranja, tragajući za preprekama, kočnicama bržeg i ravnomernijeg razvoja. Posebno se zadržava na uzrocima nedovoljno efikasne primene principa slobodne razmene rada na polju obrazovanja, kao i na negativnim uticajima tehnobirokratizma. Zaostajanje u primeni tog principa reflektuje se i u raspodeli dohotka i u formiranju ličnih dohodaka u obrazovno-vaspitnim organizacijama: u nedostatku jednog stimulativnijeg sistema raspodele dohotka.

Pitanje podruštvljavanja obrazovanja tretira prvenstveno sa gledišta uloge udruženog rada, ostvarivanja prava radnih ljudi na obrazovanje i sa gledišta ispoljavanja principa demokratičnosti.

U sledećem poglavlju svog rada analizira razvijanje novih odnosa unutar škola i drugih obrazovno-vaspitnih organizacija, stavljajući naglasak na odnos prema radu i pozivu na humanizaciju međuljudskih odnosa i na formiranju pravilnih međunacionalnih odnosa, baziranih na principu nacionalne ravnopravnosti.

Na kraju izvlači neke suštinske zaključke o dosadašnjim tokovima razvoja i insistira na ravnopravnijem i dinamičnijem razvoju u kojem će subjektivni faktor — samoupravljač imati sve veću i složeniju ulogu.

Summary

Courses and Obstacles in Building the Socialistic Selfmanagement Relations in Education

The author approaches this problem from a viewpoint that education has become a very important factor in social development and in the formation of educated people, good workers and selfmanagers.

When explaining the necessity of deeper changes he points out the connection between the new socio-economic relations in education and the other spheres of work. He analyses the previous changes searching for the obstacles that obstruct faster and even development. He draws attention to the unsatisfactory application of free trade of work and the negative effects of technobureaucracy. These phenomena are reflected in the distribution of income and personal incomes in the organizations of education. The process of socializing education is treated by the author from the aspect of Associated Labour, the rights of working people on education and from the aspect of democratic ideas. In the next chapter of this work he analyses the development of human relations in the organizations of education pointing out the importance of this profession in creating better human relations and correct relations between the nationalities on the base of equality.

At the end he draws out some important conclusions concerning the previous courses of development of education and insists on a more dynamic and even evolution with paying more attention to the subjective factor, the selfmanager.

TANULMÁNYOK, CIKKEK

Szilágyi Gábor

VAJIDASÁGI KÉPZŐMŰVÉSZETI TALÁLKOZÓK

ORSZÁGOS KÉPZŐMŰVÉSZETI TALÁLKOZÓK SZABADKÁN
(1962—1982)

A képzőművészeti találkozók fogalma és léte nem új keletű, csak ezek a tevékenységek állandóan más és más formában jelentkeznek és állandóan változnak. Barbizon, Nagybánya és a Bauhaus, valamint utánuk a különböző országokban létrejött alkotóházak, művésztelepek és műhelyek, szobrászati és kerámiai szimpozionok és az ezekhez hasonló alkotó jellegű képzőművészeti találkozók bizonyítják ezt. A találkozók indítékai, célkitűzései, témái és megvalósítási módszerei úgy alakulnak, formálódnak és változnak, ahogyan azt egy történelmi idő gazdasági és társadalmi adottsága megalapozza, kultúrigénye és érdeke megkívánja, és ahogyan azt a művészet és az alkotók igénylik. Így van ez a vajdasági képzőművészeti találkozókkal is. Vajdaságunk területén már 1898-ban létrejön az igen jelentős németelemeri művésztalálkozó, melyet Kovalszky Sarolta vezet. A művészek a nagybecskereki Torontál megyei Szőnyegipari RT üzemében falikárpit szőtteket készítenek, amelyek még a párizsi világkiállításra is eljutnak és ott díjat kapnak. Szabadkán csak 1923-ban kerül sor vajdasági jellegű művésztalálkozóra, amely megmegalakítja a történelem folyamán először a Vajdasági Képzőművészek Egyesületét, programot fogad el az alkotómunka fejlesztésére, egy közös műterem létrehozására és Topolyán egy művésztelep megalapítására tesz ajánlatot. Petrovgradon (Nagybecskereken, ma: Zrenjanin) 1931-ben és 1932-ben a vajdasági művészek egy népes csoportja alkotással és kiállításokkal egybekötött művésztalálkozót rendez. A második világháború után a szabad Vajdaságban, a népfelszabadító harc és szocialista forradalom vívmányaként a kultúra és a művészet előtt is új távlatok nyílnak. A néphatalom központi irányítással kezdi el mind a gazdasági, mind a társadalmi élet minden formájának a kialakítását. A képzőművészeti élet kialakításában is a dogmatikus elvek az irányadók. A központi eszközökkel fenntartott intézmények, a szakegyesületek és szövetségeik az akkori kultúrpolitika megvalósítói. Ezzel megkezdődik a kultúra intézményesítése, adminisztrációs irányítása és pénzelése. Elsőbb-

séget az adminisztratív központokban levők élveznek és ez kialakítja a központok gazdag kultúréletét, amely az alkotók többségét a nagyvárosokba csábítja. A központok privilégiumai, a csoportok monopóliuma, az állandó eszmei és szakmai felügyelet, a köztársasági egyesületek bezárkózása, a jelentősebb rendezvényekről való kihagyás vagy kiszűrés, az elszigetelésből származó magárahagyatottság mind olyan tényezők abban az időben, amelyekkel a vajdasági alkotó művészek nagy része szembe találja magát.

Az 1948-as esztendő döntő jelentőségű egész hazánk, de más országok népeinek szocialista továbbfejlődésében is. Az ország népe a függetlenség mellett dönt, a szocializmus építésének, a további forradalmi átalakulásnak a saját, demokratikus útját akarja járni. A dogmatizmus elvetése teljes eszmei és érzelmi szabadságot jelent minden ember számára. 1950-ben forradalmi döntést jelent a munkásönigazgatás bevezetése gazdasági és társadalmi életünk minden területén. Megindul a decentralizáció, megkezdődik a harc a bürokratizmus és az etatizmus ellen. További fejlődésünk ettől kezdve emberközpontúvá válik. Szocialista humanizmusunk minden ember képességére, tudására, egész érzelmére és értelmére, alkotói akaratára épül. Ez kizárja az elitista kultúrát és megköveteli a kultúra társadalmisítását. Ekkor, az etatizmus alkonyán és az önigazgatás hajnalán Vajdaság és az egész ország képzőművészeti életében elindul egy demokratikus folyamat, amely a szabad alkotó művészetnek és az egész képzőművészeti kultúra fejlődésének új utakat biztosít. Az Újvidéken megalakult Vajdasági Képzőművészek Egyesülete pár év után megszűnik önálló egyesület lenni és a centralisztikus törekvések miatt beolvad Szerbia képzőművészeti egyesületébe, az ULUS-ba. Ennek alapszervezeteként működik egészen 1974-ig. Mivel központilag intézik még a tagosítást is, a vajdasági alkotók zöme kimarad a központi kiállításokról. A művészek nagy része csalódik az egyesület hatékonyságában, és mivel nincsenek galériák és kiállítási intézmények, Vajdaság területén ebben az időben igen ritkán kerül sor kiállítás megrendezésére. Ebből a magukra hagyatottságukból és társtalanságból keresnek kiutat a művészek, egyéni akciók kezdődnek, de csoportosan is ténykednek azért, hogy felkeltsék az érdeklődést a művészetek iránt. Ezekkel az akciókkal a művészek elsősorban a helyzetükön akarnak változtatni, szeretnék valóra váltani elképzeléseiket és célkitűzéseiket, értékesíteni és közkinccsé tenni alkotásaikat, ezért keresik a mecénást, a megértőket, az elfogadó és támogatást nyújtó közegeket és személyeket. Így jönnek létre az első képzőművészeti találkozások és Vajdaság területén, majd később az egész országban is egymás után alakulnak a művésztelepek. Elindul a szabad társulási folyamat — a képzőművészeti élet decentralizációja és társadalmisítása, amely nemcsak új lehetőségeket biztosít az alkotómunkához, hanem erőteljes indítékot ad a művészet sokoldalú kibontakozásához és fejlődéséhez. A művésztelepek és képzőművészeti találkozók révén létrejön a művészet és az alkotó közvetlen kapcsolata sok-sok emberrel és a környezettel, és ez a széles néptömeg

kultúráját, de egyben az egyetemes képzőművészeti kultúránkat is gazdagítja. 1951 nyarán Palicson, helyi kezdeményezéssel és meghívott, ismert művészekkel képzőművészeti találkozót rendeznek. A művészek festették a környezetet, kiállítást rendeztek és egy-egy alkotásukat adományozták a vendéglátóknak. Ennek a kezdeményezésnek itt sajnos nem volt folytatása. 1952-ben Palicson rendezik meg a Magyar Ünnepi Játékok keretében Jugoszlávia magyar nemzetiségű képzőművészeinek nagy kiállítását. Az élő képzőművészek legtöbbje eljött erre a találkozóra. A következő nagy fordulatot jelentő találkozóra Zentán kerül sor, ahol 1952-ben tíz vajdasági származású festőművész találkozik; utcákról és a Tisza-partról festenek képeket a járókelők szeme láttára, elbeszélgetnek az érdeklődőkkel alkotásukról és művészetükről, a kiállításon pedig fogadják a látogatókat. Így alakul meg Ács József, Milan Konjović és a többi festőművész elképzelése alapján a Zentai Múzeum és Tripolsky Géza vezetésével az első festőtelep. Zentán harminc éve rendeznek jelentős képzőművészeti találkozókat. A festőtelep 20 éves jubileuma alkalmából nyílt meg a Zentai Múzeum Képtára, amely bemutatja a festőtelep gazdag gyűjteményét. A következő 1953-as esztendőől kezdve, miután a művészek Dévics Imre vezetésével, a járási pártbizottság és népbizottság vezetőinek a segítségével megalapítják a topolyai művésztelepet, Topolya is részt vesz képzőművészeti találkozók megrendezésében. Minden nyáron, 1959-től kezdve pedig télen is, tíz-tizenöt napos találkozókat szerveznek, melyekre az ország más vidékeiről is hívnak művészeket. Megalakult egy grafikai műhely is, de ez még nem tudott nagyobb eredményt felmutatni. Az itteni művésztalálkozóknak egyik legnagyobb érdeme az iskolákban és a más középületekben található nagyméretű murális alkotások, a galéria-város létrejötte stb. 1954-től Becse, a Városi Múzeum és Képtár, a művésztelep vezetősége rendez találkozókot. Az utolsó évtizedben ezeken a találkozókot csak vajdasági művészek szerepelnek. Becsén gyakoriak a művésztanácskozások is. 1956-ban a Zrenjanini Népbizottság is alapít művésztelepet Écskán, amelynek 1970-ig Wanyek Tivadar a lelkes vezetője, majd ettől kezdve Zdravko Mandić lett az Écskai Művésztelep képtárának az igazgatója és a képzőművészeti találkozóknak a szervezője. Az itt szervezett alkotó jellegű találkozókon nagy számban szerepelnek belgrádi művészek, köztük a Decembri Csoport jeles képviselőivel. Rajtuk kívül más vidékekről is hívtak meg művészeket és így ezek az écskai találkozók szakmai eszme- és tapasztalatcsere szempontjából voltak igen hasznosak s itt a kölcsönhatásnak jutott nagy szerep. A találkozók eredménye az 1958-ban megnyílt Modern Képtár, amely ma már Vajdaság egyik leggazdagabb képzőművészeti gyűjteményével rendelkezik. Az utolsó esztendőök találkozóin fiatal és tehetséges szobrászok is részt vesznek, akik egyes ipari munkaszervezetekben készítenek és állítanak fel szobrokat. 1959-től Kishegyesen, Moják Aranka és Dévics Imre kezdeményezésével keramikusművészek rendeznek alkotó munkával egybekötött találkozókat. Bizonyos értelemben az Országos Kerámia Triennálé megszervezésének a gondolata is itt fo-

gamzott meg. 1960-ban és 1961-ben az adai találkozókön vajdasági művészek falikárpit szőnyegeket készítenek egy ottani üzembn, ami szintén azt bizonyítja, hogy a művészek és a művésztalálkozók szervezői állandóan azon fáradoztak, hogy társadalmassítsák a művészetet és a művészi alkotómunkát összekapcsolják az élet minden területével. 1973 óta Ada a művészettörténészek találkozóhelye lett. Szerémségben 1955 óta Ruma, Sremski Karlovci és Sremska Mitrovica rendez képzőművészeti találkozókat. A rumai művésztelep is rendelkezik művészek által adományozott alkotások gyűjteményével. Sremska Mitrovicán pedig megnyílt a Lazar Vozarević Galéria és szervezője lett a Sremska Mitrovica-i Szalon kiállításainak, amelyen a vajdasági képző- és iparművészek válogatott alkotásait mutatják be. Pancsova a deliblái Leánykúton rendez már egy évtizede képzőművészeti találkozókat, melyekre amatőröket is meghív. A szabadkai fiatalok egy csoportja Csurgón rendez találkozókat, de ezek abbamaradtak, míg Temerinben ma is aktív, alkotó jellegű találkozók rendez a vajdasági fiatalok egy csoportja. Egy-egy művésztalálkozó Kikindán, Törökkanizsán és Stara Pazován is volt. A zombori Képzőművészeti Ősz 1961-ben Milan Konjović vezetésével kezdte meg működését és csak országos jellegű tárlatokat rendez, de a kiállítások megnyitása alkalmával igen jelentős számban jönnek össze a kiállító művészek, és feltehető, hogy az elmúlt húsz esztendő alatt a művészetről és a kultúrpolitikáról ezeken a nem hivatalos képzőművészeti találkozókön jelentős véleménycsere történt. Újvidéken, a tartományi metropolisban csak galéria és kiállítási tevékenység folyik, és a Modern Képzőművészeti Galéria is csak mint iroda működik, nincs képtára, s így a kiállításokat a Matica srpska Képtárában rendezi. Kiállításokat még az Ifjúsági Tribün, a Munkásegyletem Kultúrközpontja és a vajdasági képzőművészek, valamint az iparművészek egyesületeinek a szalonja is rendez.

A vajdasági művésztelepek tevékenységét és társadalmi jelentőségüket igen részletesen, sok adattal, fényképekkel és reprodukciókkal illusztrálva dokumentálják az eddig kiadott művésztelepi monográfiák. A kiállítási katalógusokban megtaláljuk azoknak a munkáknak az adatait, amelyeket a művészek a telepek kiállításaira küldtek, a megjelent kritikák és a kiállításokat bemutató írások, ha egyéni vélemény alapján is, de az alkotómunkáról és a kiállított művekről egy bizonyos értékelést adtak. A Szabadkai Képzőművészeti Találkozó 1974-ben, a vajdasági művésztelepek húszesztendős jubileuma alkalmából az összes művésztelepek monográfiai adatainak a gyűjteményét adta ki. Ebben az írásban nem ismételjük meg, de nem is bíráljuk el az eddig rögzített tényeket, a leközölt írásokat, véleményeket és értékeléseket. A művésztelepek sok esztendő tevékenysége és a Zentai Festőtelep megalakulásának harmincésztendő jubileuma alkalmából rá kell mutatni ezeknek a vajdasági képzőművészeti találkozóknak, művésztelepi táborozásoknak azokra az értékeire is, amelyeket pusztán maguk a találkozások eredményeztek. A művésztelepeket, habár a klasszikus értelemben egyik sem tipikus művésztelep, a művészek inkább úgy veszik mint képzőművészeti találkozókat, ahol a

rajzolgatás és festegetés mellett párbeszédet lehet folytatni, véleményt lehet cserélni. Zentán, Topolyán, Becsén, Écskán és Pancsován többször is a művészek tudományos értekezések formájában vitatják meg a képzőművészettel kapcsolatos kérdéseket. A vajdasági művésztelepi találkozók igen jelentős eredményeket hoznak, amelyek közül a következőket kell kiemelni:

— Igen tekintélyes számú alkotó vesz részt a találkozókön, de nem csak Vajdaságból, hanem az ország más vidékeiről is, s így a különböző nemzetiségű művészek között közvetlen kapcsolat létesül.

— A találkozók résztvevői igen gyakran vitatják meg a képzőművészeti politika társadalmasítását, többször sikerül közös nevezőre jutni a képzőművészet-politikai elvek meghatározásánál, amelyek az itt megfogalmazott formákban jutnak el a képzőművészeti egyesületek gyűléseire meg a szövetség kongresszusaira is.

— Nemzetközi összejöveteleken a jugoszláv képzőművészet mindig a művésztelepek tevékenységével vonja magára a világközvélemény figyelmét.

— Ma már vitathatatlan, hogy a jugoszláv képzőművészeti élet társadalmasítása a művésztelepi találkozók révén jutott előbbre és ezek a találkozók segítették elő a demokratizálódás folyamatát.

— A művészet közkinccsé tételén is legtöbbit a művésztelepek és szimpozionok tettek.

— A vajdasági találkozók nagyban hozzájárulnak a művésztelepi mozgalom kiszélesedéséhez.

— A vajdasági művésztelepek képzőművészeti találkozóikkal, művészi alkotásaikkal, politikájukkal és programjukkal, elért eredményeikkel alkotórészévé váltak az egész jugoszláv képzőművészeti kultúrának.

— A találkozásokon egymás munkájának a szemlélése, elemzése és megvitatása, a tapasztalatcsere nagyban hozzájárul a kezdő alkotómunkáinak és egyéniségének a kifejlődéséhez. Természetes, hogy az elért eredmények mellett igen sok adottság kihasználatlan marad mindkét részről. A művésztelep és az alkotók viszonyában a társadalmi és egyéni érdek egyforma arányban áll. Közösen kell kialakítani a programokat, nem pedig sablonosan. Az alkotókat nem lehet úgy venni, mint a művésztelep vendégeit, és a szervezők sem pusztán vendéglátók. A szervező és a résztvevő munka- és eszköztársításával, egymás érdekeinek a kölcsönös tiszteletben tartásával lehet csak egészséges viszonyt kialakítani. Ennek a viszonynak a továbbfejlesztéséről azonban csak egy alapos elemzés után beszélhetünk. A művésztelepekről általában sokkal többet lehetne, de kellene is írni.

*Országos képzőművészeti találkozók Szabadkán
(1962—1982)*

Vajdaságban 1952 óta, amikor megalakult a Zentai Festőtelep, évről évre növekedett a művésztelepek száma és 1960-ban már nyolc község hív meg művészeket, hogy ott alkossanak és műveikkel vegyenek részt a közös kiállításon. A kiállítások nívója is állandóan fejlődik, mert azok a fiatal alkotók, akik az első kiállításokon kezdők voltak, egyéniségekké formálódtak. A művésztelepek élgárdája pedig egyre hangosabban követelte, hogy a művésztelepek alkotásait a fővárosban és más nagyobb városokban is ki kell állítani, mert így még nagyobb hangsúlyt kap a művésztelepi alkotómunka és bebizonyosul, hogy a művésztelepek jelentős szerepet játszanak a modern képzőművészeti alkotás támogatásában. Az a vélemény alakul ki, hogy egy olyan intézményt kell megalapítani, amely azzal foglalkozna, hogy rendszeresen megszervezi és bemutatja a művésztelepek kiállítását, dokumentálja és tanulmányozza a művésztelepek tevékenységét és időnként képzőművészeti témákról és problémákról tudományos megbeszéléseket, szimpozionokat szervez. Szabadka ebben az időben járási székhely. A járáshoz tartozik Zenta, Topolya, Kishegyes és Zombor. Ezekben a városokban pedig minden évben jelentős képzőművészeti esemény van, tehát megvan az adottság ahhoz, hogy egy jól szervezett akcióval valóra váljanak az elképzelések. A Szabadkán élő művészek aktív tagjai a vajdasági művésztelepeknek, a Topolyai Művésztelep vezetője, Dévics Imre is Szabadkára kerül és a Városi Múzeum szakemberei is elfogadták az ötletet és így összeállt egy lelkes csapat, amely a művésztelepek vezetőivel kidolgozta egy képzőművészeti intézmény programját és létrehozási tervét. Az ötlet kivitelezéséhez elnyerték a városi és járási testületek támogatását és a Községi Képviselőtestület 1962. április végén határozatot hoz a Likovni susret — Palić (Palicsi Képzőművészeti Találkozó) intézményének megalapításáról azaz a feladattal, hogy minden évben mutassa be a művésztelepek közös kiállítását, szervezzen tudományos találkozót a képzőművészeti problémák megvitatására és különböző aktivitásokkal fejlessze a képzőművészeti kultúrát.

Az elfogadott program és alapszabályzat alapján az intézményt egy művészekből és közéleti munkásokból kinevezett tanács igazgatja, amelynek elnöke 1968-ig Balla László mérnök, megbízott igazgatója pedig Dévics Imre, aki 1969-ig ezt a feladatot nagy odaadással végzi. Az adminisztratív és pénzügyi ügyvezetést a Városi Múzeum intézi egészen 1969-ig, amikor az intézmény önállósul és megkapja végleges székhelyét a Raichle palotában, amelyet műemlékké nyilvánítanak. Mivel a kiállítások Palicsról áttevődnek Szabadkára, az intézmény új neve: Likovni susret — Képzőművészeti Találkozó Subotica. Ettől kezdve ennek a munkaszervezetnek állandó munkahelyei és dolgozói vannak és kiszélesíti tevékenységét. Ezúttal tehát 20 évre visszamenőleg elevenítjük fel a képzőművészeti találkozót, soroljuk fel a megtartott országos jellegű

rendezvényeket. Az objektív értékeléshez egy részletes és tudományos felmérésre, elemzésre és szintézisre van szükség. Az országos jellegű képzőművészeti manifesztációk mellett a munkaszervezet széles körű tevékenységet fejt ki, ezért csak így együtt lehet az intézmény munkájáról és elért eredményeiről teljes képet alkotni.

Az I. Képzőművészeti Találkozó Palicson 1962 augusztusában nyílt meg és a vajdasági művésztelepek festészeti kiállítását mutatta be. A kiállítás anyagát a zentai jubiláris kiállítás képei alkotják bizonyos bővítéssel, úgyhogy 117 festmény van a kiállítóteremben, a Nagyterasz átrendezett helyiségében... A kiállítás idején, szeptember végén, a Képzőművészeti Találkozó megszervezi a jugoszláv festőművészek első országos tanácskozását. A városháza dísztermében megtartott tanácskozáson számos beszámoló hangzott el a képzőművészeti alkotómunkáról, a modern művészetről, az intézmények programjairól, a művésztelepek festészetéről. A nagy számban jelenlevő művészek, kritikusok, műtörténészek és közéleti dolgozók terjedelmes vitával és pontokba foglalt határozatokkal egészítették ki a beszámolókat. A szimpozionon elfogadott elvek és határozatok érvényre jutottak a soron következő képzőművészeti szövetség kongresszusán. Ez konkrét bizonyíték arra, hogy mit eredményeztek a művésztelepi viták, és hogy ettől kezdve milyen szerep jut a képzőművészeti találkozóknak.

A II. Képzőművészeti Találkozó a jugoszláv művésztelepek festészeti kiállítását valósította meg 1963-ban a palicsi kiállítóteremben. Ezen a tárlaton már 69 művész vett részt. Az országos tanácskozáson a képzőművészeti nevelés legfontosabb kérdései szerepeltek. Ezt az országos tanácskozást a Képzőművészeti Találkozó, a Képzőművészeti Pedagógusok Országos Szövetsége és a Jugoszláv Képzőművészek Szövetsége együtt rendezi. Ez a rendezvény is megerősíti azt a tényt, hogy a szabadkai intézmény számottevő tényező a jugoszláv képzőművészeti kultúra továbbfejlesztésében.

A III. Palicsi Képzőművészeti Találkozó egy igen látványos és rangos képzőművészeti rendezvény, amely a palicsi parkban, a művésztelepeken és szobrászati szimpozionokon tevékenykedő szobrászok műveit teszi közzemlére, a kiállítási teremben pedig több mint 200 kézi nyomtatású grafikát, a grafikai eljárások mindenfajta technikájával készült alkotásokat állít ki. Ez a grafikai kiállítás nagy visszhangot keltett szakkörökben, mert az utolsó tíz esztendő alkotásaiból adott válogatást és még azért, mert az intézmény minden egyes kiállítótól megvett egy grafikát. Erre pedig az országban nem volt példa, és ezen egyes kiállítók annyira felbuzdultak, hogy egy-egy lapot ajándékoztak az intézménynek. Sajnos ekkor egy soha vissza nem térő alkalmat szalasztott el a város, mert mivel az intézménynek nem volt épülete és állandó galériája, nem tudtuk elfogadni a belgrádi Grafikus Kollektíva gyűjteményét, amely pár száz lapból áll, mivel a felszabadulás óta minden kiállító grafikus egy-egy alkotását adta ebbe a gyűjteménybe. A Képzőművészeti Szövetség ezt a gyűjteményt a Képzőművészeti Találkozónak

alkarta adni. Ebben az évben kerül sor a jugoszláv grafikusok első szimpoziumjára Szabadkán. A tanácskozáson szó van szakmai kérdésekről, a grafika létjogosultságáról. Ez a szimpozium is jelentős határozatokat hoz.

A IV. Palicsi Képzőművészeti Találkozó ismét a jugoszláv művésztelpek festészeti kiállítása, amelyen a vajdasági művésztelpek résztvevői mellett a boszniai, a macedón és a szlovén művésztelpek alkotói is szerepelnek. A környezet hatása a művészekre ezen a kiállításon nyert bizonyítékot. Ebben az évben, 1965-ben ismét országos tanácskozást hív egybe a Képzőművészeti Találkozó. Témája a kommuna és a művészet. A tanácskozáson szép számban vesznek részt művészek, művésztörténészek, a politikai szervezetek és számos község képviselői. A beszámolók foglalkoztak a képzőművészet helyével és szerepével, feladataival és létjogosultságával. Szó volt a művészet és az alkotók helyzetéről, a művésztelpek szerepéről és jelentőségéről és a művészet közkinccsé tételéről. A beszámolókat élénk vita követte és számtalan figyelemre méltó javaslat hangzott el. A tanácskozás alkalmából a Képzőművészeti Találkozó 125 felnagyított fényképből álló dokumentum-kiállítást rendez.

Az V. Képzőművészeti Találkozó Palicson 1966-ban Grafika és szobrászat a jugoszláv művésztelpeken címen 146 alkotást mutat be a közönségnek. A kiállítás júliustól októberig volt nyitva, amikor a jugoszláv műtörténészek is megrendezik első országos szimpoziumjukat Szabadkán. A két napig tartó értekezlet rámutatott a művésztörténészek feladataira, a szakmunkára, az égető kérdésekre és elismerőleg szólt a művésztelpek és a Szabadkai Képzőművészeti Találkozó tevékenységéről.

A VI. Képzőművészeti Találkozó Palicson 1967 júliusától szeptemberig már 190 festménnyel ad betekintést a jugoszláv művésztelpeken kialakuló festészetről. Függetlenül attól, hogy az alkotások nagy része nem közvetlenül a táborozások alkalmával készül, mégis érezhető ezeken az alkotásokon a művésztelpek hatása. Mint minden egyes kiállításról, erről is vásárolt képeket az intézmény bizottsága. Évről évre gyarapodik tehát a Képzőművészeti Találkozó gyűjteménye.

A VII. Képzőművészeti Találkozó 1968-ban már nem Palicson mutatja be a művésztelpek grafikai és szobrászati kiállítását, hanem a Múzeum volt épületében, a városban, az egykori Raichle palotában. Ez az adottság döntő jelentőségű az intézmény fejlődésében, mert a múzeum kiköltözésével alkalom kínálkozik, hogy az intézmény épülethez jusson, és önálló munkaszervezetként működjön tovább mint a modern művészetek intézménye és a meglévő műgyűjtemény állományával állandó jellegű modern képtárat nyisson. Ekkor még a város vezető személyiségeinek egészen más elképzeléseik vannak az épület felhasználását illetően. Ebben az évben még egy országos jelentőségű manifesztáció megrendezésére kerül sor. Kétévi előkészület után sikerül megszervezni az első országos kerámiakiállítást, mely három részből áll: a művészek alkotásaiból, gölöncsérek munkáiból és egyes múzeumok népi kerámiagyűjteményeiből kiválasztott példányokból. A kiállításon külföldi művészek kerámiái is

szerepelnek. Összesen 426 kerámia van a kiállításon. A művészek és a közvélemény nagy meglepéssel fogadják, hogy a Képzőművészeti Találkozó intézménye a jövőben, minden harmadik évben megrendezi a keramikusok alkotásainak országos szemlét. Ez a kiállítás a kerámia-művészet fejlesztése érdekében újból bizonyítja a Képzőművészeti Találkozó helyét, szerepét és jelentőségét a művészi alkotómunka továbbfejlesztésében,

Az 1969-ben megrendezett VIII. Képzőművészeti Találkozó a művésztelek festészetét már 142 résztvevő 242 alkotásával szemlélteti. Ezt a kiállítást az intézmény már saját épületében rendezi, mivel a községi képviselő-testület elfogadja az intézmény új programját, státútumát és integrációs programját, s egyben meghatározza az intézmény tevékenységét és feladatát is.

1970-ben a IX. Képzőművészeti Találkozó bemutatja a művésztelepeken és szobrászati szimpozionokon részt vevő alkotók közül 73 grafikus 186 alkotását és 72 szobrász 146 művét. A részt vevő kiállítók közül 17 vajdasági, 70 művész Szerbiából, 31 Horvátországból, 11 Szlovéniából, 8 Bosznia-Hercegovinából, 6 Macedóniából és 2 alkotó Crna Gorából való. Ebben az évben a Képzőművészeti Találkozó összehívja a vajdasági művésztelek plénumát, amelyen elfogadják a művésztelek együttműködésének a programját és meghatározzák a vajdasági művésztelek jubiláris kiállításának koncepcióját.

A Képzőművészeti Találkozó kiállítási szalonjában bemutatásra kerül a Počitelji Művésztelép gyűjteményéből 52 alkotás, a Topolyai Művésztelép 30. kiállítása, az Écskai Művésztelép gyűjteményéből egy 150 képből álló válogatás, amelynek minden egyes példánya Zrenjanint és környékét ábrázolja. A Zentai Művésztelép Tisza 1970 elnevezésű kiállítását, a Becsei Művésztelép pedig a 17. kiállítás 65 alkotását mutatja be. Egy év alatt ennyi művésztelapi kiállítás bemutatásával a Képzőművészeti Találkozó valójában sokat tesz a művésztelapi tevékenységek megismertetése érdekében.

A Képzőművészeti Találkozó X. Jubiláris Kiállítása 1971-ben a művésztelepeken részt vevő 143 festőművésztől 203 alkotást mutat be, melyek közül az intézmény 14 festményt vásárol meg a galéria számára. Ezzel a galéria gyűjteménye 338 műre emelkedett. Ebben az évben a vajdasági művésztelek plénumát a Topolyai Művésztelepen tartják meg.

A Képzőművészeti Találkozó felveszi a kapcsolatot a magyarországi, dél-dunántúli alkotó telepekkel és a Siklóson megrendezett művésztelapi összejövetelen az intézmény igazgatója előadást tart a jugoszláv szobrászati szimpozionokról.

A XI. Képzőművészeti Találkozón 124 művész 213 alkotása szerepel. Erre a találkozóra az intézmény és a vajdasági művésztelek plénuma azokat az alkotókat hívta meg, akik a vajdasági művésztelek munkájában eddig részt vettek.

1973-ban a Képzőművészeti Találkozó és a Vajdasági Művésztelek

plénuma megszervezi a vajdasági művésztelepek jubiláris tárlatát az első telep megalapításának 20. évfordulója alkalmából. Ezen a XII. Képzőművészeti Találkozón a művésztelepek gyűjteményeiből kiválogatott, dokumentáló jellegű alkotásokat négy, a fejlődést bemutató csoportosítással teszik közzemlére, míg a kiállítás ötödik része egy-egy művésztelép jellegzetességét szemlélteti. A művek mellett fénykép-dokumentumok is illusztrálják egyes művésztelepek tevékenységét. Összesen 243 művet mutat be ez a kiállítás. Ebből az alkalomból az intézmény olyan katalógust ad ki, amelyben minden egyes vajdasági művésztelép rövid monográfiája megtalálható.

1974-ben Becsén tartják meg a vajdasági művésztelepek tanácskozását, amelyen több referátum hangzott el a művésztelepek tevékenységéről, a művészi alkotómunka fejlesztésének jelentőségéről, azokról a feladatokról, amelyeket a művésztelepeknek és a művészeknek közösen kell teljesíteniük.

A XIII. Képzőművészeti Találkozó a Jugoszláv Kerámia Triennálé második országos kiállítását mutatta be Szabadkán és Belgrádban. Ezt a kiállítást a Képzőművészeti Találkozó a belgrádi Iparművészeti Múzeummal közösen szervezte. A kiállításon egyénileg részt vesz 78 keramikus az egész országból és 46 külföldi művész. Összesen 430 alkotás van ezen a kiállításon. A művészek mellett mint kollektíva részt vesz: a kishegyesi, az arandelovaci, a reseni és a siklósi (magyarországi) kerámia szimpozion. A Képzőművészeti Találkozó Pécselt és Kaposvárott bemutatta a Topolyai Művésztelép kiállítását és megszervezte a vajdasági keramikusok részvételét a siklósi nemzetközi kerámia szimpozionon.

A XIV. Képzőművészeti Találkozó országos grafikai kiállítás, amelyen 153 grafikus vesz részt 211 alkotással. A kiállításon önálló csoportként szerepel a Belgrádi Grafikusok Kollektívája. Erről a kiállításról a Képzőművészeti Találkozó 58 grafikát bemutat a miskolci VIII. Országos Grafikai Biennálén. Szabadkán, Zrenjaninban és Belgrádban bemutatásra kerül a Pécsi Grafikai Műhelynek és a lahti finn grafikusoknak a kiállítása. Ilyen programmal a Képzőművészeti Találkozó a jugoszláv grafikai művészetet kapcsolatba hozza a külföldi grafikai áramlatokkal és ezzel a szabadkai találkozóknak nemzetközi jellegét kölcsönöz.

A XV. Képzőművészeti Találkozó új koncepció alapján mutatja be a jugoszláv művésztelepek tevékenységét és kiállításait. 1976 decemberében előbb az Écskai Művésztelép jubiláris kiállítása, majd a Topolyai és Sićevói Művésztelép anyaga kerül bemutatásra. 1977 tavaszán pedig a Dečani és Sztrumicai Művésztelép, majd a következő felállításban a Počitelji és Izlakai Művésztelép meg a Grožnjani Művészváros kiállítása mutatja be a művészi alkotásokat. A Képzőművészeti Találkozó a művésztelepek tevékenységeinek a bemutatása és dokumentálása céljából kiadja a találkozón részt vevő művésztelepek monográfiáit.

A XVI. Képzőművészeti Találkozó keretében kerül sor a Jugoszláv Kerámia Triennálé III. kiállítására, amelyet először a belgrádi Iparmű-

vészeti Múzeum mutat be, és ezután kerül a kiállítás Szabadkára. Ezen a kiállításon 80 keramikus önállóan 143 alkotással szerepel, míg a részt vevő kerámia szimpozionok 45 művésztől 98 kerámiát állítanak ki. Ebben az évben a Képzőművészeti Találkozó még az alapításának huszontödik évfordulóját ünneplő Zentai Művésztelepnek, valamint a fennállásának tizedik évfordulójára emlékező Rumi Művésztelepnek a kiállítását mutatja be. A Képzőművészeti Találkozó indítványára és közreműködésével Vajdaság, Kosovo és Szerbia művésztelepei megalakítják a Szerb Szocialista Köztársaság művésztelepeinek közösségét, hogy a művésztelepek között létrejöjjön az együttműködés, és hogy közös akciókat szervezzenek a jövőben. Az intézmény ez mellett még lehetővé tette a műkritikusok nemzetközi egyesülete (AICA) jugoszláv tagjainak országos találkozóját Szabadkán.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség X. és XI. kongresszusa határozatainak irányelvei és a Tartományi Képviselőház által a kultúra öngazgatású megszervezéséről és közkinccsé tételéről meghozott határozat tételai, a művelődési öngazgatási érdekközösségek szabad munkacsere képletei, valamint a társult munkáról szóló törvénycikkelyek a Képzőművészeti Találkozó munkaszervezetét megszilárdítják, átlényegítik tevékenységének minden egyes ágazatát, programját és öngazgatási szabályzatait is.

1978-ban a Képzőművészeti Találkozó közgyűlése határozatot hoz arról, hogy a jövőben a képzőművészeti találkozót, a programozást és szervezést társadalmasítani kell és közösen kell megvalósítani azokat, az iparnak és az anyagi termelés más ágazatainak társultmunka-szervezeteivel.

A XVII. Képzőművészeti Találkozó szervező bizottsága, amely művészekből, műkritikusokból, nyomdásztechnikusokból és mérnökökből állt, olyan álláspontra helyezkedik, hogy a jövőben a sablonos grafikai kiállítások helyett olyan grafikai szemléket kell rendezni, amelyek a grafikai tevékenységeket nem választják szét, hanem az egységes grafikai kultúra fejlesztését tűzik ki célul. A grafikai kultúra országos szemléje a Képzőművészeti Találkozó grafikai gyűjteményéből 234 alkotást mutatott be 154 szerzőtől. Ebből az alkalomból az intézmény olyan katalógust nyomtatott, amelyben a gyűjtemény minden egyes példánya reprodukálva van. Ebben az évben még, a fennállásának tizedik esztendejét jubiláló Deliblati Művésztelep kiállítása kerül bemutatásra.

1979-ben a XVIII. Képzőművészeti Találkozó a grafikai kultúra szemléje. A kiállításon együtt szerepelnek a kézi nyomtatású művészi alkotások és a gépeken nyomott nyomdai termékek. Vázlatok, lemezek, próbalyomatok és kész nyomtatványok szemléltetik a grafikai folyamatot az elképzeltől egészen a kivitelezésig. 28 művész 160 grafikát, 11 vajdasági nyomda és kiadó vállalat 216 nyomtatványt állít ki. A grafikai gyűjtemény komplettírozására 52 művész 125 grafikát ajándékoz a Képzőművészeti Találkozónak. Ezek a grafikák is szerepelnek ezen a

nagy grafikai szemlén. Bemutatásra kerül még a macedón grafikusok kiállítása 55 művel, valamint a Becsei és Lipovaci Művésztelep tárlata.

A XIX. Képzőművészeti Találkozó a Jugoszláv Kerámia Triennálé 4. kiállítása, amely Szabadkán, Belgrádban az Iparművészeti Múzeumban és az UNESCO konferenciája alkalmából a Sava Központban kerül bemutatásra. A kiállításon 86 keramikus 166 kerámiát és a kerámiai szimpozionok keretében 47 művész 74 kerámiát állít ki. A kiállítás anyagából a Képzőművészeti Találkozó 68 kerámiát Kecskeméten is kiállít.

1980-ban bemutatásra kerül még a Topolyai Művésztelep 49. kiállítása, a finn lahti művészek tárlata, egy szlovén grafikai kiállítás Gorenjskóból, valamint az újvidéki Atelier 61 falikárpit szötteseinek a kiállítása, amelyet Szekszárdon is bemutatott a Képzőművészeti Találkozó.

A XX. Országos Képzőművészeti Találkozó 1981-ben a grafikai kultúrának igen jelentős manifesztációja. Ez a találkozó a grafikai művek és nyomdai kiadványok értékes példányait négy nagy kiállításon mutatja be. Az első kiállítás a már világszerte ismertté vált Biskupić-gyűjtemény bibliofil kiadványai közül 24 jeles grafikusművész több mint 300 illusztrációját mutatja be, amelyek voltaképpen 24 köteg kézzel sokszorosított és különböző grafikai eljárással készített grafikai lapjai, a kötegek szépirodalmi szövegeinek az illusztrációi. Ezeket a kötegeket a meglevő 48 közül a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár grafikai műállományából kapta kölcsön a szabadkai Képzőművészeti Találkozó. A második kiállítás a szlovén kortárművészek grafikai alkotásainak a szemléje. Ez 28 művésztől különböző technikai eljárással készült, 102 kézi sokszorosítással nyomtatott grafikát mutat be. A harmadik kiállítás illusztratív jellegű és különböző tipográfiai megoldásokat szemléltető művészi alkotásokat tár a közönség elé. Hetvenegy alkotó 129 művel szerepel ezen a tárlaton. A negyedik kiállítás az előzővel együtt már 1982 januárjában és februárjában kerül bemutatásra.

A Graphica Universa elnevezésű kiállítás egy bizonyító jellegű tárlat, amelyen a Belgrádi Iparművészeti fakultás 11 előadója 161 művel bizonyítja a grafika egyetemes jellegét. Bemutatják és szemléltetik a grafika ágazatainak széles körű alkalmazását és sokoldalú hatását a társadalomban és mindennapi életünkben, mert az üzenetek válfajai és kivitelezése számtalan.

Az időrendben felsorolt képzőművészeti rendezvények mellett szükséges a Képzőművészeti Találkozó tevékenységágazatainak a teljes felsorolására is, mert így tökéletesebb képet kapunk az intézményről, annak helyéről és szerepéről önigazgatású szocialista társadalmunk életében — képzőművészeti kultúránk fejlesztésében.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI TALÁLKOZÓ TEVÉKENYSÉGÁGAZATAI

I. Országos képző- és iparművészeti rendezvények

1. Jugoszláv művésztelepek kiállításai és tevékenységük szemléi

2. A grafikai kultúra országos szemléi és kiállításai
3. Országos kerámia triennálék
4. Elméleti kérdésekkel foglalkozó képzőművészeti szimpozionok
- II. Kortárművészek alkotásainak gyűjteményei — modern galéria
5. Festészeti, szobrászati, grafikai és kerámiai gyűjtemény rendszerezése, feldolgozása és bemutatása
6. Műalkotás-vásárlás és gyűjteménykomplettírozás a Képzőművészeti Találkozó kiállításairól
7. Modern kerámiai múzeum alapítás
- III. Dokumentációgyűjtemény
8. A művésztelepi tevékenység dokumentálása
- I. 9. A Képzőművészeti találkozó tevékenységének dokumentálása
10. Szakirodalom — írások, kritikák és értekezések gyűjtése
11. Kiadványok előkészítése és nyomtatása.
- IV. A kiállítási szalon
12. Egyéni, csoport- és közös kiállítások rendezése hazai és külföldi művészek részvételével
13. Kiállításcserék, városközi és regionális kapcsolatok útján
- V. A Grožnjani Művészház és galéria Isztriában
14. Művészek részvétele a nyári programok megvalósításában, találkozók és kiállítások
15. Kapcsolat a horvát és szlovén tengermellék, valamint Isztria művészeivel és alkotótelepeivel, galériáival, művelődési érdekközösségeikkel
- VI. Grafikai műhely és szolgáltatások
16. Folyamatos és időszakos alkotómunka meghívott grafikusok részvételével
17. Grafikai kötetek kiadása, nyomtatása és kiállítása
18. Grafikai szolgáltatások
- VII. Műtárgyak árusítása
19. A Styl elárúsító galéria vezetése, képző- és iparművészeti alkotások árusítása
- VIII. Külföldi kapcsolatok és együttműködés
20. Művészek kölcsönös meghívása művésztelepekre és alkotóműhelyekbe
21. Egyéni, csoport- és közös kiállítások cseréje
22. Dokumentációcsere
23. Kölcsönös szaklátogatások és megbeszélések
- IX. Kommunikációk
24. Kapcsolat és együttműködés a közönséggel, munkaszervezetekkel, egyesületekkel, érdekközösségekkel, társadalmi és politikai szervezetekkel, delegációkkal és a küldött-testületekkel, hazai és külföldi képző- és iparművészeti szövetségekkel és intézményekkel.

A feltüntetett, sokoldalú és felelősségteljes munkát szakképzett és eszmei-politikailag rátermett egyének együttesen tudják megvalósítani és továbbfejleszteni.

Rezime

Likovni susreti u Vojvodini Jugoslovenske likovne manifestacije u Subotici 1962—1982

Povodom tridesetogodišnjice osnivanja Prve slikarske kolonije u Senti i dvadesetogodišnjice osnivanja Likovnog susreta u Subotici, autor kao pratilac i učesnik događaja, umetnik i organizator likovnih susreta, daje jedan podsetnik o delatnosti umetničkih kolonija u Vojvodini i hronološki opisuje sve održane jugoslovenske manifestacije koje je organizovao Likovni susret u Paliću i u Subotici.

Uslovi i okolnosti pod kojima nastaju likovne kolonije poznati su. Znamo kako i zašto se nadgrađuju na prošlost, koje revolucionarne tekovine utiču na formiranje likovnog života posle oslobođenja i kako je rođena stvaralačka sloboda. Stvaranje narodne vlasti, pa rađanje birokratskih i etatiističkih odnosa, izvojevanje prava na samostalni put u razvijanju socijalizma, oslobađanje od jarma dogmatizma i početak samoupravljanja daju impulse i likovnom životu i umetničkom stvaralaštvu. Umetničke kolonije, kao odraz vremena i oblik slobodnog povezivanja umetnika sa određenim i izabranim sredinama, dobrotvorno deluju na razvoj umetnosti: demokratizuju likovni život, ostvaruju socijalizaciju umetnosti i mnogo su doprineli celokupnom razvoju likovne kulture. Posle decenije aktivnosti bilo je jasno da će likovne kolonije Vojvodine težiti ka daljoj afirmaciji pokreta i da se iskažu i da dokazuju svoju ulogu u razvijanju savremene likovne umetnosti u Jugoslaviji.

1962. godine je priređena prva javna zajednička manifestacija likovnih kolonija Vojvodine na Prvom likovnom susretu na Paliću. Tada je i formirana ustanova u Subotici radi prezentovanja stvaralaštva u umetničkim kolonijama, sa ciljem dokumentovanja delatnosti i izučavanja likovnih pitanja i problema na naučnim simpozijumima kojih je do sada bilo sedam, a održano je 20 likovnih susreta i brojnih izložbi.

Ravnopravni i ravnomerni razvoj umetnosti svih naroda i narodnosti Jugoslavije dokazan je na jugoslovenskim smotrama stvaralaštva među koje spadaju i smotre slikarstva i vajarstva, grafičke kulture i keramike na likovnim susretima u Subotici.

Likovni susret je svestrano dokumentovana delatnost likovnih kolonija, vajarskih i keramičkih simpozijuma, sa izložbama, otkupljenim delima i izdatim monografijama i katalozima, sa održanim simpozijumima, izjavama u štampi, na radiju i televiziji.

Vrednovanje svih rezultata zahteva jednu svestranu naučnu analizu, sa objektiviziranjem akcija i događaja sa konkretnim dokumentima među koje spadaju u prvom redu umetnička dela.

Summary

Fine Art Meetings in Vojvodina Yugoslavian Fine Art Manifestations in Subotica from 1962 to 1982

It's the 30 th anniversary of the foundation of the First colony of fine art in Senta and the 20 th anniversary of the foundation of the Fine Art Meetings

in Subotica. On that occasion the author who follows and is a participant of these happenings, gives a chronological outline of the activities of art colonies in Vojvodina, describing each meeting held in the Fine Art Meetings at Palić and Subotica.

The circumstances of formation of these colonies are well known. We all know why and how have they followed previous happenings which revolutionary heritage has effected the formation of it. Bureaucracy and ethatistic relations, achievements of rights on individual ways of building socialism getting rid of dogmathism and the beginning of selfmanagement werer all giving impulses to the art life and artistic creativity.

Art colonies as the reflections of time and formation of liberal contants of artists with their suurroundings have supported the evolution of art and democracy of fine art life.

10 years after the foundation of art colonies in Vojvodina it became evident that these colonies will tend to affirm the movement of selfexpression and wil try to prove their part in guiding the modern fine art in Yugoslavia.

In 1962 it came to the organization of the First collective manifestation of the art colonies in Vojvodina. On that occasion it came to a formation of an institution in Subotica to present the activity of the art colonies permanently, and to deal with the problems in fine art. There have been seven symposes of this kind and 20 art meetings have been held since then. They have proved the even development of art of all nations and nationalities. Among these meetings there were all kinds: paintings, graphics, sculptrures cermics etc. Fine art meetings have documented the work of colonies by publishing chatalogs, monographies, holding symposes appearing on TV & radio.

The valuation of the results requires a brief scientific research, an objective review of each meeting and happening and artistic piece.

Lazar Rakić

DR. KEMÉNY G. GÁBOR
(1915—1981)

1981. november 8-án, Budapesten elhunyt dr. Kemény G. Gábor könyvtáros, irodalomtörténész, bibliográfus, hazánk történelmének és a délszlávok, valamint az Osztrák—Magyar Monarchia népeinek és nemzeti mozgalmainak kiváló ismerője.

Kemény G. Gábor Kassán született, s ott végezte az általános és középiskolát. Egyetemi tanulmányait a budapesti bölcsészkaron folytatta, majd ott is doktorált. Széles látókörű, nagy tudású és műveltségű, nemes lelkű ember és barát volt. Az Országos Széchenyi Könyvtárban, majd a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetében dolgozott. Több nyelvet beszélt, szigorú tudományos követelményeket támasztott önmagával és másokkal szemben is.

Mivel több nemzetiségű környezetben született és nőtt fel, így már kora ifjúságától felkeltették érdeklődését a nemzetiségi viszonyok. Később pedig a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos irodalom szakértőjévé vált. Kitartóan munkálkodott a nemzetiségek együttműködésének kiépítésén. Ebből a témakörből örök értékű irodalmi alkotásokat hagyott az utókorra. Ilyen pl. a jugoszláv népek története szempontjából is igen jelentős: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon, a dualizmus korában*. Ez a műve számtalan dokumentumát őrzi a délszlávok nemzeti mozgalmainak és törekvéseinek is. Kemény G. Gábor adta ki Mocsáry Lajos *Válogatott írásait* is. Mocsáry Lajos író, publicista és ismert politikus a Monarchiában a nemzetiségi kultúrák egyenjogúsításáért küzdött; román, szlovák és szerb kulturális intézmények alapítását szorgalmazta, s már 1860-ban a délszlávok föderációjáról írt. Kemény G. Gábor nagy érdeme, hogy a magyar, jugoszláv, szlovák és román irodalomtörténetbe bevonultatta Mocsáry Lajosnak a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontját és útmutatóját. Nálunk (szerbhorvát nyelven) Keménynek a következő írásai láttak napvilágot: *Lajoš Močari i Srbi*¹ (Mo-

¹ Zbornik za društvene nauke Matice srpske 21/1958.

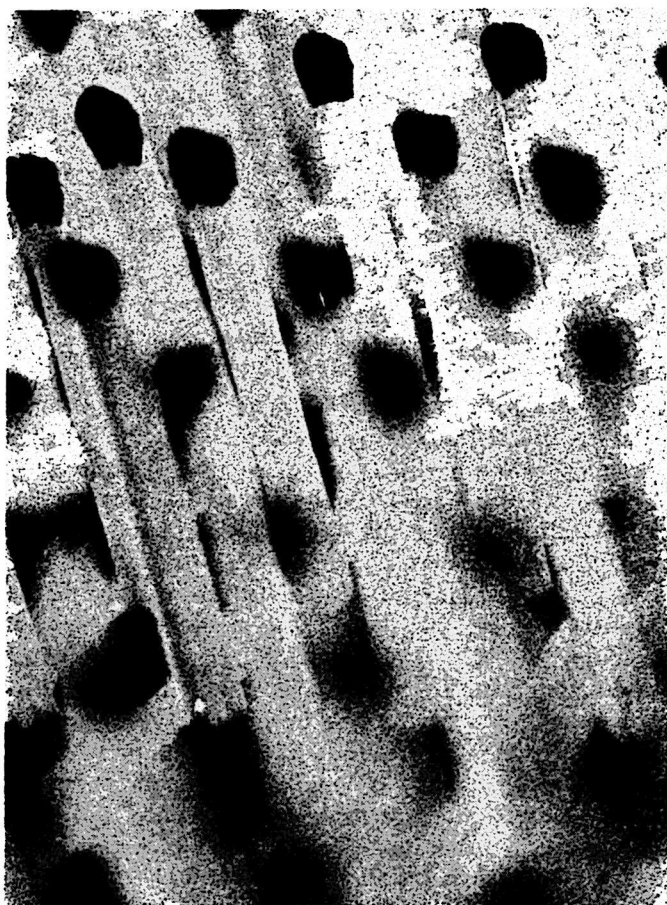
csáry Lajos és a szerbek), *Lajoš Močari i Južni Sloveni*² (Mocsáry Lajos és a délszlávok), *Močari i Šarčević*³ (Mocsáry és Šarčević), valamint a *Motivi zblížavanja u istoriji mađarsko-jugoslovenskih veza*⁴ (A magyar—jugoszláv kapcsolattörténet közeledési motívumai).

Kemény G. Gábor jugoszláviai barátai és ismerősei fájdalommal vették a hírt, hogy örökre eltávozott az élők sorából, nevét azonban nem felejtik el, s mindig tisztelettel ejtik.

² Godišnjak Društva istoričara Vojvodine 1976.

³ Istraživanja 7/1979.

⁴ Zbornik za istoriju Matice srpske 6/1972.

Kemény G. Gábor

DÉLI CSILLAG ALATT

CSUKA ZOLTÁN, AZ IRODALOMSZERVEZŐ*

1.

Ha valaki megkérdezné tőlem, miben látom Csuka Zoltán életművének jelentőségét: az író, a műfordító és a szerkesztő munkásságának elválaszthatatlan hármas egységére hivatkoznék. Ezen az ars poeticán belül pedig arra, amit ez az életmű a modern magyar kisebbségtudomány területén jelent. Nincs még egy olyan alkotónk, akinek művében ezek a vonatkozások ilyen teljes műfaji és szellemi egységben függnének össze.

Ő korunk nagy kisebbségi költője, írója, szerkesztője és műfordítója: a nemzetiségi közeledés eszméjének huszadik századi nagy magyar tolmácsolója. Nincs még egy szerzőnk, aki ilyen sokoldalú természettel járult volna hozzá az utolsó két emberöltőben nemzetiségi kérdéseink és kapcsolataink bemutatásához. Kétségkívül ő az egyik legjobb ismerője a hazai, a szomszédnépi, az európai és a tengerentúli magyar nemzetiségi kérdéseknek. Ő századunk magyar kisebbségi kulturális munkájának legnagyobb gondozója és művelője.

2.

Csuka Zoltán pályafutásában a vajdasági (1922—1933) és a magyarországi időszak két külön korszakot jelent. Akkor is, ha a kettőt valóban összeköti a költő és az író, a műfordító, a szerkesztő, az irodalom-szervező és a szomszéd népek közötti kapcsolatok művelőjének munkája.

* A most közreadott tanulmány a szerzőnek, dr. Kemény G. Gábornak utolsó munkája, amelyet Csuka Zoltán születésének 80. évfordulója alkalmából a *Létünk* részére készített. Súlyos betegsége, majd 1981. november 8-án bekövetkezett halála azonban megakadályozta abban, hogy a tanulmányt továbbítsa szerkesztőségünknek. Örököse és hagyatékának gondozója, Kemény Gábor jóvoltából a kézirat mégis eljutott rendeltetési helyére, amelyet — ezúton is adózva Kemény G. Gábor munkásságának és emlékének — olvasóink figyelmébe ajánljuk.

Más és más kép tárul a kutató elé az egyes időszakok belső és közelebbi vizsgálatakor. A könnyebb ez esetben is a főbb időszakokra való bontás.

A *vajdasági évekről* szólva így beszélhetünk először Csuka korai irodalom- és sajtószervezési kezdeményezéseiről, majd Szenteleky Kornéllal közösen végzett publicisztikai működéséről a helyi magyar kisebbségi irodalmi és sajtóélet kezdetei körül.

A *magyarországi* korszakban más szerkezeti megközelítésben és műfaji tartalommal szólhatunk a Látáhatár-időszakról (1933—1944), majd a koalíciós évek elejének (1945—1947) nemcsak időben, de eredményekben is szűkebb irodalmi és szerkesztői munkájáról. Ezt követi az általa szerkesztett utolsó folyóirat, a Déli Csillag (1947. október—1948. december) és a megszűnését okozó válság. Csuka Zoltán „fekete évei” (1950—1955) után, az utóbbi negyedszázadban sem újabb folyóiratról, sem publicisztikai termésről nem beszélhetünk. Mégis — az elmúlt huszonöt év érzékeny hiányai ellenére is — az író és a szerkesztő publicisztikai tevékenységét, Csuka Zoltán szomszédnépi, nemzetiiségi, kulturális és magyar kisebbségvédelmi szemléletét állítottuk központba mint életművének egymástól elválaszthatatlan kettős alapeszméjét. Azt az alapeszmét, mellyel mind az író és a költő, mind a műfordító munkássága kezdettől összhangban van.

Lássuk ezekután, hogyan mutatkozik ez a szemlélet és publicisztika előbb a vajdasági években, majd a csaknem fél évszázados magyarországi szerkesztői és közírói termés vázlatában.

Nem véletlenül kezdjük a szűkszavú értékelést az első jugoszláviai magyar folyóiratról közölt nyilatkozatával:

„...mikor 1922 elején Újvidéken (Novi Sadon) megjelent a jugoszláviai magyar aktivista írók folyóirata, az ÚT, ennek a folyóiratnak szerkesztői akkor nemcsak a Bécsben élő Kassák Lajossal, hanem a belgrádi és zágrábi, forradalmian új utakat kereső aktivistákkal és »zenitistákkal« is kapcsolatot találtak. Az ÚT hasábjain akkor Ljubomir Micić, a zágrábi Zenit szerkesztője és a belgrádi Misao (Gondolat) és Putevi (Utak) szerkesztőinek cikkei, versei is megjelentek. (Boško Tokin, Rade Drainac, Rastko Petrović, Milan Dedinac stb., az idősebb évfjártúak közül pedig elsősorban Todor Manojlović, aki Nagyváradon a »holnaposok« közé tartozott, s Ady Endre közeli jó barátja volt.) A képzőművészek közül elsősorban Mihailo S. Petrov, Sava Šumanović képei, írásai jelentek meg az ÚT hasábjain... Mikor aztán az »izmusok« viharai elűltek, a forradalmi demonstrációkon túl, Szenteleky Kornél vezetésével olyan együttműködés kezdődött, amely már megkereste a múlt haladó hagyományait.” (*A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből*. Tankönyvkiadó, Bp. 1962. 753.)

Ezekben a korai vajdasági magyar folyóirat-alapításokban, mint az *Útban*, majd a *Renaissance*-ban, a *Fákelyában*, a *Revűben*, a *Tükörben* és a *Képes Vasárnap* hetilapban, később a vajdasági magyar irodalom első jelentős folyóirataiban, a Szenteleky és Csuka együttműködésében

készült *Vajdasági Írásban* és a *Kalangyában* már egyre több volt a kisebbségi magyar irodalmat alapozó motívum és az összmagyar irodalomhoz való kötődés. Aminthogy egyre több ilyen motívumot és kötődést találunk a vajdasági szakaszon Csuka szerkesztésében megjelent gyűjteményekben is. Ilyen volt a húszas évek második felében két sikeres kiadványa: az akkor rekordpéldányszámban megjelent *Vajdasági Galéria*, melynek életrajzait Csuka Zoltán írta, grafikusművésze pedig Balázs G. Árpád volt; és még inkább a *Kéve*, az új jugoszláviai magyar irodalomnak Csuka szerkesztésében készült első lírai antológiája.

Regionális szervezés és összmagyar irodalmi érdek így ötvöződik egységbe. Amire már ez idő tájt, tehát a húszas évek második felében az említettekén kívül még egy fontos példát említhetünk. Csuka volt az első, aki felismerte, hogy a magyar irodalomnak, tehát az új magyar lírának és műfordítás-irodalomnak népeket összekötő hivatásán túlmenően helyi magyar irodalmi hivatása is van. Ugyancsak ő volt az első, aki észrevette, milyen elhatározó hatása van Szenteleky Kornél és Debreczeni József *Bazsalikom*ának, ennek a szerbből fordított magyar versantológiának a vajdasági magyar irodalom továbbfejlesztésére.

Az antológiának azonban nemcsak regionális irodalompolitikai hatása volt, de arra is lehetőséget adott, hogy az Újvidékről az egész Vajdaságot bejáró és az itteni művelődést szervező Csuka Zoltán baráti kapcsolatot létesítsen Szenteleky Kornéllal, az Ószivácon élő orvossal, az ekkor már közismert költővel, műfordítóval és szerkesztővel. Csuka és Szenteleky nagy értékű irodalmi barátságából így bontakozik ki a következő években (1927—1933) a vajdasági magyar irodalom és sajtóélet.

Az irodalmi szervezés terén már kezdettől megoszlik a munkájuk. Csuka ugyanis ezekben az alapozó években a létfontosságú szervezői feladatokat vállalta, még Szenteleky a közös szerkesztésű folyóiratok irodalmi rovatának szerkesztését látta el.

Tudomásunk szerint ismeretségük 1927-ben érik barátsággá. Ez korántsem jelenti, hogy korábban nem ismerték egymást, vagy éppenséggel nem találkoztak. A húszas évek közepéig erre ismételtén mód nyílt az újvidéki Vajdaság (1922—1925) szerkesztőségében, vagy éppen Ószivácon, Szenteleky otthonában. Bármiként is legyen, Csuka 1927-ben, a *Vajdasági Galéria* anyaggyűjtő körútján — feltehetően Balázs G. Árpád társaságában — már járt Ószivácon. A következő évben pedig felkéri Szentelekyt a *Képes Vasárnap* irodalmi rovatának, a *Vajdasági Írásnak* a szerkesztésére.

Amikor pedig a *Vajdasági Írás* (1928—1929) önálló folyóiratként fogja át az itteni irodalmi életet, Csuka ismét öreá bízta a szerkesztést. Így lett Szenteleky Kornél a folyóirat vezető szerkesztője, Csuka pedig társszerkesztője és irodalmi szervezője.

Czine Mihálynál olvassuk Csuka összegyűjtött versei (*Az idő mérlegén*, Magvető, 1977) elé írt tanulmányában (uo. 23.), hogy Szenteleky azért vállalta el a rövid életű folyóirat szerkesztését, mert ezzel „Hármas kötelességet vállalt: a szerbhorvát kultúrával való kapcsolat építését, a

magyar és délszláv népek közötti hídverést, a környező országok magyar irodalmának az ismertetését, s mindenekelőtt a vajdasági magyar irodalom felnevelését”. Valóban ez a növekedő hangsúlyú sorrend, mert sajtó, irodalmi folyóirat nélkül a felsorolt feladatok ellátására sem vállalkozhattak volna.

Szenteleky tehát már 1928-tól vezető helyen szerepel Csuka irodalmi vállalkozásaiban. Így lesz egyidejűleg a *Képes Vasárnap* (1928—1930) hetilap irodalmi szerkesztője is. A lapról egyébként két érdekességet is feljegyezhetünk. Az elsőt Czine Mihály közlése, a másodikat egykorú sajtókutatás nyomán. A kettő közül az első különösen érdekes, mert tudomásunk szerint ekkor nyílt első ízben mód a budapesti rádióműsor rendszeres közlésére a vajdasági sajtóban. Kisebb értékű az egykorú sajtótörténeti adat: Csuka Zoltán lapjainak irodalmi rovatcímei ettől kezdve a következő lapok, folyóiratok címei lettek.

A kor rendkívül nehéz kisebbségi sajtóviszonyaihoz így is sikeresen alkalmazkodott Csuka irodalmi és sajtószervezési gyakorlata. Így a *Képes Vasárnap* irodalmi rovatcímét nem véletlenül követte ugyanilyen című irodalmi folyóirata, a *Vajdasági Írás*. Amikor pedig az újvidéki *Reggeli Újság* irodalmi rovata (*A Mi Irodalmunk*) szerkesztésére is megnyerte Szenteleky Kornélt, ott is együtt alakították ki a soron következő folyóirat címét és szerkezetét. *Kalangya* lett az új folyóirat címe, s ennek művelődési rovata a *Láthatár*. Ettől a rovatból kapta a címét az 1933 októberében Budapesten indult nagy jelentőségű kisebbségi szemle, a magyar kisebbségtudomány és az ehhez kapcsolódó nemzetiségi kutatás akkori vezető szemléje.

Csuka Zoltán vajdasági időszakát így kísérik végig egymáshoz kapcsolódó lap- és folyóirat-vállalkozásai. Ezek közül azonban — Magyarországra költözése után — csak a *Kalangya* élt tovább, 1944-ig.

De nemcsak sajtó- és egyéb gyűjteményes kiadványai (*Vajdasági Galéria*, *Kéve*) mutatják Csuka irodalmi „életivé”-nek töretlen emelkedését. Hasonló fejlődést tapasztalhatunk a költő ekkori teljesítményében is. Csuka Zoltán az ÚT körül kialakult aktivista csoportból kinőve 1922 és 1933 között megalkotja a maga egyre megkapóbb erejű versköteteit. Az *Utakat* (1922), a *Megyűnket* (1923), a *Testamentumot* (1925) és lírája csúcspontján, 1932 végén a *Tűzharangot*, melyről éppen a *Kalangya*-ban írja majd a Kilencedik Szimfónia áradó művészi örömétől áthatva élete utolsó és egyben legköltőibb méltatását Szenteleky Kornél.

Ezzel a természettel érkezik 1933 késő nyarán Magyarországra Csuka Zoltán, hogy elindítsa a szomszéd népekkel, a szomszéd országokban és a nagyvilágban élő magyarsággal foglalkozó átfogó kisebbségi szemléjét, a *Láthatárt*.

Dobossy Lászlónak a közelmúltban megjelent tanulmánykötetében olvassuk, hogy a csehszlovákiai ifjú magyar értelmiség ekkori fejlődése ezekben az években három fontosabb szakaszra bontható: „Első a nemzetiségi létünk és kötelezettségünk tudatosítása... második a népelet valóságának a tanulmányozása, adat- és élménygyűjtés, közép-európai tá-

jékozódás, kultúrák közti hídszerep szorgalmazása és vállalása... a harmadik szakasz pedig — 1931-től kezdődően — fokozatos és részleges feloldódás az osztályharcos munkásmozgalomban...” (*Két haza között*. Esszék, tanulmányok. Magvető, Bp. 1981. 34.)

Csuka és irodalmi köre fejlődésében már az első években, az aktivista költő éveiben (ÜT, 1922—1925) kifejezésre jut az együtt élő népek közötti kapcsolatok tudatos ápolása. Ezekről az első magyar vajdasági folyóirat körül kialakult magyar, szerb és horvát irodalmi aktivista érintkezésekről korábban megemlékeztünk. Ezt a műfajilag is szűk, rövid forradalmi időszakot soron követi a helyi magyar kisebbségi környezet tudatos megismerése. Ebből nőtt ki a vajdasági, szélesebben a jugoszláviai magyar irodalom elindítása és megszervezése Csuka, Szenteleky és irodalmi köre munkájának eredményeként. Ezt követi a magyar és a szomszédos népek közötti, majd a világ magyarsága felé kaput nyitó irodalmi szervezkedés időszaka.

Erre a harmadik és negyedik szakaszra azonban már csak Szenteleky halála és Csuka Magyarországra, Budapestre, illetve Érdligetre költözése után került sor. Két fontos kísérő mozzanatot azonban már itt el kell mondanunk. Az egyik, hogy Csuka már a vajdasági időszak végén világosan felismerte mind a Magyarországgal szomszédos népekkel és országokkal való, mind pedig a világon szétszórtnan élő külföldi magyarsággal való kulturális kapcsolatok kiszélesítésének szükségességét. Ezeket a kapcsolatokat állítja irodalmi és publicisztikai munkája középpontjába, amikor 1933 kora őszén megszervezi és elindítja új kisebbségi folyóiratát. Ez a Láthatár rövid előtörténete.

3.

Az összegyűjtött versekhez írt bevezető tanulmányában Czine Mihály idézi a költőt, a műfordítót és a szerkesztőt a Láthatár egyik 1940. évi számából:

„... a kis népek megpróbáltatási és kijózanítási időszaka lesz, hogy végleg lemondjanak imperialista hóbortjaikról, és ráébredjenek arra: mi az *egymásrautaltság*. Ez lesz majd a kisebbségek valódi többségi élete”. (*Az idő mérlege*. 37.)

Csuka Zoltán ekkor már hetedik éve élt Magyarországon, és szerkesztette (1933 októberétől) az időszak legnagyobb hatású kisebbségi szemléjét. Ennek a folyóiratnak írta sorozatos irodalmi és publicisztikai üzeneteit annak az egyre inkább nyilvánvaló, előbb idézett egymásrautaltságnak a jegyében, mely magyart és nem magyart egyetértésre és összetartozásra szólított az akkori Kelet-Közép-Európában.

Csuka már ekkor is több volt, mint az időszak neves költője, egyik legnagyobb műfordítója és közírója. Az ő nevéhez, ekkori és későbbi alkotásaihoz, szervező és szerkesztő géniuszához kötődött ennek a területnek magyar és szomszédnépi, nemzetiségi — egykorú kifejezéssel: ki-

sebbségi — tudata. Írt és szervezett az ezen a tájon élő kisépek egymás közti szüntelen válságainak és forrongásainak szakaszán. Írt, üzent, bátorított és együttműködésre buzdított a kisépi ellentétek leküzdésének súlyos szakaszán. Olyan mesteri egyszerűséggel és cáfolhatatlan okfejtéssel, mint a Láthatár indulása előtti esztendőben az összetett magyar és szomszédnépi helyzetképet már ekkor felmérő ifjú Mikó Imre:

„Sovinizmusra sovinizmussal felelni — írta ekkor, 1932 tavaszán az Erdélyi Fialatok Falu-Füzeteiben —, ez a mi circulus vitiosusunk nevelésében, politikában, irodalomban. Az ellentmondás azonban tovább nő, mert a serdülő ifjú látja, hogy az iskolában túlzott hazafiassággal korbácsolták fel a fantáziáját, a falujában pedig román és magyar földműves békében élnek együtt. *Kiábrándul tehát az imperializmusból*, mert látja annak mesterséges és életellenes voltát és nemzetiségi érzése, mely ifjú korában gyakran elragadtatta, lehiggad.” (*Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Kolozsvár, 1932, 85.)

Így vall az „imperialista hóbort”-ról és az egymásra utaltságról az időszak már ekkor jelentős két ifjú magyar közírója, a nemzetiségi kérdés más és más arculatának, de egyazon megnyilatkozásainak kiváló ismerője. Aminthogy az sem véletlen, hogy tisztánlátásukkal és igazságkeresésükkel már ezekben az években sem álltak egyedül. Csuka Zoltán például a Láthatár-években (1933—1944) szinte azonos hangvétellel szól a nemzetiségi kérdés és a korszerű kisebbségvédelem terén elvégzendő feladatokról, akár csak a nemzetközi joggal, annak kivált magyar vonatkozásaival foglalkozó két neves pályatársuk. Hiszen mindkettőjük számára tanúságtétel és kortársi példa volt Jakabffy Elemér, a bánáti (Lugos) *Magyar Kisebbség* szerkesztője, a nemzetközi nemzetiségi kongresszusok állandó résztvevője, és Faluhelyi Ferenc pécsi jogtudós, a tanszéke mellett működő Kisebbségi Intézet igazgatója, és a *Láthatárral* együttműködő *Kisebbségi Körlevél* szerkesztője.

A négyük között kialakult irodalmi és tudományos kapcsolat külön elemzést érdemelne egykorú nemzetiségi kérdésünk, kisebbségvédelmünk további fontosabb szereplőinek bemutatásával. Erre rövidesen visszatérünk.

Csuka Zoltánt értékelő munkánknak azonban ez csupán egyik részletkérdése, amelyet a későbbi kutatás is tisztázhat. A magam feladatának ez alkalommal azt érzem, hogy elmondjak néhány fontosnak vélt személyes adalékot és emlékeztést, melyek bizonyára felhasználhatók és hasznosíthatók a továbbiak során, s amelyek nélkül talán nem is írható meg az egyszer elkészülő életrajzi monográfia.

Már jeleztük, hogy Jakabffy és Mikó erdélyi (szélesebben: romániai) nemzetiség-történeti, illetve az első világháború után végzett gyűjtő- és szerkesztőmunkájára a továbbiakban még visszatérünk. Elevenítsük fel előbb Mikó Imre nemzetiségi szociográfiáját, aki saját gyűjtése és a rendelkezésére bocsátott adatok alapján már akkor, huszonegy éves korában, a harmincas évek elején megállapítja, hogy a városokban élő ma-

gyarságnak nem természetes, azaz kényszerű asszimilációját csakis a falun élő magyarság megerősítésével lehet ellensúlyozni. Csak így, a falun élő magyarság megmentésével biztosítható az erdélyi népek nemzetiségi egyensúlya. (Mikó Imre: i. m. 74.)

Mikó Imre ekkori felismeréséből kiindulva méltányolhatjuk a jelentőségét Jakabffy Elemér és Faluhelyi Ferenc kisebbségvédelmi kutatásainak, melyeknek irodalmi és művelődési folytatása kimutatható Csuka Zoltán életművében. Ennek a kutatási módszernek a tudományos vetülete Jakabffy *Magyar Kisebbség* című folyóiratának húsz esztendejére (1922—1942) és Balogh Artúr társaságában végzett genfi kisebbségtudományi munkájára (1925—1940) nyúlik vissza.

Mikó egyik legutóbbi tanulmánykötetében erről a kisebbségtudományi munkáról így emlékezik meg: „1925-től kezdve a második világháborúig részt vett a Genfben megrendezett kisebbségi kongresszusokon, ahol Balogh Artúrral együtt állandó előadók és felszólalók voltak. Belpolitikai és külpolitikai munkásságánál azonban maradandóbb az, amit a *Magyar Kisebbség* szerkesztőjeként két évtizeden át végzett.” (Mikó Imre: *Jakabffy Elemér és a Magyar Kisebbség. — Akik előttem jártak.* Bukarest, 1976, 120—121.)

Hasonló figyelmet érdemel Csuka Zoltán és Faluhelyi Ferenc nemzeti-segtudományi tevékenysége.

„Csuka Zoltán — írja kettőjük kisebbségtörténeti működéséről Czine Mihály — maga köré gyűjtötte a nemzetiségi kérdés érzékeny lelkiismeretű gondolkodóit; munkaközössége kidolgozta az együtt élő nemzetiségekkel való kulturális kapcsolat tervét. Megvalósítását — keserűen látta — »elnyálgásították és megakadályozták«, ahogy nehezítették Faluhelyi Ferencnek, a kisebbségi jog tudósának munkáját is, aki az elvakult revizionistákkal szemben a realitás alapján igyekezett a kisebbségtudományt művelni. Csuka Zoltánnak látnia kellett: az a munka, amit a népek kölcsönös megismertetéséért és megértéséért folytat, abban a társadalomban sokszor csak szélmalomharc vagy csak részeredmény. (...) De a részeredmények is jelentősek voltak: tizenegy esztendőn keresztül mégiscsak oszlatta a ködöt. Tájékoztatót a Magyarországon kívül élő magyar népcsoportok kultúrájáról és a szomszédos népek irodalmáról.” (*Az idő mérlegén.* 37—38.)

Ez az igényes szakirodalmi jellemzés kétségkívül sokat jelent majd azoknak, akik most ismerkednek kettőjük vázlatos kisebbségtudományi pályaképeivel.

Ugyanígy elmondhatjuk, hogy nem kevésbé értékes mindkettőjük még élő kortársainak, és buzdítólag hat majd mindazokra, akik a pályakép vagy annak részlete feldolgozásával foglalkoznak. Körvonalaiiban jelzik kettőjük kisebbségtudományi szerepét, életútjuk idevágó szakaszát. Bizonyos, hogy ennek a pályaképnek Faluhelyi indulására vonatkozó része már készül, Csuka Zoltán életútjának első, jugoszláviai, vajdasági szakaszáról pedig feltehetően már el is készült. A fő kérdések kidolgozása azonban még mindkét pályakép vonatkozásában ezután elvégzendő,

nagy fontosságú feladat. Mind a *Láthatár* (1933), mind a pécsi *Egyetemi Kisebbségi Intézet* (1936) indulásától az intézmények megszűnéséig terjedő időszakban.

A nemzetiségi és a kisebbségtudományi, tehát a kettős összehasonlító értékelést halaszthatatlanul el kell végezni mindkét vonatkozásban. Ebben a nagyigényű feladatban — megítélésünk szerint — Csuka Zoltán életútjának magyarországi szakaszán van a hangsúly. Annál is inkább, mert az érdrageti korszak, tehát az Érdragetre érkezésétől napjainkig eltelt időszak irodalmi, művészeti és tudományos feldolgozása nélkül nem írható meg a tragikus okok miatt negyedszázaddal előbb lezárult másik párhuzamos életrajz sem.

Feladatomnak tekintem, hogy ebből a pályaképből bármilyen szerény részt vállaljak. Csuka Zoltán magyarországi nemzetiségtörténeti és szomszédnépi kapcsolatokat ápoló publicisztikájának, a *Láthatár*- és a *Déli Csillag*-szakasznak a felvillantásával.

4.

Csuka Zoltánt, a *Láthatár* szerkesztőjét negyven évvel ezelőtt ismertem meg. A találkozót Faluhelyi Ferenc professzornak köszönhettem, aki mint a pécsi egyetem jogi karának tanára és az ottani Kisebbségi Intézet igazgatója ezekben az években gyakran utazott Budapestre. Ismételten tárgyalt a jogtudományi egyetem jogtörténeti karán, más tudományos intézményekben és szerkesztőségekben.

Az év kora tavaszán (ha jól emlékezem, 1941 áprilisában) a *Láthatár* akkori, Baross téri szerkesztőségében bemutatott Csuka Zoltánnak. A folyóirat ekkor már négyezer példányban jelent meg, ami ez idő tájt komoly példányszámot jelentett. Ennél is fontosabb, hogy kezdettől betöltötte az induláskor (1933) vállalt hivatását. A *Láthatár* valóban „az összes magyar nyelvterületek irodalmi életének figyelője volt.

Az első találkozásra emlékezve nem azt szeretném elmondani, milyen nagy hatást tett reám, az induló kutatóra az író és a szerkesztő irodalmi és publicisztikai tájékozottsága a világ magyarságának kérdéseiről, kisebbségi helyzetéről. Gondolom, ezt már többen elmondották előttem, és nyilvánvaló, hogy elmondják majd később is. Engem nem is az ő, sok nemzetre kiterjedő szerkesztői és irodalmi felkészültsége lepett meg, amelyet természetesen tartottam a magyar és a szomszéd kultúrák és kapcsolatok szakértője esetében. Hanem szaktudásán túl rendkívüli emberismerete. Csuka Zoltán pontosan tudta célkitűzéseit a legnehezebb szakmai műfajban, a tudományszervezésben. Tehát azt, hogyan építse tovább folyóiratát, tudományos munkatársi körét.

Ez a beszélgetés, melynek tudományos és baráti alaphangját Faluhelyi Ferenc szíves közreműködésének köszönhettem, elhatározó volt egész későbbi tudományos és emberi kapcsolatunkra. Visszaemlékezve erre az első beszélgetésre elmondhatom, hogy a kapcsolatfelvétel és az első pub-

likálás nem kevesebbet jelentett a tárgykör vizsgálója számára, mint az induló irodalmár számára a *Nyugatban* való első megjelenés.

Az első cikk benyújtása (1942) és megjelenése között aránylag rövid idő telt el; az első megjelenést követték a továbbiak, s a közlések felgyorsulását a kettőnk ismeretségének, majd barátságának elmélyülése.

Ennek a fokozatosan mélyülő baráti-szakirodalmi kapcsolatnak köszönhettem, hogy az író és a szerkesztő megismerése révén feltárult előttem a szomszédnépi és a távolabbi magyarsággal és ugyanakkor a szomszéd népekkel való kapcsolatok világa, és néhány éven belül elérkezhettem első nemzetiség-történeti munkám (*A magyar nemzetiségi kérdés története*. Bp. 1946) kiadásához.

Egyébként nemcsak Faluhelyi szíves segítségének, hanem a *Láthatár*-ral közvetlen kapcsolatot tartó Moravek Endrének, a Kultuszminisztérium ekkori munkatársának, 1945—1948 között kulturális osztályvezetőjének köszönhettem, hogy már ez idő tájt megismerhettem Csuka Zoltán irodalmi, főként lapszerkesztői tevékenységét. Azt, hogy mit jelentett költői, műfordítói és szerkesztői munkájában, kisebbségi jelkép-rendszerében a szomszédnépi és a távolabbi magyarság sorsa és a szomszéd népekkel való kapcsolatok ápolása. Ugyanő mondott el később sok mindent Csuka Zoltán Magyarországra költözéséről, „érdligeti honfoglalásáról”, a *Láthatár*- (1933—1944) és a *Déli Csillag*-időszak (1947—1948) mindmáig megíratlan művelődéstörténetéről.

Pécs nagy jogtudósa, Faluhelyi Ferenc és a *Déli Csillagban* később Káspás Gyula néven publikáló Moravek Endre tudományos és kulturális közlései nélkül tehát nem ismerhettem volna meg a *Láthatár* korábbi és egykorú kapcsolatait, Csuka Zoltán összetett költői, műfordítói és folyóirat-szerkesztői tevékenységét. Az ő szíves tájékoztatásuk révén ismerem meg Csuka működését a vajdasági magyar avantgarde élén és Szentelők Kornállal együtt betöltött szerepét az itteni magyar irodalom alapításában. Nekik köszönhettem azt is, hogy Csuka Zoltán szerbhorvát viszonylatban egyedülálló műfordítói munkásságáról már ekkor tájékozódhattam. Arról, hogy ő a legnagyobb műfordítónk ezen a területen, s hogy az ő irodalomszervező és szerkesztő munkája nyújtja a legnagyobb segítséget közép-kelet-európai érdeklődésünk kialakításához.

*

Az előzőkben megkíséreltünk felidézni néhány emléket a folyóirat-szerkesztő Csuka Zoltán szakirodalmi környezetéből. A többi közt itt említettük a mindvégig kitapintható erdélyi (Jakabffy—Mikó) és a későbbi pécsi kapcsolatokat, különös tekintettel Faluhelyi Ferenchez fűződő szakmai összeköttetéseire. Ugyanakkor emlékeztettünk arra is, hogy mindkét területen még igen sok az elvégzendő feladat. Az erdélyi hagyatékok is — és áll ez elsősorban a Jakabffy-féle *Magyar Kisebbségre* és irodalmi munkásságára — feldolgozatlan és rendezetlen. Még súlyosabb azonban a harmincas-negyvenes évek Csuka—Faluhelyi-hagyatékának

sorsa. Hiszen a Pécssett még remélhető Faluhelyi-adalékokon kívül az egykori Kisebbségi Intézet anyaga — egy budapesti akadémiai intézményünkbe került töredékes cédulagyűjtést leszámítva — csaknem teljesen elkallódott. Nem könnyebb a helyzet Csuka Zoltán 1933 és 1949 között íródott forrásértékű iratanyagával kapcsolatban sem.

Az egyszer elkészülő életrajz szerzőjének rendkívüli nehézséget okoz majd a fellelhető írások, levelek és kéziratok egybegyűjtése. Éppen ezért legalább az elérhető egykorú iratanyag (kivált a Csuka—Faluhelyi-források) egybegyűjtése és feldolgozása ügyében kell minden lehetőt megtennünk. Különösen fontos ez a két utóbbi folyóirat, a *Láthatár* és a *Déli Csillag* esetében. Mert nem szükséges bizonyítanunk, mennyire összefügg, összetartozik ez a két folyóirat. Összeköti a szerkesztő személye, a *Déli Csillag* hasábjaira átmentett eszmei indíték, nem kevésbé azonban a magyarországi nemzetiségi és szomszédnépi kapcsolat ténye, a válságos szakaszon is vállalt kölcsönös híd-kapcsolat.

*

Csuka Zoltán Újvidékről áttekintette a Vajdaságot, annak soknépi társadalmát, irodalmi és művészeti életét. Irodalmi életet és olvasóközönységet szervezett, megteremtette a magyar—délszláv kapcsolatok és a kölcsönös műfordítások szilárd alapját.

Budapest és a nagyváros közelében alapított új Széphalom kiszélesítette ezeket a kapcsolatokat. Valóban megalapozta a szomszédnépi és a távolabbi magyarsággal való együttműködés új tűzhelyét, megteremtette a szomszéd népekkel való kapcsolatok új formáját és a délszláv irodalmakról magyarra való műfordítás eddig nem tapasztalt irodalmi szintjét. Mindezt egy kisközsegből valósította meg, a maga tuszkulánumból, a Magyarországra költözés időpontjától az új magyar—délszláv kulturális szemle megszűnéséig.

Tanulmányunk előző részében röviden foglalkoztunk a két világháború közötti magyar kisebbségvédelmi irodalom főbb romániai és magyarországi szereplőivel. Közelebről Jakabffy Elemér és Mikó Imre kapcsolatával. Azzal, hogy a bánági Lugoson két évtizeden át *Magyar Kisebbség* címmel megjelent szemle milyen hatással volt az ifjú Mikó Imre későbbi, fokozatosan kibontakozó nemzetiségi, kisebbségvédelmi szemléletére. Már ott is hivatkoztunk arra, hogy a Bánátban megjelenő folyóirat mint jelkép is milyen hatással, befolyással volt mind az erdélyi, mind a magyarországi kisebbségi szakirodalom indulására. Nyomát felismerhetjük a Mikóra és a kortárs fiatal erdélyi magyar szakírókra tett hatásán. Nem kevésbé pedig azon a szemléletbővülésen, amely Jakabffy Elemérnek és harcostársának, Balogh Artúrnak a genfi kisebbségi kongresszusokon való szereplése révén mind az erdélyi, szélesebben tehát a romániai, mind a magyarországi szakirodalomra kihat.

Az összekötő kapocs tehát mindkét vonatkozásban a bánáti motívum — akár Jakabffynak, akár a szintén kortárs szakírónak, a nemzetközi

kisebbségi jog pécsi professzorának, Faluhelyi Ferencnek életművét tekintjük.

Csuka Zoltán életében ez az erdélyi kapcsolat már a születéssel, a bán-sági szülőfölddel elválaszthatatlanul összefonódik. A népeket és tájakat összekötő Bánság a *Gyermekévek* első versszakában így jelentkezik:

*Népek kohója, forró, furcsa Bánság,
Temes, Torontál hajlik egybe itt,
Zengő üvegburád alatt születtem,
Ahol már Erdély tárja kapuit,
Apám s anyám e kapu mögül jöttek,
Apám: világgá ment székely szegény,
Itt kezdte boldog életét szász anyámmal,
Az öleltető síkság peremén.*

*Nem véletlen volt, hogy én itt születtem,
Négy nációnak tág telephelyén, . . .*

(Porrátörött élet ciklus, 1957—59. — *Az idő mérlegén.* 496.)

A bánáti szülőhely így köti össze az életrajzi vallomásban a Versec melletti Zichyfalvát a romániai Bánsággal, mindkét oldalon a „négy náción telephelyével”. Itt kell keresnünk Csuka származásának erdélyi és népeket közelítő nyomait, melyekre majd a vajdasági és 1933 után a magyarországi televény egyre dúsabb tenmést ígérő talaja rakódik.

A magyarországi indulásról is elsőként az erdélyiek vesznek tudomást. Szemlér Ferenc írja 1933. szeptember 25-én Brassóból Marosvásárhelyre Vita Zsigmondnak: „Olvastad-e már valahol a Csuka Zoltán folyóiratát, a *Látóhatárt?* [!]” (Marosi Ildikó: *A Helikon és az Erdélyi Szépművéses Céh levelesládája.* Kriterion, Bukarest, 1980, I. köt. 402.) Ajánlja, hogy írjon az új folyóiratba. A szerkesztő egyelőre nem tud ugyan fizetni a cikkekért, de a munkatársaknak megküldi a lapot. Végül jelzi, hogy innen értesült a Berde Mária köréhez sorolható, a *Helikon* ellenzékének számító csoport működéséről. „Látod — írja Vitának —, ennyi haszna volt a Csuka folyóiratának, legalább egészen tiszta képet kaptam a mozgalom kiterjedéséről és közelebbi céljairól.” (Uo. 403.) Mind-ebből ha nem is pontos és hiteles, de mindenesetre figyelmet érdemlő tájékoztatást kapott az akkori olvasó az új folyóiratról, annak első száma alapján. Hiszen Szemlér ekkor még a folyóirat címét sem tudja pontosan, *Látóhatárt* ír *Láthatár* helyett, de azért *Helikon*-ellenes célzatot tulajdonít a Berdeék mozgalomának, amelyről Csuka csak tájékoztatót adott lapjában. Az bizonyos, hogy az októberi időponttal az év szeptember második felében kiadott folyóirat már ekkor és ettől kezdve több mint egy évtizedre az érdeklődés előterébe került mind Erdélyben, mind Magyarországon, az akkori Szlovénzkóban és a Vajdaságban. A *Láthatár* indulása tehát eredményes volt, és munkatársai, mégpedig ismert munkatársai voltak, pedig kezdetben nem tudott fizetni a kéziratokért.

Ha figyelembe vesszük, mennyire nehéz körülmények között indult és érte el színvonalban és példányszámban egyaránt kiváló eredményeit, akkor értékelhetjük valójában a *Láthatár* szerkesztősege táján (értsd: az érdeklő házból és ezenkívül a harmincas évek második felétől a Baross téri kétszobás városi szerkesztőségben) folyó munkáját.

Néhány érdekes mozzanatról külön is megemlékeznénk. Az egyik, hogy a *Láthatár* tőke és intézményi támogatás nélkül indult. Az első években csak az évenként tíz alkalommal kiadható időszaki sajtóorgánumokat megillető lehetőséggel élhetett. Önzetlen, hitelt nyújtó segítséget azonban kezdettől kapott. Tóth László, a Kecskeméti Nyomda igazgatója segítette, nyújtott számára hosszú időn át hitelt.

S hogy Csuka Zoltán nemcsak színvonalas, a magyarországi és a szomszédnépi, majd a távolabbi külföldi magyar olvasókat is érdeklő folyóiratot szerkesztett, annak bizonyítására soroljunk fel néhány jellemző körülményt.

Az első, hogy az új folyóirat mindenekelőtt a hazai és a szomszédos államokban élő magyarokról adott kölcsönös irodalmi és művelődési tájékoztatást. Ezen túl nem ment, de ennél kevesebbre sem vállalkozott. Igényes tanulmány- és cikkanyagával, értékes tudósításaival, ismertetéseivel, riport- és híryanagával rövidesen népszerű lett azok körében, akiknek a folyóirat készült. Közölt műfordításokat a szomszédos irodalmakból és tájékoztatásokat az ottani tudományos és művelődési kérdésekről. A harmincas évek végéig sikerült a folyóirat példányszámát mintegy négyezerre emelnie (*Az idő mérlegén.* 35.), amit a továbbiakban a folyóirat nagyobb formátumban való megjelentetésével az egyre nehezedő körülmények között is tartani igyekezett. Részben a kieső szomszédnépi olvasóknak hazai, ez irányú kérdések iránt érdeklődő olvasókkal való pótlásával.

A *Kalangya* egykori *Láthatár* rovatából így nőtt ki az önálló, a fentiekben vázolt irodalmi és művelődési folyóirat, időnként magyarországi és szomszédnépi művészeti tudósításokkal. (Ezek azonban a német fasizmus előretörése következtében sorra megszűntek. Előbb a szlovenszóiak, majd a romániaiak, végül a jugoszláviaiak.) A *Láthatár* szerkesztője rendezte 1936-ban Budapesten az első jugoszláv irodalmi és zenei estet, 1938 után az első magyarországi magyar irodalmi esteket Belgrádban, majd Újvidéken, végül a belgrádi magyar könyvkiállítást. Fáradhatatlan műfordítói szervezése révén még 1941 elején is kiadásra került Budapesten, az Egyetemi Nyomdában egy *horvát* (Slavko Kolar: *Ítélet-idő*), egy *szlovén* (Ivan Cankar: *Szegénysoron*) és egy *szerb* regény magyar fordítása (Miloš Crnjanski: *Örökös vándorlás*, Csuka Zoltán fordításában). Németh László eredetileg Csuka Zoltán *Jugoslovensko-madžarska revija* (Jugoszláv—Magyar Szemle, 1940) folyóirata számára írta a *Híd a Dráván* című tanulmányát a magyar—délsláv művelődési és irodalmi kapcsolatok ügyéről. (*Kisebbségben.* Bp. 1942, 345—353; egy részletét 1. *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből.* Tankönyvkiadó, Bp. 1962. 799—802.) A kapcsolatok ilyen megközelítése

azonban a továbbiakban nem volt lehetséges. Maradt tehát a kisebbségi elméleti kérdésekkel való foglalkozás időszaka, melynek keretében a *Láthatár*-ba író szakemberek igyekeztek a gyökeresen megváltozott körülmények között folytatni Csuka Zoltán szerkesztői elgondolásait.

5.

Emlékezésünkben a tizenkét éves *Láthatár*-korszak után a szerkesztő Csuka Zoltán legutóbbi lapszerkesztésének történetéhez és ekkori kapcsolataihoz igyekszünk néhány adatot és adalékot felidézni abból a megfontolásból, hogy mind ez ideig megíratlan nemcsak a részletes életrajz, de feldolgozatlan a „pályái” magyarországi sajtóanyaga is. S hogy ehhez kapcsolódóan elvégzendő majd a folyóirat-szerkesztő vajdasági és magyarországi működésének, a szomszéd népekkel való irodalmi és kulturális kapcsolataink legnagyobb élő szakírója szerkesztői és publicisztikai életművének felmérése, elemző értékelése.

Felismerte ezt már a „hetvenötödik”-re írt, korábban idézett előszavában Czine Mihály, amikor a szomszédnépi és hazai vonatkozásokat elemezve így méltatja a pályakép korábbi, a *Láthatár*-korszakban beváltott eredményeit: „A hazai közvéleményt akarta mindenekelőtt reálisan tájékoztatni a határon túl élő magyarok irodalmáról s a szomszédos népek kulturális életéről, ezzel az összekapcsolással is hangsúlyozva a népek egymásrataltságát. Vagyis: szellemi hidat akart építeni a magyarság és a szomszédságban élő népek között.” (*Az idő mérlegén.* 32.)

Csuka Zoltán, a szerkesztő tehát már ekkor, évekkkel a Déli Csillag indítása előtt kölcsönös híd-szerepet betöltő folyóiraatra gondolt.

Ebből a tervből azonban 1947—48-ban csak annyi és úgy valósult meg, amennyi a *Déli Csillag* folyóirat hasábjain a későbbi jövőre fennmaradt.

Amikor ugyanis 1946 tavaszától 1947 nyaráig megjelentek a folyóirat első körlevelei, még ennek létrehívása sem látszott valószínűnek, aminthogy egy másik egykorú szomszédnépi folyóirattervből is csak néhány sokszorosított röpirat látott napvilágot. Pedig utóbbit nem kisebb tényező, mint Kodály Zoltán, és nem kevésbé lelkes szervező, mint Balázs T. Béla szorgalmazta.

Mindebből azt kell kiemelniünk, hogy a *Déli Csillag*nak már az indulása is váratlanul nehéz volt. Bizonyítja ezt a többi közt az is, hogy az 1946 tavaszától 1947 nyaráig megjelent körlevelek inkább egy magyar—jugoszláv baráti társaság, mint egy magyar—jugoszláv irodalmi és művelődési folyóirat bejelentései voltak. Mégis, amikor 1947 nyarán elterjedt a magyar—jugoszláv folyóirat híre, a Magyar—Jugoszláv Társaság folyóiratának közeli indulása elé mindkét részről fokozott érdeklődéssel tekintettek.

A folyóirat 1947 őszén Csuka Zoltán szerkesztésében és a Társaság kiadásában Petar Petrović Njegošnak (1813—1815), a *Hegyek koszorúja*

költőjének arcképével a címlapon megjelent, s ettől kezdve 1948 decemberéig bezárólag havonta kiadták. Így indult 1947 októberében a Társaság folyóirata, melynek egy alkalommal még az akkori hazai baráti társaságok kulturális életében is szerepe volt. Lévéen hogy a Magyar—Jugoszláv és a Magyar—Román Társaság szerkesztésében, az akkori Centenárius Bizottság kiadásában, közös kiadványként jelent meg az 1948—49. évi *Iratok a nemzetiségi megbékélésről* című szöveggyűjtemény.

Amikor 1978 őszén a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében a magyar—vajdasági szerb szimpozion keretében elhangzott felszólalásomban (*1848—49. évi magyar—dél-szláv kapcsolatok és a Déli Csillag szabadságharc-képe*) megemlékeztem a folyóirat 1848—49. évi kérdésekkel foglalkozó anyagáról, aránylag nagyszámú idevágó cikket és tanulmányt sikerült bemutatnom. Ekkor határoztam el, hogy a folyóirat szerepére Csuka Zoltán publicisztikai munkásságával összefüggésben visszatérek. Akkor is, és most is hangsúlyozva, hogy közelebbi vizsgálatra nem vállalkozhatok, hiszen a részletes feldolgozás elválaszthatatlanul összefüggne Csuka Zoltán egész folyóirat-szerkesztői és műfordítói tevékenységének bemutatásával.

Most annak a feladatnak igyekszem eleget tenni, hogy a rendkívül nehéz körülmények között megjelenő folyóirat helyét kijelöljem Csuka Zoltán folyóirat-szerkesztői munkásságában.

Csuka Zoltán összegyűjtött verseinek előszavában (*Az idő mérlegén.* 33.) egy Németh László-idézetben arról olvasunk, hogy „A magyar kisebbség sorsa attól függ, mennyire tudnak tájékozódni új helyzetükben, megismerik-e igazán magukat és környezetüket, és sikerül-e küldetésé alakítani balsorsukat”.

Nos, a kisebbség (értsd: a mindenkori magyar kisebbség) sorsa a fentiekén kívül még más, az eddigiekkel legalábbis egyenértékű gazdasági-társadalmi és kulturális tényezőkön is fordul. Ilyen például a kisebbség (nemzetiség) gazdasági, kulturális, szociológiai és szociográfiai szervezethe, művelődésének az átlagot meghaladó szintje, hatásfoka, nyelvi kultúrája, iskolai fejlettsége, hogy csak néhány további fontosabb körülményről szóljak. Elválaszthatatlanul összefügg mindezzel az anyanemzettel való összetartozásuk művelése, amiről már több mint százöt évvel ezelőtt, 1869-ben így írt Mocsáry a galaci református egyházközséghez intézett válaszlevelében: „Szabagságra termett népeknek kiváló tulajdonsága, hogy bármi távolba helyezze fiaikat a végzet eredeti fészük-től, attól szívben és lélekben soha sem szakadnak el.” (Mocsáry Lajos *Válogatott írásai*. Bibliotheca, Bp. 1958. 503.)

Abban tehát kétségtől igaza volt Németh Lászlónak, hogy ezt a „küldetést”, ezt a híd-szerepet az alapvető tényezők közé sorolta.

A *Déli Csillag* szerkesztője ezt a kölcsönös társadalmi és kulturális vállalat és szervezést elsőrendű fontosságúnak tartotta, mint azt a *Déli Csillag* beköszöntő körleveleiben is nyomon követhetjük. Bizonyos volt ugyanis abban, hogy csak a kölcsönös kapcsolatszervezésnek, a kapcsolatok kölcsönös fejlesztésének van értelme és értéke. A *Déli Csillag* kör-

leveleit és a folyóirat önálló számain: cikkeit, tanulmányait és ismertetéseit ebben a szellemben és értelemben szerkesztette.

Egész sor budapesti és vidéki magyar—jugoszláv tárgyú előadásról és műsoros rendezvényről adnak hírt már ezek az előzetes rövid tudósítások is, mindenkor feltételezve a szomszédnépi magyar és nem magyar részvételt, a hasonló rendezvényeket.

Mielőtt tehát még sor került volna a folyóiratban a rendszeres kétoldalú kulturális cserére, Csuka Zoltán előkészítette ennek feltételeit a *Déli Csillag* előzményeiben, körleveleiben és tudósításaiban. És tette ezt a felszabadulás utáni szakaszon olyan időben, amikor a be- és kitelepítések kényszerű folyamata (hazai német és szlovák kitelepítés, szlovákiai magyar áttelepítés) még javában zajlott, s amikor rendkívüli jelentősége volt a magyar—jugoszláv kölcsönös kulturális kapcsolatoknak, Csuka Zoltán emberi, szomszédnépi és a szomszédos Jugoszlávia magyar nemzetiségével való kapcsolatkeresésének.

*

A *Déli Csillag* az 1947. október—novemberi kettős számmal indult havi folyóiratként, és 1948 decemberében a második év 12. számával szűnt meg végleg.

Mit jelentett Csuka Zoltán publicisztikai működésében a *Déli Csillag* szerkesztőjeként eltöltött tizenöt hónapos időszak? Előjáróban mondjuk meg, hogy a vajdasági és a *Láthatár*-évekhez viszonyítva ez a korszak nemcsak időben, tartalmában is jóval kevesebbet jelentett Csuka pályaképében.

Folyóirat-szerkesztői munkáját a magyar—jugoszláv államközi válság a *Déli Csillagon* belül is két részre, egy pozitív és egy negatív részre osztotta. Az első részben — mint tudjuk — a magyar—jugoszláv kulturális kapcsolatok ügyét szolgálta a folyóirat. Az utóbbiban (1948. 6—12. sz.) az államközi válság áradatába sodródott a két ország együttműködésének ápolására létrehívott folyóirat és a Magyar—Jugoszláv Társaság.

Az első, pozitív szakaszban (1947. 1—3. sz., 1948. 1—5. sz.) sok minden valóban ígéretes és reményteljes volt. Az első kettős számból kiemelkedett Csuka emlékezése Petar Petrović Njegoš *Hegyek koszorúja* című hőskölteménye kiadásának századik évfordulójára, majd néhány részlet a drámai költeménynek az ő tolmácsolásában készült fordításából. Ebben a reprezentatív számban olvassuk Ivo Andrić *Az álom* és Miroslav Krleža *Terézvári temetés* című elbeszélését, szintén Csuka művészi fordításában. Ugyanitt Hadrovics László magas szintű ismertetést közöl Andrić *Híd a Drinán* című, rövidesen világhírűvé vált regényének magyar fordításáról.

A jugoszláviai magyar írók közül Sinkó Ervin hosszabb útleírását közli a folyóirat, a hazai írók közül Szabó Pál tesz közzé részletes útleírást Jugoszláviáról.

1947. december 8-án Tito, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság mi-

niszterelnöke és Dinnyés Lajos magyar miniszterelnök aláírja a magyar—jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezményt. Az eseményekről az egyezmény szövegével a *Déli Csillag* a következő számban tudósít (*Szerződés a békéért*).

Az 1948. évi első öt számban érdekes cikkeket, esszéket, verseket olvasunk. Az esszé- és tanulmányanyagból kiemelhetjük a pécsi Angyal Endre két barokk tárgyú esszéjét: *A délszláv barokk világból* (1. sz.), *Délszláv népi epika* (5. sz.). Találunk azonban modern témával foglalkozó tanulmányt is Angyal Endrétől (Partizánok költője: *Brankó Tyopity*, a február—márciusi számban). Dudás Kálmán esszét ír Branko Radičevićről, és ehhez mellékeli szemelvényeit a költő *Diákbúcsú* (Đački rastanak) című verséből (1. sz.).

Míg korábban a folyóirat Csuka több fordítását közli, most cikket ad tőle *Ignjatovics Jakov és a magyar szabadság* címmel a szentendrei születésű író *Vásza Respekt* című regényéből vett szemelvényekkel (uo.). Ugyancsak Csukától olvasunk két rövid műfordítást Vuk Karadžić gyűjteményéből (*Két bosnyák virágének*; 2—3. sz.).

Érdekes irodalmi közlés ugyanebben a számban Spira György *Ivan Goran Kovačić* emlékének ajánlott *Szerbia háború után* című verse, Sinkó Ervin regényének, a *Tizenégy napnak* az egyik fejezete, végül Borislav Stanković *Romlott vér* című regényrészlete Csuka Zoltán fordításában.

Fontos hosszabb beszámolóból értesülünk a Magyar—Jugoszláv Társaság második évi közgyűléséről (Budapest, 1948. március 20-án). Ezen a közgyűlésen választották meg Rajk Lászlót a Társaság elnökévé, és ekkor olvasta fel Csuka mint a Társaság titkára Tildy Zoltánnak, a Társaság társelnökének a közgyűléshez intézett üzenetét. (5. sz.)

Ezenkívül hazai magyar írók (Gergely Sándor, Heltai Jenő, Sötér István, Tolnai Gábor és Várnai Zseni) Jugoszláviában tett látogatásáról ad hírt a folyóirat, a januári számban. Befejezésül még egy fontos pécsi rendezvénysorozatról értesülünk: „Május 9—15.: A Magyar—Jugoszláv Barátság Hete Pécsen.” (1948. 5. sz.)

*

A *Déli Csillag* 1948 júniusától az év decemberéig, tehát még a magyar—jugoszláv államközi válság első hónapjaiban is megjelent. Éles támadások, igényes műfordítások, nemzetiségi tárgyú cikkek, színvonalas néprajzi közlemények váltakoznak az utolsó számok hasábjain. Nehezen és elkeseredetten harcolt igazáért, léteért a szerkesztő, akit ekkor már alig néhányan segítettek a megmaradt munkatársak közül. Nem állt rendelkezésére a *Láthatár*-években működött „kisebbségtudományi munkaközösség” töredéke sem, hiszen 1948. június elejétől a folyóiratnak nem volt többé sem tudományos, sem kulturális iránya. Az utolsó számokban ellentétes, sőt ellenséges hangvételű propagandacikkek és szinte hatástalan kulturális közlemények váltogatják egymást. Mégis, még

ebben a végzetes időszakban is találunk néhány olyan irodalmi közleményt és tudósítást, amelyből arra következtethetünk, hogy a folyóirat pozitív időszakából, kisebbségi programjából is megőrzött lényeges elemeket. Ilyen például Kovács József érdekes néprajzi leírása a több mint kétszázötven éve Mohácson élő bunyevácok és sokácok hagyományairól (9. sz.). Ide sorolhatunk több nemzetiségtörténeti cikket és tudósítást is. Ilyen a Kapás Gyula álneven író Moravek Endre érdemes tanulmánya (*Délszláv megnyilatkozások az 1861. évi országgyűlés nemzetiségi vitájában*; 11., 12. sz.). Ugyanő hosszabb ismertetést írt az 1849—49. évi *Iratok a nemzetiségi megbékélésről* című gyűjteményről (*Az ismeretlen Negyvennyolc*; 9. sz.). Feltehetően ő közölte *A nemzetiségi béke ünnepe* című tudósítást egy országos nemzetiségi pályázat magyar tanítóképzőseiről (uo.). Hosszabb fejezetet ad közre a folyóirat az 1875-ben huszonkilenc éves korában meghalt Svetozar Marković főművéből, valószínűleg Csuka tolmácsolásában és jegyzeteivel (*Szerbia Keleten*; 11. sz.).

A folyóirat életében oly súlyos év végén találunk még egy-egy néprajzi és műfordítási közlést. Az egyik a *Karácsonyi délszláv népdalok és koledák*, ismeretlen fordítótól, a másik egy Stevan Sremactól való érdekes műfordítás, az *Áca Groznica* című elbeszélés, Molnár Sándor fordításában és hosszabb bevezetésével. A zentai író — olvassuk az említett bevezetésben — „a múlt századfordulón a legtermékenyebb szerb író volt”. Ezzel a műfordítással és bevezetéssel fejeződik be a Déli Csillag utolsó szakasza.

Ebben az időszakban a megváltozott körülmények miatt az író és a publicista nem teljesíthette eredetileg vállalt programját. A válságos időkben azonban csak átmenetileg apadt el Csuka Zoltán nemzetiségi és kisebbségvédelmi publicisztikája, amely korábban, a vajdasági és a *Láthatár*-években oly jelentékeny volt. Eredményei az újabb művekben tovább hatnak. Igazolják és bizonyítják Csuka irodalmi és közírói útjának, nemzetiségi és kisebbségvédelmi eszmevilágának töretlenségét.

Rezime

Čuka Zoltan — organizator književnosti

Pri razmatranju životnog dela Čuka Zoltana, nalazimo se pred radinošću pisca, prevodioca i urednika. Nemamo još jednog autora, koji je sa toliko širokom lepezom radova doprineo prikazivanju naših nacionalnih pitanja i veza u zadnja dva ljudska veka. On je bez sumnje najbolji poznavalac domaćih, susednih, evropskih i prekomorskih nacionalnih pitanja mađarskog življa. On je najveći brižnik i razrađivač kulturnog rada mađarskih manjina u našem veku.

Čuka je bio prvi, koji je uvideo, da je — pored zadatka povezivanja naroda — zadatak mađarske literature i razvoj prostorne uloge literature kod nas. Isto tako, on je prvi, koji je uočio bitan značaj „Bazsalikom”-a Senteleki

Kornela i Debreceni Jožefa, ove sa srpskohrvatskog prevedene mađarske antologije, na razvoj mađarske literature u Vojvodini.

U razvitku literarnog kruga Čuke, već je u prvim godinama, u godinama, aktiviste pesnika (ÜT 1922—1925) svesno negovanje veza među narodima, koji žive zajedno. Iz ovog se razvio pokret vojvodanske, šire jugoslovenske literature na mađarskom jeziku, kao rezultat rada Čuke, Sentelekija i literarnog kruga oko njih. Tome sledi period razvika mađarske literature Mađara, susednih zemalja i mađarskog življa u celom svetu.

Čuka Zoltan je iz Novog Sada gledao Vojvodinu, njeno mnogonacionalno društvo, te umetnički i literarni život. Organizirao je literarni život, čitalačku publiku i mađarsko-jugoslovenske veze na osnovu međusobnog prevodenja.

U Budimpešti proširio je ove veze. U stvari, postavljena je saradnja sa susednim narodima i sa Mađarima iz ostalog sveta; ostvarena je nova forma saradnje i prevodenja u dosada nevidenom obimu.

U periodu „Láthatár“-a „Hteo je pre svega upoznati domaću javnost sa literaturom na mađarskom jeziku van domovine, da bi upoznajući kulturni život, podvukao međusobnu povezanost naroda, odn. hteo je izgraditi duhovni most među susednim zemljama“.

Čuka Zoltan je prema tome već tada — mnogo pre pokretanja „Déli Csillag“-a mislio na pokretanje časopisa sa ulogom da to bude uzajamni most.

Resumee

Csuka Zoltán — Organisator der Literatur

Bei der Betrachtung Csuka Zoltán's Lebenswerks, befinden wir uns vor der Leistung des Schriftstellers, Übersetzers und Redakteurs. Wir haben keinen anderen Verfasser, der mit seinen Werken so viel der Demonstrierung unserer nationaler Fragen und Bindungen beigetragen hat. Es ist sicher, dass er der beste Kenner unserer, unserer Nachbarn, sowie der europäischen und überseeischen ungarischen Nationalfragen ist. Er ist der grösste Pfleger und Betreuer der Kultur der ungarischen Minderheiten unseres Jahrhunderts.

Csuka war der erste, der erkannte, dass die ungarische Literatur, d. h. die neue ungarische Poesie und die Übersetzungsliteratur ausser der, die Nationen verbindender Rolle, auch ortsgemässe ungarische, literarische Aufgaben erfüllt. Er war auch der erste, der erkannte, welche wichtige Wirkung der „Bazsalikom“ — dieser von serbisch auf ungarisch übersetzte Gedichtsantologie, von Senteleky Kornél und Debreceni József, für die weitere Entwicklung der vojvodinär ungarischen Literatur entfaltet hat.

Csuka und sein Literaturkreis entfaltet schon in der ersten Jahren — den Jahren des poetischen Aktivisten (ÜT 1922—1925) — die bewusste Pflege der Bindungen zwischen den Nationen. Davon entstand die vojvodinär und weiter die jugoslawische ungarische Literatur, als Erfolg des Literaturkreises Csuka und Senteleky. Es wird von der Entwicklung der Organisation der Eröffnung zwischen der ungarischen, nachbarländischen und in der Welt lebenden ungarischen Literatur gesprochen.

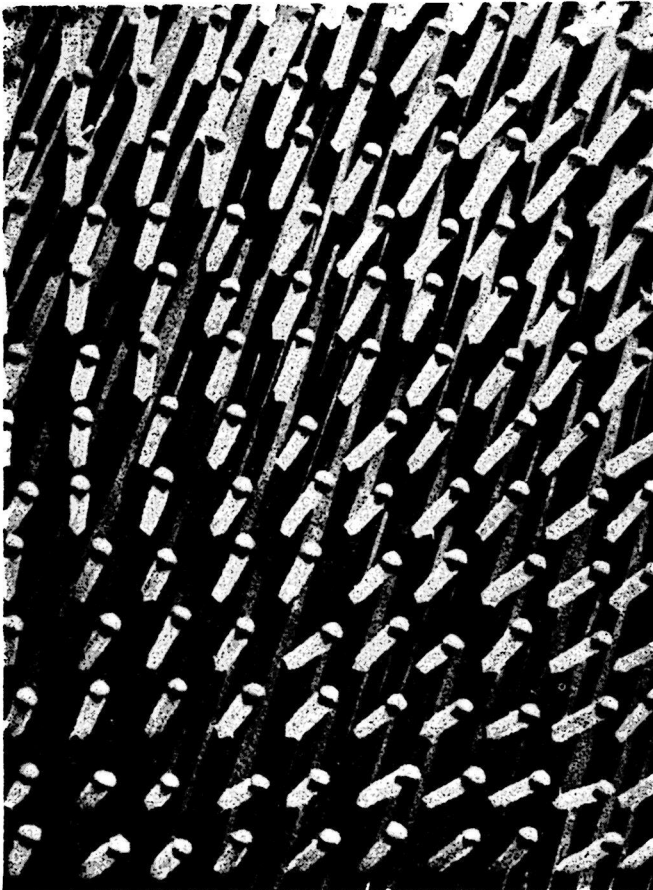
Csuka Zoltán überblickt aus Novi Sad die Vojvodina, ihre Vielvölkergesellschaft, das kulturelle und künstlerische Leber. Er hat kulturelles Leben und

Leserkreise organisiert und die Grundlagen der ungarisch—jugoslawischen Verbindungen sowie die Übersetzungsliteratur gestellt.

In Budapest, in der Nähe der Grosstadt gegründet wurde, hat die Bindungen weiter entwickelt. Er hat die Bindungen zwischen den Nachbarvölkern und den Ungarn, die weiter in der Welt lebten, festgestellt, die Verhältnisse zwischen ihnen bearbeitet und das Übersetzungsnivo der jugoslawischen Literatur gehoben.

„Láthatár“ hat seine Aufgaben erfüllt: „Er wollte zunächst die einheimische Öffentlichkeit reell, über die ungarische Literatur der Leute ausser Ungarn und des kulturellen Lebens der Nachbarvölker unterrichten, um damit die Verbindung der Völker untereinander zu bezeichnen und dadurch eine seelische Brücke, zwischen den Ungarn und den Nachbarvölkern zu bauen.“

Csuka Zoltán, der Redakteur hat daher von damals, viele Jahre vor den Anfang des „Déli Csillag“ auf eine Zeitschrift gedacht, die eine Brückenrolle haben sollte.

David J. Roy

AZ ORVOSI BIOLÓGIA ETIKAI KÉRDÉSEI HOMO FABER VAGY HOMO SAPIENS?*

Az orvosi biológia fejlődéséről, hihetetlen lehetőségeiről és azokról a kényszerhelyzetekről szeretnék először beszélni, amelyeket a tudomány legújabb vívmányainak alkalmazása vet felszínre. Egyesek ugyanis rémképeket látnak, mások viszont korlátlan lehetőségeket a genetikai fejlődés eddigi sikereiben. Keressük tehát az arany középutat! Napjainkban nagyon időszerűvé vált néhány kérdés, hogy az alkotó ember győzedelmeskedik-e a gondolkodó felett, avagy fordítva. Hogy miként viszonyul az alkotó ember az általános emberi közösséghez? Rendelkezik-e olyan képességgel és bölcsességgel, amelyet az évek hosszú során kialakított közösség megkíván, elvár? Ez képezi előadásom tárgyát. Röviden elmondanám, hogy miként jutottam el az orvosi biológiához. Azután arról szeretnék beszélni, hogy miként változtatták meg az ipari fejlődés és a műszaki tudományok az emberi tevékenység jellegét, majd azokról a kényszerhelyzetekről, amelyeket ezek a változások okoztak. Mit tehetünk tehát és mit nem ezen a téren? Részletesebben kitérnék arra, hogy miben nyilvánul meg közvetlen környezetünkben az orvosi biológia hatalma, majd az erkölcsi szempontokat szeretném megvizsgálni, hogyan, miként viszonyul az „új erkölcsi tekintély” korábbi értékrendszerünkhöz?

Az orvosi biológiával való kapcsolatomat voltaképpen a hatalomvágy vezérelte. Az ötvenes években úgy tűnt, hogy a hatalmat, amelyre vágytam, a matematika és a nukleáris fizika tanulmányozása nyújtja számomra. Carl Jung tanulmányozása értette meg azonban velem, hogy létezik egy másfajta hatalom is, amely még a korszerű tudományok nyújtotta hatalmat is túlszárnyalja.

Dr. Avery a negyvenes években felfedezte, hogy az emberi gén a DNS-ből tevődik össze. Az ötvenes évek szakirodalmi összesen négy megjelölést tartalmaz a DNS fogalmáról. Watsonnak és Cricknek a génelakzatok terén elért felfedezései megnyitották az utat a genetika fej-

* A Wilfrid Laurier Egyetemen 1981. okt. 1-jén elhangzott előadás átdolgozott szövege. Waterloo, Ontario.

lődése előtt, és megteremtették a lehetőségeket a gén szerkezetébe való beavatkozásra. Katonakórházban dolgoztam, ahol sajnos, gyakran megfigyelhettem a betegek hozzátartozóinak és a kórházi személyzetnek a tehetetlenségét olyan esetekben, amikor felépülésről szó sem lehetett, csak a halál elodázásáról. Itt jöttem rá, hogy az orvostudomány, a származástan és a szaporodás kutatási eredményei, valamint a velük kapcsolatos kérdések vetekednek az atomfizika általános emberi vonatkozású kérdéseivel.

„A korszerű emberből való mélységes kiábrándulásunk a kétségbeesésbe sodort bennünket. A korszerű ember azt remélte, hogy tudásának eredménye mindig csak fejlődést jelent és sohasem hanyatlást. Most azonban kétes mivoltához érkezett az emberi tudás. Mérhetetlen hatalom birtokába jutott anélkül, hogy az a vele járó bölcsességet és erényt is biztosította volna számára. Belátta, hogy a fejlődés és a tudás összessége egyszerűen nem az igazság mércéje.” (B. Lonergan)

Az emberi természet, amely az emberi tevékenység alapelvét képezte, az élettani tudományok fejlődésével azoknak tárgyává lett. Feladvánnyá vált.

Már maga az evolúció elmélete is felvetett bizonyos erkölcsi kérdéseket. Az orvosi biológia és az abból származó biológiai hatalom már arra utal, hogy újfajta állatokat, növényeket, sőt újfajta embert hozhatunk létre. Ha az emberi természet mint *feladvány* szerepel, hogyan szolgálhat tanácsokkal önmaga megváltoztatásában?

A régi görögök azt vallották: fedezzük fel a természetben rejlő alapelvet (logoszt) és minden rendben lesz. Az eredeti logosz megváltoztatásában ki szolgáltatja az ehhez szükséges második logoszt? Valamely párt? A katolikus egyház? Kihez forduljunk? A filozófusokhoz? Honnan vegyük a második logoszt?

Ez mostani előadásom legszélesebb értelemben vett tárgya, amely megválaszolatlan marad, sőt mi több újabb — a korszerű biológiát érintő — kérdések sorakoznak fel hozzá.

Az orvosi biológia hatalma

Az orvosi biológia vívmányai valóban tüneményesek. Eljárásaikban tüneményesek. *Egy részük* etikai szempontból semleges, jogilag, társadalmilag és erkölcsileg pedig prózai. Ez azt jelenti, hogy követi és alátámasztja mindazokat az értékeket, amelyeket társadalmi szinten elfogadhatónak tartunk. *A másik csoportba* az etikai „ellentmondásokat tartalmazó” találmányok és eljárások tartoznak. Ezeket el is fogadjuk, meg nem is. Bizonyos esetekben indokoltaknak tartjuk őket, más esetekben pedig nem. Vajon a tudomány vívmányai mindenkire alkalmazhatók-e?

Milyen áron és milyen következménnyel? A kutatási eredmények *harmadik csoportja* társadalmilag és etikailag „drámai”. Messzemenően befolyásolhatja életünket. *A negyedik csoportba* azokat a vívmányokat

sorolnám, amelyek lehetőségeikben és kiterjedéseikben „drámántúliak”. Ez azt jelenti, hogy azok képesek kiemelni bennünket az emberi drámából, melynek itt a földön több ezer éve részesei voltunk.

Hatalom etika nélkül?

Új erkölcsi szabályokra van szükségünk. Nem mintha a tízparancsolat többé nem lenne megfelelő, vagy nem lenne elég messzemenő, vagy éppen túl szigorú lenne. Ellenkezőleg, a régi szabályok nem elegendők. Nem tarthatók be az új helyzetekben és a hatékonyságuk is bizonytalan. Új mikro- és makroetikát kell létrehozni. Szeretném ezeket a kifejezéseket tisztázni, nehogy azt gondolják, hogy szándékosan használok pontatlan kifejezéseket. A mikroetika azon vezérfonalak sorozata, amelyek az emberek közötti közvetlen kapcsolatokat határozzák meg. Ember-ember közötti és a zárt közösségek közötti kapcsolatokat stb. Az évezredek óta kialakult és elfogadott alapvető emberi értékek megnyilvánulásai. Most pedig szükségét érezzük a mezoetikának; a középfokon megnyilvánuló erkölcsi szabályoknak. Ide tartozik pl. a nemzeti magatartás. Ilyesmivel ugyanis mindmáig nem rendelkezünk. Ezen a téren még mindig az erőpolitika szabályai érvényesülnek. Emberi jogokról, emberi méltóságról beszélünk, de ez többnyire csak üres szólampufogatás. Végzőfokon erőpolitikával állunk szemben, amelyet a nemzeti érdek határoz meg. Nemzeteink régóta léteznek, de a nemzeti magatartásra vonatkozó irányelveink nincsenek.

Nemzet is régóta, de nem öröktől fogva létezik. A népek nem mindig éltek nemzetként együtt. Lehet, hogy a nemzetté válás csak ideiglenes, és ahhoz nem szükséges hazaszeretetünkkel és odaadásunkkal a végéig ragaszkodni, de ezt mint hitszegő gondolatot a hallgatóságra bízom.

Ma már olyan hatalommal rendelkezünk, amely az egész földkerekségre kihat. Tehát makroetikára van szükségünk. Az emberi közösség etikájára. Az emberek nagy része még ma sincs tudatában annak, hogy a földön, mint testvérek, közösséget képezünk. Globális rokonságban vagyunk egymással. Nem csupán egy városnak a lakói vagy egy nemzet polgárai vagyunk. Részé vagyunk az általános emberi társadalomnak. Ez ma már nem választás kérdése, mert a technológiai fejlődés, amely életünket meghatározza, globális méretű. E fejlődés nyújtotta hatalomnak tehát nincs etikája. Hatalom etika nélkül.

A határozás hatalma

Egy alkalommal egy orvoskollégám a következőkkel fordult hozzám: Egy 82 éves asszony egy éve fekszik a kórházban; Parkinson-kórban szenved. Agyműködése majdnem teljesen megszűnt. Nézi a televízióra, de nem vagyunk biztosak, hogy lát-e egyáltalán. Beszélni természetesen

képtelen. Semmi jelét nem adja annak, hogy hall-e vagy ért-e. Kitartóan ápoljuk, mégis ágysebei vannak. Most tüdőgyulladást kapott magas lázzal. Ha antibiotikumot írnék fel, a láza megszűnne és további hat hónapig, vagy egy évig is ágyban maradna. Családja nincs. Mit tegyünk? Úgy határoztunk, hogy nem adunk neki antibiotikumot. Szerdára meghalt. Helyesen cselekedtünk-e? Ez a határozás hatalma.

A korszerű neonatológia is heves vitákra ad okot. E vitáknak lényege a következő: gyógyítsuk-e vagy sem a fogyatékos újszülötteket? Régebben ugyanis ezeket a csecsemőket hagyták meghalni. Ma viszont ezeknek az élete is megmenthető, vagy legalábbis meghosszabbítható. Sok esetben az életben maradás azonos a halál folyamatának meghosszabbításával. Példa erre a vízfejűség (hydrencephalia) agyvelőhiány (anencephalia), a bonyolult ideg- és agysérüléssel, valamint a súlyos testi fogyatékossgal született csecsemő. Vannak esetek, amikor hosszadalmas kezeléssel megmenthető az újszülött, ám egész életében testi vagy lelki nyomorék marad. Példák erre a gerinchasadék (spina bifida) és a gerincvelő- és gerincvelőburok sérv (myelomeningocele) áldozatai. A harmadik csoportba azok az újszülöttek tartoznak, akik kezelhetők, de kezelés nélkül meghalának, vagy azok a betegségek, amelyek nem halálosak, de egyelőre gyógyíthatatlanok. Mint pl. a Down-szindrómában szenvedő vagy mongoloid gyerekek. Az említett esetekkel kapcsolatban merül fel tehát a választáson múló nem-kezelés kérdése, és az azt követő halál erkölcsi mivoltának meghatározása.

Alapelvek vagy valóság?

Egyesek kitartóan az „élet sérthetetlenségének” elvéhez ragaszkodnak, mondván, hogy az élet minden körülmények között a végsőig fenntartandó. Mások viszont az „élet minősége” szempontjából közelítik meg a kérdést és a születés pillanatában rendelkező természeti adottságokat mérlegelik, értelmi adottság, produktivitás és más, a jövőre előre vetített szempontokat vesznek figyelembe. Volt néhány kísérlet arra, hogy az életkvalitást közelebbről meghatározzák. Dr. Anthony Shaw a gyermekgyógyászatban és a szülészetben alkalmazta. Eredeti álláspontja az volt, hogy az előre vetített életkvalitás egyenlő a születés nyújtotta adottsággal. (életkvalitás-születési adottság, $ÉK = SZA$ ($QL = NE$))* A „képlet” később kibővült az orvosi kezeléssel, a szülői gondozással és a társadalmi támogatással. [$ÉK = SZA$ ($CS + T$)] A testi és szellemi fogyatékosok életkvalitása nagymértékben attól függ, hogy mennyit szándékozunk nyújtani nekik életük során. „Mi” is az egyenletben foglaltatunk. A születési adottságok, a pszichológiai és neurológiai tényezők tehát számottevőek, de maga a határozat erkölcsi jellegű.

A két különböző álláspont gyakran mellőzi Lonergan „véglegességé-

* Quality of Life=Natural Endowment

nek” elvét. Akik az „élet sérthetetlenségéből” indulnak ki, nem veszik tekintetbe, hogy a „sérthetetlenség” az élet fölfelé ívelésére és annak görbületes kibontakozására vonatkozik. „Az ember biológiai kialakulása teszi lehetővé fizikai kifejlődését. A fizikai fejlődés pedig az ember szellemi és racionális kibontakozásának előfeltétele. (B. Lonergan: Insight 625. oldal) Ennek az elvnek mellőzése a „sérthetetlenség” téves meghatározásához vezet és az orvostudomány céljainak, korlátainak félreismerésében nyilvánul meg. A jelenlegi etika bevett alapelvei a célokra és korlátokra vonatkoznak. Amikor a biológiai rendellenességek olyan súlyosak, hogy a különböző orvosi beavatkozások csupán a betegnek a meglevő állapotát rögzítik, mégpedig egy olyan fokon, amely nem tekinthető az élet céljainak összessége szempontjából kielégítő emberi életnek, akkor az orvostudomány rendeltetésével, céljaival ellenkezően lép fel és a kezelést fel kell adnia. Ez a felfogás Lonergan „véglegességének” elvén alapszik. Akik azonban megengedik és elősegítik ezeknek az újszülötteknek a halálát, megfelelnek a fenti elv kiegészítő részéről: „A magasabb fokú életlehetőségek kibontakozása háttérbe szorul, mivel csak később kerülhetne rá sor. A kibontakozás tehát követelményként nehezedik ránk, mielőtt valóság lenne számunkra.”

A korszerű életfenntartó szerkezetek alkalmazásának (vagy megvonásának) kérdése azonban nem csak az újszülötteknél merül fel: Huszonhárom éves lány, intelligens, szép volt... 19 éves korában az ataxia tünetei kezdtek nála fellépni, izomkoordinációs zavarok stb. Egy halálos betegség előrehaladott állapotában van. Jelenleg még nem gyógyítható a betegség, de ő reméli, hogy egy napon talán... Különböző közvetett kezelésben részesül. Olyan állapotban van, hogy nem képes egyedül felöltözni sem. Egy napon enyhe szívroham következtében összeesett, de eszméletét nem veszítette el teljesen. Az egyik orvos azt mondta: Nem fogjuk magához téríteni. Ilyen esetekben nem írunk elő beavatkozást. Önmagától felépült a szívrohamból és amikor jobban érezte magát, az orvoshoz fordult: „Ki vagy te, hogy eldöntsd: kaphatok-e én mesterséges lélegeztetést vagy sem, és hogy érdemes-e élnem vagy sem?” Most dialízisen (művese alkalmazása) van, mert a veséi is felmondták a szolgálatot, de veseátültetés nem jöhet számításba. Mit kezdünk vele: hagyjuk, ahogy van, folytassuk a kezelést? Kérdezzük meg, hogy abba akarja-e hagyni?

Az élet meghatározásának hatalma

Akik ma az élet mibenlétét szándékozzák meghatározni, hihetetlen hatalommal ruházzák fel az orvostudományt. Akik megfogalmazzák az élet orvostudományi, neurológiai és lélektani szempontjait, azok döntenek voltaképpen arról, hogy ki marad életben és ki fog meghalni. Kinek van arra joga, hogy ezt mások számára eldöntse? Pedig ilyen döntések gyakran adódnak. A betegek maguk nemigen közölhetik velünk, hogy

számukra miből áll az elfogadható életkvalitás előrevetített lehetősége, hogy folytassuk-e vagy hagyjuk abba a hosszadalmas és bonyolult beavatkozásokat, amelyek semmilyen javulást sem eredményeznek.

A diagnosztikától a beavatkozásig

Kiváló praenatalis (születés előtti) diagnosztikai módszereket dolgoztunk ki. Ma már több mint 150 rendellenességet állapíthatunk meg születés előtt. Egyike ezeknek a módszereknek az amniocentesis. Magzatvizet vesznek, amely a magzat sejtjeit tartalmazza, majd a sejtekben levő kromoszómákat elemzik. Ezzel a módszerrel kb. 50 kromoszóma rendellenességet állapíthatnak meg. Ilyen például a Down-szindróma, vagy trisómia, amikor a 21. kromoszómacsoportban kettő helyett három kromoszóma foglaltatik. A biokémiai elemzések, az új génsebészeti módszerek lehetőséget nyújtanak arra, hogy a kb. 2000 rendellenesség közül mind többet állapíthatunk meg már születés előtt. Természetesen másnemű praenatalis diagnosztikai módszerek is vannak: ultrahang, foetus-scopia stb. Mindezzel azt szeretném hangsúlyozni, hogy a gyógy módok fejlődése nem tart lépést a praenatalis diagnosztika fejlődésével. A komolyabb kromoszóma rendellenességeket pl. a mai napig sem vagyunk képesek gyógyítani. Nem vagyunk képesek gyógyítani mindazt, amit felfedeztünk. Mit tegyünk? És kire vonatkozik ez a *tegyünk?*

Nem csak az orvosokra, mert ma a genetikai tanácsadók rendszerint a szülők belátását követik. Pozitív praenatalis diagnózis esetében a szülők rendszerint a terhesség művi megszakítása mellett döntenek. A szülők akarnak gyereket, de épkezlábat, egészségeset. A várandós anyák mindinkább hajlanak a praenatalis diagnosztika felé, amely lehetőségeiben növeli a magzatelhajtások számát. A mai szűk körű család kevésbé képes a fogyatékos gyermek gondozására, mint a régebbi nagyobb és összetartó családok voltak. Ezek a tényezők tehát nagymértékben csökkentik a születési hibákkal világra jövő gyermekek számát társadalmunkban. A praenatalis diagnosztika hatalma és a megfelelő gyógy módok hiányának fordított aránya eugenetikai (fajnemesítési) hatalommá válik. Ez a jelenség az orvostudományt igen kényes kérdés elé állítja: A civilizált társadalomban az orvostudomány feladata a gyöngéket és elesetteket segíteni. A diagnosztika célja a gyógyítás, a kezelés, a rehabilitáció. Mi viszont megöljük a magzatot, mert nem tudjuk gyógyítani.

Kérdések

Mivel már a méhen belüli gyógyítást is alkalmazzuk (hydrocephalia, szívrendellenesség stb. esetében), így felmerül a magzatnak mint páciensnek a kérdése. Az orvos és a beteg etikájának újfajta megnyilvánulása ez. Hogyan fér össze ez az etika a már említett terhesség művi megszakításának etikájával?

A szaporodástan vívmányai

Az 50-es években azzal voltunk elfoglalva, hogy az emberek nemileg érintkezhessenek anélkül, hogy gyerekeik legyenek, ma pedig abban segítjük az embereket, hogy gyerekeik legyenek, anélkül, hogy nemileg érintkeznének. A megfogalmazás talán túl egyszerű és nyers, de ez az igazság. A katolikus papok végre boldogok — gyerekek nemi érintkezés nélkül. Tréfának jó, ám a mesterséges megtermékenyítés ma már egyáltalán nem tréfa. Ezek az eljárások fokozatosan a lét határterületeire jutatnak bennünket és az emberi élet eredetének kulcsát is a további tudományos vívmányok rejtik magukban.

Eddigi vívmányok:

- a női termékenységet növelő felfedezések és eljárások fejlődése;
- a teherbe esés társadalmilag forradalmasított változatai;
- a genetikai beavatkozások alkalmazása;
- a magzat állandó figyelemmel kísérése és a fejlődésébe való beavatkozások;

— magzatok létrehozása kísérleti célokra.

A felsorolt vívmányokból származó kérdések:

- a magzat születés előtti emlékeinek kérdései;
- a mesterséges megtermékenyítésből származó személyek identitásának kérdése stb.

Az erkölcsi illetékességről

A DNS molekulák tanulmányozása és átrendezése biológiai veszéllyel jár. Vajon ezek a beavatkozások és átrendezések hogyan határozzák meg az emberiség útját itt a földön? Az eredmények összessége és általános tudásunk fejlődése ezen a téren lehetőséget nyújt számunkra, hogy a különböző életformákat elemezzük és előre letérképezzük, beleértve az emberi életet is. Ez a lehetőség azután egyesülve a DNS átcsoportosításának ipartanával megadja a végső lehetőséget, hogy a különböző életformákat megváltoztassuk. Ezzel olyan hatalom birtokába jutunk, melynek igénybevételével megváltoztathatjuk az ember testi felépítését, egyéniségét és alaptermészetét is. Az ember képes lesz az élet gyökeres megváltoztatására. *Ennél mérhetetlenebb hatalmat nem tudok elképzelni, még az atomokba való beavatkozás sem szárnyalja túl.* Ezek a kilátások számtalan erkölcsi kérdést vetnek felszínre. Növelik az ember hatalmát az ember felett, arról nem is beszélve, hogy önmagukban is hatalmat képeznek az ember felett: Ki vállalja a felelősséget az emberi lények megváltoztatásáért? Kinek, vagy minek a képére teremtyük meg az új embert? Mert egy napon meg lesz a lehetőségünk erre. Vajon meg lesz-e ipso facto a jogunk is és a bölcsességünk, hogy ezt meg is tegyük?

Hatalomhoz mért bölcsesség

Rendelkeziünk-e ilyesmivel? Hogyan szabályozzuk az emberi lényeken végrehajtható genetikai beavatkozásokat? Az orvostudomány újabban a jogrendszerrel követeli az útmutatást. Gyakran a bevett közvéleményre, szakcsoportok véleményeire hagyatkozik. Sokszor a józan ész — „mi a jó és mi a rossz” — általános irányelveit követi. Az új fejlemények gyakran olyan helyzeteket teremtenek, amelyeket nem vagyunk képesek a régi értékek igénybevételével megoldani. Az alkotó ember irányításában új erkölcsi tekintélyre van szükség. Az igazi erkölcsi tekintély, az őszinte tudásvágy és a vele járó bölcsesség összhangjának eredményeként jön létre. Az elmélet és a gyakorlat azonosságának fokán valósul meg. Az erkölcsi tekintély tehát benne foglaltatik az egyöntetű fejlődés fogalmában. A haladás meggátolásakor másodlagos álláspontok lépnek fel, amelyek felsőbbrendű beavatkozásokat követelnek. Mi történik akkor, ha ezek a beavatkozások nem kívánatosak? Az erkölcsi tekintély csak az emberi fejlődés összesített szempontjaiból határozható meg. A hatalom magában véve nem jelent erkölcsi tekintélyt. Az elmondottakat néhány tipikus példával támasztanám alá.

A mesterséges megtermékenyítés változatai

A Brown házaspár gyermektelen, mert a feleség petevezetékei szervi rendellenességek következtében eldugultak, majd később műtét útján el is távolították őket. Az előző tíz évben kidolgozott eljárásokkal, nagy gondnal és szakértelemmel ivarérett petét vettek a feleségtől és azt a férj ondójával méhen kívül (in vitro) megtermékenyítették. A megtermékenyítés és a megfelelő számú sejtosztódás után elérkezett az átültetés pillanata. Ennek pontos időzítése és átültetése Mrs. Brown egészséges méhébe meg is történt. Nyolc hónapra rá a Brown házaspárnak leánygyermek született.

*

A feleségnek nincs méhe. Azonban egészségesek a petefészkei. Petéi tehát megtermékenyíthetők, de az embrió átültetése nem jöhet számításba. A feleség hűgának reprodukív szervei egészségesek. Következik a feleség petéjének férj ondójával való megtermékenyítése, ugyancsak in vitro, majd megfelelő időpontban az embrió átültetése a hűg méhébe. A gestatio és a szülés után ez utóbbi visszaadja a gyermeket az említett házaspárnak.

*

A feleségnek van méhe, de nincs petefészke. Sohasem lehet gyereke. A következőket indítványozzák: A férj ondójával egy névtelen adomá-

nyozó petéjét termékenyítsék meg, majd az embriót a feleség méhébe helyeznék, akit az mint saját gyermekét szülné meg.

Ha a második esetünkben elfogadtuk, hogy a pete szolgáltatója a gyermek anyja, akkor elfogadhatjuk-e ezt a harmadik esetünkben is? Ez a kérdés már nem új keletű a peteadományozásban. Az in vitro megtermékenyítések előre vetítik a méh szolgálatba adásának, illetve igénybevételeének kérdését. Az ötlet idegenszerű, és az is maradna, ha nem lenne valóra váltható. Az igazság az, hogy ezzel a lehetőséggel sokan élnének csupán kényelmi szempontból is, a terhességgel járó kellemetlenségek elkerülése végett is. Hiszen a terhesség megszakítását is sok esetben kényelmi szempontok befolyásolják.

*

Az emberi magzat átültetési idejének elhalasztása. Kriobiológia: hűtés és fagyasztás alkalmazása. Magzatok mélyhűtése későbbi átültetés céljaira. Igen hathatós eszközök az eugenetika számára. Csak az egészséges magzatok gestatioja, a „megfelelő” és „nem megfelelő” magzatok kérdése. A kriobiológia csak az egyes fajtákon végrehajtott kísérletek alapján állapíthatja meg azok pontos hűtési, illetve kiolvasztási időpontját. Háziállatok embrió-letételezéseit ma már komolyan latolgatják. Észak-Amerikában az emberi magzatok mélyhűtése moratórium alatt áll. Ezt azonban valószínűleg hamarosan feloldják. És mi lesz akkor? Ezek az eljárások hathatós eszközeivé válhatnak az emberi szaporodás fajnemesítésének.

*

Ma még nincs bizonyítékunk arra, hogy emberi klónokat hoztak volna létre. Aki azonban követi az embriológiai kutatásokat és vívmányokat, az nem kételkedhet abban, hogy ennek a lehetősége fennáll. Nem állíthatjuk azt, hogy komoly tudósok nagy számban foglalkoznának ilyen kutatásokkal, ám a klónolást a tudósoknak egy igen kis csoportja is elvégezheti. Emberismeretünk arra utal, hogy a világon bármikor akadhat legalább egy tudós, aki erre vállalkozik. Hogy a klónok létrehozási lehetősége valóságsszámba megy, azt a következőkkel bizonyítanám: a békaklónoláson már túl vagyunk; békákról már készítették klónokat; egerek és nyulak klónolása is már folyamatban van; a mesterséges megtermékenyítés és a magzatátültetés módszerei magukban foglalják a klónok előállításának alapvető műszaki kérdéseit; az emberi klónok előállításának alapvető módszerei (pl. sejtfúzió) már rendelkezésünkre állnak; az emberi klónok előállítását gyökeresen visszautasító elméleti akadály nincs; a közeljövőben nagy pénzüsségeket bocsátanak az ilyen irányú kísérletezések fellendítésére. A klón voltaképpen az emberi lény pontos másolata. Elméletileg egyetlen egyénről számtalan másolatot készíthetünk. Szükséges-e emberi lényekről klónokat készíteni?

*

A közelmúltban az emberi magzat fejlődését csak közvetve tanulmányozhattuk. Jelentősebb közvetlen beavatkozásokra nem voltak lehetőségeink. Az emberi testen kívül történő megtermékenyítéssel ez a helyzet megváltozott. A magzatok hozzáférhetőek lettek. A közvetlen tanulmányozási és kísérletezési lehetőségek megvannak.

A genetikába történő beavatkozások

Az embriogenetikában a következőket értük el: a magzat korai fejlődésében kettéválasztható, s mindkettő mint részleges embrió fejlődik tovább; azonos vagy hasonló fajták embrióiból hibridet lehet előállítani; korai fejlődési szakaszában az embrióba új sejtek ültethetők át; az embrióba radioaktív izotópok és DNS molekulák ültethetők át.

Emberi magzatokon (tudomásunk szerint) még nem végeztek ilyen kísérleteket. Mi legyen az álláspontunk ezekben a kérdésekben? Támogassuk-e anyagilag ezeket a tudományágakat? Milyen árat vagyunk hajlandók fizetni ezekért az új ismeretekért?

Fordította *Kaslik Péter*

Rezime

Moć biološke medicine

— Homo faber ili homo sapiens —

Članak se bavi razvojem, stanjem i problematikom biološke medicine i njenog odnosa, prema društvenoj i individualnoj etici i nauci. Kao osnovno pitanje, postavlja se: hoće li čovek stvaralac, da nadvlada čoveka mislioca; kako se čovek stvaralac odnosi prema opštem ljudskom društvu i da li ima dovoljno znanja i mudrosti, koje to društvo zahteva?

Dostignuća biološke medicine su fenomenalna. Mogu se podeliti u četiri grupe. U prvoj su dostignuća sa etičke tačke neutralna, a pravno i moralno prozaična. U drugoj se nalaze dostignuća, koja sadrže etičke proturečnosti. Treća grupa obuhvata dramatična dostignuća, koja mogu da utiču, u velikoj meri na naš život, a četvrta grupa sadrži dostignuća, koja mogu da nas uzdignu iznad dosadašnje „ljudske drame“.

Bez etike je moć vrlo opasna, a postoji mikro etika, mezo etika i makro etika tj. etika čoveka, nacije i čovečanstva, koje se trebaju imati u vidu.

Osnovna problematika u sukobljavanju moći biološke medicine s jedne, i etike prava i društvenih shvatanja, s druge strane, uočava se u problemu, da li se dostignuća biološke medicine smeju koristiti na primer za prekidanje terapije kod bolesnika, staraca ili dojenčadi, kada se ustanovi, da je situacija bezizlazna, te se terapijom samo produžavaju patnje bolesnika, bez ikakvog izgleda za ozdravljenje.

Društveno je opšte priznato stanovište, da je život neprikosnoven, te da ga je potrebno održati do krajnjih granica. Biološki razvoj omogućuje fizički razvoj, što je pretpostavka duševnog i racionalnog razvika.

Današnji stepen dostignuća biološke medicine pruža joj međutim moć za određivanje života uopšte. Mogućnost uplivanja i terapije zametka, pre rođenja i konstatacija, da li će buduće dete biti zdravstveno i biološki sposobno za život, već je dosad ostvareno putem 150 diagnostičkih metoda. Biokemijske analize omogućuju formiranje sve više metoda za konstataciju neredovnosti pre rođenja. Deo tih neredovnosti ne mogu se lečiti, a prelaze i u životno doba novorođenčeta, te mu onemogućuju redovan život. Da li prekinuti trudnoću u ovakvim slučajevima?

Jednog dana, imaćemo moći da uplivišemo razvojne mogućnosti čoveka u potpunosti, ali da li ćemo imati pravo i mudrost da to činimo?

U članku su prikazane mnoge mogućnosti veštačkog oplodjenja i poroda, ako postoje smetnje u normalnom toku razvoja zametka i rođenja deteta. Postoje mogućnosti da se sve to ostvaruje na veštački način.

Održavanje ploda duže vremena, putem hlađenja, može da bude u perspektivi veoma korisna mogućnost biološkog oplemenjivanja. Još nema dokaza, da se mogu proizvoditi čovečji klonovi. To se pitanje uveliko ispituje, te postoje izgledi, da će se postići proizvodnja čovečjih klonova. Osnovne metodike već postoje. Klon je u stvari tačna kopija ljudskog bića. Da li treba imati moć za proizvodnju bezbrojnih primeraka jednog ljudskog bića?

Kakav treba da bude naš stav po svim tim pitanjima?

Resumee

Die Macht der biologischen Medizin — Homo faber oder Homo sapiens

Im Aufsatz wird die Entwicklung, Stand und Problematik der biologischen Medizin und ihr Verhältnis zur gesellschaftlichen und privaten Ethik und Wissenschaft, bearbeitet. Als Grundfrage wird vorgetragen: wird der schaffende Mensch den denkenden Menschen übertreffen; wie benimmt sich der schaffende Mensch gegenüber der menschlichen Gesellschaft im allgemeinen und ob er genügendes Wissen und Weisheit besitzt, die diese Gesellschaft fordert?

Die Erfolge der biologischen Medizin sind grossartig. Sie können in vier Gruppen geordnet werden. In die erste gehören die in ethischer Hinsicht neutrale, rechtlich und moralisch prosaischen Erfolge. In der zweiten befinden sich die Erfolge, die ethnische Gegensätzlichkeiten vorbringen. Die dritte enthält dramatische Erfolge, die unser Leben beeinflussen können und die vierte, die Erfolge, die uns aus dem bestehenden menschlichen „Drama“ herausheben können.

Ohne Ethik ist die Macht sehr gefährlich und daher muss man die Mikro-, Mezzo- und Makroethik im Auge behalten.

Die grundlegende Problematik des Konfliktes zwischen der Macht der biologischen Medizin einerseits, und der Ethik, des Rechts und den gesellschaftlichen Auffassungen, andererseits, ist das Problem ob man die Erfolge der biologischen Medizin dazu gebrauchen darf, um zum Beispiel festzustellen, ob man die Therapie der kranken Greise oder Säuglinge unterbrechen darf, wenn man feststellt dass die Situation aussichtslos ist und durch die Therapie nur die Qualen der Kranken zu verlängern sind, und es keine Aussichten zur Heilung bestehen.

Es ist gesellschaftlich angenommener Standpunkt, dass das Leben unverletzbar ist und es bis zur äussersten Grenze erhalten muss. Die biologische Entwicklung ermöglicht die physische Entwicklung, als Grundlage des seelischen und rationellen Seins.

Das heutige Nivo dieser Erfolge, ermöglicht jedoch das Bestimmen des Lebens überhaupt. Die Möglichkeit, Einfluss auf das Gedeihen vor dem Geburt und die Feststellung, ob das zukünftige Kind biologisch lebensfähig sein wird ist schon jetzt durch 150 Methoden der Diagnostik ermöglicht. Die biochemischen Analysen ermöglichen immer mehr und mehr Feststellungen von Unregelmässigkeiten vor der Geburt. Ein Teil dieser ist nicht zu heilen, übergeht in die Lebenszeit und macht das normale Leben unmöglich. Ob man in solchen Fällen die Schwangerschaft unterbrechen soll?

Eines Tages werden wir die Möglichkeit haben, die ganze Entwicklungsrouten zu beeinflussen, aber werden wir das Recht und die Weisheit dazu besitzen?

Im Aufsatz sind viel Möglichkeiten der künstlichen Schwangerschaft vorgeführt, wenn Hemmungen über die normale Schwangerschaft bestehen. Die Erhaltung des Samens im Kühlschranks für längere Zeit, ermöglicht in der Perspektive viel Grundlagen zur biologischen Befruchtung.

Es gibt noch keine Erfahrungen zur Erzeugung von menschlichen Klonen, es gibt aber Aussichten dass sie in kurzer Zeit erzeugt werden können. Das Klon ist eigentlich die echte Kopie des lebendigen Wesens. Ob man die Möglichkeit haben soll unendliche Kopien des Einzelnen erzeugen zu können?

Wie sollte unsere Auffassung in diesen Dingen gestaltet werden?

VISSZHANG

A Szabadkai Rádió szerkesztősegei A TANULMÁNYÍRÁS KULTÚRÁJA

A Létünk idei 2. számában, majd a Magyar Szó május 8-i Kilátójában közzétett Rádióállomásaink programkultúrája c. tanulmány megjelenésekor a Szabadkai Rádió dolgozói elégedetten nyugtázták folyóiratunknak és napilapunknak azt a szándékát, hogy tudományos igényességgel mérlegelje tevékenységüket. Cservenák Róbert írása mégis csalódást keltett. Mindenekelőtt pontatlanságával, de érthetetlen módon gúnyorosra sikeredett hangnemével is. Ez a hangvétel ugyanis aligha tarthat bele a „tanulmányírás kultúrájába”, de a közölt írás sok egyéb műfaji követelménynek sem tesz eleget.

A tények objektív felsorakoztatása és elemzése helyett a cikkíró inkább csak azon ügyeskedik, hogy a Szabadkai Rádiót mindenáron holmi provinciális jellegű, műkedvelő rádiósok által irányított létesítménynek tüntesse fel. Nagyon is jellemző erre, hogy munkánkkal kapcsolatban elsőként a *piaci híreket* említi, noha ez egyáltalán nem jellemző műsorainkra, hiszen a napi kétszeri hírek és egyszeri híradó keretében soha nem adunk piaci jelentést (minthogy ezzel az Újvidéki Rádió reggeli műsora foglalkozik).

Azután például a következő mondat: „De azért ne legyünk telhetetlenek: a kultúrának is adtak naponta néhány percet.” Ez már nem csupán ironia, hanem egyben melléfogás is. A művelődési élet eseményeiről, jelenségeiről ugyanis a szerbhorvát és a magyar műsor egyaránt kimerítően tájékoztat, mégpedig elsősorban a szerdai adásban, amelyet egészében a kultúrának szenteltünk, de máskor, pl. a híreinkben és a híradóinkban is. Összességében tekintve beszédműsorainknak legalább a 20%-a a kultúra kérdéseivel foglalkozik, amit semmiképpen sem tekinthetünk „szemérmes és tartózkodó” hozzáállásnak.

Még meghökkentőbb a cikkírónak az a másik állítása, miszerint rádióinknak „nincs önálló irodalmi, komolyzenei, oktató-nevelő műsora”. A valóság ugyanis az, hogy állandó irodalmi műsorunk, a kéthetenként sugárzott vasárnapi Szép Szó már legalább tízéves múltat tekint vissza, ezenfelül időnként hangjátékokat és alkalmi irodalmi összeállításokat,

vidámműsorokat stb. is készítünk. Mindez persze talán kevés egy rádióprogram irodalmi funkciójának betöltéséhez, ám az elmúlt tíz év alatt még így is több ezer oldalnyi terjedelmű írást közöltünk elsősorban a szabadkai, de más írók tollából is. Ezt nyilván nem lenne szabad semmibe venni, kiváltképpen minthogy egy helyi vagy körzeti jellegű rádióállomás soha nem fordíthat ilyen és más hasonló célokra annyi pénzt, mint az előfizetésből élő nagy rádiók, hiszen anyagi s ezzel szoros összefüggésben káderbeli és egyéb adottságait saját szűkebb közösségének anyagi lehetőségei határozzák meg.

Tévedés továbbá az is, hogy a komoly zenét egyáltalán nem ápoljuk, habár ennek mértékéről természetesen lehetne vitatkozni. A szerdai és időnkénti vasárnapi komoly muzsika mellett újabban URH adásunkban minden hétfőn este másfél órán át szól a „Hangverseny a stúdióból”. Az oktató-nevelő műsorok hiányát sem lehet abból a (tanulmányban másutt említett) tényből kikövetkeztetni, hogy rádióknak — pillanatnyilag — nincs gyermekműsora. Ez messzemenő leegyszerűsítése a kérdésnek, hiszen programunk oktató-nevelő hatását nem formai, hanem tartalmi elemzéssel kellene lemérni.

Végül, hogy Cservenák Róbert valójában mennyire tájékozatlan a Szabadkai Rádió műsoraiban — amit már a 7 Nap és a Magyar Szó műsormellékletének átnézésével is ellensúlyozhatott volna — arra a legjellemzőbb az a téves közlése, mely szerint rádióállomásunknak „délután van 2,5 óra magyar nyelvű és 3 óra szerb nyelvű (önálló) műsora”. Az igazság ezzel szemben az, s ennek megalapításunk óta elsőrendű fontosságot tulajdonítunk, hogy a magyar és a szerbhorvát nyelvű műsorok időtartama teljesen azonos, jelenleg hétköznaponként 3—3 óra, vasárnaponként pedig ennek kétszerese.

Mindebből egyértelműen kiviláglik, hogy a kérdéses cikk — legalábbis a Szabadkai Rádió esetében — nem szolgálja célját, mert pontatlan adatok alapján téves következtetésekre jut, s így félrevezető. Nagyon örülnénk, ha az olvasók helyes tájékoztatása érdekében a cikkíró vagy szerkesztőségük más tagja személyesen ellátogatna rádióállomásunkra, s a tényleges helyzet megismerése alapján írná meg tanulmányát a Szabadkai Rádió „programkultúrájáról”.

Tisztelettel
a Szabadkai Rádió szerkesztőségei

Szöllősy Vágó László

MINDENNAPJAINK KULTÚRÁJÁRÓL

A Létünk ez évi 2. számában, Cservenák Róbert tollából olvashattunk cikket Rádióállomásaink programkultúrája címmel. És nemcsak olvashattunk; bizonyára sokan el is olvastuk — a Magyar Szó szombati magazinja, a Kilátó kivonatosan közölte, majd ugyanott a Szabadkai Rádió szerkesztősegeinek válasza is megjelent. (A Létünk említett számát bemutató írásomban egy fél mondat erejéig kifejeztem azt a reményemet, hogy a rádióműsorok szerkesztői nem siklanak el felette; a Szabadkai Rádió dolgozóinak reagálása — függetlenül a válasz indítékaitól — ezt a reményemet igazolta. Mire ez az írás megjelenik, talán más szerkesztőségek is jelentkeznek. Egy dolog aggaszt csak, hogy azok, akikért, akik érdekében Cservenák Róbert szót emelt — a hallgatók — nem nyilvánítanak véleményt, jóllehet a tömegtájékoztatási eszközök szerkesztői és szerkesztőségei számára a hallgató, a néző, az olvasó véleménye a legértékesebb. Még akkor is, ha bírál, ha kifogásol...)

Írásomnak nem az a célja, hogy perbe, vitába szálljon bárkivel, még kevésbé, hogy a fogadatlan prókátor ritkán hálás szerepében a cikk írója mellett (vagy vele szemben) törjek lándzsát. Cservenák Róbert írása csak apropó: amit fiatalos temperamentummal leírt, néhol talán szenvedélytől túlfűtöten, de a maga igazában meggyőződéssel bíralt vagy dicséret, olyan gondolatsort indított el bennem, melyért — úgy érzem — érdemes papírt húzni az írógépbé.

Mindenekelőtt egy olyan gondolat kifejtését találom szükségesnek, mely óhatatlanul felvetődött mindenkiben, aki — ha csak megközelítően is tudományos igénnyel megírt — szaccikk, vagy pláne tanulmány közreadására vállalkozott. Az anyagi világ tér- és időbeli végtelenségével szemben az (egyedi) ember megismerése olyannyira véges, hogy a kutató emberben feltétlenül a relatív bizonytalanság érzését kelti. Hiszen minél inkább elmélyül valaki a valóság egy részének, egyes területeinek tanulmányozásában, annál többször kell rádöbbennie, hogy a feltárt összefüggésekből eredő megállapításokat tovább lehet, mi több: tovább

kell folytatni, hogy eljuthassunk „... a jelenségtől a lényeghez és a kevésbé mély lényegtől a mélyebbhez.”*

Társadalmunk művelődéspolitikai koncepciója a tömegtájékoztatási eszközökre a tájékoztatás és a szórakoztatás mellett, illetve ezeken túlmenően további felelősségteljes feladatokat ró, a személyiség sokoldalú formálása, gazdagítása, a művelődési javak hozzáférhetőbbé tétele, a művészetek népszerűsítése és az álművészet, a giccs elleni küzdelem területén. Ez magában foglalja annak szükségszerűségét is, hogy minél több oldalról és szempontból, minél nagyobb alapossággal tárjuk fel mindazokat a társadalmi, gazdasági, művelődési, szociológiai, pedagógiai, pszichológiai, technikai és egyéb okokat és körülményeket, melyek fékeznek vagy gátolják az említett művelődési-pedagógiai funkció maradéktalan megvalósulását, nehezítik, hogy polgárjogot nyerhessen a művelődéspolitikai rendszerben, hátráltatják művelődési és pedagógiai funkciója teljesítésében. Az ilyen tárgyú kutatások azonban ritkábbak a közmondásbeli fehér hollónál, ebből kifolyólag ritkán akadunk e témával foglalkozó szakcikkre vagy tanulmányra. A szerkesztési politikával egyébként is általában parciálisan foglalkozunk, egy-egy írás vagy műsorszám kapcsán megjelenő (dorongoló vagy vállveregető, esetleg elemzően bíráló vagy értékelő) kritikában.

A könnyű fajsúlyú műsorszervezési koncepció bírálatára — hangozzék el a bírálat színház, zene, film, folyóirat, tévé- vagy rádióműsor vonatkozásában — nagyon gyakori válasz: ez kell a népnek! (Nemrég a vajdasági hivatásos színházak fesztiválján lehettünk tanúi egy ilyen, majdnem tettelegesséig fajuló vitának). Mindig akad valaki, aki jogot formál arra, hogy megfogalmazza, mi is az, ami a „népnek”, tehát — magamat is a néphez sorolva — nekem kell, aki a demagógia védőszáncái mögé húzódva megfélemedezik arról, hogy a piaci kereslet-kínálat törvényszerűségeivel ellentétben, a szellemi javak cseréjében a kínálatnak van meghatározó szerepe a keresletre.

Mindez kísértetiesen emlékeztet egy nem túl régi korszakra, amikor egyesek elit- és tömegkultúrát hirdettek (a tömegkultúra alatt alacsonyabb értékű kultúra-pótlékot érve). Azóta a vita eldőlt: nincs két fajta kultúra, csak *kultúra* van, és ami nem tartozik oda, az kultúrátalanság. Nem vitás, hogy egyeseknek jobban tetszik a giccs vagy a ponyva az igazi művészi értéknél, hogy vannak olyanok is, akiket más népek kultúrája egyáltalán nem érdekel, annyira tele vannak saját kultúrájuk nagyságával. Az sem vitás azonban, hogy a műalkotásban való öröm nem velünk született adottság, hanem a környezet, a nevelés és az egyén tevékenységének kölcsönhatásában kialakult képesség. Más szóval, ha valakit kielégít a giccs, az álművészet, ez nem azt jelenti, hogy ez lehetőségei maximuma, hanem sokkal inkább azt, hogy értelmileg és érzelmileg nem készült fel magasabb értékek befogadására. És mivel az ilyen emberek általában nincsenek is tudatában fogyatékoságaiknak,

* Lenin: Filozófiai füzetek, Budapest, 1954. — 97. 1.

rendszerint végtelenül elégedettek magukkal, nem érzik a továbblépés szükségességét. (Félreértés ne essék: távol áll tőlem még a gondolata is annak, hogy művészet alatt csak klasszikus zenét, súlyos drámákat, „örök értékű” irodalmi alkotásokat értsek. A művészet lehet könnyed, vidám, szórakoztató is, csak felszínes, olcsó, hazug nem lehet.)

Társadalmunk embereszeménye a sokoldalúan fejlett ember. Ennek a sokoldalúságnak egyik lényeges eleme a valósághoz fűződő esztétikai viszonyulás — a természeti és társadalmi környezetben, a művészetekben megjelenő szép iránti fogékonyosság. Az iskolai nevelőmunkában ez az esztétikai (zenei, képzőművészeti, irodalmi) nevelésben, valamint a kulturált életvitelre való nevelésben valósul meg. Ez a rendszeres nevelőmunka azonban pont akkor marad abba, amikor folytatására, a megszerzett alpműveltség megszilárdítására, fejlesztésére még nagy szükség, és ebben az érzelmileg és értelmileg fogékony életkorban (serdülőkorifjúkor) lehetőség is volna.

Az általános oktatás és a szakmai felkészítés keretében nyilvánvalóan nem az a cél, hogy művészeket neveljünk (ez a művészeti szakképzés feladata), hanem az, hogy ízlésüket fejlessze: legyenek képesek biztos esztétikai ítéletalkotásra, meg tudják különböztetni az értékeset az értéktelentől, az igazit az álművészettől. Mivel a felsorolt, és egyéb, itt nem említett okok miatt a fiatalok nem tehetnek szert olyan sokágú és elmélyült tájékozottságra, érdeklődésre, ízlésre, amilyenre ma az egyre több szabad idővel rendelkező embernek szüksége van ahhoz, hogy ezt a szabad időt — egyáltalán: egész életvitelét — művelten, személyiségét gazdagítva szervezze meg, ez a tömegtájékoztatási eszközök, de (hozzáférhetősége, könnyen kezelhető-e, programszerkezetének rugalmassága révén) elsősorban a rádió előtt úgyszólván korlátlan lehetőségeket nyit.

És most visszatérve az írásom elején felvetett gondolathoz: Cservenák Róbert elindul a jelenségtől, a lényeg felé; egyike a keveseknek, akik rádióműsoraink kapcsán ilyesmire vállalkoztak. Írása tehát éppen ezért (legyen ez az én végtelig szubjektív véleményem), minden esetleges fogyatékosága ellenére is figyelmet és érdeklődést érdemel.

NEMZETKÖZI SZEMLE

Drago Košmrlj

ENVER HOXHA SZÉLMALOMHARCA JUGOSZLÁVIA ELLEN

„Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságnak, létérdekeinknek csakis a független, szuverén, szilárd Albán Népköztársaság és az ilyen Albániával való sokoldalú jószomszédi együttműködés felel meg. Hazánk, éppúgy, mint minden más országgal, Albániával is kész együttműködni minden téren, ahol közös érdekeink vannak. Nem engedjük meg azonban, hogy az albán vezetőség kihasználja ezt a készséget, mint ahogy az elmúlt években a Jugoszlávia elleni propagandatevékenységével, a hírszerző szolgálat tevékenységével, az illegális irredenta szervezetek létrehozásával, az ellenforradalmi, irredenta akciók szításával, az albánoknak a szerbek, crnagoracok, macedónok és Jugoszlávia más nemzetei ellen irányuló, sovinszta gyűlöletének szításával tette.”

Elmondhatjuk, hogy Miloš Minić elvtársnak, a JKSZ Központi Bizottsága 1981. november közepén tartott 22. ülésén elhangzott szavai kifejezik a Jugoszlávia és Albánia közötti viszony mostani állapotának lényegét, illetve meghatározzák a szomszédos Albániával folytatandó együttműködési politikánk kiindulópontját.

Ezenfelül hazánk élénk nemzetközi tevékenysége is ékesen igazolja nemcsak az Albániával, de a más országokkal kialakított kapcsolataink vezérmotívumát és az idevonatkozó álláspontunkat is. A jugoszláv külpolitika legfőbb ismertető jege, hogy hazánk minden ország felé — akár szomszéd, akár sem, el nem kötelezett vagy tömbtag, szocialista vagy kapitalista, nagy vagy kicsi — egyforma politikát folytat, mégpedig az elnemkötelezettségét. Hazánk a földrajzi helyzet és a társadalmi tartalom különbözőségére való tekintet nélkül minden országgal a függetlenség, az egyenrangúság és a szuverenitás, a más országok belügyeibe való be nem avatkozás elvén működik együtt. A világ békeszerető erőinek mély meggyőződése szerint ez a politika kínálja az egyetlen lehetőséget arra, hogy az emberiség megmeneküljön az új háború veszélyétől, és hogy valamennyi ország között termékeny együttműködés bontakozzon ki.

Jugoszlávia egész külpolitikájában központi helyet kapott az a törekvés, hogy sokoldalúan fejlesszük együttműködésünket a szomszédos országokkal. Mivel az ember barátait megválogathatja, de szomszédait nem, így minden országnak a szomszédos országok iránti viszonya a legmegbízhatóbb értékmérője egész külpolitikájának. Mindezt teljes mértékben elmondhatjuk arról a politikáról is, amelyet Jugoszlávia az egész háború utáni időszakban a szomszédos Albán Népköztársaság irányában folytatott.

Segítség a felszabadító mozgalomnak

A háború utáni időszakban a jugoszláv—albán viszony két jelentős szakaszon ment át. Az első szakaszt a politikai, a társadalmi-gazdasági élet és az élet minden más területén való sokoldalú együttműködés alapjainak lefektetése jellemzi. Elmondhatjuk, hogy ez már az albán nép fegyveres felkelésének első napjaiban megszületett. Minden jel arra mutatott, hogy a két szomszédos ország népei között egészen más viszony alakul ki, mint amelyet az első világháború után a burzsoá Jugoszlávia Albánia népével és a kosovói albán kisebbséggel kiépített. Nem kell külön emlékeztetnünk arra, hogy a régi Jugoszlávia a nemzeti és társadalmi kizsákmányolás példája volt.

Ezért elmondhatjuk, hogy a két ország közötti együttműködés kezdeit már a második világháború idején folytatott antifasiszta harcban megtaláljuk. Az albán felszabadító háború történelme számos bizonyítékát jegyezte fel annak, hogy a jugoszláv párt sokoldalúan támogatta az albániai felszabadító mozgalom kibontakozását, az albán nép kommunista pártjának és népi hadseregének létrejöttét és az új népi hatalom megteremtését. Éppen ez a tény, valamint az, hogy a háború folyamán mindkét országban mélyreható társadalmi változás játszódott le, és hogy mind a két országban a munkásosztály, valamennyi haladó demokratikus erő került uralomra, lehetővé tette, hogy a háború befejeztével új alapra helyezzük a két ország népe közötti sokoldalú és baráti együttműködést.

Ennek jelei megmutatkoztak már az új Jugoszlávia és az új Albánia szabad életének első napjaiban. Jugoszlávia sokoldalúan támogatta Albánia új népi államát és ezen népi hatalom letétaményeseit a bel- és külpolitika valamennyi területén. Ezt a támogatást még jelentősebbé tette az a körülmény, hogy a minden tekintetben elmaradott Albánia súlyos károkat szenvedett a háborúban és ezért segítő kezet kellett neki nyújtani. Ezenkívül az új Albániának kemény küzdelmet kellett vívnia nemzetközi elismeréséért és integritásának megőrzéséért, mivel az albániai ellenséges erők mindezt közvetlenül veszélyeztették. A Görögországban hatalomra kerülő monarcho-fasiszta rendszer nyíltan magáénak követelte Albánia görög kisebbséggel lakott déli részeit.

Éppen a fenti indítékok születték az első nemzetközi szerződést, amelyet az új Albánia egy külföldi országgal kötött, mégpedig a Jugoszlá-

viával kötött barátsági, kölcsönös együttműködési és segélynyújtási egyezményt, amely nemcsak a két balkáni, a szocialista építés útjára lépő ország jövőbeli együttműködésének az alapkövét helyezte el, hanem egyben szilárd támogatást nyújtott az albán nép függetlenségének és szuverenitásának. Ez az egyezmény számos más egyezmény és szerződés kiindulópontja lett, amelyek Jugoszláviát és Albániát szilárd és baráti szövetségbe fűzték. A sok egyezmény közül érdemes megemlíteni azokat a gazdasági megállapodásokat, amelyek révén Albánia és Jugoszlávia közös tervet készített a két ország gazdasági és egyéb fejlődésének meggyorsítására. Ezek a tervek és megállapodások adtak alapot Albánia ipari, tudományos, közoktatásügyi, kulturális, illetve társadalmi fejlődésének. Jugoszlávia ezzel kötelezettséget vállalt, hogy pénzzel és szakemberrel is segíti Albániát, és ezzel lehetővé teszi az ország iparosítása és korszerűsítése nagy horderejű terveinek megvalósítását. A két ország közötti együttműködés első éveiben szilárd megállapodások alapján számos objektum építése kezdődött meg. Albánia ennek köszönheti első vasútvonalát, első vízi erőművét és cukorgyárát, valamint azokat a berendezéseket, melyek révén az országban először kezdtek ipari növényeket termesztetni stb.

Hasonló jelentőségű volt azonban az a segítség is, amelyet Jugoszlávia az első háború utáni években nemzetközi téren nyújtott Albániának. Az Olaszországgal Párizsban 1947-ben megrendezett békekonzferencián a nyugati országok nem akarták Albánia számára elismerni a fasiszta agresszió áldozatának státusát, hanem támogatták a görög képviselőknek azt a követelését, hogy Albánia déli részét csatolják Görögországhoz. Az ellenfelekkel szemben a jugoszláv diplomácia Albániát védte.

A jugoszlávellenes kampány kezdete

Jugoszlávia ezen elvszerű és baráti politikájával szemben azonban már akkor megindult az albán nacionalista körök támadása. Egyes akkori albán vezetők szavakban dicsérték Jugoszlávia sokoldalú segítségét, mert tudták, hogy az albán nép örömmel fogadja Jugoszlávia baráti politikáját, valójában azonban mindent megtettek, hogy a nép előtt eltitkolják a Jugoszláviával való együttműködés jelentőségét, és ahol csak lehetséges, megzavarják ezt az együttműködést. Az effajta kétszínű politikának egyik hordozója Niko Spiru gazdaságügyi miniszter volt, de sokoldalú támogatást kapott Enver Hoxhától, az albán párt és állam vezetőjétől is. A bizalmatlanság és rosszallás ilyen tünetei ellenére nyilvánvaló volt kezdettől fogva, hogy ez a politika az albán pártvezetőség zömének, külön pedig a legszélesebb néptömegeknek a teljes és föltétel nélküli támogatását élvezti, mivel a Jugoszláviával való ilyen együttműködésben saját fejlődésük és biztonságuk zálogát látták.

Nem vitás, hogy az Európában és a világon, ennek alapján a Balkánon is a második világháború után lejátszódott változásoknak köszön-

hetően Jugoszlávia helye és szerepe az antifasiszta háborúban és a háború utáni fejlődésben objektív lehetőséget nyújtott a balkáni népek közötti olyan új viszony kibontakozásához, amelyről a balkáni népek szabadságának, fejlődésének és függetlenségének legnevesebb harcosai a múltban csak álmodni mertek. Egyes balkáni népek második világháború utáni törekvéseinek kifejezése volt az eszme is, hogy ezen a területen nagyobb állami közösségek jöjjenek létre. A barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezményen, a gazdasági tervek összehangolásán, a vámok és a vízumkényszer megszüntetésén stb. alapuló jugoszláv—albán együttműködésnek valójában a balkáni népek mind nagyobb fokú közeledése egyedül helyes és demokratikus útját kellett volna kijelölnie.

A régi kizsákmányoló rendszereket fölszámoló független népek törekvéséből fakadó együttműködés természetes fejlődésének azonban durván véget vetett az az esemény, amely mély nyomokat hagyott az egész nemzetközi munkásmozgalomban — a Tájékoztató Iroda 1948. évi határozata. Amint a történelem már régen bebizonyította, e határozat — amely súlyos és durva vádak és sértéseket tartalmazott a jugoszláv párt és vezetőség ellen — alapvető célja az volt, hogy Jugoszláviát mindenáron alárendelje a sztálini politika nagyhatalmi érdekeinek.

A Tájékoztató Iroda határozatával a jugoszláv—albán viszony új szakaszba lépett, amely kis változással ma is tart. Az albán vezetőség, illetve e vezetőségnek nacionalista szárnya Enver Hoxha vezetésével, bekapcsolódott a hazugságok és rágalmak fékevesztett jugoszlávellenes kampányába. A jugoszláv—albán együttműködés minden addigi nyilvános dicséretével és a jugoszláv segítség jelentőségének hangsúlyozásával szemben az albán vezetőség azzal kapcsolódott be a Tájékoztató Iroda jugoszlávellenes kampányába, hogy egyszerre csak Jugoszláviát imperialista és trockista államnak próbálták föltüntetni, amely a háború alatt és a háború után ki akarta zsákmányolni Albániát, szabadságára, függetlenségére tört. Azt a támogatást, amelyet a jugoszláv párt a háború egész időszaka alatt az albán pártnak és Albánia felszabadító mozgalmának nyújtott, most egyszerre úgy kezdték beállítani, mint a „jugoszláv trockisták” kísérletét, hogy durván beavatkozzanak Albánia belügyeibe, azzal a hátsó szándékkal, hogy az albán pártot letérítsék a helyes marxista útról.

Az albán kormány egyetlen tollvonással megsemmisítette a Jugoszláviával való együttműködés valamennyi eredményét, azzal, hogy egyoldalúan, ok nélkül felbontott minden egyezményt és megállapodást, úgy állítva be, hogy azokkal Jugoszlávia alá akarta rendelni Albániát és gazdaságát. Csak az 1946-ban Enver Hoxha belgrádi látogatásakor aláírt barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezményt hagyták hatályban, habár ezt az egyezményt lépten-nyomon megszegették Jugoszlávia és vezetői, főként pedig a Tito elvtárs ellen folytatott nyílt ellenséges kampánnyal. Jugoszlávia később is néhány alkalommal felhívta az albán kormány figyelmét arra, hogy nem lehet nyílt ellenséges politikát folytatni és ugyanakkor hatályban tartani a barátsági egyez-

ményt. Ezért a jugoszláv kormány felhívta az albán kormányt, hogy az 1946. évi egyezmény szellemében térjen vissza a Jugoszláviával való együttműködés politikájára, különben Jugoszlávia magára nézve nem tartja kötelezőnek ezt az egyezményt. Az albán vezetők ilyen eljárásának átlátszó célja volt: biztosra vették, hogy a sztálini nyomás megdönti Titót és Jugoszláviában az úgynevezett „egészséges erőket” segíti majd hatalomra, így aztán a fel nem bontott barátsági egyezmény rögtön új szerepet kaphat a Jugoszlávia új vezetőségével való együttműködésben. A történelem azonban bebizonyította, hogy milyen téves volt ez a számítás.

A Jugoszlávia ellen foganatosított sztálini intézkedésekben Albánia vezetősége külön, igen fontos helyet és szerepet kapott. A jugoszláv—albán viszonyok tényeinek demagóg meghamisításával Jugoszláviát a világgözüvélemény előtt úgy akarták beállítani, mint olyan országot, amely ki akarja használni a kis szomszédos Albániát, amely nem képes szembe szegülni ezzel a kizsákmányolással. Sztálin ezt a szerepet szánta Albániának. Ebben a keretben valamennyi nacionalista nagyalbán elem külön helyet kapott a jugoszlávellenes kampányban, és a Kosovón lévő albán nemzetiségről azt kezdték állítani, hogy a „Tito klikk” kizsákmányolja. Már ekkor jelentkezett annak első nyílt követelése, hogy Kosovót csatolják Albániához és hozzák létre a nagy Albániát.

Az új szövetségek

Mivel az albán kormány megszakított minden kapcsolatot Jugoszláviával és ezzel elzárkózott minden további gazdasági és másfajta együttműködés elől, új barátot, a gazdasági segély új forrását kellett felkutatnia, mivel Albániának elmaradottsága miatt a gyorsabb fejlődéshez támasztékra volt szüksége. Ez az új barát, amely felé az albán politika fordult, a Szovjetunió volt. Ennek ára a sztálini politika iránti hűség hangoztatása, a jugoszlávellenes kampányban való aktív részvétel volt. Ez a kampány — annak felismerésével, hogy Tito Jugoszláviája nem hajt fejet a nyomás előtt — hónapról hónapra mind durvább formát öltött, sőt az erőszakkal való nyílt fenyegetőzéssé fajult. Az albán kormány rágalomhadjáratot folytatott Jugoszlávia ellen, kémeket csempészett be hazánkba, kémeket toborzott a kosovói albán nemzetiség tagjai közül stb. Igen aktív volt a jugoszláv határ súlyos megsértésében és a jugoszláv határőrök elleni támadásokban is. A jugoszláv kormány által 1951-ben nyilvánosságra hozott Fehér Könyv adatai szerint mindössze három év alatt, 1948-tól 1950-ig, az albán határőrök háromszáz különféle incidenst és határsértést robbantottak ki. Az albán vezetőség addig ment a jugoszlávellenes kampányban, hogy lehetetlenné tette tiranai követségünk munkáját, megtiltotta az orvosi segélyt a szövetség tagjainak, ok nélkül kiutasította a követség egyes alkalmazottait. Jugoszlávia minden tiltakozása ellenére az albán kormány folytatta ezt a tevékenységet.

A Jugoszlávia befolyása elleni sztálini harc egyik formája és az egyik kísérlet arra, hogy az országokat megakadályozzák önállóságuk és szocialista átalakulásuk sajátos útjának kialakításában, az volt, hogy Kelet-Európa valamennyi országában bírósági tárgyalásokat szerveztek a legnevesebb vezetők ellen, azok ellen, akikben nem láttak elég biztosítékot arra, hogy a sztálini politikát fogják folytatni. E tekintetben is Albánia vállalkozott az előrs szerepére és az úgynevezett titói kémek első bírósági komédiáját Tiranában rendezték meg, halálra ítélve a kis létszámú albán munkásosztály egyik legnevesebb képviselőjét, Koci Xoxet. Azzal vádolták, hogy a „jugoszláv trockisták” utasítására az albán párt és az albán állam függetlensége ellen dolgozott. Koci Xoxe mellett az enveri tisztogatások áldozata lett az albán felszabadító mozgalom számos neves vezetője és az albán párt sok neves tagja. Kivégezték vagy súlyos börtönbüntetésre ítélték mindazokat, akik a múltban Jugoszlávia barátai voltak és síkraszálltak a Jugoszláviával való szoros együttműködésért. Az erőszak ilyen politikájának példaképét Enver Hoxha Sztálinban találta meg, akinek mint az albán nép legnagyobb és halhatatlan barátjának Tirana szívében nagy emlékművet emeltek.

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála, főleg pedig a sztálini személyi kultuszt elítélő XX. kongresszus után a szovjet—albán viszony mind jobban elhidegült, habár a Szovjetunió új vezetősége Hruscsovval az élen mindent megtett, hogy Albániát — nagy stratégiai jelentősége miatt — megtartsa a Varsói Szerződés tagállamának.

Mind szemmel láthatóbbá vált azonban, hogy a Jugoszláviával való viszony normalizására tett szovjet kezdeményezések, a Tájékoztató Iroda jugoszlávellenes politikája téves voltának legalább részleges elismerése megzavarja a szovjet—albán viszonyt és a hatvanas évek elején végül is szakadáshoz vezetett a Szovjetunióval. Két oka is volt annak, hogy az albán vezetők a Szovjetunióval való baráti kapcsolatok megszakításáig mentek. Az első és a fő ok az volt, hogy a Szovjetunió igyekezett normalizálni viszonyát Jugoszláviával, 1955-ben és 1956-ban aláírta a belgrádi és moszkvai nyilatkozatot, beleegyezett abba, hogy új, demokratikus elveket fogadjon el az egyes pártok és szocialista országok közti viszonyban. A másik ok pedig az volt, hogy a Szovjetunióban és más kelet-európai országokban megkezdődött a sztálini személyi kultusz felszámolása, ami magával vonta a sztálini tisztogatás és a „titóisták” bírósági komédiája áldozatainak rehabilitálását.

Sem az egyik, sem a másik ok nem erősítette Enver Hoxha sztálini típusú rendszerének pozícióit, azt a rendszert, amely azután szilárdult meg Albániában, hogy az ország 1948-ban áttért Sztálin és a nagyhatalmi érdekek nyílt támogatására. Enver Hoxha számára a Jugoszláviával való szembeni hibák elismerése saját pozícióinak gyengítését jelentette volna. A Jugoszláviával szembeni politika megváltoztatása pedig megkövetelte volna annak feladását, amire az albán vezetőség addig esküdött, köztük a sztálinizmussal való szakítást is. Mint ahogy Veljko Micunović, hazánk egykori szovjetunióbeli nagykövete: Moszkvai évek

1956—58. c. könyvének 273. oldalán írja: „Az albánoknál kétely, sőt félelem jelentkezett az SZKP XX. kongresszusa után. Az albán vezetőség attól tartott, hogy a sztálini személyi kultusz felszámolásának politikája kiterjed Albániára is.” Márpedig ez az albán viszonyok között azt jelentette volna, hogy el kell ítélni Enver Hoxha bel- és külpolitikáját, elsősorban pedig azt, hogy ártatlannak kell elismerni mindazokat, akiket a rendszer a „titóista kémekek és bérencek” vádjával halálra ítélt. Kiderült volna az is, hogy Enver Hoxha bűnös Koci Xoxe halálra ítéeléséért.

Szakítás a Szovjetunióval

A szovjet—jugoszláv viszony normalizálásának kezdetén Enver Hoxha habozott, sőt szükségesnek mondotta a Jugoszláviával való viszony normalizálását. A tiranai pártszervezet ilyen irányú határozatot is hozott. Nem kellett azonban sokat várni arra, hogy Enver Hoxha ismét heves jugoszlávellenes kampányba kezdjen, aminek következményeként új tisztogatás kezdődött az albán vezetőségben és a párt soraiból ismét eltávolították mindazokat, akik hajlamosak voltak, vagy éppen követelték a Jugoszláviával való viszony javítását. Enver Hoxhának nagyon jól jött az, hogy az 1956. évi magyarországi események után ismét elhidegülés következett be a jugoszláv—szovjet viszonyban. A sztálini személyi kultusz elleni folyamat akadozása, majd leállása a Szovjetunióban megkönnyítette a sztálinista erők újbóli megszilárdulását Albániában.

Ezek után nem kellett sokáig várni arra sem, hogy véglegesen megszakítsák a baráti viszonyt a Szovjetunióval. Ekkor lépett a színpadra Kína, amely egy időre átvette a revizionizmus elleni és ezzel a jugoszláv párt politikája és vezetősége elleni harc zászlaját. A kommunista mozgalomban mind jobban elmélyült a szakadék a két legnagyobb szocialista állam és a két legnagyobb párt, Kína és a Szovjetunió között, ami árnyékot vetett a kommunista mozgalmon és a szocialista országok között kialakuló egész viszonyra. A kommunista pártok 1957. évi értekezlete azt a feladatot kapta, hogy valamilyen szintézist teremtsen a két stratégia, a kínai és a szovjet elképzelés között, szintézisbe hozza a békés koegzisztenciának akkoriban Hruscsov által hirdetett politikáját és a kínai vezetők által követelt kíméletlen antiimperialista és antirevizionista harcot. A szintézis azonban nem sikerült, mert túl nagy volt a két ország közötti tényleges és mély nézeteltérés, úgyhogy a kínai és a szovjet érdekek összehangolása nehezebbnek és bonyolultabbnak bizonyult, mint kezdetben hitték. Kínának, mint nagy országnak, nem tetszett Hruscsovnek az a törekvése, hogy országát és pártját tegye az egész szocialista világ és kommunista mozgalom vezetőjévé. Ezzel szemben Kína arra törekedett, hogy átvegye a kommunista mozgalom központjának és a „tisztá marxizmus—leninizmus” igazi erődítményének szerepét.

Ezek a kínai álláspontok nagy vonzóerővel bírtak az albán vezetők számára és Albánia hamarosan szoros szövetségbe került Kínával, amely rövid időre Albánia egyetlen gazdasági és másfajta segélyezője lett. 1961 őszén az albán vezetőség heves szovjetellenes kampánya miatt a szovjet kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Varsói Szerződés addigi tagjával és a jugoszlávellenes kampány annak idején leghűségesebb szövetségeseivel. Az albán gazdaság a messzi Kínával való együttműködés felé orientálódott, úgyhogy 1964-ben az albán külkereskedelemnek majdnem fele, pontosabban 46 százaléka, Kínával bonyolódott le. Az albán—kínai barátság és együttműködés egész időszaka alatt Albánia folytatta a jugoszlávellenes kampányt, támadva a szocialista öngazgatás rendszerét, azt állítva, hogy az a kapitalizmus rejtett formája, még hevesebb rohamokat intézve az elnökkötelezettség politikája ellen. Az albán vezetőség azt a szerepet tulajdonította magának, hogy ő védi a marxizmus—leninizmus tisztaságát és ennek keretében a jugoszlávellenes kirohanásokat a korszerű revizionizmus ellen az ideológiai harc alkotórészének minősítette. Ugyanakkor az albán vezetők egyetlen alkalmat sem szalasztottak el annak hangoztatására, hogy Jugoszlávia az albán nép legnagyobb ellensége. Néhány alkalommal azonban mégis előfordult — egyik ilyen 1968-ban a Varsói Szerződés csehszlovákiai beavatkozása volt —, hogy az albán vezetők szükségesnek nyilvánították a két ország biztonságának közös szavatolását.

Kína is ellenség lesz

A külpolitika harmadik nagy fordulatát 1978-ban hajtották végre az albán vezetők annak közvetlen következményeként, hogy megváltozott a kínai politika és egyben Kína álláspontja Jugoszlávia felé. Hua Kuo-feng új kínai vezető jugoszláviai látogatása és Tito elnök kínai útja ugyanis a két ország közötti új, sokoldalú, egyenjogú és baráti viszony kezdetét jelezte.

Az albán vezetőknek semmiképpen sem tetszett a kínai politikának ez a megváltozása. Ismét kiderült, hogy az új kínai álláspontokkal való egyetértés azt jelentené, hogy tévesnek nyilvánítják a Jugoszlávia ellen folytatott sokéves ellenséges politikát, felszámolják azt az alapkövet, amely 1948 óta beépült az albán politikába, tudva azt, hogy az egész jugoszlávellenes politika fő hordozója Enver Hoxha volt. E politika téves voltának elismerése éppúgy, mint a szovjet párt a XX. kongresszusán tette — azt jelentette volna, hogy aláássák Albánia sztálinista vezetősége hatalmának alapját. Ehelyett inkább a kínai vezetőséget is revizionistának nyilvánították, így aztán az albán párt magára maradt a marxizmus—leninizmus tisztaságának védelmében, annak hirdetésében, hogy Albánia úgyszólván az egyetlen igazi szocialista ország.

A Kínával való kapcsolat megszakításával Albániában egészen új helyzet alakult ki — egyetlen szövetséges és védnök nélkül maradtak.

Annál kellemetlenebb volt ez az albán vezetők számára, mert többé nem tudtak kihez gazdasági segítségért fordulni. Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy több oldalról nyomást gyakorolnak majd Albániára, elsősorban Kelet jelentkezik majd azzal az óhajjal, hogy Albánia térjen vissza a Varsói Szerződésbe, amelynek kötelékéből az 1968. évi csehszlovákiai katonai beavatkozás kapcsán kilépett.

Albánia, a sztálinizmust „nemzetisítő” és a maoizmust „albánosító” ország arra törekszik, hogy független maradjon és ne kapcsolódjon egyetlen külföldi hatalomhoz se. A külföldi gazdasági segítség pótlására az ország belső életében még jobban kiélezték az egyenlősdi rendszerét, másrészt igyekeznek gazdasági kapcsolatba lépni számos országgal, akár a nyugat-európai országokkal, akár a szocialista országokkal, sőt számos földközi-tengeri és szomszédos állammal is.

Ebben a keretben Albánia nagyobb érdeklődést mutatott a Jugoszláviával való gazdasági együttműködés iránt, gépeinkért és ipari termékeinkért cserébe egyes nyersanyagokat és villanyáramot kínált. Ezenkívül Jugoszlávia késznek mutatkozott az Albániával való nagyobb horderejű gazdasági megállapodásra, mint például arra, hogy a Tirana—Skadar vasútvonalat összekapcsolják a jugoszláv, s ezzel az európai vasúti hálózattal.

Jugoszlávia ugyanis az albán vezetőség szakadatlan jugoszlávellenes hajszája ellenére is 1948 után sem szűnt meg szakadatlanul azon munkálkodni, hogy amennyire csak lehet, normalizálja a kapcsolatokat. Ezzel magyarázható, hogy Jugoszlávia sokáig nem is válaszolt az albán vezetők számtalan rágalomára, Enver Hoxha megannyi cikkére és röpiratára, amelyekben rágalmazta belső rendszerünket és egész külpolitikánkat.

A kosovói események

A tavalyi kosovói események azonban leleplezték, hogy semmiben sem változott az albán vezetőség jugoszlávellenes politikája, amely valójában durva beavatkozás Jugoszlávia belügyeibe. Amióta Albánia megszakította kapcsolatát Kínával és ezzel teljesen elszigetelte önmagát és súlyos gazdasági helyzetet teremtett, szükségessé vált, hogy az albán nép előtt igazolni próbálják a különféle gazdasági megpróbáltatásokat. Ezért hirdetik, hogy ezekért a csapásokért nem a sztálinista vezetőség népellenes politikája felelős, hanem a jugoszláv revizionisták Albánia ellen irányuló terve. Különösen 1978 óta igyekeznek az albán nép előtt ilyen fényben föltüntetni Jugoszláviát. Éppen ezért került mindinkább előtérbe az albán vezetők jugoszlávellenes politikájának nacionalista, nagyalbán jellege. Az úgynevezett Prizreni Liga — amely a török uralom alatti albánok 1878-ban létrejött első szervezete volt — 100. évfordulójától kezdődően felmelegítették azt a követelést, hogy csatolják Albániához Kosovót és Jugoszlávia más albánlakta vidékét. Kosovót tisztán albán területként igyekeznek föltüntetni és szakadatlanul szítják a szer-

bek és a crnagoraiak elleni gyűlöletet. Jugoszláviát úgy állítják be, mint a népek, elsősorban az albán nép börtönét. Jugoszláviának az Albániával, mint a jugoszláviai albán nemzetiség anyaországával való együttműködés iránti nyitottságát az albán vezetők arra használták ki, hogy gyűlöletet szítsanak Jugoszlávia nemzetei ellen és serkentsék a Jugoszlávia szuverenitása és integritása ellen irányuló tevékenységet. Mindez kifejezésre jutott a tavalyi kosovói ellenforradalmi események során, amelyek támogatást kaptak a hivatalos albán propagandától.

Mindebből csak egy következtetés vonható le, amelyet a JKSZ Központi Bizottságának 22. ülése le is vont: „A Tájékoztató Irodával való 1948. évi vizsályunk óta az albán vezetőségnek Jugoszlávia ellen folytatott politikája nem változott lényegesen. Ez idő alatt Albánia megváltoztatta legfontosabb szövetségeseit, de Jugoszláviával szemben megtartotta ugyanazt az álláspontját — ellenséges magatartását hazánk egész kül- és belpolitikájával szemben, öngazgatási rendszerünkkel és el nem kötelezett politikánkkal szemben.”

A két ország közötti kapcsolat ilyen alakulása és a mostani albán vezetőség ilyen álláspontja ellenére Jugoszlávia számára Albánia szomszédos ország marad, amely iránt mindig a Központi Bizottság 22. ülésének határozatában foglalt álláspontot valljuk: „Jugoszlávia és Albánia sokoldalú és termékeny jószomszédi együttműködése lehetséges és összhangban áll a két szomszédos ország objektív távlati érdekeivel. Kölcsönös erőfeszítéssel lehetséges ezen együttműködés fejlesztése és erősítése. Ennek feltétele azonban az, hogy az albán kormány Jugoszlávia felé föladja a kétvágányon folytatott politikáját, azt, hogy egyrészt gyakran egyoldalú érdekekből kiindulva elfogadja a gazdasági, kulturális és másfajta együttműködést, másrészt, hogy beavatkozzon Jugoszlávia belügyeibe és támogassa az irredenta szervezeteket és akciókat.”

Fordította *Bálint István*

Ónody György

AZ ISZLÁM RENESZÁNSZA

A világ ma az iszlám reneszánszáról beszél.* Ez a megfogalmazás természetesen nem egészen pontos. Nem az iszlám született ugyanis újjá, nem is porolták le, nem is frissítették fel; az iszlám változatlan, mert nem is akar változni. Az a jelenség, amit az iszlám reneszánszának neveznek, az iszlám világához tartozó népek politikai előretörése — az iszlám nevében.

A Próféta zöld zászlaja

A harcoss iszlám, úgy tűnt, már a múlté. Mert igaz, hogy a próféta nevével ajkukon és a próféta zöld zászlaja alatt indultak harcba s foglalták el a fél világot a moszlim harcossok. Az is igaz, hogy az oszmán birodalom ugyancsak a hitetlenek ellen vonult harcba az „igaz hit” terjesztésének jelszavával. Az első évszázadok harcoss lendülete azonban ki-fulladt és megtört.

Mindez talán azzal függ össze, hogy az iszlámot megalkotó arabság az iszlámot felvevő oszmán törökök uralma alá került és már csak azért sem foghattak fegyvert a padisah ellen, politikai szabadságuk kivívásáért, mert ez egyet jelentett volna a hívők ura elleni pártütéssel.

Következésképpen, amikor Európában sorra születtek a központosított államok — a kereszténység elvi-ideológiai bázisán, keleten, ahol az iszlám egy korábbi időszakban éppen a fegyveres harc ideológiája volt, Mohamed vallása ezúttal gátja lett az oszmán birodalomba bekebelezett arabság függetlenségi törekvéseinek.

Csak sokkal később, már a múlt században, de akkor is elszigetelten és kifejezetten az oszmán birodalom arab vilajetjeire szemet vető európai hatalmak elleni harcban álltak ismét a próféta zöld zászlaja alá az algériai Abd el Kader és a szudán Mahdi katonáiként a hívő moszlimok.

* A szerző készülő könyvének a témával kapcsolatos egy fejezetének vázlata.

Vajon mi a magyarázata annak, hogy a múlt századi akció folytatás és kiteljesítés nélkül maradt s az arab függetlenségi harc előfutárai ezt a küzdelmet nem tudták kiszélesíteni sem az iszlám-hívők, sem pedig az iszlámhoz tartozó arabság általános küzdelmévé?

Még és már

Tény, hogy az Atlanti-óceántól a Közép-Keletig emberek milliói beszármaztak arabul, a hajdani arab világbirodalomtól kapott örökségként. E térség lakossága szinte teljes egészében a Mohamed-alapította valláshoz tartozott. Csakhogy már az arab időkben sem volt teljes és általános a birodalom tartományainak egysége. A szétdaraboltság, a más irányú fejlődés az oszmán korszakban tovább folytatódott. Lehetséges, hogy ha a népek fejlődése normális körülmények között zajlik, ugyanazt az utat járják be, mint az európai országok. Az oszmán birodalom népeinek fejlődése azonban megtorpant és elsősorban abban tért el az európai úttól, hogy ezek a népek még külső elnyomás alatt álltak, amikor már újabb külső veszéllyel, az oszmán birodalom felosztására törő európai hatalmak aspirációival kellett szembenézniük.

A másik igen fontos tényező az, hogy az európai térhódítás néhány kivételtől eltekintve nem fegyveres úton zajlott, hanem részben gazdasági eszközökkel. A kapitulációs szerződések rendszere ugyanis már akkor az európai kapitalista országok kezére adta a török birodalom világtérjait, amikor formálisan még a Portához tartoztak.

A kolonizáció fontos módszere volt az európai kultúra beáramoltatása is. Amikor ez a folyamat még a 19. század elején elkezdődött, már teljesen szétzilálódtak azok az arab kulturális centrumok, amelyek a legsötétebb középkor idején ámentették és tovább fejlesztették az antik civilizációt.

Azok az iskolák, amelyeket a francia és az amerikai misszionáriusok Bejrútban és Damaszkuszban állítottak fel, az arab nyelviség tudatos művelésétől fokozatosan jutottak el az arab történelem újrafelfedezéséig. Innen pedig már csak egy lépés volt elérkezni annak a kérdésnek a felvetéséig, hogy mi okozta a hanyatlást. A kérdés megválaszolása logikusan vezetett el az arab nemzeti törekvések megfogalmazásáig.

Mivel az arab újjászületés gyökerei az iszlámtól független, sőt, vele ellenséges-rivális szellemi talajban fejlődtek ki és erősödtek meg, természetesen, hogy a kulturális és nyelvi megújulásból kibontakozó politikai mozgalom sem tapadt az iszlámhoz, az arab nacionalizmus, illetve a pán-arabizmus lett a nagy átalakulások küszöbére érkezett arabság eszmei-ideológiai páncélzata.

A pániszlám mozgalom

A teljes képhez tartozik, hogy — igaz, némi időbeli eltolódással — de a pániszlám mozgalom is zászlót bontott. Szerepe — éppen e késésből következően — már csak arra korlátozódhatott, hogy harmóniát teremtsen az elkerülhetetlen változások és az iszlám eszmerendszere közt.

(A pániszlám mozgalom modern képviselői mellett felléptek olyan konzervatív gondolkodók is, akik úgy érezték, hogy az európai eszmék és intézmények adaptálása helyett vissza kell térni a Koránban megfogalmazott erkölcsi értékekhez. Így Rasid Rida például azt tanította, hogy a modern európai nézetek átvétele éppen olyan történelmi szerencsétlenség az arabság számára, mint a török uralom. Az arabok nem szakadhatnak el múltjuktól, nem válhatnak gyökértelen néppé. Egyébként Rida szerint a Korán nincs ellentétben a modern világgal. A modern világgal az arab múltnak csak azok az évszázadai vannak ellentétben, amikor az arabokat megfosztották attól, hogy igazi értékeiket kifejezzék.)

Ilyen körülmények között és ilyen előzmények miatt vajon milyen szerephez jutott a századvégi-századeleji környezetben az iszlám? A des Temps Moderns tömör megfogalmazása szerint, „amikor felnyíltak az ideológiai és kulturális sorompók, amelyek Közel-Kelet országaiban évszázadokon keresztül elzárták az utat az európai eszmeáramlatok előtt, összezilálódtak a gondolkodás eszközei, a cselekvés módszerei és az életritmusok. E behatolás megtörte a közösség önmagáról alkotott képét, kifecmította gazdasági életét és megcsonkította mindennapi gyakorlatát. Ebben az atmoszférában az iszlám cementjével összeforrasztott világmindenség egységet és biztonságot adó szellemi tér volt”.

Vagyis: bár az arab népek nyilvánvalóan nem tudták elkerülni az elkerülhetetlen változásokat a társadalmi és a gazdasági szférában, sőt, le kellett számolniuk a tisztán teokratikus állami berendezkedés megvalósításának illúziójával is, az újhoz való kényszerű illeszkedést mégis összhangba igyekeztek hozni a tradíciókhoz való hűséggel. E pragmatikus szintézis eszköze volt az iszlám.

Hogy a mohamedán vallás a 20. század körülményei közt is vállalkozhatott e szerepkörre (már csak ennyire vállalkozhatott), az több tényezőre vezethető vissza:

1. Az iszlám a tételes keresztény vallásoknál kevésbé merev, nem kövesítette feloldhatatlan dogmákba a világi élettel összefüggő nézeteket. Ezek az állásfoglalások így összeegyeztethetőek a korábbi elképzelések ellenkezőivel is, esetleg adaptálhatók korábban nem szereplő jelenségekre.

2. Az iszlám nem egyszerűen vallási közösség, mivel nem ismeri az állam és az egyház olyanfajta különválasztását, mint amit már a történelmi fejlődés korai szakaszában a francia forradalom is szükségesnek tartott elvégezni. A mohamedán közösség az egyház és az állam együttese, tagjai abszolút engedelmisséggel tartoztak az első időkben a kalifá-

nak, aki a világ minden muzulmánjának világi és egyházi vezetője volt, majd a teológiai értelmezések alapján a hatalom mindenkori birtokosának: a királynak, vagy a köztársasági elnöknek, s ezt az engedelmességet ma is vallási kötelességnek tekintik.

Az a szellemi elit, amely a század eleji nacionalista mozgalmakat vezette, éppen úgy elszakadt a bigott vallásosságtól, noha nem lett isten-tagadó, mint a későbbi politikai mozgalmak résztvevői. A nagyobb részt falusi környezetben élő tömegek változatlan és mély vallásossága miatt azonban egyetlen irányzat sem szakíthatott az iszlámmal.

Kolonializmus és szekularizáció

A század eleji arab nacionalizmus végül is nem az oszmán birodalommal szemben maradt alul, a végleges vereséget az mérte az arab függetlenségi mozgalmakra, hogy az első világháborút követően a győztes nagyhatalmak újra felosztották a világot egymás közt s ennek az osztozkodásnak áldozatul estek az oszmán birodalom arab területei is. Az arab világ ettől kezdve a kolonialista országok politikai uralma és olyan értelmű befolyása alá került, amely a szekularizáció bizonyos elemeit is magában foglalta.

De az iszlám háttérbe szorulása nemcsak a brit—francia jelenléttel függött össze. A modern állam megteremtésének útját egyes politikai vezetők — Törökországban Kemal Atatürk, Iránban pedig Reza sah — éppenséggel a mohamedán Bastille lerombolásától, az állam és az egyház szétválasztásától várták s ennek megvalósítását számos törvénnyel, intézkedéssel igyekeztek elősegíteni.

A szokások és hagyományok megváltoztatása természetesen nem ment könnyen és egycsapásra sem. Kétarcú országok kezdtek kialakulni. Más lett a városok és más a falvak képe. A tanult rétegek egyre távolabb kerültek az iszlám vonzási körétől, a falu pedig tovább élte az ősi tradíciók szerinti életét.

Változások azonban csak azokban az iszlám országokban kezdődtek, amelyeket a kolonialista jelenlét vagy a felvilágosult nemzeti vezetés rákényszerített. De ahogy az ókorban, majd a középkorban is, a világ más részein végbement változások nem hatoltak át az Arab-félsziget végeláthatatlan homokdünéin, Arábia népe ősi és természetes formájában élte át most is a század eleji társadalmi mozgásokat, politikai változásokat.

A Korán társadalmának fennmaradása, birodalmak bukását túlélő képessége bizonyított, példát kínált; tulajdonképpen olyan modell volt, amelyre az iszlám misszionáriusai hivatkozhattak, és amelyről a hívők álmódozhattak. De természetesen nem léphettek túl az álmokon.

Az iszlám ugyanis történelmi lépéshátrányba került. Mindenekelőtt azért, mert az arabság az oszmán birodalom keretei közül nem független államként, sőt, mandátum, és országhatárokkal szétszabdaltan került

ki. Csak azok az országok lettek önállóak, amelyek a világtól távol helyezkedtek el, nyersanyag és piac szempontból teljesen értéktelennek ítéltettek, s katonai téren is veszélytelenek voltak.

Az arab világ politikai státusán lényegében a második világháború évei sem változtattak. Alapvető változást az a dokumentum — az emberi jogok deklarációja — hozott, amelyben a szövetséges hatalmak a háború utáni időre a világ népeinek függetlenséget, szabadságot ígértek.

Az önálló arab államok kemény diplomáciai alkudozások és véres fegyveres harcok közepette jöttek létre egy, a kialakulóban lévő nemzeti burzsoáziával szövetségben lévő haladó elit vezetése alatt. S a politizáló orvosok és katonatisztek programja szinte az egész arab világban két alapvető vonásban megegyezett: külpolitikájukat egyértelmű imperializmus- és kolonializmus-ellenesség jellemezte, másrészt még a legprogresszívebb politikusok sem szakadtak el az iszlámtól.

A nasszeri út

A nasszeri út — amely a térség legjellegzetesebb példája a maga cikcakkjaival és változásaival együtt — abban következetes maradt, hogy az iszlám képviselte ideológiai határmezsgyét sohasem lépte át, nem is kérdőjelezte meg; inkább saját elképzeléseinek szolgálatába igyekezett állítani az iszlámot.

A forradalom filozófiája című politikai programjában Nasser politikai akciói első körének az arab világot jelölte meg. Megérezte, hogy a második kör Egyiptom szűkebb környezete, Afrika. „Marad még a harmadik kör — írta. — Ez túlmutat a földrészeken és óceánokon nyúlik át... Ez a kör egyesíti testvéreinket, akik a világ minden részén Mekka felé fordulnak és jámbor ajkuk ugyanazt az imádságot suttogja.”

Az iszlám tekintélyes vezetői a nasszeri jobbot tulajdonképpen elfogadták és nemcsak a nasszeri külpolitika igényelte diplomáciai manőverekhez nyújtottak segédkezet, hanem Nasser társadalompolitikai és gazdasági nézeteit is igyekeztek összhangba hozni az iszlámmal.

Igy a kairói Al Azhar egyetem rektora, az egyik legtekintélyesebb egyházi méltóság, az iszlámmal összeegyeztethetetlennek minősítette, hogy Irán de facto elismerte Izraelt, és helyeselte, hogy az egyiptomi kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Iránnal.

Ugyancsak az egyiptomi ulemák tették közzé 1963 telén azt a nyilatkozatot, mely szerint „a próféta volt az első szocialista s tanításai magukban foglalták a szocialista alapelveket. Az iszlám törvényei ugyanis — folytatódik a fetva — kifejezetten kötelezővé teszik a kormányoknak, hogy fellépjenek a szegénység ellen s még a magántulajdont is ki-sajátítsák a szocialista igazság megvalósítása érdekében”.

A mohamedán egyház és a mindinkább szekularizálódó állam együttműködése lényegében kölcsönös felismerésen alapult. A politikai vezetők megértették: a tömegtámogatást veszélyeztetik, ha szembefordulnak az

egyházzal. Attól azonban óvakodtak, hogy túlságosan nagy szerepet adjanak az ulemáknak. Az iszlám vezetői pedig azt mérték fel, hogy a függetlenség, amely e politikai személyekhez kapcsolódik, olyan tekintélyt biztosít számukra, amelyet nem tudnak elperelni, nem lehet elhomályosítani.

A kényszerű együttműködés, kevés kivételtől eltekintve zökkenőmentesen működött, de természetesen azzal járt, hogy az iszlám és az állam de facto szétválasztása lassan elkezdődött, még ha ezt nyíltan senki sem kívánta kimondani.

Feltehetően e tendencia fokozódó érvényesülése volt a fő oka annak, hogy a hagyományos iszlám országok ez idő tájt kezdték kialakítani politikai kapcsolataikat az Egyesült Államokkal. Szaúd-Arábia számára az az egyiptomi vagy szíriai politika, amely kapcsolatot teremtett a szocialista világ ateistáival, ellentétes volt az iszlám szellemével, tehát elfogadhatatlan volt.

Fejszál király ezért tett kísérletet még a hatvanas évek derekán a muzulmán országok egyesítésére.

De ahogy a század elején a pán-izlám mozgalom sem tudott a politikai törekvések fölé emelkedni, Fejszál ezúttal sem aratott sikert. Hasztalan próbálta a szövetség tagjai közé vonni az iráni sahót és a jordániai uralkodót, az iszlám alapokon való szervezkedés koncepcióját koronás tárgyalópartnerei nem tették magukévá.

Ebben az a tényező játszott szerepet, hogy az arab közvélemény új Mahdiként bálványozta Nasszert, márpedig e szövetség célja éppen az lett volna, hogy a pániszlám nézeteket állítsa szembe Nasszer arab egység-törekvéseivel, vagyis a második világháború utáni pánarab elképzelésekkel. De az is, mint annak idején Nasszer kifejtette, hogy „az iszlám nevében Washington és London kormányait szolgálják”.

Ha Fejszálnak nem is sikerült az iszlám jegyében szembefordítani a hívők millióit, s e milliók politikai vezetőit a nasszeri politikával — ahogyan ezt Washington és London elképzelte — annyit valóban elért, hogy az iszlám politikai aktivizálódása lényegében megkezdődött.

Mindez azért fontos, mivel az arab világnak az a jobbszárnya, amelyet a nasszeri politika elhomályosított és háttérbe szorított, lényegében már készülődött a fellépésre. Ez a fellépés azzal összefüggésben került napirendre, hogy a nemzeti burzsoázia, amely a nemzeti függetlenség kivívásában szerepet vállalt, megrettent a fejlődés természetes ütemétől, s a gazdasági és politikai életben tapasztalt változtatásoktól.

A progresszív vezetők megbuktatásakor úgy hadakoztak a haladó nézetek ellen, hogy az iszlám eszmevilágától való elszakadást kérték számon, az iszlám nevében számoltak le — kommunistákkal és nacionalistákkal.

E folyamat — hiszen valójában arról van szó — kezdete Indonézia volt, ahol mindmáig a legnépesebb mohamedán közösség él, tetőpontja pedig Egyiptom, ahol a nasszeri éra nagy-nagy politikai ügyességgel igyekezett harmóniát teremteni iszlám és szocializmus között.

Az egyiptomi fordulat Nasszer halála után Szadat hatalomrajutásával párhuzamosan bontakozott ki.

Nasszer a vallást olyan eszmei örökségnek tekintette, amelytől nem tudott, nem is akart szabadulni. De nem volt kétséges számára az sem, hogy a 7. század társadalmi-politikai állapota, amelyet az iszlám rögzített és megkövesített, a 20. század körülményei közt, a világpolitika változásainak szorításában, betű szerint nem érvényesíthető; ezért, nem pedig taktikai okokból valamifajta racionalista szintézisre törekedett.

Szadat mindentől abban tért el, hogy nem politikai nézeteit kívánta az iszlám tételeivel is alátámasztani. Hűsége az iszlámhoz így eredendően meggyőzőbbnek hatott, ezen még az sem változtatott, hogy hamarosan kitűnt: az iszlám felértékelését taktikai megfontolások születték. Egyrészt ettől várta a falusi milliók támogatását, másrészt az iszlám restaurációja külföldi támogatást is ígért.

Szadat valóban jól számolt. Nemcsak az egyiptomi falu fogadta örömmel az iszlám régi rangjának, fényének visszaállítását, ez az eszmei restauráció Líbiától Szaúd-Arábiáig és Szudántól Omanig rendkívül kedvező visszhangot keltett.

Világ gazdaság és iszlám

Nasszer személyének túlértékelése nélkül is látnunk kell, hogy Fejszál akciói — az iszlám előtérbe állítására, a nagy egyiptomi politikus életében — egyértelműen kudarcra voltak ítélve. Annak ellenére is, hogy az olajtermelő monarchiák szerepe, súlya gazdasági jelentőségük miatt már emelkedően volt. Amikor ez a gazdasági rang politikai súllyal párosult, ezt jelentette az iszlám restaurációja Egyiptomban, a korábbi törekvések és próbálkozások sokkal nagyobb lendületet, sőt, realitást is kaptak.

A 70-es évek tulajdonképpen az iszlám reneszánszának jegyében teltek. Az út természetesen nem volt mindenütt egyforma, s nem is volt mindenütt egyenletes.

Líbiában Kadhafi elnök személyében nemcsak az a gárda került hatalomra, amely megfosztotta trónjától a királyt, hanem a pánarabizmus és a pániszlám megszállott hívei is. Ez olyan végletekhez vezetett, hogy kitiltották Líbiából a külföldi italokat és lemeszelték a latin betűs feliratokat. Kadhafi a politikában is érvényre kívánta juttatni az iszlám tradícióit. A *Le Monde*-nak adott interjúban a következőket fejtette ki: „A Koránban minden kérdésre választ találni. Az arab egység, a szocializmus, az örökösödési jog, a nőket megillető társadalmi helyzet, a római birodalom elkerülhetetlen bukása, bolygónk sorsa az atom-bomba feltalálása után, mindez benne van, csak érteni kell a szent könyv olvasásához.”

Vagyis Kadhafi, ebben a kezdeti periódusában, a vallásosságot próbálta szembe szegezni a haladással, a vallás pozíciójából helyezkedett

szembe a kommunista nézeteket és az e nézeteket valló országokkal. A 20. század viszonyai közt, sőt, az európai gondolkodás számára is anakronisztikus messianizmus az arab világban talajra találhatott. A nép körében azért, mert az egyszerű, tudatlan fellah mélységesen vallásos. A kommunistaellenes jobbszárny pedig abban a bonyolult szituációban, amelyet Nasszer halála idézett elő az arab világban, s amelyet a belső és külső szövetségi rendszerek átalakulása és az átrendezésükre tett kísérlet jellemezett, tulajdonképpen ettől a vallásos extrémizmustól kapott ideológiai támaszt.

Még ha Kadhafi iszlám reneszánsza látszólag egyértelmű csodát keltett is az arab világban, hiszen mindez bizonyos konjunkturális politikai célokkal is találkozott, a líbiai államfő lényegében az egyiptomi politika egyik kellékének bizonyult, szerepe a maga hatalmi harcát vívó egyiptomi elnök, azaz Szadat érdekeinek megfelelően alakult, csúcspontját a szovjet—egyiptomi kapcsolatok mélypontján érte el, de szerepe a realisabb vonal előtérbe kerülésével rohamosan csökkent.

Hogy Kadhafi jelentősége idővel csökkent, sőt, Egyiptom és Líbia viszonya is mélypontra hűlt, abban része volt annak is, hogy a Kadhafihoz hasonlóan gazdag, de az újkori Mahdinál kevésbé szélsőséges szaúd-arábiai uralkodó személyében Szadat új szövetségesre talált.

Az egyiptomi nyitás hatása az iszlámra a szadati taktika elfogadásában érvényesült. Miről is van szó? Szadat a zsilipeket csak addig húzta fel, amíg a vallásos áramlat előre vitte elképzeléseit, de nem volt hajlandó együttműködni a szélsőségesekkel. Az iszlám segítségét a modern Egyiptom megteremtésére, nem pedig a Korán-beli korai Egyiptom restaurálására kívánta igénybe venni.

A hagyományosan vallásos arab országok látnivalóan ugyanazt az álláspontot kezdték érvényesíteni. Keresték és keresik az összhangot az ipari fejlődés, a civilizáció, a fogyasztói társadalom és Mohamed tanításai közt.

Természetesen mindez nem következett volna be, ha az olajár-robbanás nem juttatja ezeket az országokat óriási anyagi eszközök birtokába, s ennek révén nem kezdődik el a céltudatos fejlesztés. De valószínűleg összefügg azzal is, hogy lassan már a második generáció nő fel a nyugati egyetemeken, s az amerikai, angol, francia életmód s életvitel hatása, az ottani szokások kétségtelenül lassan kikezdi az arab tradíciókat.

Az iszlám polgárisodásának tendenciája ingerli és támadásra készítette a mohamedán vallás azon fanatikus csoportjait, amelyek ezt a fejlődési irányt súlyosnak és károsnak tartják s amelyek az iszlám reneszánszával együtt maguk is erőre kaptak.

Az iszlám fundamentalisták legnagyobb ütközeteiket Iránban vívták, itt aratták a legnagyobb győzelmet is. Fellépésükhöz kedvező terepet biztosít az, hogy a tömegek (beleértve a vallásosakat és a nem-fanatikusokat is) kiábrándultak a sah fehér forradalmából, mert nem azt kapták, amit vártak, illetve ígértek nekik.

Az utolsó történelmi pillanat

A siita egyház, amely tudta, hogy az ipari fejlődés hatalmának, befolyásának csökkenéséhez vezet, erre a kiábrándulásra építve bontott zászlót olyan utolsó történelmi pillanatban, amikor a hervenszázalékos analfabetizmus egyben a lakosság hetven százalékának vallásos fanatizmusát is jelentette. A történelmi kísérlet az iszlám köztársaság, tehát egy formálisan is a Koránra épülő 20. századi ország megalkotására lényegében elkezdődött, és a gazdasági, belpolitikai válságok, illetve a háborús támadás ellenére is egyelőre tart.

Az iszlám reneszánsza a moszlimok militáns erőit is felszabadította. A Muzulmán Testvériség, amely hazatérhetett Egyiptomba, de itt reményeiben rövidesen csalódní kényszerült, előbb csak támadásba lendült, aztán leszámolásra szánta el magát: a mozikban felrobbantott bombáktól a kopt templomok megszenteltségtelenítésén át így jutottak el a Szadat ellen elkövetett merényletig.

Az egyiptomi „testvérek” szervezettsége, ereje, elszántsága már olyan volt, hogy Egyiptom iranizálásának veszélyét emlegették. Szadat halála után a hatalom ezért csapott le rendkívül határozottan és keményen a merénylőkre és a possibili összeesküvőkre.

Az egész arab világot behálózó anarchikus szervezet nemcsak Egyiptomban lépett akcióba. A szíriai Baath-párt ellen folytatott idestova évtizedes harcuk, amelyet sok-sok merénylet jelez, a homsi összecsapásokkal tetőzött. A küzdelem méreteire utal, hogy a kormánycsapatok légierőt és tüzérséget kényszerültek bevetni a hatalom megdöntésére törő iszlám fanatikusok ellen. A testvérek célja Szíriában is a fundamentalista állam megteremtése, s e cél érdekében éppenúgy szembefordultak a progresszív szíriai rendszerrel, ahogy a tőkés társadalom kialakításán dolgozó egyiptomi vezetésnek is hadat üzentek...

SZIMPOZION

Tomislav Bandin

KÖZGAZDÁSZOK TANÁCSKOZÁSA KUMROVECEN*

A társadalmi tőke irányításáról, igazgatásáról szervezett vita számos kérdés mellett lényegében két fő problémára: az akkumulációra és a felhalmozott eszközök mobilitására, sikeres felhasználására összpontosult. Mivel a két alapkérdésről több eltérő vélemény hangzott el, az alábbiakban ezeket ismertetjük, magyarázat, állásfoglalás és értékelés nélkül.

Társadalmi eszközökről lévén szó a vitában felmerült a társadalmi tőke kifejezés használatának, helytállóságának kérdése. Ugyanígy felmerült az a kérdés is, identifikálható-e a társadalmi tőke fogalma a holt munkával. A társadalmi tőkét mint termelési tényezőt eredményesen kell felhasználni — vélték a tanácskozás résztvevői. Emiatt szükségesnek mutatkozik, hogy a tőke értékét felhasználáskor — feltételesen szólva — valamilyen árral határozzuk meg. A társadalmi tőke árát mint alokációs és realokációs tényezőt kell vizsgálni. Feltételesen a tőke ára kiegyenlíthető a tágabb értelemben vett kamatlábbal. A tőke ára, vagyis a kamat a gazdaságfejlesztés stratégiai funkciójában kell hogy álljon és tulajdonképpen ebben különbözik egymástól a tiszta piacgazdálkodás és a mi tervszerű piacgazdálkodásunk. Funkciójából adódóan a társadalmi tőke árát, azaz a kamat magasságát a fejlődési ütem határozhatja meg. A kamatszint serkentően kell hogy hasson a társadalmi tőke ésszerű felhasználására. Amennyiben a társadalmi tőkének ára van (például kamat formájában), akkor ára kell hogy legyen a másik termelési tényezőnek, a munkának is — esetünkben személyi jövedelem formájában —, mégpedig a termelési tényezők optimális kombinációja és szubsztitúciója miatt. A tanácskozás résztvevői közül többen a társadalmi tőke árának meghatározása és bevezetése mellett szálltak síkra. Nyilvánvaló azonban, hogy egy ilyen intézkedés nem oldhatja meg a bővített újratermelés legfontosabb problémáit. Így például, ha a társa-

* 1982. ápr. 12-én a Jugoszláv Közgazdászok Tanácsának tudományos szakosztálya és a JK SZ KB Elnökségének Társadalomkutatói Központja tanácskozást szervezett a dolgozók részvételéről a társadalmi tőke irányításában.

dalmi tőke értékére előírnánk a kamatot vagy járulék fizetését az ügyviteli alapra, a munkás elveszíténé érdekét, hogy gazdálkodjon a társadalmi tőke egy részével, és emiatt nem fogadható el a társadalmi tőke esetében a kamatláb bevezetése. Természetesen azok, akik a kamatláb bevezetése, tehát a társadalmi tőke árának meghatározása mellett szálltak síkra, úgy vélekedtek, hogy ezt a kamatot össze kell kötni a munka- és eszköztársításból származó jövedelemmel, valamint a bankkölcsönökre fizetett kamatokkal. A vita azonban *nem adott választ arra a kérdésre, hogyan köthető össze a társadalmi tőke áráként jelentkező kamatláb, a munka- és eszköztársításból származó jövedelem és a bankkölcsönökre fizetett kamat.*

Többen mégis úgy vélték, hogy a társadalmi tőke árának olyan szerepet kell betöltenie, amellyel éppen a társadalmi tőkével történő jó gazdálkodást, annak optimális koncentráltságát és integrációját serkenti.

Hangot kapott olyan vélemény is, mely szerint a beruházásoknak, a régi rendszer alapján végzett pénzelése, vagyis az investíciós bankkölcsönök folyósítása a munka- és eszköztársítás alacsony fejlettségi fokán investíciós vákuumot okozhat.

Bizonyos fokú véleményazonosság alakult ki a *hitelek* szerepét illetően a fejletlen munka- és eszköztársítás viszonyai közepette. A hitelviszony a beruházások pénzelésében csak „átmeneti forma”. Ez a forma úgy veszít jelentőségéből és méreteiből, ahogy erősödik a munka- és eszköztársításon alapuló pénzelés.

Ki kell építeni a beruházások új rendszerét csakúgy, mint a szocialista öngazgatású társadalom felhalmozásának (akkumulációjának) új elméletét. És amíg ki nem épül az új investíciós rendszer — több vitázó véleménye szerint —, be kell vezetni a *törvényesen kötelező* munka- és eszköztársítást a társult munka ellenőrzése alatt. A válasz, vagy magyarázat azonban itt is elmaradt. Hogyan helyezhető a munka- és eszköztársítás a társult munka ellenőrzése alá.

Hozzászólásaikban némelyek kiemelték, hogy megfontolás tárgyává kell tenni a társadalmi tőke piacát, azaz ennek megteremtési lehetőségét. Sokkal többen voltak viszont, akik ezt az elgondolást elvetették.

A társadalmi tőke áráról, a kamatokról szólva azok, akik az elképzeléssel elvileg egyetértettek, egyben megjegyezték, hogy a kamat nem lehet az egész gazdaság számára egységes. A kamat mint a társadalmi tőke árának konkrét formája differenciált kell hogy legyen, ami volta-képpen az akkumuláció programozását, irányítását jelentené. Az akkumuláció egyébként az amortizációval részben már irányított.

A társadalmi tőke piacról folytatott vitában elhangzott egy sok tekintetben sajátos, sőt szélsőséges elképzelés is. Eszerint meg kell teremteni a tőke teljes (totális) piacát, de úgy, hogy ezt ne a bankapparátus, vagy a társadalmi-politikai közösség irányítsa. Irányítását *részvények* segítségével kellene végezni. Részvények révén a vállalatok (társultmunka-szervezetek) részt vennének a banktőke irányításában. Ezzel

együtt a munkaszervezetek érdekelték lennének a banktőke eredményes felhasználásában. *A részvény ugyanis osztalékot (dividentát) hoz, és minél ésszerűbben fektette be a bank a tőkét, annál nagyobb az osztalék.*

Többen arra a paradoxonra is rámutattak, hogy nálunk kisebb a tőke mobilitása, mint az adminisztratív-centralisztikus szocialista társadalmakban. A társadalmi tőke alacsony fokú mobilitását a gazdaság általánosan alacsony fejlettségi szintjével magyarázták. Az alacsony fejlettségi szintből következik ugyanis, hogy nincs tőketöbblet. A tőke mobilitása szempontjából igen fontos, hogy az akkumulációt ott, azon a földrajzi értelemben vett területen használják fel fejlesztési célokra, ahol megvalósították. Ezek az okok idővel — ahogyan mondták — amortizálódnak, de továbbra is a társadalmi tőke nagyobb mobilitásának gátló tényezői lesznek. Vannak azonban egyéb tényezők is, amelyeket a gazdasági rendszer tesz általánossá, amelyek tehát nem objektív természetűek: 1) hajlam, hogy tulajdon társultmunka-alapszervezeteinket, összetett társultmunka-szervezeteinket fejlesszük; 2) a társadalmi tőkeforgalomnak nincs kiépített rendszere, más szóval *piaca*. Akik így vélekedtek, hangsúlyozták, hogy kitartóan kell építeni a társadalmi tőke mobilitását senkentő rendszert, méghozzá olyat, amely nem egyetlen mechanizmuson alapul, hanem amelynek hatékony funkcionálását több mechanizmus és alrendszer szavatolja. A globális rendszer a következő alrendszereket tartalmazza: önfinanszírozás, eszköztársítás, hitelpolitika, bankrendszer, valamint a társadalmi alapok rendszerét. Az akkumulációt illetően is két szélsőséges nézet kapott hangot a vitában. Az egyik szerint igenis fontos a kamat mint a társadalmi tőke felhasználásának ára. A másik nézetet pedig túlzottan „önigazgatóiasnak” nevezhetnénk. Képviselői szerint a társadalmi tőke csak úgy formálható és úgy teremthető meg, ha a társultmunka-alapszervezetek teljesen *önállóak*, ha a társadalom semmilyen formában sem interveniál. A részvevők többsége szerint ez utóbbi nem más mint egy társadalmi cselekedet degradálása, individuális cselekedetté való átminősítése, és ez, akárcsak az első nézet, nem oldja meg a problémákat. Egy felszólaló nem egyezett azzal, hogy a teljes önállóság a társadalmi cselekedet degradálását jelenti. Mint mondtotta, a JSZSZK alkotmánya (17. szakasz) szerint a társultmunka-alapszervezeteknek kötelessége van más alapszervezetek és a társadalom iránt, amikor a jövedelemről döntenek. Ezért nem is lehet szó semmiféle individuális cselekedetről. Ellenkezőleg társadalmi aktus ez is, de technobürokratikus intervenció nélkül.

A társadalmi tőke felhasználásának eredményességével kapcsolatban a közgazdászok tanácskozásán rámutattak, hogy a munka- és eszköztársítás folyamatában a tőke mobilitásáról még nem kristályosodott ki az elméleti álláspont. Az eszközöknek ugyanis alig 5—6 százalékát társítják a szakszervezetek, következésképp a gyakorlat ellentmond a rendszerbeli megoldásoknak. Nem az a kérdés ugyanis, hogy a munka- és eszköztársítással kapcsolatos megoldások jók-e vagy sem, hanem hogy a megoldás akkor érkezik-e, amikor *alkalmazható*. Ezért reálisabban kell

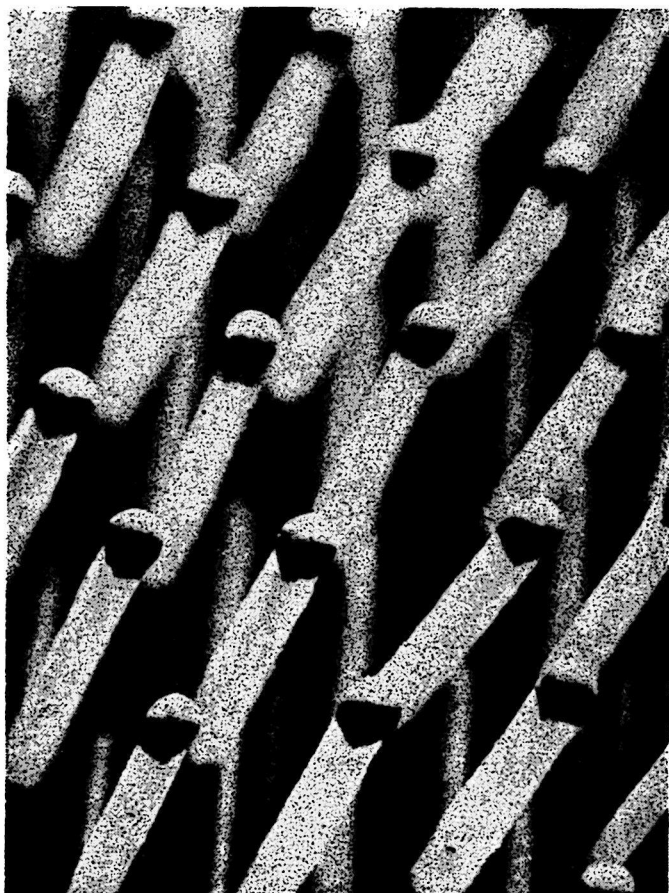
viszonyulni a bankkölcsön, a társadalmi intervenció és a felhalmozás mobilitását célzó egyéb rendeletek, mechanizmusok iránt. Meghatároztuk a tőke mobilitásának politikáját, de a politika végrehajtásához nincsenek meg a gazdasági hatóeszközök.

A vitázók közül sokan érintették az akkumuláció programozásának, formálásának problémáját. A vélemények itt is megoszlottak. Egyesek a programozott akkumuláció mellett kardoskodtak. Szerintük a felhalmozást kötelezővé kell tenni, és ezzel egyidejűleg minden munkaszervezet számára egyformán kell meghatározni a felhalmozási alap részarányát. A felhalmozást tehát rendelettel kell előírni. Erre a magyarázat az, hogy most is rendelet szabályozza a társadalmi tőke egyszerű újratermelését, mégpedig az amortizáció révén, és hasonlóan társadalmilag szabályozott a lakásépítés, az általános fogyasztás stb.

Ugyanakkor mások nem egyeztek a nézettel, hogy kötelezővé kell tenni az akkumulációt. Érveik különbözőek voltak vagy tisztán közgazdasági, vagy társadalmi-politikai szempontúak. A programozott akkumuláció, valójában a felhalmozás társadalmi védelem alá helyezése arra a feltételezésre enged következtetni, hogy a dolgozók „tönkreteszik” a társadalmi tőkét. Ez pedig kiindulópontként nem fogadható el. A társadalmi tőke ára, esetünkben a programozott akkumuláció, nem vonná meg a társadalmi-politikai közösségektől a felhasználásról való döntési jogot, amellyel eddig is rendelkeztek. Az akkumuláció programozása tehát gazdasági intézkedés.

Az akkumuláció kötelezővé tétele, vagyis programozása azonban megszüntetné a felhalmozás egy eddig csöppet sem mellékes „tulajdonságát”, nevezetesen, hogy gazdálkodási serkentőerőként hatott. Ha nagyságát rendelettel előírjuk, a felhalmozás már többé nem függ a gazdálkodás eredményességétől. Figyelembe véve, hogy valójában kik döntenek az akkumulációról, felvetődik az a kérdés is, hogy kivel szemben, kinek és minek a nevében van szükség az akkumuláció társadalmi védelmére éppen a programozás révén? Ilyen értelemben hangzott el az alábbi kérdés is: Vajon attól kell-e megvédeni az akkumulációt, aki megteremtette, tehát a munkástól, vagy más társadalmi struktúráktól, akik az elidegenített akkumuláció alapján építik ki társadalmi hatalmukat? Ha már szükség mutatkozik az akkumuláció társadalmi védelmére, akkor ezt olyan irányban kell megszervezni, hogy *szavatolja a társult munka dolgozóinak döntési jogát a jövedelem egészéről*, a JSZSZK alkotmánya 17. szakasza értelmében és semmiképpen sem olyan irányban, hogy ez a védelem korlátozza a dolgozók szuverén jogát a jövedelemelosztásban társadalmi szükségleteikkel összhangban. Alaptalan az olyan elképzelés, mely szerint a társultmunka-szervezetek felhalmozása programozott akkumulációval lényegesen növelhető. Különösen akkor nem, ha az akkumuláció nagyságát a munkaszervezet tulajdonában levő eszközök alapján határozzák meg. A többség javaslata az volt, hogy az akkumulációt nem programozni, hanem *tervezni* kell. A tervezés célja az önálló,

de különösen a *közös fejlesztési programok* megvalósítása. Az akkumulációtervezés alapja a *jövedelem*. Az ilyen elgondolás szerint az *akkumulációt* az *egyzetetett hosszú távú fejlesztési tervek teljesítésére* kell fordítani vagy akár programozni.

Tóth Lajos

A PEDAGÓGUSOK V. KONGRESSZUSA

A pedagógusok (tanárok és e tudomány művelőinek) kongresszusát hazánkban négyévenként szervezik meg. Az ötödik kongresszust az idén (május 10—12.) Szarajevóban tartották több mint 300 résztvevővel.

Minden kongresszus előkészítő fázisában fontos kérdésként merült fel a kongresszus tartalmának, illetve központi témájának meghatározása. Az idén a választás *a tanulók és a pedagógusok öngazgatására* esett, *amely az oktató-nevelő munka folyamatában valósul meg.*

Vita tárgyát képezheti a téma megválasztása. Kétségtelen, hogy az oktatási-nevelési intézményekben fontos feladatnak tartják a tanulók előkészítését az öngazgatásra. A téma időszerűsége tehát vitán felüli. Ezzel kapcsolatban azonban figyelembe kell venni több körülményt. Mindenekelőtt azt, hogy az iskolai öngazgatás az oktatásügyben, a társadalmi élet és munka más területein kialakult öngazgatás függvénye. Továbbá, hogy a felnőttek (a pedagógusok) öngazgatásának szintje a diáköngazgatás kialakulásának igen fontos feltételét képezi. A kérdést tehát átfogóbban, szélesebb megvilágításban kellett volna feldolgozni, ami nem jelenti azt, hogy a fő beszámoló és a kiegészítő beszámolók nem tartalmaztak értékes megállapításokat, és nem mutattak rá a fejlesztés útjára és módjára. A fő beszámoló legnagyobb értéke, hogy vállalkozott a helyzet tárgyilagos feltárására és a diáköngazgatást az öngazgatói tudat, tehát az oktatás és nevelés szemszögéből vizsgálta.

Az igen ünnepélyes, színpompás megnyitó és a fő beszámoló, valamint három kiegészítő beszámoló meghallgatása után a kongresszus szekciókban folytatta munkáját. Három szekció alakítását irányozták elő. Az elsőben az általános képzés, a másodikban a szakirányú oktatás kérdéseit vitatták meg, főleg az öngazgatás szemszögéből. Ezekben összesen 63 kiegészítő beszámoló hangzott el, ami a kérdés sokoldalú megvilágítását eredményezte. Tárgyánál fogva a beszámolók egy része némileg túlhaladta a kongresszus tematikáját, jobban mondva azt szerencsésen kiegészítette (pl. a szakirányú oktatás és a társult munka kapcsolatának

és az oktató-nevelő munka korszerűsítésének megvilágításával). Legértékesebbek azok a beszámolók voltak, amelyeket kutatásokra alapoztak.

Ezekben a szekciókban, a beszámolók nagy száma miatt nem maradt elegendő idő a vitára, az eszmecserére, egyes problémák tüzetesebb megvitatására. Éppen ezzel kapcsolatban merül fel a kérdés: *nem kellett volna-e az általános iskola és az oktatási központok életének, munkájának, szocialista öngazgatási átalakulásának egyes kulcskérdéseit állítani a figyelem középpontjába?*

Ez a kérdés azért megokolt, mert egy átfogó oktatási reform „forgatógépében” élünk immár 7 éve, és ezen a téren sok az ingadozás, bizonytalanság, a megoldásra váró kérdés. Míg az általános iskolákban főleg csak az oktatás tartalma (az óra- és tanterv) változott, a szakirányú oktatás mindkét fázisában — az egységes középiskolában és a hivatásirányú oktatás központjaiban — mélyreható változások következtek be és az összetett kérdések halmaza vár megoldásra mindkét fázisban. Időszerű kérdéskomplexumot képez ezenkívül a szakirányú oktatás és a társszaktárgy munka, a munka más területeinek viszonya, kapcsolatrendszere. Érdekes lett volna ezekről, a reform céljainak megvalósításával kapcsolatos kérdésekről hallani a pedagógusok véleményét, nézeteit, ami egyben nagyobb hozzájárulást jelenthetett volna oktatásügyünk további fejlesztéséhez, a kulcskérdések megoldásához.

A pedagógia fejlődésének elméleti-metodológiai kérdései

A harmadik szekció a neveléstudomány helyzetével és fejlesztésével foglalkozott.* Itt összesen 22 kiegészítő beszámoló hangzott el. A kérdés iránti nagy érdeklődést meggyőzően bizonyítja a résztvevők nagy száma.

Manapság nemcsak a tudomány művelőit foglalkoztatja a kérdés „meddig jutottunk el és milyen irányban kell továbbhaladni az elmélet gazdagításában”, hanem sok gyakorló pedagógust is, akik a pedagógiában, az elméletben nem mindig találják meg felgyülemlett kérdéseikre a megfelelő választ.

Az oktatási reform mindig nagy átalakulást idéz elő az oktató-nevelő munkában. Ugyanakkor egyesek nálunk azt állítják, hogy lényegében nem sok változott, hogy nagyjából a munka a régi kerékvágásban folyik. Ha nem is a teljes igazságot tükrözik ezek a megállapítások, kétségtelen, hogy az iskolák életében és munkájában, és külön az oktató-nevelő munkában — kevés pozitív példától eltekintve — eddig még nem következtek be a várakozásnak megfelelő nagy horderejű változások. Vajon ennek okait az elmélet lemaradásában, vagy a rendelkezésre álló elméleti alap alkalmazásának hiányában kell keresni? Valószínűleg mind-

* A szerző ezen a szekción a következő című beszámolót tartotta: A pedagógiai elmélet a gyakorlat fejlesztésének funkciójában.

két oldalon, és más tényezőkben, körülményekben — pl. egy jól kidolgozott követelményrendszer hiányában is.

Szinte egybehangzó volt a megállapítás, hogy *a pedagógia, illetve annak egyes ágai bizonyos fokig lemaradtak fejlődésünkben*, aminek súlyos következményei lehetnek a gyakorlatban. Amikor a gyakorlat fejlődését ebből a szemszögből vizsgáljuk, nemcsak az oktató-nevelő munkára, hanem az annak fejlődését jórészt meghatározó tényezőkre — az oktatási rendszerre, az oktatási-nevelési intézmények modelljére — is gondolunk. Emellett szem előtt kell tartani, hogy a szocializmus építésében alkalmazott sajátságos öngazgatási rendszerünk a nevelésben is sajátságos, ezzel összhangban álló megoldásokat igényel.

Ilyen kérdésfelvetésben nem nehéz eljutni az elmélet lemaradásának megállapításához, de ennél nem szabad megállni. *Szükség van a lemaradás okainak és fokozatainak, valamint következményeinek a feltárására is*. Az egyes beszámolóokban és vita-felszólalásokban ez kifejezésre is jutott. Kár, hogy nem maradt több idő a vitára, a különböző nézetek és álláspontok összeütközésére, harcára.

Sok építő jellegű javaslat és sugallat hangzott el a pedagógia fejlesztésére, a rokon- és más tudományokkal való összefogásra, az inter- és multidiszciplináris kutatások megszervezésére. Csak más tudományokra támaszkodva és a velük való szorosabb, gyümölcsözőbb együttműködés által lehet az elmélet fejlettségének egy, magasabb, és a gyakorlatban jobban alkalmazhatóbb fokára eljutni. Ennek érdekében — egybehangzó vélemények szerint — *szükség van az e téren folyó kutatómunka hatékonyabb irányítására és összehangolására, valamint kiszélesítésére*. Ezt pedig csak az eddig megtett út bíráló felmérésével, a helyzet tárgyilagos elemzésével, és egy jól megalapozott *tudományfejlesztési politika kialakításával* lehet elérni. Különben, mint erre többen is rámutattak, fennáll a még nagyobb lemaradás veszélye, és akkor majd valóban jogosan merül fel a kérdés: milyen mértékben lehet a pedagógiát tudománynak tekinteni.

A szociális kérdések megoldása, az esélyegyenlőség biztosítása

A kongresszus legsikeresebb „vállalkozása” az ezzel a kérdéssel foglalkozó kerekasztal-beszélgetés megszervezése volt. Ez vitathatatlanul bizonyítja a kérdés időszerűségét.

A „kerekasztalnál” az ország kiemelkedőbb pedagógusai és más tudományágak képviselői foglaltak helyet. A terem zsúfolásig megtelt, a rendelkezésre álló idő viszont eléggé szűkre szabott volt. Ez azonban nem gátolta, hogy valóban nyílt, bíráló szellemű beszélgetés és vita alakuljon ki.

A bevezető, vitaindító előadást követően csak úgy „pattogtak” a tömör és argumentált hozzászólások. Egybehangzó vélemény alakult ki arról, hogy ezt a kérdést — a mind határozottabb követelmények elle-

nére — némileg elhanyagoltuk. A szociális különbségek egyes területeken növekvő irányzatot mutatnak, pedig a JKSZ X. kongresszusának határozatai a *dualizmus oktatásbeli megszüntetését* szorgalmazták.

Ezt a kérdést az oktatási-nevelési intézmények nem képesek megoldani, de helytállóan merült fel a kérdés: milyen szerepet vállalhatnak magukra a szociális különbségek következményeinek megszüntetésében avagy tompításában, a tanulók esélyegyenlőségének biztosításában. Erre vonatkozólag a beszélgetés folyamán nagyon érdekes és jórészt megvalósítható javaslatok hangzottak el.

Az egész kerekasztal-beszélgetés anyaga, értékes javaslataival, sugallataival együtt a közeljövőben megjelenik a *Pedagógia* című legtekintélyesebb jugoszláv pedagógiai folyóiratban.

A kongresszus határozatainak megszövegezését rövid, de élénk vita előzte meg. Jó alapul szolgálhatnak a felgyülemlett problémák megoldásában, oktatási-nevelési rendszerünk hatékonyságának növelésében.

Ugyancsak a kongresszus keretében tartották meg a Pedagógusok Országos Szövetségének közgyűlését és megválasztották az új vezetőséget. Ez a szövetség eddig is jelentős szerepet játszott a pedagógusok országos méretű összefogásában, az együttműködés különböző szálainak kialakításában, s ezt a szerepét a jövőben még fokozni kívánja.

A kongresszus munkájáról átfogó értékelést csak a nyomtatásban megjelent, vagy megjelenő anyag részletesebb tanulmányozása után lehet adni. Mi örömmel nyugtázzuk a résztvevők nagy számát, és azt a kellemes légkört, amely az egész kongresszus munkáját jellemezte.

Némileg elgondolkoztató, hogy a kongresszus munkáját ez alkalommal nem övezte olyan nagy érdeklődés a tájékoztatási eszközök és az oktatásügyi öngazgatási szervek részéről, mint a korábbi években. Ebből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, de azért mégis elgondolkoztató, hogy miért nem nagyobb ez az érdeklődés az oktatás időszerű kérdései iránt.

A pedagógusok országos kongresszusát a köztársasági és tartományi pedagóguskongresszusok és konferenciák előzték meg. A sok éles meglátás, hasznos javaslat, ötlet, amelyet a kiadott anyagok együttvéve tartalmaznak — tartalmukat tekintve egymást jól kiegészítik —, ha nem is mérföldkövei a fejlődésnek, de elősegíthetik a felgyülemlett problémák megoldását, és általában az oktatás és nevelés fejlesztését. Feltéve, ha az illetékes szervek és a vezető tisztségűek érdemesnek tartják mind ezt áttanulmányozni és a fejlesztést célzó javaslatokat megszívlelni.

KÖNYVSZEMLE

A KÖZSÉG FEJLŐDÉSI TÁVLATA

Najdan Pašić: Istorijski put komunne Rad, Belgrád, 1981.

Utopija, naučna vizija i revolucionarna praksa. A könyv fejezetcímei: I Pitanje alternative; II Kritika anarhosindikalističkih i komunalno-federalističkih shvatanja; III Konkretnoistorijske dileme razvoja komunne; IV Razvojni put samoupravne opštine, istorijska retrospektiva; V Uloga opštine u samoupravnoj integraciji društva; Dodatak: Ustavnopravni koncept i statistički podaci o jugoslovenskoj opštini.

Najdan Pašić már több könyvvel gazdagította a hazai, sőt nem is csak a hazai, politológiai irodalmat. Ez a könyve is bizonyítja mélyreható ismereteit a szocializmus eszmei kibontakozásáról még a marxizmus kialakulását megelőző időkből, illetve a szocializmus múlt századbeli utópisztikus elképzeléseiről. Alaptémája a község, részben ahogyan nálunk, az öngazgatású társadalomban kialakult és ahogyan a szocialista irányzatú elméletek, elsősorban a marxista elmélet, elképzelték. Mivel ezt a társadalmi alapsejtet mindig az átfogó társadalmi átalakulás folyamatában vizsgálja, így könyvében legalább annyi szó esik a szocializmus nyílt kérdéseiről, mint az eszményi kis-közösség kialakulásáról, amely majd valódi község lesz a felszabadult munka társadalmában. A szerző tehát követi a nálunk már bevett szokást, hogy a reálisan létező alapközösségünket jelenlegi és múltbeli fejlettségében községnek jelöli, míg a jövőben kialakuló kis-

közösséget kommuna elnevezéssel illeti.

A széles történelmi áttekintésben, a jugoszláv öngazgatású társadalom községének fejlődési vonalát követve három szakaszt különböztet meg. Mai és jövőbeli küzdelmeinek szemszögéből két központi kérdést tárgyal részletesen: a község valódi emberi közösséggé válásának kulcskérdését, valamint a JKSZ-nek mint a munkásosztály, a társult termelők élcapatának szerepét és azokat a körülményeket, amelyek veszélyeztetik ennek a szerepnek a megvalósulását.

Pašić a községet nem intézményei alakulása alapján vizsgálja, hanem alapvető társadalmi viszonyai alapján. Ezáltal képes mélyreható elemzésre, de műve áttekinthetősége nehezebbé válik. A mai jugoszláv öngazgatású község szabad kommunális közösséggé való átalakulását — Pašić szerint — elsősorban az fékezi, hogy az állami tulajdon lassan válik olyan társadalmi tulajdonná, amely mindinkább a társult termelők ellenőrzése alatt áll. Ma még ez a tulajdon bizonyos értelemben „társadalmi tőke” jelleggel bír, amelyet jórészt a politikai döntéshozatal központjai ellenőriznek. Ezek a központok szabják meg a gazdálkodási feltételeket, s ezzel egyben ellenőrzésük alatt tartják a társadalmi új-

ratermelést is. Ebből származnak azután a csoporttulajdoni érdekek és a községi határok közé való gazdasági bezárkózás. Mindezt csak tevézi, hogy politikai rendszerünk mai fejlettségi fokán túlzottan intézményesítettük a létező parciális társadalmi-gazdasági érdekeket, s így azok mindjárt mint községi, tartományi és köztársasági érdekek jelentkeznek, megnehezítve a különböző érdekek közös nevezőre való hozását.

Pašić elemzés alá veszi politikai rendszerünk hivatásos irányító rétegének a szerepét is. Ez a réteg ugyanis sokkal gyorsabban alkalmazkodott az új körülményekhez, mint ahogyan a szocialista állami tulajdont lehetséges volt zömében társadalmi tulajdonná átalakítani. Felhívja a figyelmet arra, hogy ez az irányító réteg a társult munka szervezetekre hivatkozva lép fel saját községe, tartományja és köztársasága érdekében. Ez azonban csak torz képe a valóságnak, mert a hivatásos irányító réteg előbb függőségbe hozta a társult munka szervezeteit saját hatalmától, hogy ezután feléphessen a hatáskörében megnyírbált társult munka érdekében. Ezért a bürokratizálódás visszaszorítása sürgős megoldásra váró feladat a felszabadult társult munka társadalmához vezető úton, illetve a községnek mint a felszabadult dolgozók szabad közösségének a megteremtésében.

A szerző jelentős teret szentel annak, hogy a szocializmussal foglalkozó valamennyi eszmei irányzat meglehetősen részletesen elemezte a község kialakítását is. Véleménye szerint a községben megvalósított öngazgatás nemcsak az adott társadalom demokratikusságának mércéje, hanem tükrözi az egész társadalom osztályellentétét is, s innen ered a különböző szocialista eszmei áramlatok élénk érdeklődése a község iránt. Történelmi áttekintésében Pa-

šić két alapvető elképzelés köré csoportosítja a kommunára vonatkozó elméleteket. Az egyikbe az anarchista-szindikalista-korparatív elképzelések tartoznak, amelyek szerint a műhely fogja felváltani az államot. A másik csoport elképzeléseit kommunális-föderális elnevezéssel jelöli a szerző, mely szerint az öngazgatású kommunák szerződéses szövetséget alkotnak és így helyettesítik a bürokratikus állami központosítást. Ennek a két, valójában utópisztikus elképzelésnek bírálatát és meghaladását nyújtja Marx elképzelése a kommunáról, amelyet a párizsi kommun tapasztalatai alapján épített ki.

Marx kommunaelképzelését tagadták és megmásították mindazok, akik a szocializmus munka felszabadító lényegétől is eltávolodtak. Ez vonatkozik a Bernstein és a Kautsky által képviselt szociáldemokrata elképzelésekre, a munkásmozgalom jobboldali revizionizmusára is a múlt század végén és századunk elején, de vonatkozik a sztálinista elképzelésekre is. Ez utóbbi gyakorlatában a községek öngazgatása gyengül, a szovjetek elvesztik központi helyzetüket és a hierarchikus államhatalom helyi jellegű szerveivé zsugorodnak.

Pašić nagy figyelmet szentel könyvében a JKSZ szerepének. A társadalomalakító élcsapat szerepét nélkülözhetetlennek jelöli meg, nemcsak a mai község továbbfejlődésében és a kommunaeszmény megközelítésében, de a távolabbi jövőben is. A Jugoszláv Kommunista Szövetsége élcsapat szerepére könyve három fejezetében is visszatér.

A szerző megítélése szerint nemcsak látszólagos ellenmondás létezik a Jugoszláv Kommunista Szövetségben megvalósuló demokratikus centralizmus elve és a kommuna öngazgatású jellege között. Ezen ellentmondás dialektikáját két alapvető irányelv alapján lehetséges és kell

túlhaladni. Egyrészt a Kommunista Szövetségnek tartózkodnia kell attól, hogy a munkásosztály és a társult munka szervezetei parciális érdekeinek a szószólója legyen. Másrészt szintén körültekintőnek kell lennie amikor részt vállal a társult munka érdekeinek és az érdekek pluralizmusának megfogalmazásában még akkor is, ha a valódi autentikus érdekeket fejezik ki és hozzáik felszínre öngazgatású rendszerünkben, amelyet a község szintjén fejeznek ki leggyakrabban a maga közvetlenségével. A tudomány és a szervezett erők révén nevének kell nevezni a részérdekeket, amelyek méltányolhatók, de egészében sohasem fogadhatók el, hanem a többi részérdekekkel egybe kell őket hangolni.

Politikai rendszerünk mai fejlettségi fokán a részérdekek intézményesített burokból és felnagyított méretekben jelentkeznek. Az efféle részérdekeket azután nehezebb összehangolni, mint ahogy az érdekek különbözősége azt megszabná. Ez voltaképpen a magyarázata küldött-rendszerünk jelenlegi fejlettségi fokának, amely sokkal hatásosabb egyelőre a különböző érdekek kifejezésében, mint demokratikus összehangolásában.

Az érdekek demokratikus összehangolásában annak a legszélesebb érdekszövetségi keretnek kell érvényesülnie, amelyet maga a demokratikus közvélemény képvisel és amely a Szocialista Szövetség és a szakszervezetek, valamint a hírközlési eszközök révén jut kifejezésre. Ezen a téren a Szocialista Szövetség vesztett valamikori dinamikájából.

A Kommunista Szövetség jelenlegi átmeneti nehézségét a szerző többek között abban látja, hogy mint társadalomalakító vezető erő túl van terhelve igazgatási feladatokkal, és hogy egyeduralmi szerepénél fogva akaratlanul és közvet-

lenül azonosítható a mindennapi intézkedések helyességével, a társadalmi végrehajtó szervek munkájával. Így, ahelyett, hogy a JKSZ bírálná társadalmunk végrehajtó szerveit, magát a Kommunista Szövetséget éri bírálóat.

Könyvéhez a szerző gazdag dokumentációs anyagot is csatolt (157—193. oldal), amelyben idézi alkotmányunk a községre vonatkozó rendelkezéseit és statisztikai adatokat közöl a mai községek sokoldalúságáról. Rámutat kommunális rendszerünk fejlődésének bonyolult voltaára, de arra is, hogy ez a fejlődés nem közelíthető meg sablonosan, hanem az egységes rendszer megőrzése keretén belül árnyalt hozzáállást igényel.

Najdan Pašić könyve tehát tömör kifejezőmódjával, lényegretörő mondanivalójával, helyenként az olvasó számára nehezen követhető gondolatmenetével, szélesen vagy történelmi távlatlalt öleli fel a kommunát mint szabad emberi mikroközösséget. A saját kommunális rendszerünk kialakulását tárgyalva részletesen elemzi a jelenlegi község öngazgatási szintjét, amely idővel valóra váltja majd a kommunára vonatkozó marxista elképzeléseket. Ezzel kapcsolatban megkülönböztetett figyelmet szentel a társadalmi tulajdonra jellemző termelőviszonyok kialakításának, a JKSZ és a szervezett szocialista erők szerepének a kommunaeszmény elérése útján, különös tekintettel a részérdekek integrációs folyamataira. A szerző felölelte a kommunára vonatkozó utópisztikus elképzeléseket és az ide vonatkozó tudományos előrelátásokat, valamint a tudományos meglátásokon alapuló és a kommunaeszményhez vezető forradalmi-társadalmi gyakorlat lényeges kérdéseit. Najdan Pašić könyvének magvas mondanivalójá-

ért, lényegbevágó fejtegetései és eredeti következtetései elismeréséül rangos díjazásban is részesült; elnyerte a NIN Dimitrije Tucović nevét vi-

selő díját, amely a legjobb publicisztikai könyvnek minősíti az 1981. évben.

Rehák László

EURÓPA-KÖZPONTÚSÁG ÉS PLURALIZMUS

Sveta Lukić: Kultura među narodima. Radnička štampa, Beograd, 1981.

Sveta Lukić új könyve teljes egészében a nagyközönség számára íródott. A szerző tulajdonképpen az irodalom nemzetközi helyzetével kapcsolatos ismereteket népszerűsíti, s a többé-kevésbé ismert adatokat foglalja egybe, mikor mind az értekező próza, mind pedig az esszé nehézkesnek tartott fejtegető módszerre helyett a publicisztika színvonalára eszkedik. E hozzáállás magyar nyelvterületen azért lenne teljességgel rendhagyó, mert a könyv rövid fejezetei („cikkek”) közé más gondolkodók, írók szövegei, interjúi ékelődnek; Lukić tehát a témakörre vonatkozó vélemények szemléltetésével a szempontok pluralizmusát, változatosságát akarja megvalósítani.

Sveta Lukić nagy történelmi célokat vállaló kis nemzet írójaként azokat a kérdéseket teszi fel újra, melyek a népeknek ébresztőt fújó romantika óta nem ritkán nyugtalanítják a kisebb nyelvterületek képviselőit. A nagy nemzetek szellemileg is gyarmatukká tették a kisebbeket, s nem csupán a gazdaságban baljóslatú az a helyzet, amikor a behozatal mennyisége és minősége messze följúlmúlja a kivittet. A piaci ár azonban nem mindig tükrözi a valós értékeket — érvelnek azok, akik biztosak benne: nem önkritikátlanok saját nemzeti kultúrájuk felbecslésében, s az igazságot, az általános emberi érdekeket képviselik.

A *Kultúra a népek között* című könyv szerzője célokat és ezek megvalósulását gátló akadályokat lát a kultúra világában, nem függetlenül

azoktól a vizsgálódási eredményektől, melyekhez korábbi esszékötetében jutott. A polgári kulturologusokhoz (Spenglerhez és Huizingához) hasonlóan ő is megkülönbözteti a kultúra valamint a civilizáció fogalmát, melyet marxista értékelméleti alapon vitális tartalomként, illetve megmerevedő formaként állít szembe egymással. A mi idők tehát azért válságos, mert konkrét lehetőségeink csupán korlátozottan engedik megvalósulni emberi igényeinket, mivel mint individuumok nem egészen érezzük jól magunkat abban a világban, amit mi teremtettünk. Más gondolkodókkal (például a jugoszláv Fochttal) szemben, az érintett objektív bizonytalanságot nem tekinti alkalomnak a humánum évezredek ismérveitől való elrugaszkodáshoz, hanem éppen ellenkezőleg: a végső romlással fenyegető viszonyok megjavítását sürgeti, az emberben látva a teremtés koronáját. A kultúra és annak jellegzetes formája, a művészet eszerint a humánumnak a függvénye. Az irodalom, a legközvetlenebb jelrendszerű művészet a mi világunkról a szó szoros értelmében is „mond” valamit, így hát a vallásos funkciója természetszerűleg kerül elsőként a vizsgálat tárgykörébe (nem úgy, mint Fochtnál, aki-nél az irracionalista indítékok a zenének adnak előnyt az írott szavak vagy a színek és vonalak rendszerével szemben).

A humánumnak mint legmagasabb rendű célnak a vállalása a nemzeti irodalmak szempontjából több min-

dent von maga után. Először is a konzervativizmus, az Európa-központúság kritikáját jelenti. Az Ókontinens területén az utóbbi ezer évben kifejlődött nemzeti irodalmak tulajdonképpen görög—latin eszményeket emeltek törvényerőre, mikor az Ész és a Harmóniát tették meg a kultúra alapkritériumának. A polgári ideálok értelmében a művész nemzeti közössége érdekeivel azonosulva szolgálja az általános emberit, az egyetemeset. A történelmi és a társadalmi viszonyok azonban nem tették lehetővé azoknak az álmoknak a megvalósulását, melyek a világirodalom fogalmának megteremtőjéhez, Goethehez fűződnek (akinek szerb népköltésszel kapcsolatos megjegyzéseit Lukic külön fejezetben közli). A könyv ugyanis piac közvetítésével jut közel a céljához, az üzlet és a misszió viszont csak elvétve azonos fogalmak: a kiadóknak és a kereskedőknek gyakran a nagyközönség rosszul felfogott érdekeihez kell alkalmazkodniuk.

Hogy az utóbbi száz évben a hagyományos európaiság — mintegy a gazdasági viszonyokat tükrözve — kulturális imperializmussá torzult, annak szerintünk a sznobizmus (vagy pontosabban: az előítélet) az egyik főoka. A kényelemszeretetre hajlamos polgár tudniillik sokkal könnyebben szavaz a már régóta elfogadott, vagy legalábbis a hagyományok szellemében fogant értékekre, mint a benne nyugtalanságot kiváltó hazai meggyökeresedési vagy a már elfogadottat is asszimilálni igyekvő nekibuzdulásokra. Lukic a divatnak is áldoz, mikor az európaiság kodifikálásában mutatja ki a nemzeti szabadságharcukban megkésztetett kisebb, fiatalabb népek művelődési és irodalmi eredményei mellőzésének bűnét. Avagy Goethe (a romantikából kinőtt klasszicista!) a szerb népi epika és szerelmi költészet sajátlagosságában nem az új, a

nagyvilág előtt még ismeretlen „európaiságnak” örvendezett? Először is: hogy az Ókontinens kultúrája nem húzható az „Ész” és a „Harmónia” kaptafájára, azt a tudósok, kritikusok és olvasók körében egyaránt hallatlanul népszerű Dosztojevszkij esete bizonyítja — hogy a romantika valamint századunk szabályokat romboló remekeiről ne is beszéljünk. Másodszor pedig: vajon mifélek azok az eszmények, melyeket a jelzett két alapminőség akadályoz abban, hogy a hagyományok művelődési imperializmusa ellenében érvényt szerezzen a humánumnak? Vajon nem *circulus vitiosus* ez a problematika? Különösen akkor, ha az impérium első és mind a mai napig legnagyobb császáranak, Goethenek nemes, az ismeretlent felkaroló gesztusa fölött nem sokáig öntelten örvendezünk. Nem gondolja-e vajon Lukic, hogy még az ázsiai emberben is megvan az ész megbízhatósága és a harmónia nyugalma iránti nosztalgia, noha ott a szokások egészen másfajta formásokkal korlátozzák kielésüket. A merengés, a metafizikai sejtelmek tárgyiasult formában akkor válnak mások számára is élvezhetővé, ha *valamiféle értelmezhető rend* tapintható ki az egymástól látszólag távol eső jelentésű szavak között. Egyébként a sznobizmus és a szélhámosság a „szó”.

A humánum nem más mint megértés: egymás kultúrájának elmélyült megismerése. Elsődleges fontosságú tehát a művelődési kapcsolatok tanulmányozása, a hamis nemzeti öntudatok teleplezése. Csak a módszernek ne legyen önámítás a lényege! Az összehasonlító művelődéstudományban azonban (a legtöbbször öntudatlanul) a taylorizmus múlt századi szelleme dominál. Lukic e jelenség elülzetiesedett lényegét óhajtja érzékeltetni. Egyébként valószínűleg a pozitívizmusra gondol,

mely tartózkodik a mélyebb elemzéstől és értékeléstől. A könyv szerzőjének marxista beállítottsága tulajdonképpen a kriticiéta igényben jut kifejezésre. Eszerint szempontja az UNESCO-nak azt a programjavaslatát is fenntartással kezeli, mely a béke és a haladás érdekében fordul a világ minden nemzete és tudósai felé, s közben egyszerűen adottnak, változtathatatlanak tekintti a gazdaságilag és politikailag erősebb társadalmi rendszerek akulturáció formájában jelentkező manipulatív befolyását.

Sveta Lukić az anyagiság hatalma, a szellemtelenség uralma, az elvakult nacionalizmus ellen emeli fel szavát, mikor a sajátjához hasonló kis népek értékeinek helyét keresi és követeli a mai világ irodalmi-kulturális köztudatában. Eközben akaratlanul is bizonyos mértékig elfogulttá és önzővé válik. A háború utáni jugoszláv irodalom ugyanis hatalmasat nött a külföld szemében, ezért felesleges amiatt aggályoskodni, hogy nem mindig igazi esztétikai érdekek vezették a külföldi kiadóházakat országunk alkotásainak lefordíttatásakor, vagy hogy közepszerű francia művek még mindig nagyobb visszhangot keltenek nálunk, mint amilyen hatást a mi elsőrangú költőink gyakorolnak Párizsban. Az igazi humanista értelemben vett univerzalizmusnak szerintem akkor tehetett vol-

na Lukić konkrétabb és ezért jelentősebb szolgálatot, ha saját maga is alkalmazta volna az írónak ajánlott helyi színek elvét és a saját háza tája problematikájából indul ki. Talán tanulságosabb lett volna felmérni: vajon milyen a népek és nemzetiségek kultúrájának kapcsolata nálunk. Az utóbbi időben ismét felszínre került nacionalizmus és irredentizmus tanúsága szerint akkor lendítenénk igazán nagyot a nagyvilág kultúráján s a mi külföld előtti tekintélyünket is főleg abban az esetben növelnénk, ha mindenekelőtt a saját mikro-viszonyainkat mérnénk fel; ha nyíltabban néznénk szembe vele: hogyan is fogadja és értékeli nálunk a többség a kisebbséget, és mit is mutatnak erre vonatkozóan a különféle adatok.

Az viszonylag már némileg fájó, hogy Sveta Lukićot összehasonlíthatatlanul jobban érdeklik az amerikaiakkal, a németekkel, a szovjetekkel és a lengyelekkel való művelődési kapcsolataink, mint északi szomszédaink barátsága. Pedig aligha közeledett valaki olyan nagy tettekben kifejeződő jóindulattal a délszlávok kultúrájához, mint Németh László, Csuka Zoltán és utódaik. De hát mi nem mindig gondolunk arra, hogy közelebbi célok vállalása nélkül a távolabbiakat sem valósíthatjuk meg.

Vajda Gábor

RENDSZERELMÉLET

Niklas Luhmann: Teorija sistema — Svrhovitost i racionalnost
Kiadó: Globus, Zagreb, 1981. 350 oldal

Az embert körülvevő világ bonyolultságának részletes feltárása hihetlenül nehéz. A történelem folyamán állandóan jelen volt, és van az a törekvés, s amely megpróbálja ezt az összetettséget valamilyen formában leegyszerűsíteni. A fejlődés so-

rán kialakult egyes társadalmi rendszerek megjelenése tekinthető a redukció egyik lehetséges formájának. Minél bonyolultabbá vált egy rendszer, annál összetettebbé váltak az irányítási feltételek is. A különböző időben és társadalmi rendszerben élő

szociológusok többsége részletesen foglalkozott a rendszerelmélet széles körű problémáival. Az általuk felállított elméletek egy része többnyire az egyes, részükről elfogadott társadalmi berendezés pozitívumain alapul, a másik részre viszont jellemző a nagyfokú absztrakció, a gyakorlati problémák megoldási lehetőségétől való eltávolodás.

Napjainkban a mind nagyobb társadalmi összetettség és a szociológiai elméletek sokasága miatt egyre nagyobb bizonytalanság érezhető a szociológiában. Ennek oka a szociológia egységes gyakorlati és elméleti alapjának hiányára vezethető vissza. A 60-as évektől kezdve jelentkezik a neofunkcionalizmus mint új irányzat, amelynek legfőbb törekvése az univerzális társadalmi rendszerelmélet megalapozása. Ez az elmélet abban tér el a többitől, hogy nemcsak a funkcionálizmus egyoldalúságát — mint ahogyan azt Parsons interpretálja —, hanem az eddigi globális szociológiai elméletek össz jellemzőit is alapul veszi. A neofunkcionalizmus egyik kiemelkedő képviselője, s egyben a neoliberalista irányzathoz tartozó elméleti szociológus is, Niklas Luhmann. Legújabb könyvét, amelynek eredeti címe Zweckbegriff und systemrationalität, 1968-ban jelentette meg Tübingenben. A szociológusok körében az itt leírt új filozófiai jellegű rendszerelméletével érdemelte ki az általános elismerést. Tekintetbe véve ennek jelentőségét a szociológia terén, Franjo Zenko fordításában nálunk is megjelent a Biblioteka novi svijet sorozatban.

Figyelembe véve a szerző korábbi megjelent műveit, megállapítható, hogy itt nemcsak egy meghatározott szociológiai rendszert szemlél, hanem a neofunkcionalistákhoz híven az univerzális társadalmi rendszerelmélet megalapozására törekszik. Megállapítása szerint az egységes elméleti alap elengedhetetlenül

szükséges, vagyis a szociológia egyedül a tudat nagyfokú fejlődésével és az elméleti alap intenzív ápolásával képes kilábalni a jelenlegi bizonytalanságból.

A régi és igen erős tradíció a rendeltetést mint fogalmat az emberi, vagyis egyéni tevékenységre értelmezi. Luhmann a problémát abban látja, hogy a rendeltetés fogalmát egyesek megpróbálták a nagyobb emberi csoportokra, szervezetekre, sőt társadalmi rendszerekre is vonatkoztatni. Az egyéni tevékenység és rendszer közötti különbség (elentét) problematikája képezi a könyv fő gondolatmenetét. Luhmann a következő kérdésre keres választ: Mi a rendeltetés szerepe egy rendszer racionalitásában? A válaszadás reális lehetősége inspirálta a szerzőt erre a legújabb próbálkozásra.

A rendeltetés mint külön kategória fogalmát az új szociológiai elméletben, nem tartalmi-értéki, hanem funkcionális szempontból elemzi, megnövelve így a szemlélt rendszer komplexitását. A tevékenység fogalmát viszont úgy értelmezi mint valamennyi, szemantikusan orientált, a környezet felé hasznos emberi viselkedést. A rendszer rendeltetését és racionalitását, ahogyan a címből is kitűnik, nem egy általános, hanem az általa meghatározott rendszerre vonatkoztatva értelmezi. A továbbiakban ugyanis azokkal a rendszerekkel foglalkozik, amelyek egy vagy több ember konkrét tevékenységéből adódnak és amelyeket mint környezetet az elképzelt tevékenységek kapcsolata határol.

Minden olyan próbálkozás, amelyenre Luhmann is vállalkozott, egy igen magas fokú absztrakciót igényel, meglehetősen nehézkessé téve így a könyv megértését. Könnyítésképpen a szerző egy rövid áttekintést ad a problematikát érintő szociológiai elméletekről, ami egyben

bevezetőként is szolgál a további elméleti fejtegetéshez. A könyv öt fejezete röviden a következőket tartalmazza. Az első fejezet részletezi a hatás eléréséhez szükséges egyéni tevékenység értelmének magyarázatát. Latolgatva a második fejezetben az ilyen felfogásban értelmezett rendeltetés hiányosságait. A harmadik fejezet bemutatja az újabb kísérleteket, amelyek új szemszögből próbálják megvilágítani a rendeltetés fogalmát. Milyen specifikus szerepet tölt be a rendeltetés orientáltság a társadalmi rendszerben, szervezetben, és milyen előfeltételt követel meg egy ilyen hozzáállás a rendszertől és környezetétől? Erre ad választ a negyedik fejezet. Végül az ötödik fejezetben a szerzett tapasztalatokat bizonyítja, megvilágítva ezen keresztül néhány olyan problémát, amely összefügg a rendeltetéses programok felállításával egy rendszeren belül.

Érdemes kiemelni a szerző néhány megállapítását. Először elemzi, majd megkérdőjelezi a rendeltetés/eszköz mint teleológiai elv alkalmazását a szociológiai realitás mint rendszer viselkedésének leírásában. A továbbiakban a klasszikus szervezéstudomány egyik alapelvét részletezve, ahol a rendeltetés/eszköz fogalma azonos az egész/rész fogalmával, Luhmann állítja, hogy a jelentkező nehézségek, amelyekkel ma a klasszikus szervezéstudomány küzd, potenciális forrásának tekinthető az alapelvben lévő két fogalom ködös kapcsolata. Szerinte az egész/rész, mint séma a dolgok összetett állapotának statikus modellje, míg a rendeltetés/eszköz, mint séma a tevékenység megjelenésének dinamikus okozati (kauzális) modelljén alapszik. A következő megállapítás, ami alapként szolgál Luhmann új elméletéhez, a strukturális-funkcionális elmélethez kapcsolódik. Ezen elmélet egyik elve tulajdonképpen fel-

tételez egy szociológiai rendszert, meghatározott struktúrákkal és felteszi a kérdést: Mely funkciók tudják biztosítani a rendszer fennmaradását az adott struktúrák mellett? Véleménye szerint ilyen értelmezésben a funkció fogalma a rendszer belső kategóriájává válik, lefokozva így magát a rendszeren belüli sikerek és az alrendszerek szerepének meghatározására. Ez az oka annak, hogy a strukturális-funkcionális elmélet képtelen azzal a problémával foglalkozni, ami a struktúra létrehozását és ezzel együtt a rendszer fogalmának értelmét taglalja.

A szerző kutatásának legfőbb eredménye tehát:

— A megoldhatatlan társadalmi problémákat a következőképpen lehet megoldhatóvá tenni: Az első lehetőség az úgynevezett operacionálás, ami nem más, mint a probléma empirikus meghatározása. Ezt az eljárást csak akkor lehet alkalmazni, ha a tervezés időhorizontja bezárt, meghatározott. Más szóval ez azt jelenti, hogy megvan határozva az az időintervallum, amelynek végén jelentkeznie kell a megfelelő hatásnak, mint a tevékenységek eredménye. Ellenkező esetben hiányzik a rendeltetések operacionáltsága, bármennyire is pontosan megvannak határozva.

— A rendeltetés és a racionalitás a rendszer összetettségének redukálására szolgál.

— A társadalmi rendszernek természetüknél fogva nincsenek alárendelve egy meghatározott „jó” rendeltetésnek, de egy bizonyos feltételzés mellett lehetséges rendeltetéssel definiálni egy adott rendszer fennmaradásának problémáját. Ezzel lehetségessé válik a rendszer komplexitásának redukciója.

— A bennünket körülvevő környezet összetettsége hozza létre a különböző társadalmi rendszereket, aminek eredménye az említett re-

dukció. Ennek sikeressége az emberi tevékenységek kapcsolataitól függ.

— Elméletileg elemezve a mindennapi emberi tevékenységek halmazát, a fő probléma nem mindig a világ természetes összetettségéből, hanem magának a társadalmi rendszereknek a mesterséges, az ember által történő összebonyolításából ered.

— A strukturális-funkcionális elmélet alapelvétől eltérően Luhmann azt állítja, hogy a rendszernek nincs egy adott struktúrája, ráépítve erre a megfelelő funkciót a

rendszer fennmaradásának érdekében, hanem a funkcióktól függően kell kialakítani a megfelelő struktúrákat.

A könyv legfőbb hiányossága, hogy egyetlen módszert sem ad, amivel lehetséges volna konkrétan elérni a rendszer összetettségének bizonyos fokú redukálását. Luhmann interdiszciplináris közelítése jelen van a probléma megoldásánál, amit a felhasznált igen gazdag irodalom is igazol.

Gazafi László

VILÁGGÁ TEREBELYESEDŐ ESZME

Henri Lefebvre: Misao postala svijetom, Treba li napustiti Marksa? (Világgá terebelyesező eszme, Szükség van-e Marxra?) Globus Kiadóvállalat, Zágráb, 1981.

Kutatások és viták

„Korunk marxizmusa legfontosabb problémáinak és főbb folyamatainak az elemzése során egyértelmű megállapítást nyerhet, hogy Henri Lefebvre századunk olyan nagy gondolkodójának a sorába tartozik, mint Lukács, Bloch, Sartre, Marcuse és mások... Lefebvre a húszas évek közepe táján, nem sokkal az előző világháború és az első szocialista forradalom győzelmét követően került be a francia szellemi életbe... Lefebvre-nek a Marx korai munkáit értelmező írásai a marxizmus felújításának és továbbfejlesztésének igényével jöttek létre. Ilyen vonatkozásban — különösen a marxi gondolkodás közgazdasági és filozófiai jelentőségét, valamint a „gazdasági fetiszizmus” fogalmát, a külsővé válást és elidegenedést illetően — Lefebvre tanulmányai lényegesen eltávolodnak a hivatalos marxizmustól... Ha ennek a könyvnek kapcsán párhuzamokat keresünk korunk gondolkodójának a művei között, akkor fenntartás nélkül állíthatnánk

Lukács *Történelem és osztálytudat* és Marcuse kritikai elemzése, különösen *Az egydimenziós ember* mellé.”

(Rade Kalanj: Henri Lefebvre és a marxi elmélet, Előszó)

Tanulmánykötete első fejezetében Lefebvre azzal az alapvető kérdéssel foglalkozik, hogy „mit jelent ma a -marxizmus-?” (11. o.), vajon tudomány, filozófia, „elmélet”, vagy pedig ideológia? Lefebvre ezekre a lényeges kérdésekre igyekszik választ adni, miközben említést tesz „a marxista elmélet és a politikai gyakorlat különállásáról” (12—13. o.), azzal a megállapítással, hogy jelenünknek lényegre törően rá kell tapintania, hogy „... a klasszikus marxizmusból mit lehet és mit kell kiszűrni az új szemlélet javára” (13. o.). Ennek következtében jelentkezik manapság a marxizmussal kapcsolatban az a két nézet, amelyet a szerző egyrészt „triumfális” tézisnek nevez meg, mely szerint „minden egyre jobb lesz” (13. o.) és „a szoci-

alizmus világszerte egyre jobban megszilárdítja pozícióját (13. o.), másrészt pedig a vele ellentétes „defetista” (likvidáló) jellegű tézisként, amely a marxizmus és a szocializmus történelméről szólva azt mondja: „Ez nem más, mint tévedések és vereségek egész sora: összeomlás” (14. o.). Helyesen állapítja meg, hogy „Mindkét álláspont eltúlozza a dolgot” (15. o.) ugyanis „a forradalom és az ellenforradalom egymás mellett halad, ösztönözve és felváltva egymást, de napjainkig még egyik sem győzedelmeskedett végérvényesen.” (15. o.)

A szerző szerint dialektikus valóságunkban „a munkásosztály nem offenzív” (15. o.), s ezért szerinte „... a munkásosztály azért nincs birtokában többé a stratégiai fontosságú kezdeményezésnek”, mert „a bürokrácia elviselhetetlen súllyal nehezedik rá”. (16. o.)

Szerzőnk a továbbiakban a marxizmus széttagoltságáról beszélve különös figyelmet szentel a sztálinista monolit marxizmusnak mint dogmatizmusnak. „... a marxizmus gondolkodás sztálinista értelmezése... csupán egy részét képezi ennek az összecsuszult történelemnek” (19. o.), ami valójában feljogosítja szerzőnket, hogy Marx nevében rákérdezzünk: „vajon a »szocialista« társadalmi és politikai viszonyok nem hatnak-e fékezőleg a termelőerők növekedésére és a technológiai újításokra?” (27. o.). De az olyan viszonyok (rendszerek), amelyek közepette elvesz az emberi lényeg, az ilyen viszonyok az állam által determináltak, ugyanis maga a valóság arra utal, hogy „a kapitalizmus átalakul és rendkívüli képességgel újul meg, terjeszkedik” (27. o.). Hogy ilyen lesz-e a jövő is, azt nem vehetjük biztosra, mert a munkásosztály — habár jelenleg nem offenzív — továbbra is a valóság átalakulásának a szubjektuma, VI-LÁGTÖRTÉNELMI szubjektuma

marad, függetlenül attól, hogy Lefebvre a következőket állítja: „A munkásosztály mindenütt a politika tárgya marad. Egyrészt feloldódik a proletariátus legalsóbb rétegeiben, másrészt pedig a középosztályban.” (28. o.)

Lényegesnek tartom kiemelni azt a tézisést is, amely végigvonul egész tanulmányán, miszerint: „a marxizmus távlatoknak még mindig van értelme... A marxizmust méltányolni kell... mert a világhoz méretezettek, s mert planetáris problémák megközelítésére alkalmasak, függetlenül attól, hogy ehhez a megközelítéshez nem elégségesek, még kevésbé a gondok megoldására... Amíg a dogmatikus »marxizmus« csak ópium a népnek, addig a marxizmus gondolkodásmód a dogmatizmusból kivezető utat jelent” (29. o.). A későbbiekben ejtünk szót arról, hogy a marxizmus elégségesek a problémák megoldásához. Lefebvre tanulmányában igyekszik vizsgálati körbe vonni a marxizmus „jó és rossz” oldalát, bár maga is elítélően foglal állást az ilyen viszonyulással kapcsolatban.

A marxizmus gondolkodásmód gyengeségeit a következőkben jelöli meg: a) „Nehézségekbe ütközik Marx racionalista optimizmusának... egyszerűen a nagy filozófusok optimizmusának a támogatása... mert meghátrál a nihilizmusba vezető pesszimizmus előtt... Minden úgy történik, vagy legalábbis úgy tűnik, mintha a létezés meghátrálna a megismerés és a gyakorlat előtt.” (33. o.) Lefebvre-nek ez az álláspontja a szabadságot korlátozó és az erőszakot kiterjesztő állam megerősödéséből táplálkozik. Ha ez mind így van, ha minden meghátrál a „megismerés és a gyakorlat” előtt, ha a világ a nihilizmus felé halad, akkor miért létezik az ember — kérdezzük a tanulmány szerzőjét. Az a benyomásunk támad, hogy Lefebvre

egészen ellentétes álláspontra helyezkedik, amely szkepticizmusba és irracionlizmusba torkollik, holott ez nincs így, miképpen ez a későbbiekben (ki is tűnik. b) Fefebvre bírálja a marxi természetszemléletet és a következőket mondja: „A kapitalizmus fejlődését megtartva élte túl a válságokat és a háborúkat: Sőt még egy új típusú államot is létrehozott, világméretű térséget alakított ki.” (37. o.) Ebben igaza van, nincs szándékunkban konfrontálni a kapitalizmust a szocializmussal, de el kell mondanunk, hogy a szocializmus szintén világméretűvé válik (lásd a franciaországi, görögországi, közép-amerikai eseményeket...). Könyvünk szerzője bírálja a munkásságot, hogy a forradalom helyett a szabad időt választotta, hogy defenzívába vonult. c) Bírálja azokat az állítólag marxi előrejelzéseket, miszerint számtalan dolog meg fog szünni, holott szerzőnk szerint semmi sem tűnt el, sem a vallás, sem a filozófia, sem pedig az állam de maga is tudja és állítja, hogy Marx mindennek valószínűségét történelmi viszonylatok közé ágyazza.

A marxi elméletben a következőket tartja jónak:

a) „Hogyan lehetne elvetni azt az állítást, miszerint minden ami létrejön és növekszik, el kell hogy tűnjön, véget kell hogy érjen?” (41. o.), vagy pedig hogyan lehetne Marxtól átvenni a lényegét, forradalmi dialektikáját.

b) A „másodlagos természet”, amely „eltéríti a gondolkodást attól, hogy visszatérjen a puszta és közönséges »naturalizmushoz«, az elsődleges, a forrást, a kezdetet és a befejezetlenséget jelentő természet apológiájához” (41. o.).

c) Marx nem vulgáris közgazdász, hanem a valóság elemző kutatója: „Igen, mert egyszerűen arról van szó, hogy azt kell kimondani, mi történik, a gyakorlatot kell kifeje-

zésre juttatni. Képtelenség? Az, mert meg kell elégednünk azzal, hogy a gyakorlat önmaga elől rejtőzik, mégis a valóságot alapozza meg.” (46—47. o.)

d) Marx zseniálisan felfedi és elemzi az átlagos profitráva visszaesésének tendenciáját, Lefebvre ugyan figyelmeztet, hogy nem kell óvakodnunk az ellentmondásoktól, mert maga Marx is ellentmondást ellentmondásra halmozott. A marxi gondolkodást illetően azt állítja, hogy ellentmondásos a következő kérdést illetően: „A marxi elmélet a kapitalizmust magyarázza, amely őt megcáfolja.” (49. o.) *Vajon ez így van-e? — kérdezzük Lefebvre-től.*

Ezt követően két érdekes magyarázat következik, Costas Axelosé és Louis Althusseré. Az első szerint Marx alapjában véve olyan filozófus, aki a szubjektum és az objektum viszonyát egészében véve „konfliktusos viszonynak” látja. (52. o.) Axelos szerint Marx „Új szinten újította fel a filozófiát, mert összekapcsolta a tevékenységgel és a társadalmi valósággal”. (53. o.) Lefebvre ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „Axelos értelmezésének az a legnagyobb érdeme, hogy *Marxot átmentette a 20. századba.* A marxi filozófia lehetővé teszi a világ és a világi dolgok megközelítését. Mint filozófiai igazság, valóban saját megvalósulására törekszik, a világgá szeretne válni. (55. o.)

Louis Althusser szerint Marx tudós. Érdekes, hogy Althusser miként értelmezi a marxi eszméket, amelyeket ismeretelméleti törés jellemez. Erről Lefebvre a következőket mondja: „Az ismeretelmélet váltja fel az abszolút megismerés után kutató hagyományos filozófiát” (56. o.), aminek során Marx a Feuerbach-tézisekig humanista volt, A tőke írója viszont tudós, nem pedig humanista (lásd: Louis Althusser Marxról és A tőke értelmezéséről szóló tanulmá-

nyát, valamint dr. Zdravko Munišić Louis Althusser marxizmusa című írását). Véleményünk szerint Lefebvre helyénvalóan állapítja meg, hogy ez a koncepció módot ad a valóságfolyamatok és a gondolkodás különválására, a történelmi körülmények figyelmen kívül hagyására, hogy csupán a kész eredményekre figyeljünk és a marxi gondolatmenetben „ne az összefüggések hiányát, hanem egy kifejezett kontinuitást lássuk!” (58. o.). Ezzel kapcsolatban még egy mondatára hívnánk fel a figyelmet: „Egy ismeretelméleti hozzáállás a marxi elméletet szcientizmussá egyszerűsíti, amely érett, világos és befejezett” (58. o.), s ezáltal a strukturalizmussal együtt az egész technokrata szemlélet alapját, ideológiáját képezi.

Szerzőnk azokra a kérdésekre is kitér, hogy filozófus-e Marx, és milyen helyzetben van a filozófia. Ez utóbbról elmondja, hogy „kritikus helyzetben van” (64. o.), de „a filozófia hamvából fog újjászületni” (65. o.). A filozófia lényeges „vonásaként” emeli ki (kifejezése nem megfelelő) az „egyetemességre törekvést és „a létező dolgok bírálását” (65. o.). Lefebvre szerint a következő legfontosabb eszmék foglalkoztatják a filozófiát: „a realitás, az igazság, a lehetőség” (68. o.). Arra a kérdésre, hogy „Filozófus volt-e Marx, elmélete filozófiává nőtte-e ki magát?” nem lehet sem igenlő, sem tagadó választ adni, illetve csak így felelhetünk: „Bizonyos értelemben és egy adott pontig igen, nem viszont attól a ponttól, amelytől kezdve olyanvalami kezdődik, ami különbözik a klasszikus filozófiától.” (69. o.)

Azt a kérdést, hogy Marx tudós volt-e, Lefebvre a következőképpen fogalmazza meg: „Fellelhető-e Marx műveiben egy tényleges vagy látzólagos logikai-matematikai apparátus a tudomány meghatározásához”

(72. o.) A mi válaszuk, hogy létezik (Marx táblázatai stb.) egy rá jellemző módszer, de Lefebvre helyesen állapítja meg, hogy „Az a feltételezés, miszerint az elmélet szükségszerű velejárója a logikai-matematikai apparátus, nem elégséges az elmélet meghatározásához és nem különböli ki a félreértéseket” (73. o.), mivel az ilyen apparátusokra általában véve a logikai rendszerezettség jellemző, nem pedig dialektika.

Átfogó megközelítés

Külön figyelmet érdemel, hogy Lefebvre hogyan értelmezi a marxi módszert — átfogó megközelítési módját —, mivel bírálóan viszonyul jó néhány álláspontjához: 1) „Vajon Marx átfogó megközelítési módja átmenetet jelent-e az idealizmusból a materializmusba?” (Ez volt Sztrálinnak és „marxistáinak” a hivatalos álláspontja.) 2) „Marxnál az a lényeges, hogy az *ideológiáról áttért a tudományra*” (Althusser ismeretelméleti iskolájának a véleménye). 3) A dolgok leleplezése, ami világtörténelmi jelentőségű kérdés: „... miért nem mondjuk ki, hogy Marx és az általa kialakított elmélet *el voltak rejtve* (meghamisították őket — kiemelés tőlem), és ma újra fel kell fedezni őket?” (85. o.) 4) Lefebvre a negyedik tézis, „a visszaható tevékenység és a regresszív és progresszív hozzáállást egyaránt magában foglaló megközelítés” mellett foglal állást, aminek — s ezt feltétlen hozzá kell tennünk — megvan a maga értelme, hisz: „Marx és a »marxizmus« kutatásának manapság az lehet, és kell hogy legyen a célja, hogy megismerjük a mai világot, annak geneziséét, mégpedig Marxból, nem pedig az önmagáért való »marxizmusból«.” (93. o.)

Lefebvre könyvének a Marxot és az elidegenedést vizsgáló fejezetével

kapcsolatban lényeges kiemelni, hogy következetesen értelmezi azt a marx-i álláspontot, miszerint nem hisz az emberi lényeg elveszésében és a következőket mondja: „Az elidegenedésnek és felszámolásának a vitkát tehát nem valahol a múltban, a kezdetleges állapotban kell keresnünk, hanem előttünk, a lehetőségekben.” (108. o.) Lefebvre marx-i következetességgel hangsúlyozza: „A munkásosztály és elidegenedése a tagadás lehetőségét magában hordozó igazolással határozza meg a forradalom dialektikus folyamatát.” (109. o.)

A XX. századi valóságot szerzőnk a következőképpen vázolja fel: „A társadalmi élet elszegényedése és imitálása mintha ennek a letűnő félben levő XX. századnak a jellemvonása lenne. A társadalmi jelleg a civilizált magatartással együtt halványul el... , durva professzionális és rétegekre jellemző viszonyok váltják fel, lett légyen az mondén szemlélet és elitkultúra, vagy akár valótlan elképzelések. Vajon egyáltalán nem tűnik fel, hogy Marx elméletét ennyire nem értették meg és meghamisították, hogy egyre jobban eltávolodik tőlünk és hamisítványai által válik ismertté a világban, hogy ürügyként és igazolásként szolgált olyasmire, amit maga is elvetett?” Ezt követően az alábbiakat hangsúlyozza: „A »szocializmus« szó szinte mindennemű változáson átment és jelentését illetően elveszítette szinte minden vonzóerejét.” Amennyire helytálló az előző megállapítása, ugyanannyira vonható kétségbe a szocializmus ügyének elveszéséről kialakított szemlélete.

Figyelmet érdemel szerzőnknek a marx-i gondolatmenetet követő forradalom-szemlélete is: „Ami Marx esetében a forradalomhoz, az Hegelnél az államra vonatkozik: Itt ez nem más, mint a történelmi, ismeretelméleti és gyakorlati igazság.” (121.

o.) Lefebvre ezzel kapcsolatban már a 97. oldalon is hangsúlyozta: „Csak a forradalom teljesíti ki a filozófiát és annak létét. Ez sokkal igazibb világ, sokkal határozottabb a fellépése a látszatjelenségekkel szemben, mint az árura és pénzre alapozott világé, mert a világot maga a forradalom vállalja.”

Általános rendszer

Ebben a fejezetben a marx-i gondolatoknak „az általuk ihletett és ösztönzött cselekedetek és eszmék fényében” tulajdonít kiemelt jelentőséget (123. o.), s ugyanakkor elemzi a homogenitás, az elaprózottság és a hierarchikus felépítés kölcsönös összefüggései által meghatározott társadalmi munka behatárolta elméletet. Ezt annál is inkább magukévá tehetjük, mert civilizációnk időszerű folyamataira vet fényt.

Szerzőnk elemzése során a társadalmat is három vonatkozásban vizsgálja: a) Az első a homogenitás, aminek „mélyleges unalmát a gondok, az elfoglaltság teszi változattossá az elégedettség és az elégedetlenség, a bőség és a szűkölködés viszonylatában” (139. o.). b) A második a fragmentális jelleg: „A tér — akárcsak a munka — részekre aprózódik...” (140. o.) c) A harmadik pedig a hierarchikus rendszer, „az előkelők és az egyszerűek világa” (141. o.), amelyben a technokrácia világa tükröződik.

Szerzőnk ugyanilyen alapossággal veszi szemügyre a tudást. Az idő elemzése során szemléletét az elidegenültséggel kapcsolatos szubtilitás jellemzi: „A dolgok (és az emberek) elrendeződését rangjuk (a fokozat és a hierarchia) határozza meg. A kapitalista országokban fontosabb, hogy ki mennyire gazdag, mert a birtoklás teszi lehetővé a tudás és a hatalom megszerzését. Az ú. n. szocialista országokban a hatalom-

tól függ a birtoklás.” (154. o.) Ehhez feltétlen hozzá kell tennünk, hogy szerzünk az ún. „szocialista” országokon a kelet-európai országokat érti és azoktól elkülöníti az öngazgatású rendszert.

A marxizmus egy általános rendszerben című részben a „marxizmus-sal” kapcsolatos sajátos álláspontját ismerteti, amely a marxi tanítás meghamisításának következtében vált:

„a) *homogénné*, mert állandóan ismétlődő leegyszerűsített álláspontok képezik . . .

b) *fragmentáris*, mert vele elentétes tanításokra, irányokra és törekvésekre hullik szét, amelyek hol bírálóak, hol meg dogmatikusak,

c) *hierarchikus*, mert vannak olyanok, »akiknek lehet hinni« . . . és »akiknek nem lehet hinni« . . .” (160. o.)

Kettős és hármas felosztás

Mint tanulmányának valamennyi fejezete, ez is a planetáris jellegűvé vált marxi elmélettel foglalkozik: „lehetetlenség azt állítani, hogy elmélete nem gyakorolt hatást planetáris méretekben” (162. o.). „A globális irányba törekvő marxi elmélet kritikus helyzetben megállapodik, mégis magában foglalja az elemzésnek azokat az eszközeit, amelyek lehetővé teszik a világméretű kérdések megvitatását.” (169. o.) Ez a „kritikus helyzet” Lefebvre szerint: „A tőke befejezetlenségéből” következik, hisz „Másképp lehetőséget sejtet, mint amilyent előre jelzett . . . a proletariátus és a burzsoázia kettős viszonyát egy hármas viszony váltja fel” (174. o.). Ez a harmadik mozzanat tulajdonképpen „a fejlődés aspektusa”. „Mégis úgy tűnik, hogy az újonnan feltárulkozó lehetőségek visszariadtak. Marx elmélete minél jobban kiterjed a totalításra . . . ő maga annál inkább elbi-

zonytalanodik.” (174. o.) Lefebvre a következőképp folytatja: „Marx művében *rámutatott* — de nem volt módjában vagy nem volt képes *bebizonyítani* —, hogy dialektikája sokkal racionálisabb a logikánál és hogy ellentétek dűlnak a racionalizmuson belül.

Nem véletlen, hogy Marxot követően a »marxizmus« saját ellentétévé vált. . .” (186. o.)

Felmerül a kérdés, hogy talán Lefebvre Marxot vádolja, ami első pillanatra igaznak tűnik, véleményünk szerint azonban nem erről van szó: Lefebvre igyekszik megismerni Marx világméreteiben érvényes elgondolásait, „azt, ami nála potenciális lehetőséget képez” (191. o.). A marxi vizsgálódások szubjektuma maga a munkásosztály, ahogyan azt Lefebvre is mondja: „Marx számára a tudással és a történelmi hagyománnyal azonosuló munkásosztály nem a történelem, hanem az önmagát tagadva meghatározás szubjektuma.” (190. o.) Véleményünk szerint ez kétségtelen, bár Lefebvre individuális szubjektumra következtet.

Marx a „lehetséges” teoretikusa

Szerzünk, miután felteszi azt az időszerű kérdést, hogy mi van a marxi elmélettel, a „marxizmus” és mindenekelőtt a sztálini típusú „marxisták” történelmi dimenzióit vizsgálja, majd megállapítja: „A marxisták erejüket Marx gyengeségeiből merítették!” A „realizmus” legrosszabb változatára alkalmazták, reflexióra, a dolgok tükrözésére egyszerűsítve a marxi gondolatmenetet, tehát a bevezetett, a befejeződött dolgok tükrözésére, nem véve figyelembe a virtuális vonatkozásokat, ugyanis szerzünk szerint a marxi érvelés a munkásosztály szempontjából „nem évvült el” (198. o.): „Ez az osztály látszólagos passzivitása által is a kapitalista termelési mód

ellenében fejtí ki tevékenységét, a kapitalizmus és az uralkodó osztály kezdeményezései ellen ösztönöz. Így teljesebbé válik (váltik világméretűvé) a termelési mód a proletariátus nemzetközi (világméretű) létének a szolgálatában.” (199. o.) Lefebvre hangsúlyozza, hogy a proletánforradalom „csak egy lehetőség” (199. o.) a többi mellett, mint amilyen a fennálló „termelési módon belüli haladás...” (199. o.) A továbbiakban megemlíti még a következő „lehetőségeket: a széthullást, az összeomlást (országokra, államokra vonatkoztatva), a háborút, vagy pedig a durva elnyomást”. (200. o.)

A világban uralkodó helyzetet vizsgálva Lefebvre látóki előrejelzést ad: „A világ átalakulása most csak világméreteiben lehetséges, ha egyáltalán sor kerül rá... A marxizmus elméleti létét tekintve már nemzetközi és világméretű lehetőség volt... Az államban kicsúcsosodó és befejeződő hegelizmus történelmi világszemléletet a proletár internacionálisizmus útján a valódi értelemben vett világszemléletnek engedi át a helyét.” (223. o.) Véleményem szerint Lefebvre-nek ez az elgondolása a jövőbeli megvalósítást illetően mind implicit, mind explicit módon lehetséges. Szerzőnk szerint ennek a következők a stratégiai feltételei:

„a) A filozófiából kiindulva át kell venni a marxizmus módszert, hogy *kritikus* szemmel tekinthessük át, hogy többek között milyen hozzájárulást jelentenek az egyes tudományok...

b) Tehát bírálóan kell számot vetni a Hegeltől Marxig terjedő filozófiával, különösen ami a világszemlélet problematikáját illeti...

c) Figyelembe kell venni azokat az elemeket, amelyeket a marxizmus racionalizmus és optimizmus mellőzött: a tragikus, a teret és a lehetőségeket, a planetáris kalandot és annak veszélyeit stb.

d) Foglalkozni kell a közeljövőben időszerű társadalmi gyakorlatokkal, a munkásosztály képességeivel és fogyatékosságaival, az úgynevezett középosztályok pontos helyzetével, a társadalmi tevékenységet kifejtő intézményekkel stb.

e) Mindezeket planetáris szinten és átfogó rendszerben elhelyezve, a helyi, a regionális, a nemzeti és a világméretű vonatkozások figyelembevételével kell részletesen elemezni.” (230—231. o.)

A Lefebvre tanulmányáról készült ismertetőnk zárjuk egy általunk is időszerűnek és lehetségesnek tartott megállapítással: „Manapság csak az az elmélet nélkülözheti Marxot, amelyek »tisztá« akar maradni és *amelyik nem szándékozik bekapcsolódni a világ folyamataiba.*” (kiemelés tőlem) 230. o.

Véleményünk szerint méltányolnunk kell szerzőnknek ezt a Világgá terebélyesedő eszme című kötetét, foglalkoznunk kell aktualitásaival és lehetőségeivel, a világméretű törekvésekkel, ugyanis maga a marxizmus és személyesen Marx is a világhoz és az eseményekhez való forradalmi viszonyulásra ösztönöz. Az időszerű marxizmus elméletéből kiindulva Lefebvre igyekszik beigazolni, hogy a marxizmus elmélet nemcsak a XX. század számára érvényes, hanem az emberi civilizáció továbbfejlődésére is. Rendkívüli jelentőséggel bír, hogy a szerző bírálja a dogmatikus és idejét múlt marxizmust, annak kritikai túlhaladása érdekében, hogy értelmet nyerjen az emberi valóság és a marxizmus elmélet a világméretű proletánforradalom és általában véve a forradalom közegeiben nyerje vissza erejét, ugyanis a forradalom értelmével telíti a létet, magában hordozza a lehetőségeket és a teljes emberben nyeri el értelmét.

Balj M. Branko

NICOS POULANTZAS: ÁLLAM, HATALOM, SZOCIALIZMUS

Nicos Poulantzas: Država, vlast, socijalizam. Globus, Zágráb, 1981.

Nicos Poulantzasnak a zágrábi Globus kiadásában megjelent könyve nagy érdeklődést váltott ki az államelmélet és az időszzerű marxizmus tanulmányozói körében. Poulantzasnak nem ez az első szerbhorvátra fordított műve. A belgrádi Nolit már korábban közreadta a Klase u savremenom kapitalizmu (A mai kapitalizmus osztályai), a Komunist pedig a Politička vlast i društvene klase (Politikai hatalom és társadalmi osztályok) című alkotását.

Nicos Poulantzas 1936-ban született Athénban. Egyetemi tanulmányait is ott kezdte, majd Heidelbergben és Párizsban folytatta. A hatvanas évek eleje óta Nyugaton, főleg Párizsban, illetve Franciaországban élt. Egyetemi tanári munkája mellett 15 év alatt nyolc könyvet jelentetett meg. 1979 őszén szakadt félbe termékeny írói pályafutása.

Poulantzas művei az időszzerű nyugati marxista felfogás jegyeit viselik magukon. A kezünkben lévő könyvét is jelentősen befolyásolta az absztrakt strukturalizmus elmélete. A problémák újszerű taglalása azonban így is aktuálissá és jelentőssé teszi alkotását. A könyv előszavában szerzőnk ismerteti munkája célját és módszerét, majd felsorolja azt a három problémát, amelyet taglalni fog: a demokratikus szocializmust Nyugat-Európa szemszögéből, a fejlett országok autoritatív etatizmusát, majd végül az állam és a hatalom kérdését Franciaország aspektusából. Hangsúlyozza, hogy nem szándékozik a marxizmus klasszikusainak elmélete és idézetei mögé bújni, hanem önálló autentikus marxizmust szeretne kiépíteni, saját elméleti ismeretei alapján. Mi-

vel pedig a legújabb társadalmi folyamatokat veszi figyelembe, ez a törekvése sikerrel is jár.

A bevezető részben a szerző az államelmélettel foglalkozik, majd a többi fejezetben konkrétabb felrészekbe bocsátkozik:

Első rész: Az állam intézményes valósága

Második rész: Politikai harcok: az állam, az erőviszonyok kondenzálása

Harmadik rész: Az állam és a gazdaság ma.

Negyedik rész: A demokrácia gyöngülése: autoritatív etatizmus.

Századunk politikai elméletének egyik gyakori kérdése az állam, a hatalom és a társadalmi osztályok közötti viszony. A marxizmus minden államban erőszakot, elidegenedést lát, az államhatalomban pedig osztályérdeket. Poulantzas ebben szűk intézményes szempontot vél, ezért az államot nemcsak osztályjellegű intézményként szemléli, hanem politikai erőként is, amelynek sajátos anyagi erőt a termelési viszonyokban, a társadalmi munkamegosztásban kell keresni, de nemcsak a domináló osztályérdekből kifolyólag, hanem az osztályok kölcsönös viszonya által. Tehát az állam nemcsak az uralkodó osztály intézménye, hanem az „elnyomó” osztályé is, hisz ma már az államgépezetet a saját osztályharcában is felhasználja. A szerző szerint a marxizmus nem épített ki megfelelő államelméletet és nem is létezik általános államelmélet, mint ahogy nincs általános út sem a kapitalizmusból a szocializmusba. Ezzel Poulantzas kifejti dogmaellenes álláspontját, szembe minden egységes modellezett államelmélettel. Írónk szerint az elmélet és a gyakorlat

között mindig felfedhető egy bizonyos strukturális disztancia. Például Marxot nem hibáztathatjuk Sztálin bűneiért, sem pedig Napóleon hibáiért nem felelhet Rousseau. A mai elmélet előtt tehát ismételtén az a feladat áll, hogy elmélyítse az államelméletet, a tőkés társadalmi viszonyok elemzését, majd utat találjon a szocializmus felé. A tőkés államelméletet akkor állíthatja fel szerzőnk, ha az államhatalom és az osztályharc viszonyából indul ki. A termelési viszonyok határozzák meg az állami tevékenység területét, de figyelembe véve az államapparátus önálló akuitását is. Poulantzas kifejti nézetét, hogy a mai kapitalista állam relatíve elvált a termelési viszonyoktól és ezért specifikus viszonya van az osztályokhoz is. Az államnak külön ideológiai gépezete van, amivel eszmei hatást fejthet ki az osztályok felé. A tőkésállamnak tehát ma nem csak erőszakos intézményei vannak, hanem az uralkodó eszme szervezéséhez alkalmas ideológiai szervezetei is. Ezek az államapparátushoz nőnek, mint például: az egyház, az iskola, a rádió és televízió, a kulturális intézmények stb. Az államnak így konstitutív szerepe van az osztályhatalom reprodukálásában, irányíthatja az osztályharcot. Amint látjuk, Poulantzas ezzel az állásfoglalásával az instrumentalisták hibájába esik, eltúlozva az állami intézmények visszahatását a termelési viszonyokra és az ember által alkotott apparátus relatív önállóságát kifejtve. Ugyanúgy a strukturalisták pozíciójából, bírálja Engels államelméletét, amiért ő az állam megjelenését az osztályviszonyokból vezeti le.

A könyv első részében a szerző elemzi még az állami intézményeket. Az állam politikai természetét a meglévő termelési viszonyokból vezeti le, a társadalmi munkamegosztástól függően. A fizikai és szel-

lemi munkamegosztást veszi a jellegzetes termelési viszonyok alapjául, ami miatt a munkások elidegenültek a termelőeszközök birtoklásától. Poulantzas szerint az állam kezében van a szellemi munka megtestesülése, ami elválik a fizikai munkától. Az állam kezében összpontosuló szellemi munka és a politikai dominancia közötti szoros kapcsolat idézi elő azt, hogy a fizikai munka és a munkásosztály kirekesztett az államhatalomból. Látjuk tehát, hogy szerzőnk nem a tőkésosztályt és a magántulajdont hibáztatja, hanem az állam jellegzetes szerepére hárítja az elidegenedés problémáját. Ezzel az individuális elmélettel Poulantzas nemcsak a meglévő osztályviszonyokat takargatja, de a néptömegek automatikus elválásához is hozzájárul. Az individuális — társadalmi hatásnak vannak relatív határai is, de azokat a kereteket csak a magántulajdon képes megszabni. Ezeket a határokat nevezhetjük képviseleti demokráciának is, sőt a törvények is befolyásolhatják indirekt az állami intézkedéseket, amelyek azonban nem rendelkeznek az erőszakkal, a háború és béke feletti egyeduralommal (erről az állami szervek dönthetnek).

Az állammal kapcsolatosan Poulantzas a nemzeti kérdést is fölveti. Rámutat arra, hogy a modern állam alkotóeleme a nemzetnek és elfelejti a tőkés piac egységességét a nemzet megjelenéséhez kötni. Ezzel bizonyítja, hogy nem fogadja el teljes egészében a marxizmus klaszszikusainak, főleg pedig Lenin elméletét a nemzeti kérdéstről. Az állam szerepét ismét eltúlozva, a modern nemzet keletkezését a közös történelmi tradíciókra, az egységes területi hovatartozásra vezeti vissza. Az állam szerinte megpróbálja monopolizálni a nemzeti tradíciót és a jövő irányítására felhasználni azt. Ő nem beszél olyan nemzetekről,

amelyek létezni fognak az állam elhalása után is, amelyek megőrizhetik nyelvüket, és egyéb jellegzetességeiket.

A nemzet és az osztály kapcsolatában Poulantzas, egybefonja a tőkés osztály fejlődését a nemzetével, miközben a burzsoázia egyszer elárulja, másszor felkarolja a nemzeti érület ápolását. A nemzetek önrendelkezési jogát nem lenini szemszögéből elemzi, hanem szintén intézményes formák felé sodorja a nemzetek önállósodását a nemzetközi munkásmozgalomtól.

A könyv második részében az uralkodó és az elnyomott osztály, valamint az állam viszonyát taglalja. A tőkés szemszögéből, szerinte az államnak szervezési szerepe van az egységes és konfliktusos hatalmi szövegek megalkotásában. Az állam tehát az osztályerők kondenzálására alkalmas. Ugyanitt vetődik fel azonban a néptömegek államhatalmi törekvésének kérdése is. E stratégiai kérdést a szerző a szocializmusba való áttérés békés útján oldja meg. Szerinte az egyesült baloldali pártok politikai harca fogja idővel megoldani a társadalom transzformálódását, ami fokozatosan fog kiterjedni az egész államapparátusra. A baloldaliak hatalomra jutása tehát előbb csak egyes állami intézkedéseket fog megváltoztatni. Poulantzas valószínűleg a magántulajdont se szüntetné meg a szocializmus kezdeti szakaszában.

A mai viszonyok között a munkásosztály nem vesz részt az államhatalomban, de oppozícióként mindig ott van az uralkodó osztályllyal szemben. Az államapparátus radikális megváltoztatásával ezek az ellenzéki erők hatalomra jutnának. Ezért az állami tisztviselőség osztályhovatartozása jelentős momentum a baloldaliság felé törekvés szemszögéből.

A könyv harmadik részében az

állam és a gazdaság viszonyát elemzi az író. Az állam mind erősebb hatást gyakorol a gazdasági élet irányítására, így különbözik a valamikori liberális kapitalizmustól. A kapitalizmusban az állam mind több önálló gazdasági funkciót vett fel, aminek represszív szerepe volt. Ma már nincsenek ilyen határok az állam gazdasági intézkedéseiben. Az intézmények befolyásolják még a tőkefelhalmozódás és újratermelés ritmusát is. Így a tőkésállam gazdasági funkcióin keresztül ellenőrizheti a tőke, de a munka területét is. Ebből következik ironiknak az a tézise, hogy az állam gazdasági intézkedéseken keresztül kapcsolódik be az osztályharcba: a tőkés monopóliumok és a kizsákmányolt osztály közé férkőzik.

A gazdaság és a politika viszonyában Poulantzas szintén az interacionális híve, de bizonyos határok közé helyezi az állami intézkedés szükségességét. Az állami akcióban a tőkés intézkedések leplezését látja, amivel csak fokozódik a munkásosztály kizsákmányolásának lehetősége. Az író szemmel láthatóan nem ismeri fel az állam mindennek feletti hatalmát, mert az államkapitalizmus egy bizonyos fokán, az állam zsákutcába jut, és a kiút a szocialista természetű gazdasági intézkedésekben lesz. Az állam belső ereje a baloldali ideológiának fog kedvezni. Mindezek után a forradalmi átalakulás számos kérdését a szerző érintetlenül hagyja.

Az állami gazdasági intézkedések átalakulásakor Poulantzas nem csak az etatista intézkedésekre számít, hanem a néptömegek aktivizálására is. Az öngazgatású kezdeményezések segítenek majd az államapparátus radikális megváltoztatásában. Az átalakulási folyamat így nem kerül meg a termelési viszonyokat sem. Ezzel a nézetével az író nem akarja az egész gazdasági rendszer megdönté-

sét elérni, hisz ezzel paralizálódna a gazdasági funkciók és krízishez vezetne.

A könyv negyedik része az állami-politikai rendszer elemzésével foglalkozik. A nyugat-európai állami változások folyamatát Poulantzas autoritatív etatizmusnak nevezi, kifejezve az állam erősödésének tendenciáját. Az autoritatív etatizmus elsősorban a gazdasági funkciók állami intézkedéseiben és a képviselői demokrácia, valamint a demokratikus politikai intézmények gyengülésében nyilvánul meg. Ez a fajta etatizmus a szerző szerint megfelel a monopolkapitalizmus korszakának, ahol az állam megfelelően válaszol a válságokra. Az időszerű gazdasági kríziseket azonban már nem oldhatjuk meg klasszikus módszerekkel. Így kezdődött az állam válsága is. A politikai és az állami krízis között Poulantzas kapcsolatot keres: a kapitalista állam képes felszívni és semlegesíteni a politikai válságokat. Ezért ma valójában nem beszélhetünk általános állami, hanem elsősorban politikai krízisről. Ebből kifolyólag meg kell találni az állam időszerű szerepét a válságos társadalomban. Valamikor az állami intézmények az urbanizációs, közlekedési és ellátási funkciókban vettek részt — ez gyengítette az osztályharc kiegyensúlyozását. Ma szintén megfékezhetetlen az állami bürokratizmus erősödése, de ezzel párosul a parlament gyöngülése és a végrehajtó szervek, a kormány erősödése, az állami adminisztrációval együtt.

Különösen jelentős ma a politikai pártrendszer erősödése, mégpedig Poulantzas szerint a vezető tömegpárt szerepében. A pártrendszer szintén megköveteli a neki megfelelő végrehajtó és adminisztratív szervek erős pozícióját, amivel meg kell találnia a kompromisszumot a hatalmi erők és a nép között.

Szerzőnk szerint a szocializmusba vezető út kétféle: az egyik a reális szocializmus, a másik pedig a hagyományos szociáldemokrata út. S noha ezek ellentmondóak, Poulantzas mégis közös vonásokat fed fel bennük: mindkettőt az etatizmus és a néptömegek kezdeményezése iránti bizalmatlanság jellemzi. Hogy útját álljuk a negatív jelenségeknek, át kell térnünk a közvetlen demokráciára, az úgynevezett öngazgatásra. Mivel az etatista szovjet rendszer megvonja a nép kezdeményezési lehetőségét, így ez is kifogásolható, de ugyanakkor a szociáldemokrácia technobürokrata törekvéseit se kell teljes egészében elfogadni. Az igazi út a szocializmusba — szerzőnk szerint — a képviselői demokrácia elmélyítésével kezdődik, majd a közvetlen demokrácia kiszélesítésével kell eljutni az öngazgatási alapokhoz. Itt kerül veszélyesen közel Poulantzas a szovjet össznépi állam elméletéhez, amely szerint az állam megmarad a kommunizmus építésében is.*

Gabrić Molnár Irén

* Veljko Cvetičanin véleménye a könyv utószavában, 288. oldal.

EGY FALU NÉPHITÉNEK GYŰJTEMÉNYE

Kovács Endre: Doroszló hiedelemvilága. Forum, Újvidék, 1982.

Doroszló, a többi vajdasági településhez hasonlóan, sokáig elkerülte a néprajzkutatók figyelmét, pedig a falunak kivételt kellett volna ké-

peznie, mert már külsőségeivel is magával ragadja az embert. Bácskertes és Gombos mellett itt őrizték meg a viseletet, táncsoportja Vajda-

ság-szerzte híres, és ami még fontosabb, a település eredeti táncgyománymányait ápolja, a bőjti táncokat, a tuskömöt, a csirajt táncolja. Messze földön ismert búcsújáró hely. Zentától Szabadkaig megtalálhatók a „Doroszlói emlékek” feliratú, búcsúkor vásárolt korszok.

Herman Ottó korai kutatásai után a legutóbbi időkig egyetlen kutató sem vállalkozott arra, hogy elkészítse a falu monográfiáját, pedig érdemes lenne. Ezt Kovács Endre kutatásai is bizonyítják. Nemcsak az alábbiakban ismertetett műve, hanem korábbi tanulmányai is azt igazolják, hogy még mindig nem késtünk el ezzel a munkával, mert a falu hagyománya még napjainkban is rendkívül gazdagnak mondható.

A községet 1313-ban említik először az oklevelek. Néprajzi szempontból bennünket a falu etnikumának az alakulása a török utáni telepítésektől kezdve, azaz a XVIII. század elejétől érdekel. Az írásos adatok szerint 1717-ben 17 szerb adófizetője volt a településnek. 1752-ben a Dunántúlról magyar telepesek érkeztek. Cothman Antal telepítési biztos 1763-ban arról számol be, hogy a falut kizárólag magyarok lakják. Ugyanebben az évben 11 német családot telepítettek ide. A község 1945-ben 99 lakóval családdal gyarapodott:

Döntően befolyásolja a falu népességét az is, hogy más nyelvű, más kultúrájú községek veszik körül; a környező falvak közül csak Gomboson laktak magyarok. Ez egyfajta bezárkózottságot is okozott; még napjainkban is érezteti hatását az endogámia. Az elszigeteltség azonban bizonyos nyitottságot is eredményezett: a doroszlóiak a környező népek más kultúráját is befogadják.

Kovács Endre mindezeket szem előtt tartva nem a szakképzett kutató főlényével, a kuriózumok kere-

sével kezelte anyagát, hanem a lo-kálpatrióta nagy-nagy szeretetével. Kötetének hiedelmeit ötévi tudatos munkával gyűjtötte össze. Ténykedését az is segítette, hogy a helybeliek ismerik, így a legféltettebb titkaikba is beavatják. Ilyen bensőséges kapcsolatot a kívülről jött kutató csak több éves, esetleg évtizedes együttműködéssel érhet el. Teljességre törekvését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a néphit elemeinek összegyűjtésében 149 adatközlőre támaszkodott; a legidősebb 94, a legfiatalabb 11 éves volt. Mivel 78 hatvan évnél idősebb, 36 pedig negyvenöt évnél fiatalabb, remény van arra, hogy a hiedelmek egy része még belátható ideig gyűjthető lesz.

Munkálkodása során Hoppál Mihály és Cs. Pócs Éva palóc kérdőívét használtá, de Gulyás Éva Jászdózsza néphitének feldolgozásakor eszközölt módosításait is figyelembe vette.

A könyv felépítésében is az előbbieket beosztását követte. Így az első fejezetbe olyan mondák is bekerültek, melyek ugyan nem hiedelemmondák, de fontosak, a falu világgépének megvilágítása szempontjából. Csak örülhetünk, hogy közkinccsé tette a Pesty Frigyes kéziratos monográfiájában fennmaradt, Doroszlóra vonatkozó eredetmondát, melyben az egyébként szláv eredetű helységnévnek szellemes népi etimológiai magyarázatát adja, amikor a szót „De rossz ló”-ból származtatja.

A Mosztonga egykor gazdasági meghatározója volt a falunak, Cothman 1763. évi jelentésében arról értesítette a királynőt, Mária Teréziát, hogy „A falu kellemes, kissé emelkedettebb helyen, a Mosztonga rét mellett fekszik. Bár jó földje és vize van, mégis sokan nem földműveléssel, hanem csikhalak fogásával foglalkoznak”. Herman Ottó *A magyar halászat könyvében* behatóan ismer-

tette a falusiaknak ezt a tudományát. Az egykori, halászó életmód emlékét őrzi a vízilényekhez fűződő, viszonylag gazdag hiedelemanyag: a faluban tudnak a vízbíborjúról, a piros tarajú nagy kígyóról, a görcsöt is valamiféle vízilénynek tekintik, a gyerekeket pedig a vízben, illetve a kútban élő véres emberrel ijesztgetik. A vízidémonok sokfélesége nemcsak az egykori halászó életmóddal függ össze, mert a magyar néphitkutatás eddigi eredményei szerint népünk sokkal kevesebb vízilényt ismer, mint bármelyik szomszédos, illetve finnugor nép. A vízhez kötődő hiedelmek gazdagsága valószínűleg az itt élő szerb, illetve horvát lakosságtól került át a falusiak tudatába.

Az egykori halászat emlékeit, tehát a vízhez kötődést márcsak nyomaiban gyűjthetjük össze. Ezzel szemben a földműveléssel és állattartással kapcsolatos babonák lényegesen gazdagabbak, hiszen egy részükben máig hisznek. Meglepően kevés az égitestekkel kapcsolatos mondák száma; ezekről szinte alig tudnak valamit a doroszlóiak. A pásztorok, a juhászok, mikor még kint a szabadban háltaik, a csillagok állásából tájékozódtak. A csillagok népi elnevezésének feledésbe merülését sajnálattal veheti tudomásul nyelvjáráskutatásunk.

A hiedelmek nagyobb része memorátok formájában él, a néphit tudósairól viszont jó néhány hiedelemmonda szól még napjainkban is (54-et közül könyvében a szerző). A garabonciás diák fogalma már nem egészen tisztázott a falusiak emlékezetében. Emberfeletti lénynek tartják, viharokeltő tudományát ismerik, de azt nem tej adásával hárítják el, ahogyan azt másutt szokták, hanem harangszóval és a szentelt gyertyák meggyújtásával kergetik el. Léleklátó (halottlátó) Doroszlón nem volt. Kismilliticsbe Peterdi Panni né-

nihez eljártak, de őt is inkább jóslónak, mint látónak kell tartanunk. A falu tudósa Türr Gyuri bácsi volt. Olyan imádságot tudott, hogy hatására senki sem lopott tőle. A néphit tudósai közül a boszorkány él leginkább a község emlékezetében. Ronctásáról, elhárításáról jó néhány monda és memorát szerepel a kötetben. A jóslás sokfajta formáját ismerik. Télen szórakozásképpen asztalt táncoltattak, Jónást idézték, nemcsak a cigányasszonyok jósoltak kártyából, hanem a falusi asszonyok között is akadt olyan, aki értett ehhez a tudományhoz. A feketezés elterjedésével pedig élő népszokás lett a kávéból való jóslás.

A vallásosság és a hiedelem összefonódását jól szemlélteti a könyv. Példaként csak az esővel kapcsolatos varázslást és a jégeső elhárítását említjük, hiszen mindkettő hiánya, illetve jelenléte a falu egzisztenciális fennmaradását jelentette. Esőért kilenc napon át imádkoztak a temetőben, de emellett összeszedtek három fehér kakast, vízbe mártották, s varázsigét mondtak hozzá: „Így csurogjon az eső, ahogy a víz csurog a kokasbú!” (115. sz.) Esővarázslásra csak fehér kakast használtak, mert a vörös kakas tüzet okozott volna. Az utóbbi hiedelem szépen példázza az analógiás mágiát. Jó néhány hasonlót olvashatunk a könyvben. Gyermekekként ismerik az esőt varázsló igét is:

„Tücsök-tücsök aggy essőt,
Hónapután szép időt
(vagy: a lovamnak legelőt),
Azután még a babámnak
Igaz szívű szeretőt.” (122. sz.)

A jégeső elhárítására is két végletes módszert alkalmaztak. Az ősibb azt a képzetet takarja, hogy a forgószélben boszorkány van, s azt obszcén szavakkal kergették el: „Kaszakü a picsájába!” (2408. sz.) A

jégesőt így háritották el: „Oszt akkó, mikó kiraktuk a sütőlapátot még a piszkafát, még a szénvonyót, körösbe, akkó mingyá a szentütt gyertyát meggyújtottuk...” (2402. sz.) Mások mágikus cselekedeteket a szentelményekkel végeztek, az úrnapi zöld ágat gyújtották meg, egyházi imát mondtak, meg háromszor varázsige jellegű foháskodást:

„Szüntesd Uram haragodat
Tegyed lë szent ostorodat
Haragod ugyan méltó ránk
Ó, de tē vagy a mi atyánk.” (2407. sz.)

A falu vallásosságára hathatott az a tény is, hogy a falu mellett van a búcsújáró hely. Pesty Frigyes szerint már 1732-ben megemlítik Bács megye gyűlésén. A könyv jellegénél fogva nem mutatja be a szentkúthoz kapcsolódó búcsújáró szokást, viszont közli mindazokat a mondákat, melyek a kúthoz kapcsolódnak. Ezek rendkívül változatosak, egy részük a kút eredetét magyarázza, másik rétege a szentkút gyógyító erejét emeli ki, a harmadik csoportból az derül ki, hogy a falu számára nem is olyan szerencse, hogy mellette van a búcsújáró hely, mert a búcsújárók a faluban hagyják vétkeiket, s emiatt jégeső vagy szárazság sújtja a helységet.

Ismertetőnk elején szölkünk arról, hogy Kovács Endre a palóc kérdőívet használta sikeresen a falu hitvilágának felkutatásában. E kérdőív alapján már három közösség hiedelmét vizsgálták. Jung Károly utószavában kiemeli, hogy Doroszló monográfiája tételeiben túlszárnyalja az előbbi hármat. S itt egy kicsit el kell időznünk. A néphitkutatás nem versengés, nem az a lényeg, hogy hány hiedelemmonda, hány memórát kerül a gyűjtő tollára, mert hiszen mindig lehet újabbakat gyűjteni. Egy-egy téma vizsgálatát soha-

sem szabad lezártnak tekinteni. Így van ez Doroszlóval is. Kovács Endre kutatásai után már nem hisszük, hogy lényeges különbségek, változások mutatkoznak a falu hitvilágában, de egy-egy újabb hiedelemmonda előkerülése annak esztétikáját, szépségét fogja megvilágítani.

Lehet, hogy a mindenáron való töbбетmondás, a tételszámok növelése érdekében kerültek a gyűjteménybe olyan hiedelemtörténetek, amelyek nem tekinthetők azoknak. A következő példákat nem azért sorolom fel, hogy csökkentsen Kovács Endre munkájának értékét — megvédi az önmagát —, de könyve nem annak a néhány folkloristának készült, aki Vajdaságban tevékenykedik, hanem a nagyközönség számára. Lehet, hogy az olvasók között akad majd olyan, aki felbuzdul a doroszlói hitvilág gazdagságának láttán, s szűkebb pátriájában gyűjtéshez kezd; számára nem árt tisztázni, mit is tekintünk hiedelemnek. Az alábbiak semmiképpen sem azok: „Az 1977—78. év telén a falu hátrából négy veszett róka jött be a faluba. Néhány helyen a házörző kutyák összemarakodtak a védekezni már alig bíró rókával, emiatt megelőzés céljából a kutyákat elpusztították.” (350. sz.) A 48. oldalon ezt olvashatjuk: „Csikónak a taníttása úgy mént régén, hogy kivették őket a falu végire, a főső legelőre, oszt tuskóba fogták néhányzó, csak később szoktatták kocsi-ba.” (359. sz.) Az is valós megfigyelésen alapszik, hogy a vemhes disznót nem szabad megütöni, illetve megdrótozni, mert akkor elvetél. Az 1958. sorszám alatt az ágyba vizeles elleni gyógyírról van szó. A falusi szemléletmódot tükrözi, hogy a gyereket a szomszédasszonnyal megveretik, de ez nem hiedelem, mint ahogyan az sem, ahogy az édesanyja útjára bocsátja szolgáló induló lányát (2227. sz.). A modern kort

szemlélteti az a megoldás, amikor a rádió földelésére burgonyát használnak.

Néhány eredetmonda, legendamese is bekerült a gyűjteménybe: a 218. sz. „hiedelem” a fagörcs, a csomó keletkezésének körülményeit magyarázza; a 464. sz. Mátyás királyról szóló anekdota; az 523. sz. történet (Szent Péter a lópatkóval) Berze Nagy 773*, a 820. sz. a 769*, a 875. sz. pedig a 779 IX. számú meséje. Hogy ne szaporítsuk tovább a példákat,

helyettük inkább a néphit Dömötör Tekla által megfogalmazott meghatározását írjuk ide: „A néphit tehát a köznép kultúrájának mindazon — »vallásinak« felfogható — jelenségeinek összességéből áll, melyek nem állnak tudatosan szemben a hivatalosan approbált vallási kultusszal, de nem is képezik annak szerves részét.” (*A magyar nép hiedelemvilága*. Bp. 1981. 11.)

Beszédes Valéria

A FORUM MARXISTA KÖNYVESBOLTJÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA

február—június

SZERBHORVÁT NYELVŰ
KÖNYVEINKBŐL

Cent. za kult. djelatnost, Zgb.
400,— din.

AUTOBIOGRAFSKA
KAZIVANJA JOSIPA BROZA
TITA I—II
Udruženi izdavači
1900,— din.

Kurtović, Todo: RELIGIJSKA
VIJEST IZMEDJU SLOBODE I
KLERIKALIZMA
Marksistički studijski centar, Sarajevo
80,— din.

Caratan, Branko: TEORIJE
REVOLUCIJE I
SOCIJALIZAM
Cent. za kult. djelatnost, Zgb.
350,— din.

Lange, Oskar: POLITIČKA
EKONOMIJA
Cent. za kult. djelatnost, Zgb.
300,— din.

26. SEDNICA CK SKJ —
AKTUELNA IDEJNO-
-POLITIČKA PITANJA I
AKTIVNOST SAVEZA
KOMUNISTA JUGOSLAVIJE
Komunist, Bgd.
120,— din.

Marić, Dušan: AVNOJ I
PRIVREMENA NARODNA
SKUPŠTINA
Radivoj Ćirpanov, N. Sad.
400,— din.

Iveković, Rada: DRUGA INDIJA
Školska knjiga, Zgb.
350,— din.

MLADI UNIVERZITETA U
POLITIČKOJ AKCIJI
Cent. za marksizam, Bgd.
150,— din.

KOMUNISTIČKA
INTERNACIONALA — 1—5
Privredna knjiga, Gornji Milanovac
8000,— din.

Nedeljković, Milan: POLITIČKA
MISAO MILENTIJA POPOVIČA
Priv. pregled, Bgd.
450,— din.

Koopmans, T. C.: TRI ESEJA O
STANJU EKONOMSKE
ZNANOSTI

PRIRUČNIK UZ XII KONGRES
SKJ
Eksport pres, Bgd.
300,— din.

RAZGOVOR O KNJIZI
VLADIMIRA DEDIJERA
„NOVI PRILOZI ZA
BIBLIOGRAFIJU J. B. TITO”

Borba, Bgd.
200,— din.

Robinson, Eatwell: UVOD U
SAVREMENU EKONOMIKU
Cent. za kult. djelatnost, Zgb.
500,— din.

Rumjancev, A. M.: POLITIČKA
EKONOMIJA SOCIJALIZMA
Cent. društvene djelatnosti, Zgb.
400,— din.

Redžić, Enver: JUGOSLOVENSKA
MISAO I SOCIJALIZAM
Svejtlost, Sarajevo
700,— din.

Staljin, Josif: PITANJA
LENJINIZMA
Cent. društvene djelatnosti Zgb.
500,— din.

TALDUM
Otokar Keršovani, Rijeka
1100,— din.

TITOVA MISAO I DELO
Radn. štampa, Bgd.
800,— din.

USTAV SFRJ sa amandmanima na
USTAV SFRJ
Priv. štampa, Bgd.
950,— din.

Žmegač, Viktor: KNJIŽEVNOST I
ZBILJA
Školska knjiga, Zgb.
350,— din.

MAGYAR NYELVŰ KÖNYVEK

Fichte, Johann Gottlieb:
VÁLOGATOTT FILOZÓFIAI
ÍRÁSOK
Gondolat, Budapest
390,— din.

Karsai Elek: A BERCHTESGADENI
SASFÉSZEKTŐL A BERLINI
BUNKERIG
Kossuth, Budapest
325,— din.

Montgomery tábornagy EMLÉKIRATAI
Zrinyi—Kossuth, Budapest
280,— din.

A POLITIKAI GAZDASÁGTAN
KISSZÓTÁRA
Kossuth, Budapest
350,— din.

A FORUM KIADVÁNYAI

Rehák László: POLITIKAI
RENDSZERÜNK IDŐSZERŰ
KÉRDÉSEI
150,— din.

Vlahović, Veljko: FEGYVER ÉS
ESZME
500,— din.
Újvidék, 1982. jún. 9-én.

MUNKATÁRSAINK

Lektor: Tumbász Erzsébet

A szerbhorvát nyelvű szövegeket magyarra fordították: Bogdánfi Sándor, dr. Matkovics József, Hornok Ferenc, Bálint István, Garai László

Az angol nyelvű szöveget fordította: Kaslik Péter

Német nyelvű összefoglalók: Szenes György

Angol nyelvű összefoglalók: Azucki Lívia

Korrektorok: Horváth Harangozó Margit, Burányi Mária

SZÁMUNK SZERZŐI

*dr. Vladimir Bakarić,
dr. Nikola Balog,*

Kicsi Ernő,

Mészáros Zakariás,

Gabrić Molnár Irén,

dr. Tóth Lajos,

*David J. Roy
Szilágyi Gábor,*

<i>dr. Kemény G. Gábor,</i>

*dr. Szöllösy
Vágó László,
Drago Košmrlj,*

Ónody György,

dr. Tomislav Bandin,

dr. Rebák László,

*dr. Vajda Gábor,
Balj Branko,*

Gazafi László,

Beszédes Valéria,

Holló Verona,

a JSZSZK Elnökségének alelnöke
a jogtudományok doktora, a Vajdasági Alkotmánybí-
rórság elnöke, Újvidék

a közgazdasági tudományok magisztere, a Tattomá-
nyi Vízgazdálkodási Érdekközösség munkatársa
a 7 Nap újságírója, a Szabadkai Községi Pártbizottság
végrehajtó titkára

a politikai tudományok magisztere, a Szabadkai Köz-
gazdasági Kar tanársegéde

a politikai tudományok doktora, az újvidéki Termé-
szettudományi és Matematikai Kar tanára

orvosbiológus, Waterloo, Ontario

festőművész, a Szabadkai Képzőművészeti Találkozó
igazgatója

az irodalomtudományok kandidátusa, az Országos Szé-
chenyi Könyvtár nyugalmazott tudományos főmunka-
társa, Budapest

a pszichológia doktora, a Magyar Szó Művelődési Ro-
vatának újságírója, Szabadka

a Ljubljanei Televízió külpolitikai szerkesztője, 1946-
tól 1949-ig Albániában élt, kezdetben mint a szerb-
horvát nyelv tanára, majd mint a jugoszláv követség
tanácsosa

magyarországi újságíró, a budapesti Kossuth Kiadó
külpolitikai rovatának vezetője

a közgazdasági és jogtudományok doktora, a Szabad-
kai Közgazdasági Kar tanára

a társadalomtudományok doktora, a Szabadkai Köz-
gazdasági Kar tanára, a Létünk fő- és felelős szerkesz-
tője

az irodalomtudományok doktora, kritikus, Újvidék
okleveles közgazdász, a Szabadkai Közgazdasági Kar
tanársegéd-gyakornoka

okleveles közgazdász, a Szabadkai Informatikai és
Szervezéstudományi Intézet tanársegéd-gyakornoka

néprajzos, az Észak-Bácskai Községközi Műemlékvé-
delmi Intézet munkatársa, Szabadka

a Forum Marxista Könyvesboltjának vezetője

LÉTÜNK

— társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. — Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. — Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet, 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1. — Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 1/2., Tel.: 024/26-819. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. — Megjelenik kéthavonta. — Előfizethető a 65700-603-6142-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a LÉTÜNK nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 140 dinár, egyes szám ára 25, kettős szám ára 40 dinár, külföldre egy évre 280 dinár; diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 100 dinár. — Készült a Forum Nyomdájában Újvidéken.

